

Безхлібна А. П.

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ
ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Запоріжжя
2023

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол №10 від 19.06.2023 р.)

Рецензенти:

Бухаріна Л. М., д.е.н., проф., директор Департаменту освіти і науки
Запорізької обласної державної адміністрації.

Єрмакова О. А., д.е.н., проф., завідувач відділу економіко-екологічного
розвитку приморських регіонів Державної установи «Інститут ринку та
економіко-екологічних досліджень Національної академії наук».

Ковальська Л. Л., д.е.н., проф., декан факультету бізнесу та права
Луцького національного економічного університету.

Безхлібна А. П.

Б 40 Управління конкурентоспроможністю приморських регіонів :
теорія, методологія, практика: монографія. Запоріжжя: видавець
Мокшанов В. В., 2023, 396 с.

ISBN 978-617-8064-29-7

У монографії розроблено теоретичні, методологічні та методичні
положення, наукові й практичні рекомендації щодо управління
конкурентоспроможністю приморських регіонів. Сформовано теоретичні
положення щодо сутності та складових забезпечення конкурентоспроможності
приморських регіонів. Розроблено комплекс методів та критеріїв для
оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів. Обґрунтовано
стратегію конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону
«Азов-Чорне море». Запропоновано організаційно-економічний механізм
підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми
приморських регіонів на основі впровадження організаційно-управлінського
механізму публічного управління та інструментів інформаційного та цифрового
забезпечення реалізації стратегії.

Для наукових співробітників, аспірантів, студентів, працівників органів
державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 332.146.2.01

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ	7
1.1. Сутність конкурентоспроможності приморських регіонів	7
1.2. Складові забезпечення конкурентоспроможності приморського регіону	22
1.3. Порівняльний аналіз світового та українського досвіду забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКОГО РЕГІОНУ	54
2.1 Методи оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону	54
2.2 Критерії і показники оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів	64
2.3 Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону	83
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	90
3.1. Аналіз соціально-економічних показників конкурентоспроможності приморських регіонів	90
3.2. Діагностика стану управління конкурентоспроможністю приморських регіонів	113
3.3. Комплексне оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів України	132
3.4. Факторний аналіз конкурентоспроможності приморських регіонів ...	147
РОЗДІЛ 4. ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ	162
4.1. Розробка принципів і цілей конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону в післявоєнних умовах	162
4.2. Апробація визначених критеріїв і показників відновлювальної екосистемної конкурентоспроможності приморського регіону за кластерним аналізом	184
4.3. Обґрунтування стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»	199

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ПРИМОРСЬКОГО РЕГІОНУ	222
5.1. Обґрунтування адаптивного організаційно-управлінського механізму публічного управління реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів	222
5.2. Організаційно-економічні форми реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів	240
5.3. Інформаційне та цифрове забезпечення реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону	274
Висновки	288
Перелік посилань	290
Додатки	320

ВСТУП

Дослідження управління конкурентоспроможністю приморських регіонів є дуже актуальним, оскільки ці регіони мають унікальні особливості, що впливають на їх економіку, розвиток туризму та сталий розвиток. Розвиток туризму та гостинності, економіки, заснованої на перевагах доступу до морського узбережжя, унікальні природні ресурси – становлять ключові аспекти, які підкреслюють актуальність таких досліджень.

Управління конкурентоспроможністю дозволяє розробити стратегії для ефективного використання переваг регіону, залучення інвестицій та підвищення його привабливості для бізнесу та іноземних партнерів. Враховуючи ці аспекти, дослідження управління конкурентоспроможністю приморських регіонів є дуже важливим для розвитку цих регіонів, стимулювання економічного зростання, збереження довкілля та покращення якості життя місцевого населення.

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методичних засад конкурентоспроможності здійснили такі зарубіжні вчені як М. Алле, Л. Вальрас, А. Маршалл, Дж. Мілль, В. Парето, М. Портер, А. Сміт, Я. Тимберген, Й. Шумпетер. Водночас перед вченими постає питання управління конкурентоспроможністю регіонів, які мають власні особливості ландшафту, використання природних ресурсів та управління. Проблеми розвитку приморських регіонів відображені в працях вітчизняних вчених Б. Буркинський, І. Гончаренко, М. Гудзь, П. Гудзь, О. Єрмакова, Л. Купінець, В. Степанов, О. Фінагіна, Н. Хумарова, О. Шершун. Проте аспекти управління конкурентоспроможністю приморських регіонів, особливо в умовах післявоєнного відновлення, остаються невирішеними.

Метою монографії є наведення теоретико-методологічного забезпечення управління конкурентоспроможністю приморських регіонів.

У першому розділі надано теоретичні основи дослідження конкурентоспроможності приморських регіонів, зокрема сутність та складові конкурентоспроможності приморських регіонів; вивчено та узагальнено світовий досвід забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів.

У другому розділі запропоновано методологічне забезпечення аналізу конкурентоспроможності приморських регіонів, зокрема методичний підхід до розробки і використання алгоритму оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону на основі системно-функціонального підходу.

У третьому розділі проаналізовано сучасний стан конкурентоспроможності приморських регіонів на основі розробленого комплексного оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів, що включає кількісну та якісну оцінку управління конкурентоспроможністю, факторний аналіз, який надає можливість моделювати різні сценарії повоєнної відбудови економіки приморських регіонів.

У четвертому розділі монографії обґрунтовано науковий підхід до формування стратегії конкурентноспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» на основі методів SWOT- та PEST-аналізу, сценарного моделювання, з визначенням мети, стратегічних та операційних цілей і стратегічних завдань післявоєнної відбудови економіки приморських територій на екосистемних засадах, що дає можливість публічного адміністрування реалізації стратегії на рівні областей, районів та територіальних громад.

П'ятий розділ монографії присвячений розробці адаптивного організаційно-управлінського механізму забезпечення реалізації стратегії конкурентноспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море», обґрунтуванню системи інформаційного та цифрового забезпечення реалізації стратегії та розробці методичних підходів до визначення потенціалу кластеризації з метою забезпечення діяльності екосистемних кластерів в рамках міжкластерного союзу регіону «Азов-Чорне море».

Наукові результати, наведені у монографії, дають можливість сформулювати напрями та ефективні механізми управління конкурентноспроможністю приморських регіонів України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

1.1. Сутність конкурентоспроможності приморських регіонів

На сьогоднішній день дослідження економічної складової конкурентоспроможності регіонів України є насущним питанням з позиції здійснення реформи децентралізації влади та виявлення «регіонів-лідерів», «регіонів-аутсайдерів» за показниками соціально-економічного розвитку. Функціонування національної економіки неможливо без виваженої стратегії регіонального розвитку територій країни, яка призведе до стійкого зростання економіки регіону і добробуту громадян, забезпечення інвестиційної привабливості регіону. Державна регіональна політика має трансформуватися для забезпечення високих цілей розвитку. Безперечно, що пріоритетом новітнього підходу має стати політика не фінансового вирівнювання регіонів, а політика стимулювання розвитку територій на основі конкурентноспроможності економіки регіонів та регіонального менеджменту.

Семантичний аналіз тосовно терміну «регіон», то його розуміють двояко: з одного боку при характеристиці глобалізаційних процесів регіоном називають території декількох країн, що мають єдиний соціально-економічний простір (ЄС), або які об'єднані в економічний блок (БРІКС). З іншого боку при характеристиці адміністративно-територіальних складових країн прийнято надавати їм характеристики, використовуючи поняття «регіон» - (район (місто, село) в однієї тієї ж країні або частині крупного соціально-економічного простору, що відрізняється від інших оточуючих територій економічною, соціальною, демографічною, культурною та інфраструктурними системами та їх зв'язками [1, с. 346].

Необхідно зазначити, що розуміння регіону як «мезорівня» територій країн є недостатньо обґрунтованим, оскільки регіон є самостійною економічною системою, що має тісні взаємозв'язки з макроекономікою держави та мікроекономікою – суб'єктами господарювання. Якщо говорити про «регіон» з точки зору, що «блокового» розвитку країн та територій, то глобальний масштаб описується краще за допомогою дефініції «наднаціональна регіональна конкуренція», запропонованою авторами [2, с.20].

Термін «регіон» походить від латинського кореня *regio*, що в перекладі означає країна, край, область. Якщо почати дослідження з нормативно-правової точки зору, то одним з перших нормативно-правових актів України, в якому було надано визначення «регіон» є Концепція державної регіональної політики [3], де в 2001 році регіоном визначено Автономну Республіку Крим, області, міста Київ і Севастополь. Законом України «Про засади державної регіональної політики», прийнятий в 2015 [4] та іншими нормативними актами [5] надається те ж визначення, яке враховує лише закріплений законодавством територіально-адміністративний устрій, проте не розкриває соціально-економічної сутності поняття.

Згідно з Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [6] регіоном є «територія - частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси». Тобто, з одного боку, законодавство чітко встановлює регіони за адміністративно-територіальним принципом, з іншого боку, визначає необхідність врахування складових регіону – території, ресурсів, людей та результатів та процесів їх взаємодії. Інші автори схильні вважати, що регіон – «це певна територія, що відрізняється від інших територій за низкою ознак і володіє деякою цілісністю, взаємозв'язком складових її елементів». [7, С. 17].

Регіон представляє детермінацію та огорожує частину країни як окремі утворення зі сформованими інституціями [8]. Поширено також трактування регіону як територіально визначеної частини держави незалежно від її розміру. [9].

У соціологічному розумінні регіон являє собою взаємодію різних політичних, економічних, екологічних, культурних, ментальних чинників, що дозволяє по-різному трактувати поняття регіонів у сучасній державі [8]. За природно географічною, економічною та соціальною ознаками необхідно наголосити, що регіон має бути достатнім за своїми розмірами для наявності природних, економічних та людських ресурсів для того, щоб сприяти економічному розвитку території.

Тобто, регіон є інституційною одиницею, яку характеризує визначений адміністративно-територіальний простір, з унікальною соціально-економічною системою та розвитком транспортної інфраструктури в його межах, скоординованими взаємозв'язками політичної влади, адміністративних функцій виконавчих органів влади, визначеною культурою та ментальністю, що є спорідненими для мешканців території.

При цьому в Законі України «Про засади державної регіональної політики» [4] виокремлено поняття макрорегіону як «частини території України у складі декількох регіонів чи їх частин, об'єднаних за спільними ознаками, яким притаманні спільні проблеми розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території програми регіонального розвитку» та мікрорегіону – «частини території регіону, що характеризується територіальною цілісністю та особливостями розвитку, в межах якої реалізуються спеціальні для цієї території проекти регіонального розвитку». Тобто, дослідження соціально-економічного змісту поняття «регіон» залишається актуальним для розуміння концепції побудування його конкурентоспроможності його елементів. А дослідження спільних ознак дозволяє визначити типізацію регіонів

М. О. Джаман [10] зазначає, що «до найважливіших показників типології регіонів слід віднести: наявність природних ресурсів; рівень економічного і соціального розвитку; структуру господарства; екологічний стан регіону;

ступінь розвитку виробничої і соціальної інфраструктури; демографічна ситуація. пропонує наступні типи регіонів: депресивні, стагнаційні, піонерні, мікрорегіони, проблемні, проектні, планові, економічні регіони первинного порядку. Так, за класифікацією регіонів України залежно від значення соціально-економічних показників необхідно виділити регіони-лідери, високорозвинені регіони, розвинені та проблемні

Гладкий Ю. Н. [11] зазначає, що при класифікації регіонів частіше виділяють регіони за одиничними ознаками, за кількома ознаками, та регіони, що охоплюють майже всю сукупність проявів людської діяльності в межах даної території. Наприклад, Паршина М. Ю. визначає типи регіонів за об'ємом випуску промислової та сільськогосподарської продукції, виокремлюючи регіони класу А, В та С. [12]. Класифікації регіонів за умови потенціалу їх розвитку присвячена робота Гудзь П. В. [13].

В Державній Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [14] надано визначення макрорегіону «Азов-Чорне море» як частини території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності;

Кучер С. Ф., Шарик А. С. [15] характеризуючи стратегії аналізу економічних систем приморського краю, не вдаються до тлумачення об'єкту дослідження, беручи до уваги лише приморське місто Бердянськ.

Тим не менш, Національний інститут стратегічних досліджень [16] відносить до приморських регіонів Автономну республіку Крим, Одеську область, м. Севастополь, Запорізьку область, Херсонську, Донецьку і Миколаївську області, виокремлюючи, власне, специфічні проблеми приморських регіонів: «низька транспортна доступність приморських територій, депресивність, конфлікт інтересів різних споживачів природно-ресурсного потенціалу приморської, берегової, шельфової і морської економічної зон».

Филипенко А. О., Михалюк О. Л., Сербіна Ю. В. визначають приморський регіон як «адміністративно-територіальну одиницю яка безпосередньо, або опосередковано (через акваторії лиманів) прилягає до узбережжя Чорного та Азовського морів.[17, с. 5].

Савіна Н. Б. та Ковшун Н. Е. в своїй науковій роботі [18] до прибережних територій України в аналізі відносять території Чорноморського регіону (тобто басейну Чорного моря)). При цьому згідно з Законом України Про внесення змін до Водного і земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг «прибережні території - складені піском, гравієм, камінням, ракушняком, осадовими породами, що сформувалися в результаті діяльності моря, інших природних чи антропогенних факторів». [19]

Ю. Г. Саушкін і С. В. Михайлов запропонували термін «приморський комплекс продуктивних сил як поєднання низки промислових і транспортних підприємств, для яких характерні взаємні господарські зв'язки, з одного боку, і зв'язки з морем, з іншого» [20.].

Перспективним з точки зору теоретичного обґрунтування дефініції «приморський регіон» є надання визначення на основі виокремлення множини подібних характеристик та ознак таких регіонів та порівняння його функціональних характеристик як об'єкта з поняття «прибережна зона» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Ознаки та характеристики приморського регіону

Ознака	Характеристика
Приморський регіон	
Нормативна та географічна	Адміністративно-територіальна одиниця, яка безпосередньо, або опосередковано (через акваторії лиманів) прилягає до узбережжя Чорного та Азовського морів [17] об'єкт вторинного територіального поділу праці України, в основу якого покладено наявність загальних природно-кліматичних геосупільних територіальних ознак [21]
Господарська	Регіон, господарська діяльність якого охоплює морське рибальство та аквакультуру, оскільки основна частина світового врожаю морської риби виловлюється або вирощується в прибережних водах та судноплавство [22]. самостійної суспільно-географічної системи з яскраво вираженою двоїстою сутністю, на відміну від континентальної форми організації господарства [23]
Прибережна зона	
Екологічна	Динамічна система, яка зазнає змін форми та процесу (так звані морфодинаміка) у різних часових і просторових масштабах у відповідь на геоморфологічні та океанографічні фактори [24]
Географічна	Зона переходу між чисто наземною і чисто морською складовими на поверхні Землі [25]
Екосистемна	Комплекс унікальних екосистем, пристосований до високих концентрацій енергії, відкладень та поживні речовини, які стимулюють як високу біологічну продуктивність, так і різноманітність місць проживання та видів [26]
Економічна	Особливий ієрархічний економіко-географічний об'єкт [27]
Управлінська	смуга суші і моря, ширина якої змінюється залежно від характеру навколишнього середовища й управлінських завдань [28]

Джерело: розроблено автором

Терміни «прибережна зона» та «приморський регіон» часто використовуються в літературі, проте необхідно зазначити про концептуальну різницю їх використання. Відомо, що територію прибережної зони визначають з позиції суто географічних, екологічних, економічних, екосистемних підходів. Визначення прибережної зони в деяких джерелах коливається від 30 км зони до 100 км зони від кромки моря. Визначення для обмеження просторових меж прибережна зона варіюється від дуже широкої

(наприклад, поширюючись на межі морських і наземних впливів у бік суші та моря) до дуже обмеженої (наприклад, берегова лінія та прилеглі геоморфологічні особливості, що визначаються дією моря на край суші). При цьому наразі встановлено Директоратом з навколишнього середовища, що визначення прибережної зони має змінюватись залежно від типу проблеми чи проблеми, що вирішується, та цілей управління територією.

Таким чином, для розуміння сутності приморського регіону як простору відносин економічного характеру найбільш продуктивним є використання міждисциплінарного підходу.

Нормативна, географічна, господарська ознаки визначення «приморський регіон» свідчать про перелік критеріїв, за якими можна віднести регіон до приморського:

- окресленість меж та закріплення їх на законодавчому рівні,
- вихід до узбережжя морів,
- організація господарської діяльності, пов'язана з розподілом, обробкою та використанням ресурсів моря, здійснення якої є неможливим на суші.

Екологічна, географічна, екосистемна та управлінська ознаки, характерні для прибережних територій повинні складати квінтесенцію теоретичного обґрунтування значення «приморський регіон», враховуючи їх подібність в плані управління та еколого-екосистемного підходу та відмінність з точки зору нормативної, географічної та господарської ознаки.

Тобто приморський регіон – це адміністративно-територіальна одиниця, що географічно має вихід до морського узбережжя з власною акваторією, спеціалізується на приморських видах економічної та екосистемної діяльності, створюючи власний морегосподарський комплекс галузей з відповідною інфраструктурою, має специфічні соціальні проблеми та екологічні вимоги, культурну та історичну спадщину, в якій відображається морська тематика.

Тобто приморський регіон – це адміністративно-територіальна одиниця, якій властивий природний вихід до морського узбережжя та акваторії, вирізняється поміж інших регіонів приморським профілем видів економічної діяльності з виробництва екосистемних послуг, рекреації та туризму, галузей і виробництв морегосподарського комплексу, мережею виробничих відносин з їхнього обслуговування в умовах сезонності, екологічних обмежень та вимог до охорони і збереження природно-охороного фонду, культурної та історичної спадщини та потребує системного управління та адміністрування. Перевагами запропонованого трактування приморських регіонів є виокремлення специфіки продуктивних сил і виробничих відносин, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, що підвищує вплив адміністративної та управлінської компоненти в досягненні конкурентоспроможності вітчизняних приморських регіонів.

Приморські регіони за адміністративно-територіальним поділом охоплюють як територію областей, так і територію районів, міст, сіл. В умовах

адміністративно-територіальної реформи та реформи місцевого самоврядування новостворені самоврядні одиниці – територіальні громади набувають в приморських регіонах, адміністративні межі яких поширюються до урізу морського узбережжя, набувають суттєвих конкурентних переваг соціально-економічного розвитку.

Тут варто додати, що як і земля, водний морський ресурс може використовуватися трьома способами, які й визначають особливість морегосподарського комплексу, зокрема для:

а) обробітку – морський транспорт, курортно-рекреаційна діяльність, марікультура; опріснення води;

б) видобутку – вилов та переробка морського звіра, риби та морепродуктів, видобуток інших мінеральних ресурсів та сировини;

в) розміщення – облаштовані морські угіддя для вирощування цінних порід риб, плавучі рибо-заводи, лиманні зони нересту риб, наливні території для будівництва споруд тощо.

Особливості приморського регіону, розкриті в площинах територіального устрою, використання природних ресурсів та управління відображено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Особливості приморського регіону

Особливості ландшафту	Особливості використання природних ресурсів	Особливості управління
1	2	3
Вплив температури води та атмосферного тиску на погоду та клімат в цілому (баланс тепла та вологості); сезонність.	Вода: - морський транспорт та суднобудування, - флот, - аквакультура, - рибне господарство	Світовий рівень: - міжнародні організації; - угоди про міжнародне співробітництво.
Рельєф характеристики ґрунту, ерозійних процесів прибережної зони, що підходить до узрізу води	Повітря: сприятливі температури повітря обумовлюють розвиток туристично-рекреаційного комплексу	Державне управління: - міністерства, - обласні державні адміністрації, - державні інспекції та агентства, - прикордонна служба
Течія води, припливи та відливи, поверхневі та підземні води, наявність лиманів та їх стан	Земля: - видобуток корисних копалин на шельфі морів, - прибережні зони як місця рекреації	Міське управління: - обласні, міські, районні та сільські ради; - об'єднані територіальні громади.

Продовження табл. 1.2

1	2	3
Особлива флора та фауна прибережної зони	Енергія: - використання енергії сонячного випромінювання, - припливів та відливів, - енергії вітрів тощо.	Неурядові організації: - асоціації, - альянси, - благодійні фонди, - союзи

Джерело: розроблено автором

В дослідженні використано визначення «приморський регіон» для характеристики регіонів України, що прилягають до узбережжя Чорного та Азовського морів: на сьогодні це Одеська, Запорізька, Херсонська та Миколаївська області; частина від окупованої Донецької області.

Якщо звернутись до класичних теорій просторового розвитку та проаналізувати їх фундаментальні твердження під кутом застосування до приморських регіонів, то можна зробити висновки щодо теоретизації особливостей територіального розвитку приморських регіонів та взаємодії економічних суб'єктів у просторі (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Ключові концепції теорій просторового розвитку застосовно до приморських регіонів

Вчені	Сутність теорії	Просторовий розвиток приморського регіону
1	2	3
Тюнен Й.	Просторові закономірності розміщення сільського господарства у вигляді концентричних кругів навколо ринкового центру	Оптимальний вибір використання земель та розміщення виробництв залежить від сукупності природних та соціальних умов.
Вебер А.	Розвиток промисловості визначається орієнтаціями: транспортна, робоча та агломерація	Просторове зближення виробництв (прибережна зона) без злиття їх в одну одиницю, додатковий економічний ефект від використання загальної інфраструктури.
Курно О., Самуельсон П., Енке С.	Аналіз механізмів попиту та пропозиції в економічному просторі	Автономні ринки мають власну ринкову рівновагу та рівноважні ціни, змінюються у випадку міжрегіональної взаємодії
Ф. Перру	Теорія полюсів зростання	В основі просторової поляризації знаходяться галузева структура та провідні галузі, що концентрують фактори виробництва та стимулюють розвиток територій.

Продовження табл. 1.3

1	2	3
Ж. Будвіль	Теорія полюсів зростання	Економічний простір пов'язаний з географічним
П. Потье	Теорія осей розвитку	Розвиток передається вздовж головних транспортних магістралей
П. Кругман	Концепція «сукупної причинної обумовленості»	Прагнення фірм до найбільш концентрованого економічного простору та тенденція простору до концентрації в місцях скупчення фірм.
Л. Саурес-Вилл	Концепція дифузій нововведень (галузевий та територіальний аспект)	Розповсюдження нововведень – процес розширення території, що охоплюється технічними, технологічними, соціальними, політичними та іншими нововведеннями

Джерело: розроблено автором

Серед українських вчених необхідно відмітити роботу Гудзь П.В. та Лайкової К., присвячену еволюції наукових поглядів просторового розвитку регіону [29], що допомагає, проаналізувавши ключові концепції просторового розвитку відносно розвитку приморських регіонів можемо зробити наступні висновки:

1. Прибережна зона створила необхідні природні та соціальні умови для просторового зближення виробництв для досягнення економічного ефекту (просторова поляризація) вздовж прибережної зони. Просторова поляризація призводить до більш концентрованого економічного простору.

2. Особливо активно міжрегіональна взаємодія та розвиток відбуваються завдяки транспортним магістралям, особливо завдяки функціонуванню портів як основних факторів міжрегіональної, міжнародної та міжконтинентальної взаємодії.

3. Дифузія нововведень вздовж прибережної зони обумовлена галузевим та територіальним аспектами та є неминучою закономірністю розвитку приморського регіону

Приморські регіони є об'єктами - в особі економічних акторів і суб'єктами - в особі регіонального менеджменту ринкових відносин, тому на них поширюється дія об'єктивних ринкових законів, зокрема вільної конкуренції, що є одним із факторів розвитку ринкових відносин. Етимологія поняття конкуренції приморського регіону пов'язана з терміном конкуренція. Проведений семантичний аналіз у роботі дозволив зробити певні узагальнення. Зокрема, у низці європейських мов існують первісні слова, від яких походить дана категорія, є різними за значеннями. Наприклад, в англійській мові слово *concur* означає «погоджуватися, сходитися», *concurrent* – «співпадає, що сходиться», *concurrence* – «угода». У французькій мові *concourir* – «сприяти», *concours* – «сприяння, допомог». В іспанській мові

concurrir – «зустрічатися, з'єднуватися; сприяти».[30]. Конкуренція є «суперництвом в якій-небудь галузі, боротьба за досягнення кращих наслідків; змагання»; «боротьба між приватними підприємцями за вигідніші умови виробництва й збуту товарів при товарному виробництві; боротьба між капіталістами за найбільші прибутки» [31].

Першим, хто описав конкуренцію в економіці є її «батько» - Адам Сміт, який в XVIII ст. в своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» [32] навів теоретичні викладки про розподіл виробництва та торгівлю з використанням концепції «абсолютної переваги». Його послідовник Д. Рікардо в XIX ст. розвив концепцію «абсолютної переваги», яка стала фундаментом для його теорії порівняльних переваг, що набула поширення при характеристиці міжнародної торгівлі. В рамках розвитку теорій міжнародної торгівлі Е. Хекшер і Б. Олін (XX ст.) трансформували ідею Д. Рікардо в теорію забезпеченості факторами виробництва: країни експортують продукти інтенсивного використання надлишкових факторів, а імпортують продукти інтенсивного використання дефіцитних для них факторів. Тобто, характерними рисами конкуренції можна назвати динамічність її розвитку як економічного процесу функціонування економічних суб'єктів, можливість її порівнювання між подібними економічними суб'єктами та виступ в ролі балансуючого інструмента між профіцитними та дефіцитними факторами виробництва.

Конкуренція регіонів є доконаним фактом, і вона виникає стосовно залучення кращих ресурсів та фахівців, отримання ліпших можливостей зростання через сприятливий доступ до ресурсів: джерел фінансування, державних цільових програм, коштів міжнародних грантів, залучення до інфраструктурних проектів тощо.

Подальше розв'язання завдання змістовно-термінологічного характеру детерміновано здатностями і спроможностями регіонів досягати конкурентних позицій.

Подальше дослідження змісту поняття «конкурентоспроможність» виходить з розуміння тісного зв'язку його з «конкуренцією», що підкреслює, власне, якісно-кількісний стан соціально-економічної системи. Еволюція трактування дефініції «конкурентоспроможність» пов'язана з тривалим історичним періодом та функціонуванням різних економічних систем, протягом якого велось дослідження та широтою трактування. Якщо звернутись до тлумачення українського слова, то «конкурентоспроможний» означає – здатний до конкуренції. Економічне тлумачення слова полягає в наступному: «Здатність науково-технічної та матеріальної продукції, товарів з сукупністю споживчих властивостей відповідати вимогам даного ринку на певний період» [33].

При цьому О.В. Дейнега зазначає, що конкурентоспроможність - це «комплекс характеристик об'єкта», а саме конкурентоздатність – «це здатність певного об'єкта (товару, підприємства, регіону, країни)

витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на даному ринку» [34]. Тобто, морфологічний аналіз дозволяє нам виокремити категорії «конкурентоспроможність» та «конкурентоздатність». В етимологічному значенні слава – здатність господарського суб'єкта чи об'єкта є притаманною їм рисою, внутрішньою ознакою, властивістю. Це статистична категорія, що відображає внутрішній потенціал об'єкта та суб'єкта до розвитку. Натомість, спроможність пояснюється нами як співможливість. Вона вказує на наявність зовнішніх чинників, явищ, ознак, які в силу свого впливу можуть уможливити або неуможливити здатність об'єкта чи суб'єкта до розвитку (використання). Тобто на підставі проведеного дослідження зробимо проміжний висновок: при дослідженні зовнішніх чинників доцільно використовувати термін «конкурентоспроможність», тобто спроможність об'єкту до розвитку, конкуренції під дією зовнішніх факторів. Коли мова йде про внутрішній потенціал розвитку, доцільно використовувати термін «конкурентоздатність», тобто готовність залучати внутрішні фактори конкурентного розвитку.

Розуміння сутності конкурентоспроможності, формування дієвих інструментів управління ресурсами регіону неможливе без застосування ґносеологічного підходу («суб'єкт-об'єктного») та обґрунтування методологічних принципів. Відповідність сучасного комплексу заходів з управління конкурентоспроможністю повинно ґрунтуватись на стандартах управління територіями, соціальними системами в умовах адекватного врахування впливу глобалізаційних та інформаційних чинників на розвиток регіонів.

Конкурентоспроможність являє собою мету політики як державної влади на національному рівні, місцевої влади на регіональному рівні та власників бізнесу на рівні підприємств.

Конкурентоспроможність прийнято розглядати як процес суперництва регіонів за ресурси та активи. Між тим набуття синергетичного ефекту при економічному міжрегіональному співробітництві створює ряд позитивних ефектів для економік територій-учасниць та дозволяє характеризувати конкурентоспроможність з позиції набуття додаткових переваг та створення сприятливих умов для бізнес-середовища території та буття мешканців - громадян.

Території, що набули статус самостійних господарюючих суб'єктів, ведуть конкурентну боротьбу за економічні ресурси (фінансові, підприємницькі, трудові тощо) та умови, відстоюють інтереси більш крупних структуроутворюючих підприємств регіону, шукає можливості для самостійного виходу на міжнародний ринок, адміністративними заходами намагається захистити місцевого виробника [35].

Наприкінці ХХ ст. все більше уваги в наукових та політичних колах стало приділятися поняттю конкурентоспроможності регіонів. «У регіонів та міст немає іншого вибору, лише ставати конкурентоздатними з метою виживання в новому глобалізованому ринку нової конкуренції» - зазначає американський дослідник М. Бест [36, 37] Карл Айгінгер [38, С. 159-169] підкреслює, що кінцева мета держави і народу полягає в максимізації функції

суспільного добробуту, в якому дохід, соціальні внески та збереження навколишнього середовища пріоритетами стратегічного розвитку.

Це призводить до досить повного визначення конкурентоспроможності з трьома безпосередніми наслідками. По-перше, низька вартість не є метою економічної політики і навіть не є показником довгострокової конкурентоспроможності. По-друге, характеристика зовнішнього балансу прямо або побічно впливає на добробут населення, але вплив є незначним по відношенню до споживання. По-третє, конкуренція є динамічним питанням, показники якого змінюється з плином часу, в той час як інвестиції в людський капітал, технології та інформацію є засобом, що дозволяє примножити досягнутий добробут та підвищити рівень конкурентоспроможності. Такий підхід до створення основи для оцінки конкурентоспроможності погоджується з основною метою національного економічного розвитку, тобто підвищення рівня життя [39].

Розрізняючи поняття «регіональна конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність регіону існує необхідність чіткого виявлення різниці між цими поняттями. Вивчення теоретичних постулатів конкурентоспроможності без відношення до будь-якого суб'єкту лежить в площині регіональної конкурентоспроможності. Відношення ж до площини економіки та прикладного управління регіоном стає предметом дослідження конкурентоспроможності регіону.

Дослідження конкурентоспроможності регіону є одним з актуальних завдань, що обумовлено дією різних чинників. Конкурентоспроможність регіону як наукова категорія, тим не менш, є малодослідженою, а в окремих царинах – як то конкурентоспроможність та конкурентоздатність, механізми реалізації тощо – є дискусійною дефіцією. Водночас використання регіональних важелів управління в сферах людського капіталу, фінансових потоків, формування культури знань, коригуванні енергетичної політики регіону повинно коригувати з стратегічною метою підвищення регіональної конкурентоспроможності.

Питанням дослідження конкурентоспроможності присвячені праці закордонних вчених. Зокрема М. Пенедер в своїй праці пов'язує інтенсивний розвиток освіти з підвищенням конкурентоспроможності кожного сектору економіки [40]. І. Гріло, Дж. Купман вивчали вплив мікроекономічних реформ на продуктивність та підвищення конкурентоспроможності в Європейському Союзі [41]. Родрігез-Позе вивчав залежність між соціальною структурою та регіональним зростанням у Східній Європі [42]. Ключову концепцію регіональної конкурентоспроможності розглядали також вчені М. Кітсон, Р. Мартін, П. Тайлер [43].

Р. Целліні та А. Сокі [44] стверджують, що «поняття регіональної конкурентоспроможності є не макроекономічним (національним), ні мікроекономічним (заснованим на результатах діяльності фірм): регіони являють собою ні просте об'єднання фірм, ні зменшені версії націй». Р. Камагні [45] підтримується аналогічної думки. Він передбачає, що регіони

дійсно конкурують, але на основі абсолютних конкурентних переваг, а не порівняльних. Регіон може вважатися таким, що має абсолютні конкурентні переваги, якщо він володіє відмінними технологічними, соціальними, інфраструктурними або інституційними активами, які приносять користь окремим фірмам таким чином, що ніякі альтернативні ціни факторів не будуть викликати географічного перерозподілу економічної активності. Ці активи, як правило, дають фірмам регіону в цілому більш високу продуктивність, аніж в іншому випадку

Доел М. та Хаббард П. зосереджують увагу на те, що регіональну конкурентоспроможність не можна розглядати в контексті розподілення національної конкурентоспроможності за територіями. Натомість регіональна конкурентоспроможність розглядається авторами як «успішна конкуренція серед надзвичайно відкритих «просторів потоків» [46], у залученні та утриманні виробничих факторів для того, щоб стати чи залишитися центрами національної торгівлі, інвестицій та «потоків знань» [47].

Гіпотеза регіональної конкурентоспроможності за рахунок синергетичного ефекту діючих на адміністративній території суб'єктів малого та середнього бізнесу полягає в об'єднанні інтересів місцевих органів влади та суб'єктів бізнесу, з метою набуття ефекту загальної продуктивності. Тобто, «процвітання регіону визначається, по-перше, силою своєї експортної бази всіх тих видів діяльності, які приносять доходи в регіоні через експорт товарів і послуг для зовнішнього світу» [48].

Аналогічний підхід до регіональної конкурентоспроможності також приймається на європейському рівні: «Конкурентоспроможність визначається як здатність виробляти товари і послуги, з метою витримки випробування на міжнародному ринку, в той же час, з метою забезпечення високих і стійких рівнів доходу, або, в більш загальному плані – здатність регіонів створювати під впливом зовнішньої конкуренції високий рівень доходів і зайнятості. Іншими словами, для регіону, щоб бути конкурентоспроможними, важливо забезпечити як якість і так і кількість робочих місць» [30].

У цьому контексті, продуктивність виступає як ключовий елемент конкурентоспроможності [49]: «Конкурентоспроможність залишається не повністю зрозумілою концепцією, незважаючи на широке визнання її важливості. Щоб зрозуміти конкурентоспроможність, відправною точкою має стати джерело процвітання країни. Рівень життя нації визначається продуктивністю економіки, що вимірюється вартістю товарів і послуг, вироблених на одиницю праці, природних і фінансових ресурсів. Продуктивність залежить як від вартості товарів і послуг нації, яка вимірюється за цінами, які можна отримати на вільних ринках, так і від ефективності виробництва цих товарів і послуг». Мета підвищення продуктивності підприємницької діяльності полягає в забезпеченні державою сприятливих умов ведення бізнесу, використання активів підприємницьких структур, розвивати ланцюжки доданої вартості, зростання яких є критерієм підвищення пропродуктивності [50].

З плином часу різноманітність підходів до аналізу конкурентоспроможності в контексті регіону зумовила значну кількість досліджень в цій галузі. Вивчення існуючих теорій та концепцій з метою виокремлення елементів, що формують конкурентоспроможність регіону є необхідним етапом дослідження конкурентоспроможності регіону з точки зору характеристики процесів, що протікають в конкурентному середовищі регіону та характеристики умов підвищення конкурентних переваг. В зв'язку з цим дослідження було направлене на визначення сутнісних характеристик конкурентоспроможності регіону, виокремлення різновидів підходів до трактування цього економічного феномену.

На сьогодні українськими вченими опрацьовано велику кількість матеріалу, що дозволяє сформувати базу дослідження, серед них Романко О. П. [51], Андрусак Н. О. [52], Оболенцева Л. В. [53], Тульчинська С. О. [54], Полякова Ю. В. [55], Співак Т. М., Корольок С. М., Мазуренок О. Р. [56] та інші.

Романко О. П. [57] трактує конкурентоспроможність регіону як «системне поняття, яке відображає конкурентні переваги конкретного регіону над іншими за сукупністю параметрів (економічних, фінансових, виробничих, ринкових, інвестиційних, інноваційних, та інших), що певним чином між собою поєднані та формують пріоритетну унікальність та закріплюють позиції в певній сфері і у конкретному проміжку часу та при визначеному впливі середовища функціонування».

В табл. А1 додатку А наведено еволюцію основних підходів до оцінки конкурентоспроможності регіону, виокремлено наступні наукові підходи:

- функціональний підхід – зосереджений на міжрегіональній взаємодії;
- ресурсний підхід – виділяє використання умов та потенціалу регіону,
- факторний підхід – надається увага самоорганізації та розподілу факторів між регіонами,
- балансовий підхід – передбачає динамічний процес тяжіння до ринкової рівноваги,
- інноваційний підхід – виділяє інновації як основний фактор конкурентоспроможності,
- інституційний підхід – передбачає підвищення регіональної конкурентоспроможності за рахунок функціонування суспільних інститутів,
- ринковий підхід – конкурентоспроможність обумовлюють взаємозалежність ціни та якості товарів та послуг на регіональному ринку.

Необхідно зазначити, що, аналізуючи еволюцію підходів до трактування дефініції, найстарішим підходом є функціональний, родоначальником якого є Й. Шумпетер, відносно найпоширенішим є факторний, балансовий та ресурсний підходи. Зауважимо, що існування різних підходів до розуміння конкурентоспроможності регіону викликає необхідність подільшого дослідження конкурентоспроможності регіону з урахуванням їх основних постулатів про визначальну дію факторів конкурентоспроможності, інновацій, інститутів, ресурсів, тяжіння до балансу та рівноваги.

Більшість дослідників, таких як Портер Е., І. Г. Кадирус, А. Kaszmarek, Ja. Sobon [58–61] класифікують конкурентоспроможність лише за об'єктом – конкурентоспроможність національна, регіональна, виробництва, товарів та послуг. Натомість класифікацію, власне, конкурентоспроможності регіону пропонується вирізняти за наступними класифікаційними ознаками (див. табл. 1.4):

- за територіальною ознакою;
- за природоресурсною ознакою економіки природокористування;
- за спеціалізацією регіону;
- за ступенем розвитку регіону;
- за характером джерела походження конкурентоспроможності;
- за терміном дії конкурентоспроможності;

Таблиця 1.4

Класифікація конкурентоспроможності регіону

Класифікаційна ознака	Види конкурентоспроможності
1	2
За спеціалізацією регіону	Промислового регіону Сільськогосподарського регіону Агропромислового регіону
За природоресурсною ознакою економіки природокористування	Земель сільськогосподарського призначення Земель громадського призначення Земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення Земель оздоровчого та рекреаційного призначення Земель історико-культурного призначення Земель лісгосподарського призначення Земель водного фонду Земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення
За терміном дії	Довготривала Середньотривала Короткотривала
За характером джерела походження	Заснована на інноваціях Визначена рівнем розвитку інфраструктури Заснована на природно-кліматичних та географічних умовах Технічна (технологічна) Заснована на розвитку інформаційних ресурсів Визначена економічними факторами
За ступенем розвитку регіону	Високорозвинутого регіону Розвинутого регіону Нерозвинутого регіону Депресивного регіону

Продовження табл. 1.5

1	2
За територіальною ознакою	Приморського регіону Гірського регіону Лісового регіону Регіону басейнів річок Степового регіону

Джерело: розроблено автором

На основі проведеного на основі семантичного аналізу дослідження поглиблено розуміння дуальної природи конкурентності регіону, яка, з одного боку, визначає іманентну властивість об'єкту, готовність залучати внутрішні конкурентні ресурси розвитку регіону в конкретний час в конкретному місці в конкретних умовах і трактується як конкурентоздатність, та з другого боку, - конкурентність як уможливлення об'єкту до розвитку під дією зовнішніх факторів, за наявності умов, обставин, тобто конкурентоспроможність, що дозволяє поглибити сутність регіональної конкуренції, урізноманітнити валідність інструментів і засобів забезпечення і реалізації конкурентних переваг економікою регіону.

Виходячи з цього, з точки зору цілевизначеності конкурентоспроможність регіону – це динамічний процес реакції на зовнішні чинники та виклики, що передбачає досягнення тактичних цілей бізнес-середовища та соціальних інституцій регіону з метою підвищення добробуту місцевого населення за умови ефективного використання ресурсів території та забезпечення інноваційних процесів в економіці регіону через створення регіональної програми (стратегії) розвитку, прямий або опосередкований вплив учасників конкуренції шляхом суперництва з іншими територіальними одиницями.

Стосовно конкурентоспроможності регіону як об'єкту дослідження важливо відзначити, що «конкурентоспроможність регіону» є не тільки властивістю економічної системи, а й сама виступає системою властивостей, що дозволяють регіону ефективно вести конкуренцію для досягнення поставлених цілей [62].

Українські дослідники Мокій А.І., Васильців Т.Г [63], Буркинський Б.В., Альохін О.Б., Хумарова Н.Ш. та інші [64] вважають, що методологічна основа апарату дослідження регіональної конкурентоспроможності повинна базуватись на просторових, секторальних, галузевих, факторно-ресурсних та структурних характеристиках.

Оскільки поняття «конкурентоспроможність» застосовується до різних об'єктів, то підходи до тлумачення його економічного змісту різняться. Конкурентоспроможність регіону розглядається з точки зору ефективної територіальної організації праці. Конкурентоспроможність регіону є динамічним процесом, а не структурою ринку, який в результаті призводить до збалансування надлишкових та дефіцитних факторів виробництва.

Конкурентійна економіка регіону – це такий стан конкурентоспроможності, який виявляється у динамічному процесі адаптивної реакції на зовнішні чинники та виклики економіки регіону, передбачає досягнення тактичних цілей бізнес-середовища та соціальних інституцій регіону з метою підвищення добробуту місцевого населення за умови ефективного використання ресурсів території та забезпечення інноваційних процесів в економіці регіону через створення регіональної програми (стратегії) розвитку, прямий або опосередкований вплив учасників конкуренції шляхом суперництва з іншими територіальними одиницями.

Економічними наслідками забезпечення конкурентоспроможності регіону є зростання рівня життя населення, доходів власників капіталу, підвищення рівня впровадження інновацій в господарську діяльність, зниження рівня безробіття в регіоні за умови створення регіональною владою балансу структури економіки регіону, коли забезпечуються інтереси всіх інститутів.

Отже, конкурентоспроможність приморського регіону – здатність суб'єктів регіональної влади, населення та господарювання використовувати внутрішній потенціал морегосподарського комплексу шляхом формування і розвитку адаптивної структури економіки регіону, збереження культурної та ментальної самобутності регіонального соціуму та спроможність використовувати шанси і загрози для розв'язання соціальних та екологічних проблем регіону, підвищення якості життя мешканців. Спроможність продукувати специфічні екопослуги на території прибережної зони, створюючи своєрідні «полюси зростання» в просторовому розвитку відрізняє приморський регіон поміж інших. Орієнтація на економічний зиск від екосистемних послуг дозволяє використовувати сильні сторони та унікальні переваги регіону в господарській діяльності. Водночас екосистемний підхід передбачає заходи не лише з комерціалізації, а й охорони, збереження та відновлення біогеоценозу.

Для визначення концепції забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів необхідно здійснення не лише теоретичних узагальнень, а й проведення комплексної діагностики сучасного стану конкурентоспроможності, що неможливо без обговорення визначення елементів та складових конкурентоспроможності, за якими буде здійснюватись комплексне оцінювання.

1.2. Складові забезпечення конкурентоспроможності приморського регіону

Існування суттєвих розбіжностей у розумінні конкурентоспроможності регіонів, які вимагають більш детального визначення того, в якій площині можуть конкурувати регіони і за рахунок яких елементів, факторів можливе підвищення індикаторів соціально-економічного розвитку регіонів.

Економічне суперництво регіонів та визначення його наукового обґрунтування, виявлення чинників та факторів зростання конкурентоспроможності цікавить вчених-економістів понад три століття.

Традиційні погляди на суть і зміст конкурентоспроможності територій трансформувалися з часом під впливом різних чинників розвитку суспільства: інформатизація, науково-технічний прогрес, вплив інновацій. Дослідження вчених-економістів на початку розвитку економічної думки відносно конкурентоспроможності (XVIII ст.) передбачало саме вивчення глобальної конкурентоспроможності (світової). Характеристика економічного розвитку територій країн притаманна дослідникам початку XX ст, питанням саме конкурентоспроможності територій (країн та регіонів) присвячені праці більш пізнішого часу – середини XX ст- початку XXI ст.

Закордонні автори Читеа М.А. та Дона розглядають [48] регіональну конкурентоспроможність як суму індивідуальної конкурентоспроможності фірм, яка тим не менш, залежна від макроекономічної (національної) конкурентоспроможності. У зв'язку з цим, для дослідження проблем підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів важливе значення мають особливості її функціонування та структури.

Сутність регіональної конкурентоспроможності приморського регіону проявляється через її форми, внутрішню структуру та особливості взаємодії елементів в межах цілісної структурно-логічної композиції конкурентоспроможності. Основоположник «ромбу» конкуренції М. Портер та співавтор К. Кетел зазначають, що конкурентоспроможність економічного суб'єкту базується на п'яти силах, що впливають на розвиток бізнесу: покупці (клієнти), постачальники, існуючі конкуренти, нові гравці та товари-замінники [58]. Даний концепт дослідження конкурентоспроможності за її структурною ознакою базується в неокласичній парадигмі на ринковому підході, або його суб'єктній (покупці, постачальники, конкуренти, нові гравці) та продуктивній (товар, продукт, послуга) основі. Складові елементи конкурентоспроможності (суб'єкти і продукти) у такому разі автоматично досягають ринкової рівноваги як ринкові агрегати. Натомість, регіональна політика, а також досягнення більш високої конкурентоспроможності переважної більшості розвинутих країн чітко фіксує регуляторний характер в частині розробки та реалізації заходів та інструментів її забезпечення. Використання методу екстраполяції дає можливість «перенесення» ідеї Портера на об'єкт дослідження – конкурентоспроможність приморських регіонів, і приводить на наступних причинно-наслідкових зв'язків та узагальнень: 1) складовими елементами суб'єктних відносин є мешканці та гості регіону; 2) представники бізнесу (внутрішній ринок) та органів влади; 3) нові види бізнесу, пов'язані з використанням потенціалу приморських регіонів; 4) конкуренти, представлені іншими регіонами та товарами специфічного «приморського» призначення. Тобто, логічно припустити, що для аналізу конкурентоспроможності приморських регіонів доцільно виходити з твердження про ефективність (продуктивність) її елементів.

Чайникова Л.Н. розглядає конкурентоспроможність регіону як систему та відносить до неї наступні складові [65]:

- безліч елементів, що забезпечують конкурентоспроможність регіону (конкурентні переваги і їх джерела, фактори і критерії оцінки конкурентоспроможності та ін.);
- взаємозв'язок між елементами, що входять до системи конкурентоспроможності регіону;
- цілісність і єдність елементів, їх структура і ієрархічність;
- чітко виражене управління конкурентоспроможністю регіону;
- наявність і єдність головної мети, що досягається системою конкурентоспроможності регіону;
- взаємодія з зовнішнім середовищем.

Використання приведеної вище теорії є близьким до розуміння регіональної конкурентоспроможності, проте заперечує той факт, що її формування несе в собі основи ефективної діяльності високотехнологічних галузей виробництва та морегосподарського комплексу, зокрема для приморських регіонів.

Розуміння та застосування трактування теорії піраміди потреб А. Маслоу в процесі дослідження складових регіональної конкурентоспроможності дозволяє виокремити наступні елементи:

- на базовому рівні конкурентоспроможність регіону виявляється в заданих географічних та природно-кліматичних умовах, історичній самотності регіону, якості комунальних послуг;
- вимоги безпеки можна трактувати як якість надання послуг з охорони здоров'я та правоохоронних послуг в регіоні, стабільність економічного розвитку регіону, відсутності воєнних озброєних конфліктів.
- потреби у соціальній приналежності виявляються в умовах, що складаються в регіоні щодо формування суспільних гуртків, зв'язків, діяльності громадських інститутів, благодійних фондів
- потреби в повазі та визнанні формують регіональну конкурентоспроможність за рахунок створення можливостей для підвищення навичок, кваліфікації для робочої сили, формування людського капіталу, підвищення можливостей щодо інтелектуального розвитку мешканців регіону, визнання культурних здобутків, ментальності, традицій.
- найвищий рівень потреб піраміди Маслоу з одного боку підтверджується існуванням та ефективністю діяльності інститутів освіти, з іншого – визнанням конкурентоспроможності регіону на національному рівні, наданням переваг та пільг таким регіонам.

На наш погляд, модель Маслоу як методологічна конструкція конкурентоспроможності приморського регіону не є продуктивною над усе в частині забезпечення реалізації та адміністрування і є більш властивою для ринкових суб'єктів, ніж просторового розвитку. Більш продуктивною може бути ідея Гранберга О.Г. стосовно типології регіонів за їх іманентними ознаками, зокрема території, людських ресурсів, бізнес-процесів та управління.

Таким чином, підсумувавши вищевикладені погляди вчених можна зробити висновок про певну систематизацію поглядів на

конкурентоспроможність приморського регіону, обумовлені різними формами відносин та виокремити наступні підходи:

1. Ринковий підхід Портера М. та Кетель К. (формування відносин «через ринок»), що стверджує наявність конкурентних сил, що здійснюють вплив на розвиток регіону, обумовлюючи його конкурентоспроможність – мешканці та гості регіону; представники бізнесу (внутрішній ринок) та влади; нові види бізнесу, пов'язані з використанням потенціалу приморських регіонів; конкуренти, представлені іншими регіонами та товари специфічного «морського» походження.

2. Системний підхід Чайникової Л.Н. (формування відносин на основі розуміння взаємопов'язаності та взаємозалежності елементів системи).

3. Підхід «виправлених», «жорстких» та «м'яких» умов Сакса Дж., Ціннеса К. і Ейлата Я. (формування відносин конкурентоспроможності на основі управлінських впливів на умови регіону).

4. Психологічний підхід Маслоу А. (пов'язаний із пірамідою задоволенням потреб): розподілення елементів конкурентоспроможності регіону за ієрархією потреб.

5. Структурно-функціональний підхід Гранберга О.Г. (передбачає формування відносин на основі структуризації елементів конкурентоспроможності на основі ознак простору, людських ресурсів, бізнес-процесів та управління регіоном).

В якості наукового підходу до розуміння структури конкурентоспроможності приморського регіону за основу обрано синтез вищеназваних підходів, який можна визначити як системно-функціональний підхід, що буде передбачати розуміння конкурентоспроможності з позиції системного взаємозв'язку елементів конкурентоспроможності, які, в свою чергу, будуть вимірюватися показниками стану або ефективності управління цими елементами економіки регіону. Аналіз взаємодії складових елементів доцільно розглядати через сукупність критеріїв конкурентоспроможності.

Європейська комісія логічно вважає, що «Ідея регіональної конкурентоспроможності повинна відображати думку про те, що, не дивлячись на наявність в кожному регіоні сильних конкурентних і неконкурентних фірм, в регіоні мають загальні риси, які впливають на конкурентоспроможність всіх фірм, що там розташовані [28]. Даний підхід свідчить про важливість дослідження механізмів забезпечення конкурентоспроможності саме приморських регіонів, які, завдяки географічному розташуванню мають конкурентні переваги, що знаходять своє відображення в особливостях та ефективності процесів кожного елементу конкурентоспроможності. Тобто, зупинимось на теоретичному обґрунтуванні розуміння кожного елементу конкурентоспроможності приморського регіону за обраним системно-функціональним підходом.

Регіони, маючи вихідні ресурси для конкурентної боротьби (територія, корисні копалини, погодно-кліматичні та природні умови, наявні

інфраструктура, виробництво), конкурують через забезпечення соціальних та економічних умов добробуту громадян.

Система управління конкурентоспроможністю економіки регіону має складну структуру, що складається з різних підсистем: забезпечення, функціонування та управління (див. табл. 1.5).

Нормативно-правове забезпечення, науково-методологічне забезпечення, інформаційне, кадрове та інвестиційне забезпечення, цифровізація та інформаційні ресурси, природні ресурси, культура, звичаї та традиції започатковані в приморському регіоні формують підсистему забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Таблиця 1.5

Підсистеми регіональної конкурентоспроможності

Підсистема забезпечення конкурентоспроможності регіону	Підсистема функціонування конкурентоспроможності регіону	Підсистема управління конкурентоспроможністю регіону
Нормативно-правового забезпечення	Процеси формування і розвитку конкурентних переваг	Методологія управління (принципи, фактори, методи, наукові підходи)
Науково-методологічне забезпечення	Оцінка результативності та ефективності функціонування системи	Структура управління
Інформаційне забезпечення	Моніторинг процесів взаємозв'язків	Процеси управління
Фінансове забезпечення	Стимулювання створення нових процесів взаємодії підсистем	Суб'єкти управління
Кадрове забезпечення	Конкурентозданість суб'єктів економіки регіону	Засоби управління
Інвестиційне забезпечення		
Цифровізація та інформаційні ресурси (BIG DATE)		
Природні ресурси		
Культура, звичаї, традиції	Екосистемна сталість регіонального розвитку	Компетенції (кращі практики)
	Потенціал об'єктів економіки регіону	

Джерело: розроблено автором

Процеси формування і розвитку конкурентних переваг, оцінка результативності та ефективності функціонування системи, моніторинг процесів взаємозв'язків, стимулювання створення нових процесів взаємодії підсистем становлять підсистему функціонування конкурентоспроможності приморського регіону. Дана підсистема спирається на якісні та кількісні показники взаємодії та результативності процесів в середині системи та конкурентних переваг.

Система конкурентоспроможності приморського регіону формує каркас, що спирається на взаємовплив соціально-економічних зв'язків підсистем конкурентоспроможності. Методологія управління (принципи, фактори, методи, наукові підходи), структура, процеси, суб'єкти та засоби управління, компетенції складають підсистему управління конкурентоспроможністю приморського регіону.

Особливістю конкурентоспроможності приморського регіону є врахування саме специфіки індикаторів соціально-економічного розвитку приморських регіонів, які полягають у наступних площинах:

- екологічний підхід до захисту, збереження та відтворення продуктивних сил регіону;
- системний підхід до розвитку морегосподарського комплексу галузей, рекреації та туризму, подолання сезонності;
- функціональний підхід, тобто управління людськими ресурсами регіону (створення умов для отримання освіти, розвитку та вдосконалення навичок, реалізації потенціалу) з метою цілеспрямованого забезпечення сприятливого розвитку соціально-економічних процесів в регіоні;
- інституційний підхід, тобто управління та вирішення проблем розвитку приморських регіонів на рівні регіону, громад, галузей, підприємств.

Згідно концепції просторового розвитку та обраним системно-функціональним підходом, робочою гіпотезою дослідження конкурентоспроможності приморського регіону є взаємодія складових елементів регіону: територія, людський капітал, бізнес-процеси та адміністрування як елементів конкурентоспроможності, що дозволяє синтезувати цілісну конкурентоспроможність приморського регіону. Принциповим підходом є бачення конкурентності регіону не лише в продуктах регіональних ринків, але й у конкурентоспроможності просторового розвитку регіону на екосистемних засадах, конкурентоспроможності людського капіталу та людського потенціалу, конкурентності публічного адміністрування та управління органів державного управління в регіоні та місцевого самоврядування. Саме в цьому полягає системність і функціональність об'єкту і предмету дослідження.

На рисунку 1.1 зображено елементи конкурентоспроможності приморських регіонів, серед яких необхідно виділити: територію (надра, земля, корисні копалини, акваторія, атмосфера, природа), людський капітал (соціум), бізнес-процеси (взаємодія робочої сили та факторів виробництва в усіх можливих проявах), адміністрування (управління територією, процесами та людьми), які взаємодіють один з одним на основі механізму.

Аналіз елементу конкурентоспроможності регіону «територія» охоплює вивчення аспектів розміщення продуктивних сил, обробки та видобутку природних ресурсів. Аналіз запасів, екологічного стану території, атмосфери

та акваторії, землекористування та землевидобутку відображає спроможність території відповідати на зовнішні виклики.

Іншим елементом конкурентоспроможності регіону є «людський капітал» (соціум). Збільшення розміру людського капіталу - це підвищення існуючого рівня інноваційно-інвестиційної діяльності та інноваційної інфраструктури в регіоні, які формують конкурентні переваги території. Частка інвестицій, збільшується в міру зростання освіченості населення. Факторами, що чинять вплив на формування політики підвищення регіональної конкурентоспроможності є урбанізація, міграція, збільшення агломерацій, зростання ролі науково-технічного прогресу та інформатизації суспільства, створення інтелектуального прошарку населення, так званої «розумової еліти». Зокрема Гудзь М.В. зазначає, що людський капітал є ресурсом розвитку приморських регіонів [66].

Рис. 1.1. Схема складових конкурентоспроможності приморського регіону.

Джерело: розроблено автором

Ю. А. Фрідман, Г. Н. Речко, Ю. А. Пісаров [35] стверджують: «Сукупність регіональних конкурентних переваг визначає конкурентні позиції

конкретного регіону серед інших територій та його привабливість для тих цільових груп (інвестори, підприємстві, мешканці, кваліфікований персонал, туристи тощо), в припливі яких регіон зацікавлений». Тобто, стан людського капіталу, як елементу, що визначає якість одного з виробничих факторів, вивчається за допомогою аналізу частки населення з вищою освітою у віковій групі від 25 до 64. Аналіз стану здоров'я та освіти робочої сили дозволяє рівень життя та потенціал підвищення конкурентоспроможності досліджуваної території

Елемент конкурентоспроможності регіону «бізнес-процеси» передбачає оцінку стану інноваційно-інвестиційних процесів регіону, інфраструктурного розвитку (транспорт, процеси цифровізації), аналіз галузевої структури та виробничого потенціалу. Кучеренко С.Ю., Леваева Л.Ю. [67, С. 14] вважають, що конкурентоспроможність забезпечується зростанням продуктивності праці, створенням активного інноваційно-інвестиційного середовища. Дійсно, створення подібної середовища спонукає суб'єкти господарювання до активного розвитку та використання потенціалу регіону.

Так, угорський дослідник Акос Дані [68, С. 36-37] зосереджує увагу на аналізі науково-дослідницької діяльності регіонів, тобто їх здатності до інновацій через витрати на наукові дослідження і розробки. Нова технологія надає конкурентну перевагу для компаній. Завдяки швидкому впровадженню новітніх технологій, регіони можуть поліпшити свої позиції, тим самим підвищуючи продуктивність всього регіону. Звичайно, інновації можуть надходити з-за меж регіону, тому рішення органів місцевої влади щодо розвитку інноваційної діяльності може бути передумовою створення інноваційних трансрегіональних кластерів.

Регіони стають конкурентоспроможними у разі впровадження політики вибору та спеціалізації на найбільш новаторських продуктах і послугах. Прямі іноземні інвестиції і спільне підприємство – механізми, що допомагають інтегрувати національну економіку в міжнародну систему виробництва і створюють умови для поліпшення технологій і підвищення вартості людського капіталу на регіональному рівні. В цьому випадку маємо погодитись, що знання стають критичним фактором підвищення конкурентоспроможності.

Згідно з дослідженнями Скокана К. [49], протягом останніх 20 років стає очевидним, що саме продуктивність обумовлює конкурентоспроможність. Продуктивність, яка примножує наявні людські та фінансові ресурси регіону, являє собою вартісний вираз товарів і послуг, вироблених на одиницю праці і капіталу. В той же час в науці відбуваються зміни у визначенні основних принципів продуктивності. Неокласична модель економічного зростання Роберта Солоу передбачає ідентифікацію регіону з виробничою функцією Кобба-Дугласа, яка враховує постійну віддачу від масштабу і включає технічні удосконалення. В той же час необхідно розуміти, що інноваційні зрушення в регіоні відбуваються під впливом змін

в інфраструктурі регіону, які повинні бути дослідженими в процесі аналізу елементів конкурентоспроможності регіонів.

При аналізі галузей морегосподарського комплексу необхідно зауважити про їх експортний потенціал. Оскільки порівнювані переваги експортних секторів регіону, як і раніше, є ключовими для його зростання та процвітання [69]. Унікальний потенціал приморських районів дозволяє здійснювати освоєння природних ресурсів з метою розвитку рибного господарства та аквакультури в рамках забезпечення національної та продовольчої безпеки [70]

Регіони, які орієнтуються на управління економікою за рахунок конкуренції на основі мінімізації витрат, визначають лише економічні фактори конкурентоспроможності. Регіони, які прагнуть за рахунок збільшення економії масштабу та вдосконалення виробничих циклів, підвищують власну ефективність господарської діяльності, використовують інвестиційні фактори конкурентоспроможності. Регіони, що орієнтуються лише на випуск інноваційних продуктів та послуг отримують ефект від успіху цих інновацій. В кінцевому підсумку, переваги цих регіонів будуть відображені в структурі промисловості та ринку зайнятості населення, соціально-культурних характеристиках населення [71]. Отже, галузеве виробництво продукції, виробнича та соціальна інфраструктура, інновації та інвестиції є складовим елементами групи «бізнес-процесів» конкурентоспроможності регіону.

Високий рівень складової конкурентоспроможності регіону «бізнес-процеси» приморських регіонів досягається забезпеченням конкурентної інфраструктури, туристсько-рекреаційного комплексу, комплексу природоохоронних та екосистемних заходів. Між тим, регіональний менеджмент має створювати конкурентні умови для формування позитивного конкурентного іміджу регіону по аналогії як Національна конкурентоспроможність регіону передбачає визначення регіонів-лідерів в державному масштабі, і яка, в кінцевому підсумку, закладає передумови для міжнародної конкурентоспроможності (рис. 1.2).

Останній елемент конкурентоспроможності регіону – «адміністрування» - вимагає комплексного аналізу та інтегрованої оцінки управлінських рішень органів місцевого самоврядування та органів державного управління у регіонах.

Адміністрування з боку публічної влади стосується не тільки стратегування регіонального розвитку та питань підвищення конкурентоспроможності регіону, а й поточної діяльності із забезпечення та супроводження завдань досягнення вищої конкурентоспроможності регіону:

- проведення діагностики стану ринків товарів та послуг регіону, бізнес суб'єктів та організацій регіону,
- прийняття управлінських рішень та їх корекцію на основі дослідження економічної, екологічної та соціальної ситуації в регіоні,

- обґрунтування управлінських рішень, розрахунок їх планової ефективності,
- моніторинг виконання рішень регіональної влади та їх вплив на всі сфери життя регіону тощо.

Португальський вчений Пессоа А. зазначає про важливість досягнення синергетичного ефекту при досягненні конкурентоспроможності шляхом інтеграції інтересів місцевих суб'єктів господарювання, державної та місцевої влади, закордонних фірм. Цікавим є твердження автора, що ефективність впровадження політики регіональної стратегії підвищення конкурентоспроможності базуються на використанні двох альтернатив: або відтворення найкращого світового досвіду, або створення регіональних кластерів [72; С. 102].

Рис. 1.2. Особливості структури конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «бізнес-процеси».

Джерело: розроблено автором

Процес реалізації стратегії конкурентоспроможності та регіонального розвитку повинні узгоджуватись з інтересами соціуму. Планування та виконання обумовлені роботою місцевих органів влади, їх повноважень та структури. Зв'язок між регіональною владою та виконанням стратегії конкурентоспроможності диктує три важливі умови, виконання яких полегшує реалізацію стратегічних рішень:

1. Визначення владної основи, системи організаційних відносин в органах публічної влади.

2. Створення «коаліцій», тобто залучення підприємств та інвесторів, громадських організацій, представників освіти і науки, культури та бізнесу.

3. Зосередження на конкретних, вимірних результатах діяльності, що створюють додаткову цінність. [70, 266-267].

Вивчення специфіки елементів конкурентоспроможності, власне, приморських регіонів дозволить удосконалити механізм взаємозв'язків між вищеназваними елементами. Розглянута структура конкурентоспроможності приморського регіону дозволяє через систему елементів зрозуміти її специфіку та вплив на національну.

За результатами дослідження на основі системно-функціонального підходу визначено структурні елементи конкурентоспроможності приморських регіонів - простір, соціум, бізнес-процеси, публічне управління, взаємозв'язки і взаємодія яких дозволяють розвивати просторову теорію регіональної економіки та підвищувати адресність використання засобів та інструментів забезпечення, функціонування та управління конкурентоспроможністю приморських регіонів.

1.3. Порівняльний аналіз світового та українського досвіду конкурентоспроможності приморських регіонів

Формування «каркасу» конкурентоспроможності приморського регіону на міжнародному та національному рівні напряму залежить від регіональної конкурентоспроможності, інтенсивності міжрегіонального співробітництва, які, в свою чергу, формуються за рахунок конкурентоспроможних специфічних галузей, кластерів, підприємств та організацій, що виробляють конкурентоспроможні товари та надають конкурентоспроможні послуги. Розбудова рекреаційно-туристського комплексу та інфраструктури є специфічною особливістю приморського регіону створює умови для підвищення його регіональної конкурентоспроможності.

Проблеми розвитку приморських територій та територій, що омиваються водами океанів знаходяться в полі зору вчених зі всього світу. Охорона, збереження та розвиток екосистеми річок, морів, океанів та цих територій на всіх континентах земної кулі є важливим завданням багатьох світових та регіональних організацій, серед яких необхідно виділити: Міжурядова океанографічна комісія, Міжнародна морська організація Global Ocean Forum, ULI Americas, Європейську програму INTERREG, The National

Coastal Zone Management Program в США, The Canadian International Development Agency, Грінпіс, Міжнародний союз охорони природи.

Міжурядова океанографічна комісія [74] визначила 10-річний період, який починається 1 січня 2021 року, - Десятиліттям Організації Об'єднаних Націй, присвяченим науці про океан в інтересах сталого розвитку. Десятиліття покликане сприяти більш глибокому розумінню необхідності вжиття термінових заходів, спрямованих на підтримку життєзабезпечуючих функцій океанів та морів з точки зору соціальної, екологічної та економічної систем, забезпечення адекватного захисту його регіональних екосистем і адаптивного управління морським середовищем.

Дві третини всіх міст світу розташовані в прибережних зонах морів та океанів [75]. Міграція в приморські регіони є спільною для розвинутих країн та країн, що розвиваються [76]. Наприклад, приріст населення в містах Південної Європи за останні п'ятдесят років зріс на 80% [77]. Передбачається, що в майбутньому прибережне населення становитиме три чверті населення Землі [78;79]. Прибережна зона морів та океанів займає 12% загальної суші, 45% світової економіки здійснюється за рахунок потенціалу прибережної зони [80].

Формування в приморських регіонах сприятливого економічного та соціального середовища для розбудови інфраструктури, закордонних інвестицій, підвищення зайнятості, зниження міграції, спрощення логістики та комерції, розвитку освіти та культури створює передумови для функціонування регіонів як «живі лабораторії для випробування нових економічних, медичних, освітніх та екологічних рішень [76, С.37]». Ефективне управління приморським регіоном за рахунок використання інструментів місцевої та національної політики з метою набуття поштовху до інновацій та їх поширення пристосовує гнучкі економіки приморських регіонів до інтеграції до світових вимог ринкових систем.

Підвищення конкурентоспроможності регіонів України в контексті набуття членства в ЄС потребує урахування досвіду європейських країн в розбудові приморських регіонів. Євроінтеграція України передбачає формування спільної політики стосовно управління регіонами в тому числі. Українськими вченими Бутко М.П., Поляковою Ю.В., Горячук В. Ф., Дуков Д. М [81-84] було описано досвід ЄС у розробці регіональної політики та особливості його імплементації для регіонів України з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Водночас Полякова Ю.В. зазначає про важливість врахування екологічного стану територій та необхідність проведення політики захисту зовнішнього середовища, що є необхідною умовою для продовження процесу євроінтеграції України [85]. Вченими Буркинський Б.В., Ільченко С.В., Грищенко В.Ф., Грищенко І.В. [86] розробляються конкурентні підходи до розробки стратегії внутрішнього водного транспорту України з огляду на сучасні тенденції розвитку екоміки та водного господарства в світі. Тютюнник Г. акцентує увагу на імплементації міжнародного досвіду інституціонального забезпечення розвитку марикультури [87]. Необхідно

зауважити, що порівняння європейського та українського досвіду управління приморськими регіонами набуває більшої актуальності через активне функціонування європейських програм розвитку басейнів та прибережних територій морів.

Закордонний досвід забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів систематизовано за визначеними вище складовими конкурентоспроможності. Підходи до управління територією (земля, узюбережжя, акваторії) полягає в формуванні інструментів щодо моніторингу, охорони та підвищення стійкості біогеоценозу за використання екосистемного підходу до управління.

Морські заповідні зони (МЗЗ) є глобальним інструментом збереження та управління для підвищення стійкості пов'язаних соціально-екологічних систем з метою збереження біорізноманіття та надання екосистемних послуг для сталого використання. Однак світові МЗЗ мають велику різноманітність схем зонування та управління. Сучасна класифікація МЗЗ базується на цілях управління, які багато разів суттєво не відповідають нормативним актам, що спричиняє сильну невизначеність при оцінці ефективності глобальних МЗЗ [88].

В роботі [89] представлено нову глобальну систему класифікації МЗЗ, засновану на правилах використання МЗЗ, в залежності від потенційного впливу на біорізноманіття морів та наслідки економічного використання морів.

Необхідність управління екосистемою підтверджує досвід Австралії. У засушливих умовах екосистеми часто зазнають значної деградації через зміну середовища існування та зміну водного режиму. Болота Маккуорі розташовані в басейні Мюррей-Дарлінг на південному сході Австралії. Вони є прикладом екосистеми, яка зазнала значної деградації за останні десятиліття внаслідок водовідведення. Нещодавні реформи управління водними ресурсами в басейні Мюррея-Дарлінг намагалися збалансувати екологічні потреби. Стратегії та процеси, розроблені для підтримання та вдосконалення боліт Маккуорі, ілюструють еволюцію в розумінні охорони прісноводних екосистем в Австралії та мають загальне значення для управління водними ресурсами в складних соціально-екологічних системах [90].

Про необхідність створення МЗЗ зазначають автори наукових статей всього світу, досліджуючи питання перспектив розвитку МЗЗ в умовах соціальної взаємодії регіону [91], цілей МЗЗ та їх відповідність національній політиці та вимогам до захисту океанів та морів, як частини океану [92, 93]; впливу на зміну ефективності управління природоохоронними територіями з часом [94], оцінці відносної ефекту природоохоронної діяльності повністю та частково захищених морських територій [95], орієнтуючись на досвід як високо розвинутих країн в забезпеченні процесів захисту та відтворення морського потенціалу, зокрема, Канади [96], так країн, що розвиваються [97]. Сучасне використання біологічного моніторингу при оцінці та управлінні морськими заповідними територіями [98] дозволяє вимірювати вплив заходів з управління заповідними територіями для розуміння можливостей поточного та майбутнього управління заповідною територією [99]

У міру того, як кількість морських заповідних територій в світі швидко зростає – від 5% у 2005 році і до 10% у 2016 році від загальної площі водних ресурсів Земної кулі, існує однакова потреба у збільшенні зусиль та забезпеченні стимулів для ефективного управління ними з метою збереження біорізноманіття за їх допомогою [100]. З цією метою було створено Зелений список охоронюваних та заповідних територій The IUCN Green List of Protected and Conserved Areas (GLPCA), добровільний глобальний стандарт, згідно з яким заповідні території та їх установи можуть прийняти на себе зобов'язання діяти в цьому напрямку та співпрацювати з міжнародними організаціями [101].

Морські заповідні зони (МЗЗ) все частіше використовуються у всьому світі для збереження ресурсів моря. Поряд з цим на перший план висувуються питання ефективного управління МЗЗ.

В дослідженні колективу авторів [102], наприклад, розроблено глобальну базу даних управління та даних про популяцію риб з метою оцінки процесів управління МПЗ; впливу МЗЗ на популяції риб; та виявлення взаємозв'язків між процесами управління МЗЗ та екологічними ефектами. Встановлено, що багато МЗЗ не досягли ефективних управлінських процесів, що пов'язано із широким дефіцитом персоналу та фінансових ресурсів. Незважаючи на те, що 71% світових МЗЗ позитивно впливали на популяції риб, ці наслідки для процесів збереження та охорони є дуже мінливими. Людські ресурси регіону та бюджетне фінансування є найсильнішими факторами впливу на охорону природи. МЗЗ з адекватними можливостями персоналу мали екологічний вплив у 2,9 рази більше, ніж МЗЗ з недостатньою потужністю. Таким чином, продовження глобального розширення МЗЗ без належних інвестицій у людські та фінансові капітали, ймовірно, призведе до неоптимальних результатів світової програми збереження приморських регіонів.

Р Хілборн підкреслює та наводить прикладом країну США, де на управління рибним господарством витрачається більше 300 млн. доларів на рік; на Алясці понад 50% вод континентального шельфу закрито для певних видів рибальства, а на весь шельф поширюється обмеження вилову. На виконання таких обмежень направлена дія законодавчих актів США – Закон про збереження та управління рибним господарством Магнусона – Стівенса, Закон про зникаючі види, Закон про захист морських ссавців, Закон про національну екологічну політику та Закон про чисту воду. Примусове закриття району для риболовлі збільшує щільність риби в заповіднику приблизно на 166% [89, с. 224-226]

У дослідженні [103] оцінено ефективність управління в трьох морських заповідних зонах на східному узбережжі півострова Юкатан, Мексика. Встановлено, що взаємозв'язки між ключовими зацікавленими сторонами трьох МЗЗ та такі види економічної діяльності як рибальство та туризм, є факторами, які найбільше впливають на ефективність управління збереженням приморських регіонів.

Екологічне управління та збереження популяцій дикої природи морів є одним з найважливіших завдань управління приморськими регіонами. [104]. Нещодавні дослідження демонструють критичну та постійну потребу у нарощуванні потенціалу морських заповідників, що захищають прибережні та морські екосистеми. Потреби розвитку приморських територій залежать від місцезнаходження території, розуміння наслідків та визначення відповідних підходів до управління та побудову загальносистемних програм моніторингу та оцінки. Інституціоналізація управління морськими заповідними територіями вже була описана вченими на прикладі Філіппін та Індонезії [105-108]. Схематично причини та результат природоохоронної діяльності зображено на рис. 1.3.

У Німеччині ліси займають приблизно одну третину загальної площі суші, забезпечуючи таким чином широкий вибір екосистемних послуг (ЕС), таких як виробництво деревини, поглинання вуглецю, відпочинок та інші культурні послуги, пов'язані із захистом біорізноманіття. Ліси є корисними для людини. Наприклад, вони постачають конкретні товари, такі як деревина, дрова та їстівні рослини (послуги забезпечення), вони зменшують природні небезпеки та їхні подальші витрати (регулюючі послуги) і пропонують природне середовище для відпочинку та благополуччя (культурні послуги). У Німеччині існують загрози для лісових ЕС та біорізноманіття. Значний відсоток цих загроз є результатом зовнішніх факторів, таких як глобальна зміна клімату, забруднюючі речовини з сільськогосподарського, промислового та транспортного секторів, а також, на місцевому рівні, зниження рівня ґрунтових вод тощо. Використання лісів у Німеччині передбачає формування стратегії управління, яка передбачає використання інтенсивних методів (наприклад використання добрив) задля збільшення кількості валежної деревини, збільшення довжини сівозміни та збільшення частки нехвойних і місцевих порід дерев тощо [109].

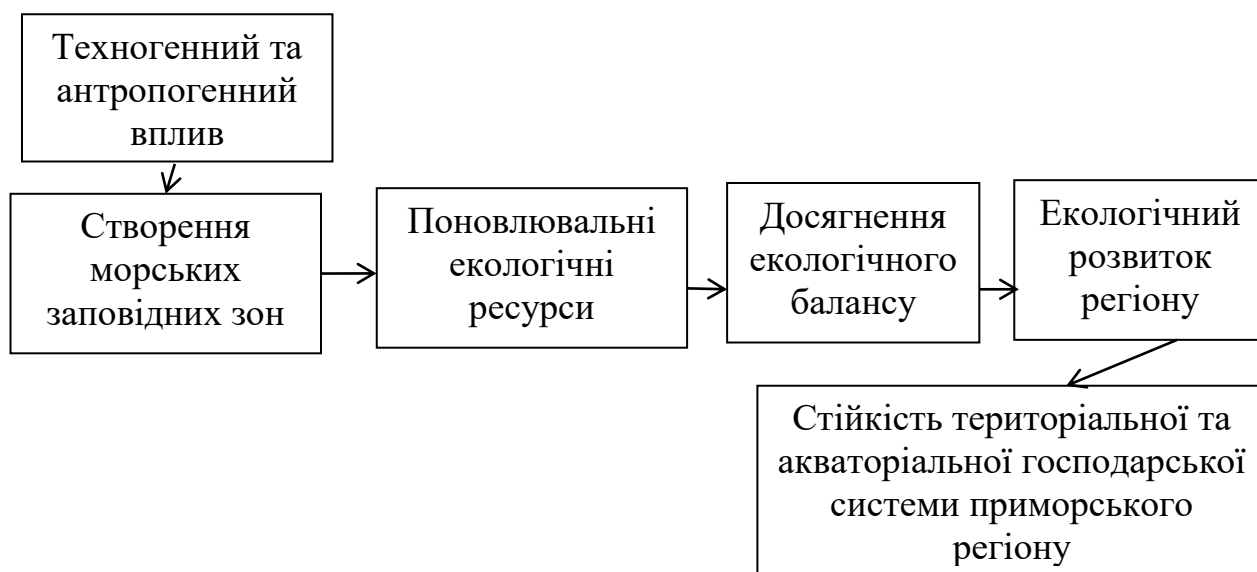

Рис. 1.3. Функціональне призначення морських заповідних зон
Джерело: розроблено автором

Необхідно підкреслити, що оскільки дерева та рослинність є важливими для очищення повітря, захоплення вуглецю, середовища існування, важливо, щоб шукати шляхи зменшення вищезазначених втрат. Один із методів, що використовується в Таллінні (Естонія) для зменшення впливу вирубки дерев, - це зобов'язання замінити посадку для будівельних проєктів, які знімають цінні дерева. Кількість дерев, які слід посадити, залежить від класу вирубки, причини вирубки та діаметра дерева. Одним із варіантів вирішення проблеми є мотивація до створення «зелених дахів». У Таллінні є приблизно 3500 м² зеленої поверхні даху. В середньому глибина поверхні ґрунту на цих дахах становить менше 15 см, що означає, що в основному це великі зелені дахи. Ці дахи допомагають зменшити стік зливових вод приблизно на 1200 м³/рік, що становить лише близько 0,02% від загальної міської зливної води. Також витрати на опалення зменшуються завдяки цим дахам, і певною мірою забруднювачі повітря видаляються зеленими дахами. У Таллінні зелені дахи здебільшого встановлені для посилення візуального вигляду або для еко-брендування будівлі [110].

Таким чином, вивчення світового досвіду в управлінні територіально-просторовим розвитком приморського регіону дозволяє виокремити пріоритетні напрямки в забезпеченні конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «Територія» (див. табл. 1.6).

Таким чином, систематизувавши світовий досвід управління конкурентоспроможністю приморського регіону за напрямом «Територія» важливо виокремити підходи до забезпечення територіально-просторових конкурентних переваг та підходів до управління:

1. Інституціональний підхід в охороні, збереженні, моніторингу та відновленні біогеоценозу морів, океанів та прибережних територій приморських регіонів

2. Еколого-орієнтований підхід до, власне, природоохоронної діяльності (стосується всієї системи відносин від постановки цілей природоохоронної діяльності, затвердження національних та регіональних концепцій щодо охорони, моніторингу та відновлення та використання нормативно-правових інструментів).

3. Науково-технологічний підхід, що стосується використання цифрових технологій в науково-практичних дослідженнях стану морів.

Наступним кроком в дослідженні світового досвіду забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів є вивчення досвіду забезпечення конкурентоспроможності людських ресурсів. Розвиток та вдосконалення трудових навичок робочої сили морського кластера Сингапуру визначено однією з ключових ініціатив державної підтримки кластеру Фондом морських кластерів. Відповідна програма складається з наступних ініціатив [111]: тренінги (мета – покращення знань та досвіду місцевого морського персоналу шляхом відвідування затверджених Фондом морських кластерів навчальних програм; заохочення компаній інвестувати в розвиток

навичок та набуття досвіду; заохочення підприємств морської галузі та галузевих асоціацій до прийняття структурованої кадрової та навчальної інфраструктури, інструментів та процесів з метою залучення, навчання та розвитку талантів персоналу. Фонд морських кластерів Сінгапуру, заснований Морською та портовою адміністрацією Сінгапуру, сприяє зростанню морських кластерних мереж в Сінгапурі, підтримуючи зайнятість трудових ресурсів галузі, розвиток бізнесу, а також підвищення продуктивності економіки Сінгапуру.

Таблиця 1.6

Систематизація світового досвіду управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Територія»

Країна або регіон	Досвід управління та забезпечення конкурентоспроможності	Виклики, пов'язані з цією ситуацією
1	2	3
Країни ЄС, Північної Америки	Використання діяльності міжнародних світових, а також національних організацій з забезпечення охорони, збереження, моніторингу та відновлення біогеоценозу приморських регіонів (наприклад, організації ULI Americas, The National Coastal Zone Management Program в США, The Canadian International Development Agency, GreenPeace тощо),	Узгодження цілей природоохоронної діяльності міжнародних та національних організацій
Країни ЄС, Північної Америки, Австралія, країни тихоокеанського басейну	Природоохоронна діяльність зі збереження та розвитку екосистеми річок, морів, океанів та цих територій на всіх континентах земної кулі	Відповідність цілей управління конкурентоспроможністю територій приморських регіонів в контексті оцінки ефективності функціонування МЗЗ чинним нормативним актам країн та регіонів
Країни ЄС, Північної Америки, Австралія, країни Азії та Сходу	Використання цифрових технологій в науково-практичних дослідженнях стану морів та прибережних зон, які дозволяють моделювати та прогнозувати біологічні, природні, кліматичні зміни в біогеоценозах	Постійна модернізація та обмін досвідом пришвидшують темпи пізнання та науково-технічного прогресу. Природні ресурси приморського регіону є складними для дослідження (особливих умов для дослідження вимагає шельф морського дна)

Продовження табл. 1.6

1	2	3
США як найяскравіший приклад	Формування інструментів щодо моніторингу, охорони та підвищення стійкості біогеоценозу. (Наприклад, використання МЗЗ з метою збереження біорізноманіття та створення Зеленого списку охоронюваних та заповідних територій The IUCN Green List of Protected and Conserved Areas). Екологічне управління та збереження популяцій дикої природи морів. Використання жорстких нормативних обмежень в плані управління рибним господарством.	Необхідність затвердження та узгодження не лише регіональної, а й загальносвітової концепції щодо охорони та моніторингу приморських регіонів морів та океанів. Країни, що мають вихід до одних і тих самих морів та океанів по винні узгоджувати законодавчу базу щодо охорони та моніторингу, створюючи єдину систему захисту та моніторингу

Джерело: розроблено автором

Європейська комісія реалізовує стратегію зростання зайнятості у секторі прибережного та морського туризму. В Європі сектор туризму надає зайнятість понад 3,2 млн робочих місць та генерує загалом 183 млрд євро валової доданої вартості і становить понад третину економіки морської галузі ЄС. Прикладом, 51% місць у готелях по всій Європі зосереджено в регіонах з морським кордоном.

Науковий потенціал Осло представлений університетом, що з'єднує Університет Осло, Науковий парк Осло, Університетську лікарню Осло, Науково-дослідний інститут SINTEF та райони навколо, був відкритий у серпні 2020 року. «Район вже є частиною ширшої місцевої екосистеми знань, де проживає майже 30 000 співробітників та студентів, 8 000 дослідників, 10 000 працівників лікарень та 1 000 організацій. Осло має одне з наймолодших груп населення в Європі, де проживає високоосвічене та кваліфіковане населення, здатне адаптуватися до швидких змін. Друге місце за рівнем ВВП на душу населення в Європі, що робить Норвегію надзвичайно продуктивною країною.

Регіональна конкурентоспроможність економічних систем та процесів приморського регіону в ЄС підтверджується показником обороту сектора морських технологій в 91 млрд. євро, що безпосередньо надає понад 500 000 робочих місць, з яких більша частина вимагає висококваліфікованих робочих кадрів. Сектор морських технологій ЄС створює принаймні стільки ж додаткових робочих місць і суттєво сприяє регіональному розвитку (200 регіонів у 18 країнах ЄС) [112].

Приморські регіони, мають власну специфіку безпосередньо пов'язаних з океаном галузей економіки. Багато видів економічної діяльності, такі як морські перевезення, видобуток нафти і природного газу, рибальство, туризм, розробка ресурсів морського дна, портова діяльність та відновлювальна енергетика безпосередньо залежать від стану морів. Стабільність морського середовища є головною передумовою успіху та конкурентоспроможності згаданих галузей. Від цих галузей економіки, в свою чергу, залежить розвиток інших секторів, що забезпечують саму можливість ведення пов'язаної з морем господарської діяльності [113].

Оскільки 90% міжнародної торгівлі здійснюється через морські порти, то в глобальних масштабах інфраструктура тяжіє до приморського узбережжя. Поява нових центрів економічного зростання, які доповнюють і часто замінюють старі промислові центри, надає дослідникам нові докази переважної важливості нових факторів економічного зростання: потенціал НДДКР, людський капітал, міжгалузеві кластери та їх наслідки, інституційні умови, що стимулюють довгострокові інвестиції з високим ризиком та високотехнологічні стартапи як основа економіки знань [77, С. 30, 36]. Яскравий приклад – Smart City Іскандар в Малайзії [114], державною програмою якого передбачено збільшення ВВП до 2025 р. в 3 рази, зменшення безробіття більше, ніж в 2 рази – від 4% до 1,8% за рахунок використання smart-технологій в економіці, навколишньому середовищі, інфраструктурі, державному управлінні, соціальній сфері. Концентрація інноваційних ресурсів створює необхідні умови для розвитку високотехнологічних галузей економіки. Ермакова А.О. [115] наголошує про важливість інформаційного забезпечення та розвитку технологічних платформ інноваційного розвитку регіонів, що мають вихід до узбережжя морів в процесі стратегічного планування розбудови інноваційного регіону.

Smart-технології дозволяють отримувати надприбутки з прибережних та морських районів, а також залучати інвестиції та людські ресурси на ці території. З іншого боку, вони сприяють зростанню тиску на навколишнє середовище [27, С. 51]. Заохочення високотехнологічних компаній розміщувати свій бізнес біля портів - це міжнародно визнана стратегія створення інноваційних систем «місто-порт» на кшталт Монреаль (Канада) та Роттердам (Нідерланди) [116].

Таким чином, вивчення світового довіду в управлінні територіально-просторовим розвитком приморського регіону дозволить виокремити пріоритетні напрямки в забезпеченні конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «Людський капітал» (див. табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Систематизація світового досвіду управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Людський капітал»

Країна або регіон	Досвід управління та забезпечення конкурентоспроможності	Виклики, пов'язані з цією ситуацією
1	2	3
Сінгапур, ОАЕ	Зростання морських кластерних мереж, що підтримує зайнятість трудових ресурсів галузі, розвиток бізнесу, а також підвищення продуктивності економіки.	Необхідність державної підтримки створення морських кластерів, затвердження дієвих ефективних інвестиційних механізмів фінансування міжгалузевих кластерних структур різних форм власності не лише в високорозвинутих країнах, а й приморських регіонів по всьому світу
Країни ЄС	Реалізація стратегії зростання зайнятості у секторі прибережного та морського туризму	Охоплення використанням успішного досвіду реалізації стратегії зайнятості у всіх секторах економіки приморських регіонів. Максимальне використання ресурсів освітніх закладів всіх рівнів у вихованні у особистості любові до природи, до рідного краю з метою зниження міграційних процесів з приморських регіонів.
Країни ЄС (Норвегія)	Використання наукового потенціалу приморського регіону, представленого місцевими науковими співробітниками, дослідниками та студентами в започаткуванні ефективних центрів економічного зростання, які доповнюють і часто замінюють старі промислові центри	Створення гідних умов для проживання та розвитку навичок високоосвіченого та кваліфікованого населення приморського регіону, здатного адаптуватися до швидких змін та використання факторів економічного зростання, потенціалу НДДКР (молодь)
Країни ЄС	Створення інституційних умов, що стимулюють довгострокові інвестиції та високотехнологічні стартапи як основа економіки знань та використання вмінь та навичок висококваліфікованих робочих кадрів.	Підвищення показника обороту сектора морських технологій на зовнішньому ринку. Дослідження та мінімізація ризику стартапів приморських регіонів

Джерело: розроблено автором

Таким чином, систематизувавши світовий досвід управління конкурентоспроможністю приморського регіону за напрямом «Людські ресурси» важливо виокремити наступні підходи до управління:

1. Освітній підхід, який передбачає виховання та навчання дітей та молоді любові до природи та рідного краю з одного боку, та створення умов для підвищення кваліфікації освіченої робочої сили приморського регіону – з іншого.

2. Соціально-орієнтований підхід, націлений на зниження міграції в приморських регіонах та підвищення зайнятості.

3. Інвестиційно-інституційний підхід, що передбачає створення інституційних та інвестиційних умов для функціонування високотехнологічних підприємств та стартапів з метою проявів навичок та талантів робочої сили.

Наступним кроком в дослідженні світового досвіду забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів є вивчення досвіду забезпечення конкурентоспроможності в галузі економіки та бізнес-процесів.

Особливий інтерес представляють дослідження регіональних особливостей економічної діяльності приморських регіонів ЄС, оскільки сучасні тенденції економічного розвитку приморських регіонів мають певні подібності у системі їх розвитку. Приморські регіони мають сприятливі умови для розвитку інноваційного smart-сектору. Приклади успішних форм просторових мереж наводить Михайлов А. [27, с. 30, 53]: «інноваційні кластери, наукові парки, науково-дослідні та технологічні інноваційні центри, а також інші, більшість з яких, однак, не стосуються морського сектору. Це Силіконова долина (США), долина Середземномор'я (Данія – Швеція), вільна промислова зона Баян-Лепас (Малайзія), технологічний центр Zhongguancun (Китай), цифровий промисловий комплекс Guro (Південна Корея) та Otaniemi Science Парк (Фінляндія)».

Дослідження морського кластеру у портовому місті Квебек (Канада) показують, що більшість підприємств, що базуються на знаннях, відносяться до суміжних галузей, а не власне у морському секторі [117]. Тобто діяльність, пов'язана виключно з «морськими галузями», прямо не впливає на інноваційний розвиток прибережної зони приморського регіону без розвитку всіх елементів інноваційної системи регіону. Проте наявність порту означає більшу концентрацію та швидший обіг ресурсів, активну міграцію, більшу толерантність та відкритість для інновацій та змін. [118 – 119]. Таким чином, при здійсненні діагностики приморського регіону важливо аналізувати всі провідні галузі регіону з метою знаходження шляхів до оптимальної інтеграції та створення кластерних мереж.

Функціонування морських кластерів в Європі пов'язано, в першу чергу, з суднобудуванням та судноплавством. Прикладами таких кластерів є Морський кластер в Фінляндії, Норвегії, Північній Германії. Морський кластер Люксембурга «служить координаційним центром для світових морських

зацікавлених сторін, які прагнуть взаємодіяти з його 65 компаніями-членами, що спеціалізуються на морських перевезеннях, днопоглиблювальних роботах, логістиці, фінансах, праві, страхуванні, консалтингу, безпеці та безпеці та морському обладнанні».

Прикладами успішного функціонування морських кластерів є кластер у Дубай та Сингапурі. На долю Дубайського морського кластеру припадає на сьогодні становить 7%, що еквівалентно 26,9 млрд AED (7,32 млрд дол.) в 2020 р. Пріоритетним напрямом залучення інвестицій визнано міжнародне співробітництво в морському секторі економіки емірату, при забезпеченні світової конкурентоспроможності кластеру. Контроль ефективності досягнення цілей, поточних та нових викликів діяльності, створення інструментів для вирішення проблем діяльності покладено на Дубайське морське кластерне бюро. Він також «розгортає низку програм та ініціатив, спрямованих на модернізацію морських та логістичних послуг, окрім оновлення законодавства, регулювання та інфраструктури та вдосконалення операційних процесів відповідно до найвищих стандартів досконалості, якості, інновацій та безпеки на морі» [120]. До складу морського кластеру також входить Морська консультативна рада; Дубайська морська розвідка; Дубайський морський клуб; Дубайський морський тиждень, Дубайський морський саміт, Морська програма Дубаю; Дубайський морський навчальний центр та Лабораторія морської творчості. Політика ОАЕ направлена на зайняття провідного місця серед морських держав за об'ємом міжнародних сполучень та торгівлі морем, впровадження іновацій в морському секторі. Результатом цього стала співпраця з Панамським морським кластером.

В рамках стратегії Європейського Союзу «Блакитне зростання» [121] сектор прибережного та морського туризму визначено як територію, що має особливий потенціал для розвитку розумної, стійкої та інклюзивної Європи. Регіональними стратегіями розвитку приморських регіонів визначено сталий туризм ключовим напрямом, поряд із захистом навколишнього середовища та розвитком інфраструктури. Сприяння доступу до фінансування стартапів в туризмі дозволяє використовувати інноваційні інструменти фінансування, полегшити доступ до венчурного капіталу. Співпраця органів державної влади, регіональної та місцевої влади, туристичних операторів та туристичних асоціацій, представників малого та середнього бізнесу морських та суміжних галузей покращить інвестиційний клімат приморських регіонів.

Яскравим прикладом відтворення smart-концепції приморського міста з урахуванням сучасних тенденцій сталого розвитку є столиця Норвегії Осло. Серед ключових характеристик процесу створення інноваційно-інвестиційного середовища є інфраструктура, цифровізація, наука.

В останньому звіті провідної морської столиці Menon Economics Осло став третім провідним морським містом у світі після Сингапуру та Гамбурга. Місто посіло перше місце в галузі морських технологій, випередивши Сингапур, Токіо, Шанхай та Пусан, і посіло друге місце у галузі фінансів та

права, привабливості та конкурентоспроможності. Осло також посіло друге місце за кількістю інноваційних та підприємницьких морських міст. Що стосується сектору фінансування судноплавства, в Осло знаходяться два провідні світові банки, спеціалізація яких – судноплавна галузь; морська фондова біржа та провідні страхові та брокерські організації [122].

Інфраструктурне забезпечення представлено надсучасним аеропортом, другим за завантаженістю у скандинавах. «Він обслуговує рейси до та з 154 напрямків (2018), з яких 18 - міжконтинентальні, 103 європейські та 33 внутрішні. Коли в 2017 році відкрився новий пасажирський термінал, пропускна спроможність була збільшена до 32 мільйонів пасажирів щороку. У 2018 році електричні та гібридні автомобілі склали 60% усіх нещодавно зареєстрованих приватних автомобілів». Одна з найбільших кількостей електромобілів в Європі – в Осло. Мода на користання велисипедами вже є частиною культури та дозволяє знизити викиди до атмосфери. В Осло за останній рік (2019) кількість міжнародно визнаних інноваційних компаній зростає на 17%. В регіоні Осло діє близько 50 професійних кластерних або мережевих організацій та центрів для підтримки розвитку та зростання бізнесу [123].

Залучення іноземного капіталу створює до 20% трудових місць та в структурі доданої вартості займає до 25%. Між тим, морська галузь, будучи традиційною галузю економіки, поступається місцем інноваційним галузям, стартапам, заснованим на цифровізації

Регіоном, який взяв за мету стимулювання досліджень та інновацій, вдосконалення наявних наукових та технологічних процесів у виробництві – Ломбардія в Італії.

За останні 10 років регіон Ломбардія стимулював дослідження та інновації, вдосконалюючи наукові та технологічні процеси. «Районна» політика, побудована з 9 «регіональних технологічних кластерів», які розвинули потенціал високих технологій, пов'язаний з знаннями та промисловими активами регіональних (агропродовольчої, аерокосмічної, медико-біологічної, середньої атмосфери) smart-спілки, мобільність, енергетика, навколишнє середовище, хімічна галузь «зеленої» економіки.

У регіоні Ломбардія діє надійний механізм моніторингу та оцінки своєї політики у сферах досліджень та інновацій. Починаючи з 2007 року, в регіоні діє регіональне управління «Центральний орган з координації та програмування», завданнями якого є координація регіональної політики між європейськими, національними та регіональними інтересами. Створення сприятливого інноваційного середовища наряду з функціонуванням 12 академічних інститутів та університетської школи знань дозволяє реалізовувати регіональну інноваційну політику «знизу догори» з урахуванням впливу інституціональних суб'єктів всередині і за межами регіону. Регіональні технологічні кластери, сумісне проектування та тестування інновацій всіма учасниками

Ломбардія є провідним виробничим регіоном Італії за оборотом та показником доданої вартості і третім в Європі за кількістю зайнятих (після

Баварії і Баден-Вюртемберга). Ломбардія також є першим регіоном Італії за кількістю патентів, зареєстрованих в Європейському патентному бюро щодо виробничих технологій (промислові технології, металургія, машинобудування, хімія, текстиль) [124, 125].

Таким чином, вивчення світового досвіду в управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Процеси» дозволить виокремити пріоритетні напрямки, зазначені в табл. 1.8.

Таким чином, систематизувавши світовий досвід управління конкурентоспроможністю приморського регіону за напрямом «Процеси» важливо виокремити наступні підходи до управління:

1. Інноваційний підхід, який полягає в створенні умов для стимулювання розвитку економіки знань в приморських регіонах
2. Кластерний підхід, який полягає в формуванні кластерних структур приморського профілю економічної діяльності на основі економіки знань та інвестиційних механізмів.
3. Підхід, заснований на розвитку інфраструктури приморського регіону як окремого сектору економіки.

Адміністрування та менеджмент приморських регіонів в ЄС підтверджує, що на всіх трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому – визначено конкурентоспроможність головним завданням своєї діяльності. Таким чином, конкурентоспроможність є важливим критерієм оцінок розвинутих економік, зробленими міжнародними інституціями [126].

Опитування Flash Eurobarometer [127], що було присвячене обізнаності та сприйняття громадянами регіональної політики ЄС, показує, що переважна більшість європейців (81%) вважають, що проекти, що фінансуються ЄС, чинять позитивний вплив на їхнє життя; серед опитаних 40% респондентів знають про такі проекти більш детально.

Ініціативи ЄС стосуються ключових пріоритетів щодо активізації регіонального потенціалу для інновацій, конкурентоспроможності та стійких робочих місць та зростання створюють умови для інституціональної, фінансової та нормативно-правової підтримки регіонів Smart-стратегії спеціалізації регіонів націлені підвищення доданої вартості, спираючись на регіональні конкурентні переваги та розвиток міжрегіонального співробітництва.

Держави-члени та регіони розробили понад 120 стратегій Smart-спеціалізації шляхом використання можливостей партнерства та багаторівневого управління, встановлюючи пріоритети для науково-дослідних та інноваційних інвестицій. Протягом 2014-2020 років понад 40 млрд. євро (і понад 65 млрд. євро, включаючи національне співфінансування), було виділено регіонам через Європейський фонд регіонального розвитку для фінансування цих проектів [128].

Таблиця 1.8

Систематизація світового досвіду управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Процеси»

Країна або регіон	Досвід управління та забезпечення конкурентоспроможності
Малайзія, Канада, Нідерланди, США, Данія, Швеція, Китай, Південна Корея, Фінляндія, Італія	Використання нових факторів економічного зростання: потенціалу НДДКР, людський капіталу у створенні міжгалузевих інноваційних кластерів, наукових парків, науково-дослідних та технологічних інноваційних центрів, інноваційної системи регіону. Інтенсивні процеси цифровізації та Smart-технологій в приморських регіонах. Велика частка високотехнологічних компаній в економіці регіону. Інноваційний розвиток регіону за рахунок розвитку засад зеленої економіки, забезпечення стандартів досконалості, якості, інновацій та безпеки.
Фінляндія, Норвегія, Північна Германія, Італія, Люксембург, ОАЕ, Сінгапур	Створення морських кластерів з економічним профілем високотехнологічного суднобудування та судноплавства. Підвищення об'єму міжнародних сполучень та торгівлі морем. Залучення інвестицій шляхом міжнародного співробітництва в морському секторі економіки.
Сінгапур, Японія, Китай, Норвегія	Вдосконалення інфраструктурного забезпечення: – транспортна інфраструктура (авіасполучення, будівництво аеропортів неподалік від морських портів, автотранспортних магістралей (поширення використання електричних та гібридних автомобілів); Інформаційна інфраструктура; – енергетична інфраструктура – інфраструктура фінансового сектору, пов'язанна з фінансуванням судноплавства, (морська фондова біржа, страхові та брокерські організації); – функціонування мережових організацій та центрів для підтримки розвитку та зростання бізнесу.

Джерело: розроблено автором

Інститутами регіональної підтримки в ЄС є [128]: Служба підтримки структурних реформ, Платформа Smart-спеціалізації, Європейського форуму кластерної політики, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський інститут інновацій та технологій, Європейської Комісії та Світового банку, Європейський фонд стратегічних інвестицій, Європейський Парламент та Рада. Спеціальні установи ЄС, що опікуються проблемами приморських регіонів діють відповідно до принципів та ключових стратегій міжнародних та регіональних організацій, стейкхолдерів (таблиця 1.9).

Таблиця 1.9

Інститути управління приморськими регіонами в ЄС

Установи ЄС, що опікуються проблемами приморських регіонів	Міжнародні та регіональні організації	Стейкхолдери
• Європейський парламент • Європейський економічний та соціальний комітет • Комітет регіонів • Європейське агентство з морської безпеки • Європейське агентство з навколишнього середовища • Європейська служба зовнішніх дій • Європейське оборонне агентство: морський нагляд • EU NAVFOR: військова операція ЄС у боротьбі з піратством біля сомалійського узбережжя	• Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО • Регіональні організації управління рибним господарством (РРО) • Консультативні ради (АС) • Міжнародна морська організація Global Ocean Forum • Європейська програма INTERREG, • Міжнародний союз охорони природи.	• Конференція периферійних морських регіонів (CPMR) • Європейський науковий фонд (ESF) • Морська рада • Конференція міст Атлантичної дуги • IMARES - науково-дослідний інститут морської екології • Науково-дослідний інститут Дельтарес • ICES - Міжнародна рада з вивчення моря

Джерело: узагальнено за [129]

Класичним інструментом регіонального управління є пілотний проект «Сходи до досконалості», що допомагає подолати інноваційний розрив між регіонами ЄС, підтримуючи реалізацію стратегій Smart-спеціалізації, розробляючи та використовуючи взаємодоповнення між політикою згуртованості, Горизонт 2020 та іншими програмами фінансування ЄС.

Регіональний уряд ЄС має свої власні функції, зокрема, його повноваження є законодавчими, виконавчими і адміністративними. Регіональний уряд не може видавати закони, укази, декрети, проте займається підготовкою регіональних законопроектів, що виносяться на затвердження Регіональною Радою. Стосовно виконавчих повноважень, то Регіональний уряд має всі виконавчі повноваження щодо законів і рішень Регіональної ради. Адміністративні повноваження Уряду регіону ЄС полягають у підготовці регіональних бюджетів на рік відповідно до підготовлених програм та планів розвитку регіонів (які готуються ним же), балансу та фінансової звітності.

В даний час ведуться переговори з Європейським парламентом і державами-членами про формування наступного бюджету ЄС на період 2021-2027 років і про пріоритети майбутньої регіональної політики, що дозволить більш ефективному використанню інвестицій ЄС на місцях.

«Принципи морського інтегрованого управління впроваджуються через існуючі інститути ЄС, включаючи Економічний і Соціальний Комітет, а також

Комітет Регіонів, Галузеві дорадчі органи, створені Радою (наприклад, Регіональні Консультативні Ради у риболовній галузі) чи Комісією (дорадчі комітети індустріальної галузі і громадянського суспільства, наукові дорадчі комітети для різних секторів). Морська інтегрована політика ЄС передбачає розвиток взаємодії між різними програмами і напрямками діяльності ЄС, зокрема Структурного Фонду (метою якого є зниження диспропорцій у розвитку регіонів), Рамочної Програми Дослідництва і Розвитку і програми Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Фонди надають можливість зробити приморські регіони більш привабливими для бізнесу у відповідності з базовими вимогами до покращення життя і рівня умов роботи, створення привабливого інвестиційного клімату» - зазначено в документі, що прописує основи галузевого співробітництва в ЄС [113].

Розробка програм конкурентоспроможності приморських територій може безпосередньо сприяти підвищенню рівня інноваційного розвитку регіону, підтримці ефективного управління екосистемами та вдосконаленню скоординованого управління соціальними інститутами. Проте головне для цієї програми будуватися на принципах довіри громади з метою створення місцевого відповідного формату для процвітання регіону.

Важливими елементами підтримки конкурентоспроможності приморських регіонів через програму розбудови є:

- комплексна оцінка потреб регіонального розвитку;
- міцні партнерські відносини між суб'єктами регіонального управління для виконання програм;
- чіткі цілі та передбачувані довгострокові результати;
- сильна і стійка політична воля на місцевому, національному та регіональному рівнях [105].

Р Хілборн зазначає [89], прикладом ефективного управління приморським регіоном демонструє США, де функціонують незалежні регіональні агентства з управління прибережними зонами, наприклад, Каліфорнійська прибережна комісія.

Вчені з Нової Зеландії підкреслюють особливості управління приморським регіоном, які полягають в проживанні корінних жителів – племен та під племен, які самостійно керують природним середовищем та ресурсами на основі особливостей ландшафту на півдні острова. Незважаючи на успіхи у відновленні середовища існування, зміні законодавства, набутті знань щодо управління територіями, що омиваються океаном, фундаментальні проблеми розвитку територій залишаються. Встановлено, якщо будуть працювати моделі управління природними ресурсами та навколишнім середовищем на місцях під керівництвом громади, управління екосистемами буде ефективним. [130].

Таким чином, вивчення світового досвіду в управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Процеси» дозволить виокремити пріоритетні напрямки, зазначені в табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Систематизація світового досвіду управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Процеси»

Країна або регіон	Досвід управління та забезпечення конкурентоспроможності
ЄС	Управління конкурентоспроможністю приморського регіону визначено та закріплено нормативно головним завданням на всіх трьох рівнях: національному, регіональному та місцевому.
США	Створення регіонального органу управління на території приморського регіону з власними функціями, зокрема, законодавчими, виконавчими і адміністративними в сфері підготовки програм та планів розвитку регіонів, їх законодавчого та фінансового забезпечення в тому числі, наприклад, незалежних регіональних агентств з управління прибережними зонами.
ЄС	Функціонування спеціальних інститутів морського інтегрованого управління (комітетів, дорадчих органів, комісій, консультативних рад). Заснування та впровадження програм розвитку та напрямків програм дослідництва територій приморських регіонів та прилеглої акваторії
Австралія, Океанія	Використання досвіду корінного населення приморського регіону, що володіє знаннями щодо управління природним середовищем та ресурсами на основі особливостей приморського регіону в формуванні стратегії розвитку

Джерело: розроблено автором

Таким чином, систематизувавши світовий досвід країн ЄС, Північної Америки Австралії та Океанії, управління конкурентоспроможністю приморського регіону за напрямом «Адміністрування» важливо виокремити наступні підходи до управління:

1. Нормативний підхід, що полягає в законодавчому закріпленні управління конкурентоспроможністю на всіх рівнях управління приморськими регіонами.

2. Інституційний підхід через функціонування спеціальних інститутів управління приморськими регіонами

3. Історичний підхід вивчення досвіду управління ресурсами, економікою приморського регіону.

Виклики, що стоять перед світовою спільнотою в сфері управління конкурентоспроможністю приморського регіону за елементом «Процеси»: покращення життя і рівня умов роботи, створення привабливого інвестиційного клімату.

Розглядаючи світовий досвід управління сектором морського господарства, необхідно зазначити про ефективність використання інструментів стимулювання економічної діяльності. Серед видів діяльності виокремлюються господарська (рибальство та аквакультура, біотехнології та

дослідження шельфу морів), рекреаційна, енергетика та суднобудування, логістична, освітньо-наукова, екосистемна-природоохоронна. Відповідно до кожного виду діяльності систематизовано в табл. 1.11 управлінські рішення щодо їх активізації.

Таблиця 1.11

Класифікація світового досвіду управлінських впливів на конкурентоспроможність приморських регіонів

Види діяльності	Країни (групи країн)	Інструменти стимулювання (управлінські рішення для активізації діяльності)
1	2	3
Господарська, в т.ч. - рибальство та аквакультура	Країни басейну Адріатичного, Середземного та Чорного морів, Норвегія, США	Запровадження екологічної переробки риби; боротьба з незаконним рибальством; контроль та моніторинг; встановлення норм та обмежень
- біотехнології та дослідження шельфу морів	Країни басейнів Чорного та Балтійського морів, ОАЄ, Панама, США	Наукова співпраця робочих та експертних груп; розробка спільних регіональних транскордонних програм; забезпечення зв'язку сектору з сільським господарством, торгівлею, транспортом
Туристично-рекреаційна	Країни басейнів Балтійського, Чорного, Адріатичного та Середземного морів	Розширення попиту на круїзний туризм; підтримка стартапів в туризмі; створення стратегії розвитку; підготовка спеціалістів з навичками в туристичній галузі; подолання міжсезоння (за рахунок оздоровлення людей похилого віку, проведення конференцій)
Промислова, в т.ч. - енергетика	Країни басейнів Балтійського, Чорного, Адріатичного та Середземного морів, Норвегія, Данія	Зменшення нормативних бар'єрів для транскордонних інвестицій; функціонування морських кластерів; забезпечення безпеки діяльності; вироблення енергії з відновлюваних джерел
Логістична (морський транспорт)	Країни басейнів Балтійського, Чорного, Адріатичного морів, ОАЄ, Канада	Забезпечення безпеки діяльності; кластеризація портової діяльності; створення інформаційної системи руху суден для забезпечення безпеки; розвиток портових терміналів; підвищення пропускної спроможності портів; розвиток морських магістралей за рахунок трансформації з авто- та ж/д сполученням

Продовження табл. 1.6

1	2	3
- судно-будування	Країни басейну Балтійського моря, Данія, Норвегія	Інвестиційна підтримка проектів; навчання персоналу; впровадження найсучасніших технологій
Інтелектуальна (наука, освіта, інновації)	Країни басейну Балтійського моря, Норвегія, ОАЄ, Панама, Сингапур, Канада	заснування мережі морських академій; участь держави в стимулюванні створення інноваційних кластерів; спеціальні програми навчання та проекти підвищення кваліфікації та навичок персоналу, задіяного в морській індустрії
Екосистемна-природо-охоронна	Країни басейнів Чорного, Адріатичного та Середземного морів, Нова Зеландія, Філіпіни, Австралія, США	Розробка екологічних норм; екологічний контроль і моніторинг; обмін країнами світовим досвідом управління МЗЗ; здійснення морського просторового планування; комплексне управління прибережними зонами; інвестування у водопостачальні та очисні споруди; вирішення проблем морського та океанічного сміття; розробка спільних транскордонних планів управління екосистемою морів та океанів.

Джерело: розроблено автором

Таким чином, узагальнивши світовий досвід управління приморськими регіонами, варто відмітити про світові тенденції цього процесу.

1. Необхідно відмітити, що існування чіткої стратегії блакитного зростання ЄС, стратегій розвитку морських регіонів (що підпорядковуються стратегії регіонального розвитку ЄС) дозволяє органам місцевої та регіональної влади використовувати наявні інструменти впливу для створення висококваліфікованих робочих місць та економічних можливостей в морській галузі (з урахуванням специфіки кожного регіону). Заслужують уваги стратегії smart-спеціалізації та високотехнологічні сектори, що вимагають певної освіти, навичок та досвіду спеціалістів (біотехнології, дослідження шельфу морів за допомогою робототехніки тощо)

2. Функціонування морських кластерів є прикладом ефективного способу інтеграції підприємств морської та суміжної галузей, сприяє розвитку міжнародної торгівлі, підвищенню доданої вартості регіону, збільшенню зайнятості в регіоні, підвищенню навичок персоналу, розвитку та вдосконаленню технологій.

3. Зростання доданої вартості в морському секторі залежить від рівня розвитку регіональної інфраструктури та суміжних секторів. Яскравий приклад створення регіональної екосистеми регіону – морський регіон Осло, який завдяки використанню трьох принципів – інфраструктура, цифровізація

та наука – став одним з провідних регіонів ЄС за об'ємом створюваної доданої вартості в економіці.

4. З огляду на стан екосистеми морів, заходи з охорони та захисту морських заповідних зон є необхідними та актуальними по всьому світу та сприяють відновленню потенціалу морів та океанів.

5. Туристична галузь стає одним з рушіїв підвищення конкурентоспроможності приморського регіону за рахунок використання природно-географічних, економічних та соціальних регіональних можливостей. Подолання міжсезоння та сприяння розвитку екотуризму – одні з ключових завдань стратегій розвитку приморських регіонів

6. Функціонування спеціальних регіональних органів, підписання регіональних конвенцій з розвитку приморських територій, створення союзів – характерна риса стратегій розвитку приморських регіонів.

7. З метою поліпшення адміністративного та інституційного потенціалу, морських послуг та кращого управління впроваджено обмін даними, спільне планування та скоординоване управління існуючими ресурсами (наприклад, морське просторове планування та комплексне управління прибережними зонами).

Вищевикладний закордонний досвід відображено в табл. 1.12 відносно елементів конкурентоспроможності приморських регіонів.

Таблиця 1.12

Досвід забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів

Елементи конкурентоспроможності	Світові практики
1	2
Територія	Проголошення на світовому рівні необхідності збереження та охорони морських територій; природоохоронні заходи відносно прибережних зон та унікальних морських заповідних зон з використанням біологічного моніторингу екологічних складових; заохочення підприємств морської галузі та галузевих асоціацій до збереження екосистемної складової приморських регіонів
Людський капітал (соціум)	створення територіальних приморських кластерів з метою набуття навичок та досвіду персоналу, структурованої кадрової та навчальної інфраструктури; використання інноваційних інструментів та процесів з метою залучення, навчання та розвитку талантів персоналу та підвищення зайнятості в морському секторі; фінансування створення авчальних закладів в регіоні
Адміністрування	інститути управління приморськими регіонами представлені на всіх рівнях управління – міжнародний, національний та регіональний; оновлення законодавства з діючими вимогами до забезпечення безпеки на морі

Продовження табл. 1.12

1	2
Бізнес-процеси	заохочення підприємств морської галузі та галузевих асоціацій до створення високотехнологічних робочих місць; стимулювання стартапів та довгострокових інвестицій на основі smart-технологій; підвищення ефективності діяльності інноваційних кластерів; модернізація логістичних послуг, інфраструктури, вдосконалення операційних процесів відповідно до найвищих стандартів досконалості, якості, інновацій

Джерело: розроблено автором

Таким чином, на основі вищевикладеного встановлено, що помилковим є розуміння приморських регіонів як периферій, оскільки морські акваторії та 30-км прибережна зона є вигідним географічним капіталом для розвитку торгівлі, використанні ресурсів морів (судноплавство, рибальство, зелена енергетика тощо). Світові та європейські приморські регіони випереджають регіони внутрішні (з закритими кордонами, без виходу до моря) щодо переходу від діяльності з низькою доданою вартістю до впровадження галузей четвертого індустріального типу, більш ширшого залучення незалежного інноваційного потенціалу.

Розвиток інфраструктури, нових високошвидкісних засобів зв'язку та транспорту, smart- та digital-інфраструктури, дав внутрішнім регіонам додаткову перевагу в конкуренції з приморськими. Конкурентоспроможність приморських регіонів в умовах глобалізації вимагає ефективних методів організації, наприклад, морських корпорацій, приморських кластерів, які б враховували географічні, природно-кліматичні та соціально-економічні умови регіонів.

Аналіз закордонного досвіду адміністрування розвитком приморських територій дозволив визначити, що стратегія забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів визначена ключовою на всіх рівнях влади в Європейському союзі, створено відповідні органи та задіяні інструменти управління. Досвід організації кластерної системи в ОАЄ, Сингапурі та Норвегії є сучасним прикладом ефективного використання ресурсів всіх елементів конкурентоспроможності (територія, людський капітал, бізнес-процеси, адміністрування).

Використання світового досвіду управління приморськими регіонами з урахуванням особливостей функціонування економіки України дозволить підвищити конкурентоспроможність приморських регіонів в довгостроковій перспективі. Для опрацювання підходів та принципів стратегічного планування підвищення конкурентоспроможності першочерговим є формування методологічного інструментарію оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

2.1. Методи оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону.

Для початку здійснення відбору показників та критеріїв оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів необхідно визначитися з інструментами, що використовуються для дослідження конкурентоспроможності, зокрема, оцінювання, моніторинг та діагностика (табл. 2.1). Визначення відмінностей, сильних та слабких сторін цих вимірювальних компонентів дозволяє наступним кроком підібрати відповідні методи дослідження.

Метою проведення оцінювання конкурентоспроможності регіону є вимірювання стану складових конкурентоспроможності та їх спроможність створювати, утримувати і розвивати додаткові конкурентні переваги та адаптувати сприятливі умови для розвитку бізнес-середовища території та життєдіяльності мешканців - громадян. Зауважимо, що морфологічною різницею використання термінів «оцінка» та «оцінювання». Оцінювання – процес використання аналітичних методів та інструментів, процедур для вимірювання соціально-економічних явищ. Оцінка – є методикою і водночас результатом процесу оцінювання.

Таблиця 2.1

Комплексний аналіз інструментів дослідження конкурентоспроможності регіону

Інструменти дослідження конкурентоспроможності	Визначення	Сильні сторони	Застосування при дослідженні конкурентоспроможності
1	2	3	4
Оцінювання	Визначати якості, цінність, достоїнства і т. ін. кого-, чого-небудь [17].	пізнання внутрішньої природи зміни і розвитку економічних систем за параметрами їх інформаційної моделі [131].	Рекомендується застосовувати за визначеними критеріями та показниками при дослідженні (кількісних та якісних показників) складових елементів конкурентоспроможності в динаміці.

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4
Моніторинг	комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичний контроль за станом та тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів [17].	Моніторинг є комплексною системою спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації про стан навколишнього середовища, дає оцінку і прогнозує його зміни, розробляє обґрунтовані рекомендації для прийняття управлінських рішень.	Найкраще застосовувати при дослідженні стану елементу «Територія» та поточних змін в управлінській складовій конкурентоспроможності регіону (елемент «Адміністрування»)
Діагностика	визначення стану об'єкта, предмету, явища або процесу управління шляхом реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок і вузьких місць. [133]	Розглядаються в динаміці симптоми явищ, які можуть затримати досягнення поставлених цілей і вирішення завдань, Знання ознаки (симптому) дозволяє швидко і досить точно встановити характер порушень, не проводячи безпосередніх вимірювань, тобто без дій, які вимагають додаткового часу і коштів.[134]	Найкраще діагностику застосовувати при дослідженні сучасного стану конкурентоспроможності регіону (використовуючи поєднання інструментів: моніторингу та комплексного оцінювання)

Джерело: розроблено автором

Використовуючи оцінювання варто звернути увагу на методи, що використовуються при застосуванні цього інструменту дослідження, для цього для початку необхідно зрозуміти сутність самого поняття «метод» (табл. 2.2).

Сукупність методів дослідження, які використовуються в науці, формують її методологію [137]. У науковій літературі виділяють чотири види методів: 1) філософський або загальнонауковий; 2) міждисциплінарний (загальний для кількох галузей знань); 3) конкретно-науковий або спеціальний; 4) методико-технічний [134]. Сучасна регіоналістика використовує як загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і моделювання, абстрагування і конкретизація тощо), так і спеціальні методи дослідження. До спеціальних методів дослідження у регіоналістиці належать: метод польових досліджень, картографування економічного районування, статистичний метод, порівняльний, балансовий, метод територіальних пропорцій, балансовий метод, метод соціологічних досліджень тощо.

Таблиця 2.2

Визначення поняття «метод» у науковій літературі

Визначення	Автор
Методи науки — це способи пізнання дійсності, планомірний шлях встановлення істини, це засіб досягнення будь-якої мети чи вирішення конкретного завдання. Методи дослідження — це способи пізнання дійсності, вирішення конкретного завдання, це планомірний шлях встановлення істини.	Джаман М.О. [134]
Метод пізнання, або метод дослідження - це деяка специфічна процедура, що складається з певних дій або операцій, за допомогою яких здобувається й обґрунтовується нове знання в науці.	Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. [135]
Метод (від гр.) - спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.	Курлянд З. Н. Т. Ю. Осипова, Р. С. Гурін. [136]

Джерело: згруповано автором

1. Підбір методів дослідження залежить від об'єкта дослідження. Закордонні вчені стверджують, що первісна гіпотеза вибору методу оцінювання полягає в тому, що конкурентоспроможність на рівні регіонів та громад сильно залежить від панівного економічного характеру і наявних ресурсів, як людських і природних [48, С. 101].

2. Дослідження економічних систем та їх конкурентоспроможності за допомогою математичних динамічних моделей було розроблено в кінці 1950-х рр. Дж. Форрестером [138], професором Школи управління в Масачусетському технологічному інституті. Етапи моделювання складаються з наступних: побудова причинно-наслідкових діаграм, які описують систему, побудова технологічних схем, створення диференціальних рівнянь.

3. Дж. Форрестер [138] зазначає, що вивчення зв'язків і взаємодії між компонентами системи є більш важливим, ніж вивчення окремих компонентів системи, тому першим кроком до створення динамічних моделей є усвідомлення взаємодії між елементами системи та дослідження процесів, які знаходяться в рамках системи. Вони можуть виникати з результатів експерименту, спостереження і вимірювання. Системні компоненти можна розділити на:

- змінні в системі (ендогенні), які можуть змінюватися з часом,
- змінні поза системою (екзогенні), які впливають на систему і постійно змінюються,
- змінні (константа), які не змінюються протягом періоду еволюції дослідницької системи [139, С. 1410].

4. Для вирішення проблем, пов'язаних з оцінкою конкурентоспроможності регіону, встановлено необхідність використання системного підходу. Вчена Вртеніна Л. [139, С. 1405–1406] обґрунтовує це твердження двома обставинами: по-перше, значною внутрішньою єдністю окремих суб'єктів в регіоні, а також їхнім зв'язком із зовнішнім середовищем, а по-друге, – поведінкою економічних суб'єктів, що чинить вплив на інші елементи системи, та, в наслідок, призводить до множинних впливів і реакцій між елементами створеної системи, що обумовлює причинний зворотний зв'язок. Для оцінки змін в елементах та їх впливу на загальну конкурентоспроможність регіонів, зв'язок досліджується за допомогою використання економіко-математичного моделювання.

5. Авторами використовувався комплексний (в основному описовий) аналіз з метою виявлення ключових факторів регіонального розвитку, продуктивності та економічного зростання, за допомогою економетричного макромодельовання і створення економетричної моделі регресії [140-142].

Оскільки регіони є учасниками конкурентної боротьби за ринки збуту, ресурси, населення, бізнес, виникає необхідність оцінки конкурентоспроможності. Існують різні підходи до оцінки конкурентоспроможності. Є потреба класифікації всього переліку методів оцінювання конкурентоспроможності, що допоможе в розробці методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів (табл. 2.3).

Група спеціальних методів, що можуть бути використані для оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону, мають власні переваги в застосуванні та недоліки. Вивчення цих особливостей дає змогу обрати найефективніші методи для проведення оцінювання елементів конкурентоспроможності приморського регіону (див. табл. Б1. дод. Б).

Таблиця 2.3

Класифікація методів оцінювання конкурентоспроможності

Ознака групування	Види
За методами дослідження	метод інтегральних показників, метод порівняння, методи побудови і аналізу рядів динаміки і трендів, методи угруповання, методи стандартизації показників, графічні методи
За походженням методів	Загальнонаукові, спеціальні
За способом отримання показників	Експертні, статистичні, комбіновані
За характером використовуваних показників	Якісні, кількісні, змішані
За формою представлення показників	Аналітичні, графічні; матричні
За характером отриманих показників	Абсолютні або відносні; натуральні, диференціальні або інтегральні

Джерело: розроблено автором

Методи оцінки конкурентоспроможності на регіональному рівні базуються на різних підходах – від використання одного показника до рейтингової оцінки або інтегрального показника на основі статистичних даних [143].

Таким чином, можна підсумувати методики, які можна використовувати для оцінки конкурентоспроможності приморських регіонів:

1. Використання статистичних показників для оцінки регіональної конкурентоспроможності. Підхід може ґрунтуватись на застосуванні як єдиного показника, так і групи показників, використовуючи індекси, рейтинги.

1.1. Використання єдиного показника. Наприклад, використання єдиного узагальнюючого показника в якості мірила конкурентоспроможності – показник питомої оплати праці, який розраховується через відношення заробітної плати та продуктивності праці (співвідношення обсягу вироблених продуктів до чисельності зайнятих у виробництві). Перевага цього підходу полягає в універсальності застосування цього показника – від обрахунку конкурентоспроможності підприємства або галузі – до регіону та країни. Даний підхід може бути застосованим в рамках експрес-аналізу.

1.2. Методики можуть ґрунтуватися на індексному, економіко-метричному, кластерному, ранговому методах. Різняться підходи щодо обрання показників та їх чисельності. С.І. Бандур, Т.А. Заяц, І.В. Терон використовують фактори: потенціал регіону; спеціалізація регіону та геоекономічне положення [144] Гринчель Б.М. та Костишева Н.Е. використовують ранговий метод та за допомогою 23 показників, які відносяться до 3 параметрів (соціально-економічна конкурентоспроможність, рівень спеціалізації регіону, оцінка регіону за питомою вагою промислової продукції в загальнонаціональному показнику виробництва) [143]. Недоліком викладеного підходу є відсутність наукового обґрунтування розрахунку цих параметрів. Використання інтегрального показника дозволяє сформулювати висновки щодо збалансованості розвитку сфер регіону, готовності регіону до розширення свої конкурентних переваг на зовнішніх ринках та демографічно.

Оцінювання на основі сумування показників соціально-економічного розвитку з урахуванням їх питомої ваги запропоновано Р.А. Фатхудіновим [145]. Обрахування 19 критеріїв (що поділені на стратегічні та фактичні) дозволяє в загальному підсумку розрахувати конкурентоспроможність за формулою 2.1:

$$K_p = \sum_{i=1}^n a_i \cdot Y_i, \quad (2.1)$$

де

K_p – конкурентоспроможність регіону

$i=1, 2, \dots, n$ – кількість показників конкурентоспроможності регіону

a_i – питома вага i -го показника;

Y_i – рівень i -го показника.

В підсумку в розрахунок індексу увійшли фактори, що відображають: вікову структуру населення, процент населення з вищою освітою, структуру міграції населення, транспортну інфраструктуру, рівень розвитку інформаційних технологій та комунікацій, об'єм введених в будівництво об'єктів нерухомості, освітня інфраструктура, наукова інфраструктура, наукова інфраструктура, рівень кооперації з науково-дослідними організаціями інших регіонів, інвестиційна привабливість [146].

Використання рейтингів накладає свої обмеження в трактуванні місць регіонів в списку. Різниця в рейтингу не показує, наскільки один регіон поступається іншому в абсолютних або відносних показниках.

Обмеження рейтингового методу полягає в тому, що він є доцільним при аналізі конкретних характеристик конкурентоспроможності. Гранберг О.Г. [7] зазначає, що іноді він застосовується для оцінки внутрішньо регіональної конкурентоспроможності.

Існує кілька процедур складання рейтингових даних. Для вирішення проблем оцінки конкурентоспроможності регіонального господарства найчастіше використовується нормування даних на основі лінійного масштабування [147]: У цьому випадку всі поточні значення задаються інтервалу $[0; 1]$, при цьому область з мінімальним початковим значенням має нормоване значення 0, максимум 1.

$$R_n = \frac{(R_{current} - R_{min})}{(R_{max} - R_{min})} \quad (2.2)$$

де R_n – нормоване значення індикатора аналізованого регіону серед груп показників конкурентоспроможності;

$R_{current}$ – початкове значення індикатора аналізованого регіону;

R_{min} – мінімальне значення індикатора аналізованого регіону;

R_{max} – максимальне значення індикатора аналізованого регіону.

В цьому випадку всі поточні значення задаються інтервалу $[0; 1]$, при цьому область з мінімальним значенням буде мати нормоване значення 0, з максимальним – 1. Інтерпретація результатів оцінки при нормуванні конкурентоспроможності регіону в такій шкалі буде мати порівняння значень з регіонами, що мають максимальне значення. При цьому результати будуть залежати від вибірки даних (критеріїв та показників) та груп регіонів (в нашому випадку – приморських).

Застосування різних вагових коефіцієнтів значущості приватних показників (або вагових балів), визначення їх величин проводиться експертним шляхом, доповнюючи суб'єктивну бальну оцінку показників не менше суб'єктивною оцінкою їх значимості.

6. До найбільш часто використовуваного методу необхідно віднести аналіз одного або деяких факторів конкурентоспроможності, використання теоретичних моделей конкурентоспроможності або розрахунок змішаних індексів. Кожний з методів, має свої переваги та недоліки, може бути

використаний для виміру конкурентоспроможності, але з різних перспектив. Так, вимір конкурентоспроможності регіонів не може бути в повній мірі відображено лише за допомогою використання одного або декількох соціально-економічних показників, а повинно представляти собою комплексну оцінку. (рис. 2.1). Для реалізації цієї мети широко використовуються змішані індекси оцінки конкурентоспроможності на регіональному рівні. Індекси та рейтинги являють собою зручний інструмент кількісного аналізу статистичних даних, оскільки вони в більшій мірі превалюють в дослідженнях, які присвячені оцінці конкурентоспроможності, зокрема за допомогою регіональних індексів конкурентоспроможності [146].

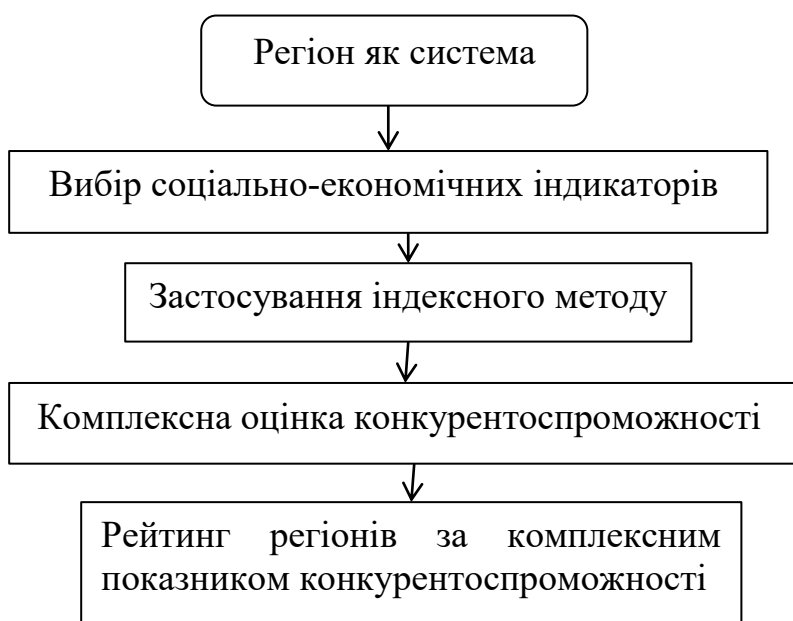

Рис. 2.1. Застосування індексного методу при комплексній оцінці конкурентоспроможності регіону

Джерело: розроблено автором

Оцінювання конкурентоспроможності в міжнародній практиці передбачає застосування індексного методу з подальшим визначенням рейтингу. Світовий економічний форум для оцінки конкурентоспроможності країн та регіонів використовує методику, перевагою якої є те, що вона може бути застосована як для аналізу конкурентоспроможності регіону, так і більш крупних економічних систем. Залежно від того, які групи факторів є домінуючими економіка певної країни може бути віднесена до факторної (орієнтованої на використання базових факторів розвитку), інвестиційної, ефективної, або інноваційної. В умовах української економіки різні галузі належать до різних стадій розвитку, що створює додаткові труднощі в оцінці конкурентоспроможності. Індекс регіональної конкурентоспроможності ЄС за результатами обрахунків, згідно методики, у підсумку ділить регіони, що оцінюються, на три групи: базові, ефективні та інноваційні.

Європейська Комісія використовує глобальний рейтинг конкурентоспроможності держав-членів та їх регіонів для порівняння результатів їхньої діяльності. Відомо, що узагальнюючим показником економічної діяльності в регіоні є валовий регіональний продукт. Порівнюючи [149, Р. 23] індекс конкурентоспроможності та валовий продукт в європейському регіоні, встановлено, що для розвинутих регіонів Європи вищий рівень валового продукту відповідає вищому рівню конкурентоспроможності, але ця взаємозалежність стає меншою із збільшенням валового продукту. Для менш розвинених регіонів незначне збільшення ВВП на душу населення відповідає явному підвищенню конкурентоспроможності. У більш розвинених регіонах, кожен додатковий євро ВВП на душу населення відповідає все меншому і меншому рівню конкурентоспроможності.

Індекс конкурентоспроможності регіонів ЄС [149, С. 23], оновлюваний кожні три роки, дозволяє регіонам відстежувати і оцінювати свій розвиток у часі і по відношенню до інших регіонів. Індекс конкурентоспроможності регіонів ЄС дозволяє громадянам та регіональним органам управління перевірити позицію свого регіону щодо інновацій, управління, транспорту, цифровий інфраструктури, охорони здоров'я або людського капіталу. Розуміння сильних і слабких сторін регіонів, дозволяє визначити напрями нових програм, державних інвестицій.

2. Експертне оцінювання. Використання при експертному оцінюванні балів є в значній мірі суб'єктивним процесом оцінювання та зазвичай згладжує реальний розкид регіональних характеристик, тому що експерти остерігаються крайніх оцінок. Звичайно, для деяких ознак, що не піддаються статистичному виміру, застосування експертних бальних оцінок є вимушеною необхідністю. Але таких ознак має бути в системі оцінки трохи, і вони не повинні відігравати головну роль. Таку роль, в силу їх безсумнівно більшої об'єктивності, повинні грати фактичні, в основному - за даними державної статистики, кількісні характеристики по значущим економічним, соціальним і природно-географічними показниками регіонів [143].

3. Інтегральний підхід - використання статистичних показників та експертних оцінок. До недоліків такого підходу необхідно віднести дороговизну, трудозатратність, та суб'єктивність думок експертів. До переваг такого підходу відносять позитивний вплив професійного наукового та практичного досвіду висококваліфікованих спеціалістів при оцінюванні позитивних та негативних факторів впливу на конкурентні позиції регіону [143]. При цьому, оцінка експертної думки може здійснюватись як кількісним методом виміру, так і за допомогою якісного виміру відповідного показника. Методи, описані в працях [150-154], також засновані на інтегральному підході та мають широке практичне застосування за кордоном.

Таким чином, можна узагальнити підходи до оцінювання конкурентоспроможності при їх адаптації до оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Класифікація підходів оцінювання конкурентоспроможності
приморського регіону**

Назва підходу	Методи, що вико- ристовуються в рамках підходу	Переваги	Недоліки застосування при оцінюванні конкурентоспромож- ності приморського регіону
1. Використання статистичних показників 1.1. Використання єдиного узагаль- нюючого показника	Статистичні методи, зокрема експрес- аналіз	Простота та універсальність застосування.	Вимагає використання єдиного узагальнюю- чого показника, за яким неможливо врахувати стан конкурентоспро- можності всіх елементів
1.2. Використання статистичних методів	індексний, економіко- метричний, кластерний, ранговий методи	Дозволяє сформува- ти висновки щодо збалансованості розвитку сфер при- морського регіону, готовності при- морського регіону до розширення своїх конкурентних переваг на зовніш- ніх ринках тощо.	Відсутність наукового обґрунтування розра- хунку цих параметрів.
2. Експертне оцінювання	Методи експертного оцінювання	Вплив професійного наукового та практичного досвіду висококваліфікован их спеціалістів при оцінюванні факторів впливу на конкурентні позиції приморського регіону	Коштовність, трудомісткість, суб'єктивність думок експертів, складність пошуку досвідчених спеціалістів саме в оцінюванні конкурентоспроможнос- ті приморських регіонів
3. Інтегральний підхід	Використан ня синтезу статистични х методів та експертного оцінювання	Дозволяє врахувати якісні та кількісні показники стану еле- ментів конкуренто- спроможності при- морських регіонів	Трудомісткість, необхідність існування випробуваної робочої методики

Джерело: розроблено автором

Таким чином, за результатами дослідження підходів та методів оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону можна дійти до наступних висновків:

1. Велика різноманітність методів, що застосовуються для оцінювання, приводить і до множення сукупності недоліків та вузьких сторін. Для здійснення комплексного оцінювання на основі системного підходу необхідно поєднання методів з різних груп, що дасть можливість доповнювати один одного і сформувати збалансовані індикатори конкурентоспроможності. Використання кластерного методу, статистичного методу, методу експертних оцінок, swot-аналізу та кореляційно-регресивного аналізу та нейромережевого моделювання для прогнозування дозволить здійснити комплексну оцінку конкурентоспроможності приморських регіонів, оскільки сильні сторони одних методів компенсують слабкі сторони інших та навпаки.

2. Інформаційною базою для дослідження служать або статистичні дані та результати експертне оцінювання. Обидва джерела мають власні обмеження для застосування. При використанні статистичних даних необхідно усвідомлювати, що збір та обробка даних вимагають достатню кількість часу, дані вже є агрегованими та вказують на минулий стан об'єктів. Найбільший недолік експертного оцінювання – суб'єктивність поглядів експертів, складність пошуку експертів, які б мали досвід, власне, з оцінювання конкурентоспроможності регіонів та розуміли специфіку саме приморських регіонів.

3. Особливість підбору методів оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів виходить з акценту на комплексний її характер врахування специфіки території, міжгалузевої специфіку, особливості розвитку людського капіталу та впливу адміністративної та управлінської компоненти.

4. Використання системного підходу як універсального рекомендовано при розробці комплексної методології оцінки конкурентоспроможності приморських регіонів, яка дозволить поєднати переваги розглянутих методів. Системний підхід дозволяє аналізувати конкурентоспроможність за її елементами та використовувати сукупність описаних методів для вирішення завдань оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону (див. табл. Г1. дод Г).

Тобто отримав подальшого розвитку компаративний аналіз методів оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів, що дозволило ідентифікувати підходи до їх оцінювання – статистичний, експертний та інтегральний, та за критерієм функціоналу групувати методи оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів – експертних оцінок, статистичні, стратегічного аналізу, економіко-математичні, нечіткої логіки, що формує методологічну основу діагностування стану конкурентоспроможності приморських регіонів.

Таким чином, запропоновано в якості базових методів оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів використовувати групу

методів, завдання яких полягає в оцінюванні різних аспектів елементів структури конкурентоспроможності приморського регіону. Зокрема дана група оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону складається з наступних методів: експрес-аналіз, індексний метод, опитування, факторний аналіз. Так, завдання експрес-аналізу полягає в первинній оцінці статистичних даних елементів конкурентоспроможності (територія, людський капітал та бізнес-процеси). Завдання індексного методу стосується комплексного оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону на основі наявних статистичних даних, що дозволяють відслідкувати тенденції зміни в просторово-територіальному розвитку, стані людського капіталу та економічних процесах, ефективності діяльності регіональних органів влади. Метод опитування використано з метою більш детального вивчення громадської думки мешканців приморського регіону щодо особистого ставлення до міграційних процесів в регіоні та його конкурентоспроможності в загалом. Метод факторного аналізу за допомогою економіко-математичного моделювання дозволяє виявити закономірності між проаналізованими статистичними даними елементів конкурентоспроможності приморських регіонів. Виявлення індивідуальних комбінацій факторів з тісним зв'язком для кожного регіону дозволяє з одного боку виявити та оцінити тенденції конкурентоспроможності регіону на сучасному етапі розвитку, з іншого – створює ґрунт для розробки стратегії розвитку конкурентоспроможності приморських регіонів з урахуванням не лише природно-географічних, економічних, а й індивідуальних особливостей розвитку регіону.

Таким чином, для оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів необхідно розробити методiku, яка б ґрунтувалась на критеріях та параметрах, які б урахували особливості розвитку приморських регіонів. Як результат, даний набір методів може бути використаний при оцінюванні сучасного стану конкурентоспроможності приморських регіонів.

Слід зазначити, що оцінка конкурентоспроможності регіонів в сучасних українських умовах є складною багатоаспектною метою, вирішення якої стикається з труднощами як методологічного, так і прикладного характеру. Чимало підходів, розроблених у сучасній зарубіжній та вітчизняній практиці, не відображають специфіки розвитку економіки приморського регіону. У цьому контексті буде особливо важливо розробити ефективний і досить простий алгоритм оцінки з використанням критеріїв і показників, який враховує як сучасні світові тенденції, так і специфіку економічного розвитку приморського регіону.

2.2. Критерії і показники оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів.

Понятійно-категоріальна визначеність у науковому дослідженні дозволяє, з одного боку, відмежувати великий пласт суперечливих, взаємо виключаючих понять науковців, а з іншого, - дозволяє зафіксувати межі

наукової дискусії автора та його позицію. Отже, термін «критерій» походить від лат. *critērium*, що зводиться до грец. *κρίτήριον* — здатність розрізнення; засіб судження, мірило. Тобто це «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило» [155, 156]. Критерій також є ознакою, «за якою оцінюється певне явище, дія, ідея, виноситься рішення щодо їх відповідності/невідповідності заданим вимогам» [157]. Згідно цього зазначимо, що, розробляючи критерії конкурентоспроможності приморського регіону, необхідно, перш за все, виходити з твердження про структуру складових елементів конкурентоспроможності приморського регіону. Тому критерії повинні відображати ознаки, за якими можна оцінювати елементи конкурентоспроможності приморського регіону.

В той же час термін «показник» в площині оцінювання конкурентоспроможності означає кількісну характеристику соціально-економічного явища, на підставі якої можна робити висновки про підвищення конкурентоспроможності регіону. Показник є кількісно-якісною характеристикою певної властивості соціально-економічних об'єктів і процесів [157]. Показник може відображати як якісну, так і кількісну характеристик досліджуваних явищ. Тобто кількісні значення параметрів показників конкурентоспроможності приморського регіону будуть відображені за критеріями, сформульованими відповідно до структури конкурентоспроможності.

Параметр (від дав.-гр. *παράμετρος* — відмірюю, розмірюю, англ. *parameter*, нім. *Parameter m, Kennwert m, Kenngrösse f, Kennzahl f*) — величина, що нею характеризують якусь властивість, стан, розмір або форму об'єкта, робочого тіла, процесу, явища або системи тощо.

Так, Антонюк Л.Л. зазначає, що головними результативними показниками КСП соціально-економічних систем (міст, регіонів, країн) є: здоров'я; освіта; раціональне (адекватне) харчування; безпека; стабільне, екологічно чисте довкілля; охорона здоров'я; участь у житті суспільства; створення необхідних умов для розвитку суспільства; справедливість, рівність чоловіків і жінок; якість середовища проживання [158]. Конкурентоспроможність - це спосіб використовувати єдині критерії для оцінки того, щоб зрозуміти, чи робить досліджувана територія все, що може, для сприяння сталому поліпшенню в добробуті населення, з огляду на зростаючу конкуренцію на світових ринках, де вона представлена [38, с. 2]. Встановлено, що неможливо оцінити рівень конкурентоспроможності, використовуючи тільки один показник, особливо якщо ми намагаємося розробити порівняльні оцінки для країн з різними історичними і політичними фонами і рівнями економічного розвитку (наприклад, пост-соціалістичні країни і розвинені країни регіону Балтійського моря).

Критерії вибору показників, що визначають конкурентоспроможність регіону повинні бути взяті з надійних джерел даних з обґрунтованими витратами на збір даних згідно бюджету досліджень. Відповідно до цих критеріїв життєздатним є використання національних та регіональних

статистичних баз даних. Традиційний підхід, що склався в наукових колах України стосовно аналізу рівня конкурентоспроможності регіонів, передбачає характеристику регіону за наступними критеріями: економічна характеристика, обсяг ВРП, експорту, обсяг експорту та прямих іноземних інвестицій, обсяг сільського господарства та промисловості.

Постановою Кабінету Міністрів України в 2017 році затверджено Порядок проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів [159], який є інтегральним показником та обраховує наступні групи факторів (див. рис. 2.2):

Серед перелічених груп показників, 13 показників отримуються за результатами проведення інтерактивного та/або анкетного опитувань. Потім проводиться розрахунок субіндексів конкурентоспроможності регіону за групами показників з урахуванням вагових коефіцієнтів відповідно до рівня розвитку регіону. Тобто, наведена методика використовує синтез методів: статистичний та експертне оцінювання. Додамо, що перевагами даної методики, закріпленої на державному рівні, є ґрунтовний аналіз груп показників, що характеризують ефективність та інноваційний розвиток регіону. До недоліків необхідно віднести складність розрахунків, час на збір та обробку статистичної інформації, відсутність врахування специфіки регіонів за географічними ознаками чи розвитком економічної системи.

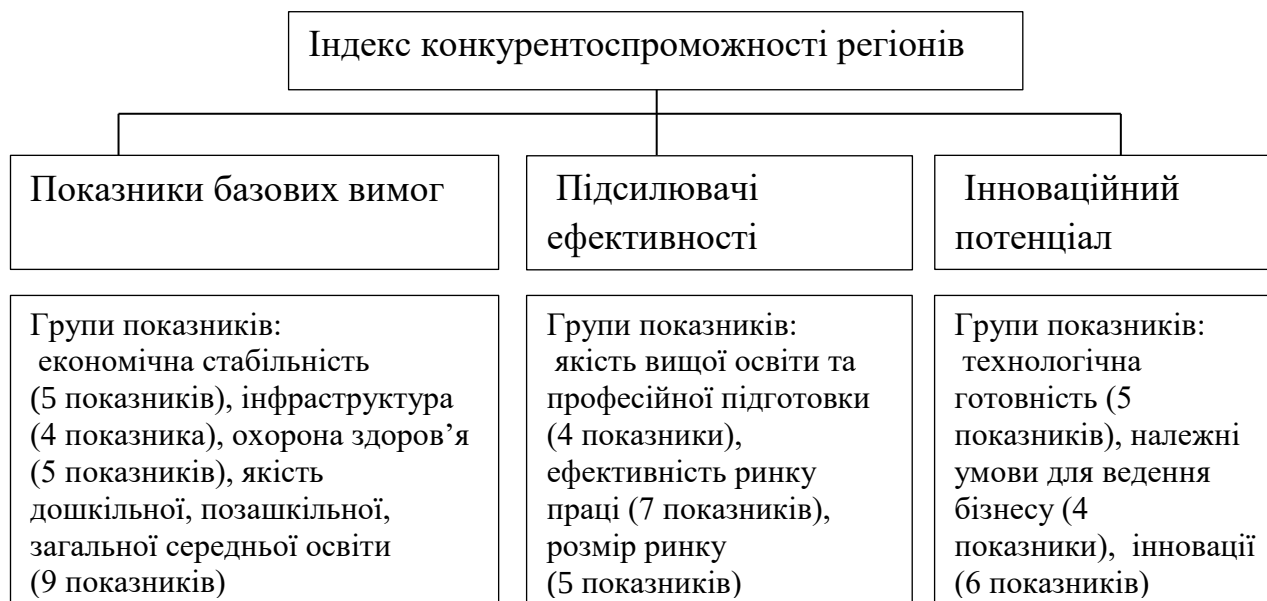

Рис. 2.2. Склад показників індексу конкурентоспроможності регіонів, затверджених Кабінетом Міністрів України

Джерело: побудовано автором на основі [159]

У даному контексті логічним постає питання доцільності розробки методики оцінювання конкурентоспроможності регіону за наявності методики Кабінету Міністрів. З одного боку, визначення достатньо великої кількості факторів, що впливають на регіональну конкурентоспроможність та ресурсів, необхідних для її забезпечення, становлять певний каркас

невирішених завдань для забезпечення сталого розвитку територій на основі її конкурентоспроможності. Запропоновані Урядом 54 індикатори конкурентоспроможності регіонів є прикладом комплексного оцінювання, але не вирішують завдань трансформації оцінок в оперативні рішення та продуктивні результати підвищення конкурентоспроможності регіонів. Можливо, продуктивним буде кореляція даної методики відповідно до стандартів ЄС, кандидатом до вступу якої є Україна. З іншого боку, введення в обіг типології регіонів в Стратегії державного регіонального розвитку до 2027 року, вимагає розробки державної політики розвитку приморських територій, зокрема макрорегіону «Азов – Чорне море», що і передбачає закладення у методику оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів саме «приморської специфіки» даного типу регіону, що актуалізує потребу даного дослідження.

У зв'язку з цим В.Є. Реутов пропонує систему показників, що складається з 3 проблемно-змістових блоків:

- можливість регіону виробляти товари й послуги в умовах міжнародної конкуренції з іншими регіонами;
- можливість регіону задовольняти потреби населення і забезпечувати зростання рівня життя;
- можливість регіону залучати й ефективно використовувати інвестиції [143].

Зважаючи на необхідність врахування екологічного фактору, що чинить вплив на конкурентоспроможність регіону, дослідники Сидоренко О.С. та Восканов М. Є. пропонують більш ретельне дослідження екологічної обстановки оцінюваної території (окрім дослідження інвестиційного клімату та продуктивності інфраструктури), в якій необхідно приділити особливу увагу таким показникам:

- кількість викидів від автомобільного транспорту;
- кількість викидів від підприємств, що функціонують в регіоні
- негативний вплив на територію в залежності від особливостей галузей промисловості (наприклад, піщані кар'єри, вироблення від шахтарських підприємств і т.д.); -
- кількість сплачених екологічних платежів на території [143].

Погоджуючись з цією думкою, необхідно зазначити, що при дослідженні приморського регіону, особливої уваги потребує екосистемна складова конкурентоспроможності регіону як екологічна складова системи регіону. Здійснення оцінки цієї складової потребує визначення відповідних індикаторів, що в умовах обмеженості статистичних даних становить проблему при проведенні дослідження.

7. Закордонний дослідник Ленджієль І. згадує про так звану «реалізовану» і «умовну» конкурентоспроможність. Перша з них відноситься до аналізу минулого та визначається показниками продуктивності економіки з використанням економічних показників (наприклад, ВВП на душу

населення, відносні витрати на оплату праці, показники зайнятості). Зауважимо, що не слід забувати, що деякі індикатори, які використовуються для оцінки національної конкурентоспроможності, не мають відношення до регіональної конкурентоспроможності. Так, регіони не мають власної політики валютного курсу або грошово-кредитної і міжнародної політики в галузі торгівлі. На відміну від «реалізованої» конкурентоспроможності, «умовний» підхід розглядає основні умови, фактори, необхідні для проведення в світовій економіці, а не певні показники та індикатори системи економічних показників; він концентрується, в першу чергу, на бізнес-середовищі і менше на економічних показниках [160, с. 972].

Дійсно, питання визначення та узагальнення показників та індикаторів конкурентоспроможності викликають дискусійні питання серед науковців. Наприклад, Светуньков І.С. зазначає, що необхідно оцінювати конкурентоспроможність за показниками соціально-економічного розвитку регіону, проте за показниками економічного та соціального розвитку окремо, оскільки методи агрегування та усереднення дають втрату важливої інформації. Економічну сферу він визначає можливістю отримувати громадянами доходи [143]. Соціальну сферу характеризує в задоволенні потреб індивідів.

Для того, щоб обчислювати соціальну та економічну сфери окремо, вони пов'язані в комплексний показник соціального та економічного розвитку регіону, запропонованим Светуньковим С.Г. [143]:

$$z = d + is = \frac{C}{LV} + \frac{PS}{BS}, \quad (2.3)$$

C – середньодушовий дохід;

LV – прожитковий мінімум (відношення яких один до одного становить показник достатку d);

PS – об'єм всіх платних послуг;

BS – об'єм базових платних послуг (відношення яких один до одного становить показник соціальної задоволеності s).

При підвищенні середньодушового доходу над прожитковим мінімумом d буде більше 1. При чому, чим більше d , тим вище середній достаток у населення, що свідчить про існування у мешканців «вільних грошей», які можна спрямувати на задоволення тих або інших потреб. Величина за умови наближення до прожиткового мінімуму середній дохід наближається до прожиткового мінімуму дотаційні регіони. Показник s характеризує ступінь задоволення потреб населення послугами, тобто чим більше платних послуг в регіоні порівняно з базовим набором послуг, тим більше різних потреб можуть задовольнити мешканці та гості регіону. Тобто, узагальнено, що чим більше можливостей задоволення потреб, тим більший соціальний розвиток регіону. Таким чином отриманий показник z являє

собою комплексне число з двома складовими – економічна та соціальна, що дозволяє їх обрахувати окремо [143].

Натомість Чернова Т.В. зазначає, якщо порівнювати конкурентоспроможність як інтегральний показник, то можна здійснювати оцінювання регіональної конкурентоспроможності за наступними показниками:

1. Показники наявних ресурсів регіону та ефективності їх використання (економічні показники)
2. Показники рівня життя населення регіону
3. Показники інвестиційної привабливості та активності регіону
4. Показники інноваційної привабливості регіону.

Показники першої та другої груп відображають підхід Портера до оцінки конкурентоспроможності (продуктивність робочої сили, капіталу, порівняння з ВРП на душу населення, показники в динаміці) В той же час необхідно розуміти, що обчислені показники будуть фіксувати лише рівень використання регіональних ресурсів в даний момент на основі ретроспективних даних. Тобто, показники рівня життя та економічної ефективності використання ресурсів дозволяють визначити місце регіонів в конкуренції через ефективність вирішування тактичних завдань. Автор зазначає, що креативний клас – люди, які зайняті в науковій або технічній сферах, архітектурі, дизайні, мистецтві, освіті, музиці та індустрії розваг, чия функція полягає в створенні нових ідей, нових технологій та нового креативного змісту. Окрім ядра креативний клас включає також велику групу креативних спеціалістів, які працюють в сфері бізнесу та фінансів, права, охорони здоров'я та суміжних галузях діяльності, для чого необхідна велика незалежність мислення та високий рівень освіти та людського капіталу [143]. Отже, економічне зростання регіону на основі конкурентоспроможності може бути забезпечено шляхом реалізації творчого потенціалу представників креативного класу, що, в свою чергу, вимагає від території особливих умов по залученню даної групи жителів через створення умов розвитку і капіталізації власних здібностей.

Р. Флорида [161] запропонував новий погляд на джерела конкурентоспроможності регіону, що з галузі забезпечення ресурсами зміщується в галузь можливостей території задовольняти та утримувати креативний клас. Оцінка конкурентоспроможності, таким чином, здійснюється через призму креативності, що об'єднує в собі три рівно значимих фактори: технології, талант та толерантність. Тобто вищевикладений підхід дозволяє здійснити первинні виміри рівня конкурентоспроможності регіонів через призму їх креативності та доступності статистичних даних. Тобто в результаті розрахунків можна виявити регіони з високим творчим потенціалом та регіони з прихованим резервом зростання накопиченого творчого потенціалу.

Для визначення кількісної оцінки використовується система відповідних індексів, сумарно формуючих індекс креативності регіонів, що в майбутньому дає базу для здійснення порівняльного аналізу та побудови

рейтингів. Викладений підхід був апробований дослідницькою компанією Р. Флоріди для регіонів Європи та США.

В той же час, Пилясов А.М., Колесникова О.В. [162] наводять формули визначення вищеназваного індексу креативності як середньої арифметичної значення індексів таланту, технологій та толерантності регіону:

$$I_{cr} = \frac{I_{tal} + I_{tech} + I_{tol}}{3}, \quad (2.4)$$

I_{cr} – індекс креативності регіону, що визначається як середнє арифметичне значення індексів таланту, технологій та толерантності

I_{tal} – індекс таланту регіону, що визначається як середнє арифметичне значення індексів підприємництва, якості робочої сили та людського капіталу;

I_{tech} – індекс технологій регіону що визначається як середнє арифметичне значення індексів НДДРК, фундаментальної науки, винаходів та результативності винаходів;

I_{tol} – індекс толерантності (який визначається як середнє арифметичне значення індексів міграції, якості міграції та етнічного різноманіття).

В той же час за аналогією з методикою Всесвітнього банку конкурентоспроможність регіону може бути оцінена за чотирма показниками в розрахунку на душу населення: за розміром ВРП, за величиною виробничих ресурсів (основні фонди тощо), за величиною природних та людських ресурсів (рівень освіченості) [162].

Широкий спектр інтелектуальних послуг передбачає вплив на інноваційну здатність організацій, і в цілому на загальний об'єм знань в регіоні. Тому розвиток сектора інтелектуальних послуг також може бути індикатором стійкої конкурентної позиції регіону [62]. Окрім безпосереднього результату, який отримують замовник та виконавець у вигляді послуги, набутого досвіду тощо, даний взаємовплив тягне за собою значні позитивні ефекти. Знайдені рішення, розробки, нововведення при їх високій ефективності можуть дати товчок іншим організаціям, що борються за своє місце в конкурентному середовищі, до нових розробок або копіювання успішного досвіду. Зовнішні фактори виникають і для компаній сектора інтелектуальних послуг в цілому: вони проявляються в розвитку бази знань в регіоні, а також прояві і розвитку у замовників досвіду участі в співробітництві. Важливі зовнішні ефекти виникають і для мешканців території. З одного боку, компаніям-виробникам інтелектуальних послуг необхідні професіонали, які в обмежені строки можуть якісно надавати послуги та виробляти продукти, з іншого виграші залишається і вся територіальна громада – зростає інтелектуальний потенціал суспільства, створюється необхідна інфраструктура [64].

В.П. Шорохов та Д.М. Колькін стверджують, що стан регіонального ринку праці - найбільш істотний фактор прийняття рішень про локалізацію в регіоні нових виробництв, безпосередньо зачіпають питання

конкурентоспроможності територіальних систем. Показник локалізації виробництва формалізовано відображає стан регіонального ринку праці, представлений у вигляді наступного співвідношення:

$$Y_i = \frac{\frac{E_i^j}{E_i}}{\frac{E^j}{E}}, \quad (2.5)$$

де Y_i – показник докалізації;

E_i^j, E_i, E^j, E – чисельності зайнятих відповідно у виробництві (галузі) i в регіоні j , у виробництві i в країні, в регіоні j , в країні.

Таким чином, підсумувавши викладене можна зазначити, що існує достатня кількість методик, до дозволяють оцінити конкурентоспроможність регіону. В основному вони базуються на інтегральному, індексному, статистичному, векторному та змішаному підходах. Визначення ключових факторів чинить прямий вплив на вибір методики обчислення. Тому подальші дослідження будуть присвячені обґрунтуванню вибору критеріїв, що впливають на оцінку рівня конкурентоспроможності регіону та формуванню концепції оцінки конкурентоспроможності регіонів з урахуванням сучасних тенденцій розвитку економіки України.

Вибір системи показників оцінки конкурентоспроможності регіону є етапом, що враховує надані можливості української статистики, а також враховує світовий досвід мінімізації кількості показників. Інформаційне забезпечення оцінки конкурентоспроможності регіону передбачає формування бази даних про внутрішнє середовища регіону на засадах аналізу статистичної звітності, даних управлінського, фінансового, податкового, управлінського, розподілу функцій, повноважень та відповідальності серед управлінцями регіону на всіх рівнів. Аналогічно мова йде про акумулювання інформації про зовнішнє середовище регіону, його конкурентів – регіонів та їхнє інфраструктурне забезпечення, галузеві особливості розвитку регіонів, проведення інноваційної політики та інвестиційне привабливості. Така інформація повинна поновлюватись перманентно та систематично оброблятися. Для цього в ідеалі повинен бути централізований банк даних, які б аналізувались та систематизувались висококваліфікованими фахівцями-аналітиками. Сформована інформаційна система слугує не лише для оцінки конкурентоспроможності регіону, але й для обґрунтування та прийняття управлінських рішень у різних сферах та на різних рівнях [163].

На основі вищенаведеного узагальнення пропонується підхід на основі використання статистичних показників, де розрахунок конкурентоспроможності буде здійснюватись на основі обрахунку показників елементів конкурентоспроможності регіону.

Принципами, за якими обирались наведені показники для обчислення комплексного показника конкурентоспроможності, є:

1. Перехід від використання номінальних показників до показників, що відображають ефективність. Використання в методиці розрахункових показників, на відміну від номінальних дозволяє зрозуміти вплив відносних величин на загальний показник.

2. Групування показників за визначеними в процесі дослідження елементами конкурентоспроможності: людський капітал, територія, бізнес-процеси, адміністрування. Показники за наведеними групами дозволять зрозуміти стан конкурентоспроможності приморського регіону за її складовими.

3. Отримання порівняльних даних без використання експертного методу оцінювання, що дозволяє уникнути суб'єктивності та додаткових витрат на формування експертної групи.

4. Використання показників, джерелами інформації яких є відкриті дані дозволяє здійснювати обрахунки будь-яким особам та організаціям.

5. Забезпечення порівнювальності даних, формування трендів, виявлення слабких та вузьких місць за рахунок можливості обчислення конкурентоспроможності регіону за кожен рік.

6. Відбір показників за кожним елементом конкурентоспроможності ґрунтується на принципі необхідності різноманітності елементів, проте достатніх для їх цільового розрахунку, мінімально обмежені за кількістю для проведення порівняльного оцінювання конкурентоспроможності регіонів.

7. Запропоновані показники для здійснення аналізу конкурентоспроможності регіону є відносними.

8. Використання показників, що характеризують ефективність управління регіоном, є стратегічно важливими в довгостроковій перспективі для підвищення конкурентоспроможності регіону.

Джерела інформації для обчислення показників (табл. 2.5) становлять Статистичний щорічник, експрес-видання обласних управлінь статистики.

Описані вище показники відображають рівень конкурентоспроможності за елементом «територія» за напрямками: ефективності створення валової доданої вартості, щільності бізнесу, екологічного захисту та зміни виробництва сільськогосподарської та промислової продукції. Показники є відносними та будуть змінюватись (коливатись) кожен рік. Обрахунок даних показників (табл. 2.7) вимагає користування інформацією з Державної служби статистики та Обласних статистик регіонів. Показники індексів с/х та промислової продукції є вже обрахованими.

Після проведення стандартизації даних розраховується як середнє арифметичне індикатор за елементом конкурентоспроможності регіону «територія»:

$$K_T = \frac{T_1 + T_2 + T_3 + T_4 + T_5 + T_6}{6}, \quad (2.6)$$

Де K_T – індикатор конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «територія»;

Таблиця 2.5

**Показники, що входять до складу характеристики елементу
конкурентоспроможності приморського регіону «територія»**

Найменування показників	Одиниця виміру	Характеристика	Коди	Формула розрахунку
Валовий регіональний продукт на 1 км ²	Млн грн / км ²	Показує валову додану вартість в обрахунку на одиницю території	T ₁	$T_1 = \frac{\text{Валова додана вартість регіону}}{\text{Площа території регіону}}$
Зміна середніх цін с/г продукції	%	Показує зміни середніх цін на основні види сільгосппродукції, з урахуванням всіх напрямків її реалізації.	T ₂	Обраховується Державною службою статистики
Зміна середніх цін промислової продукції	%	характеризує зміну маси вироблених матеріальних благ у поточному періоді порівняно з базисним.	T ₃	Обраховується Державною службою статистики
Щільність суб'єктів господарювання	Тис од./км	кількість суб'єктів господарювання на км ² площі регіону	T ₄	$T_4 = \frac{\text{Кількість суб'єктів господарювання}}{\text{Площа території регіону}}$
Витрати на охорону навколишнього середовища	Тис. грн. / км ²	Капітальні інвестиції на охорону природного середовища на км ² площі регіону	T ₅	$T_5 = \frac{\text{Капітальні інвестиції на охорону природного середовища}}{\text{Площа території регіону}}$
«Заповідність території»	%	Відношення площі природно-заповідного фонду до площі регіону	T ₆	$T_6 = \frac{\text{Площа природно – заповідного фонду}}{\text{Площа регіону}}$

Джерело: розроблено автором

Необхідно зазначити, що використання середньої геометричної є недоцільним, оскільки за результатами стандартизації отримуємо значення показників від 0 до 1, включаючи 0 та 1.

Якщо перейти до обчислення показників, які відносяться до групи елементу «бізнес-процеси», необхідно зауважити, що багатьма дослідниками конкурентоспроможність регіону характеризується, власне, з позицій розвитку економіки регіону.

Зважаючи на сукупність показників, які можуть характеризувати регіональну конкурентоспроможність, встановлено, що доцільніше характеризувати її з точки зору ефективної територіальної організації праці, продуктивності, яка виражається в розмірі валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення та величиною експортних операцій регіону. Як українськими, так і закордонними вченими опубліковано достатню кількість робіт, присвячених вивченню конкурентоспроможності територій. Маслак О. І., Таловер В. А. в своїй праці [163] висвітлили питання стосовно ролі рейтингу інвестиційної привабливості в формуванні конкурентоспроможності території. Колектив авторів Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Польська І. Е. [164] вказують на необхідність забезпечення регіональної конкурентоспроможності у контексті активізації економічного розвитку. В своїй праці Філонич В. С., Праченко Т. О., Носирев О. О. [165] досліджують фактори та передумови формування конкурентоспроможності. Шпильова В. О. [166] описує особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України.

Родоначальник досліджень про конкурентоспроможність американський вчений Портер стверджує, що джерелами конкурентоспроможності є три види конкурентних переваг (стадії конкурентного розвитку), що впливають на класифікацію економічних суб'єктів:

- економічні фактори,
- інвестиційна економіка,
- інноваційна економіка [132].

Проте необхідно зазначити, що в доповіді з соціально-економічної ситуації і регіонального розвитку ЄС, конкурентоспроможність регіонів характеризується двома факторами: продуктивністю та зайнятістю. Р. Мартін зазначає, що відправною точкою для аналізу і порівняння конкурентоспроможності регіонів виступає дослідження відносної регіональної сукупної продуктивності – дохід на душу населення, продуктивність одного працівника, і зайнятість. Тобто ці показники можна назвати «виявленими» заходами загальної регіональної конкурентоспроможності, самі по собі вони є результатом складних факторів і процесів. Тенденції в сукупній продуктивності регіону по відношенню до тенденцій в інших регіонах повинні розкрити інформацію - динамічні конкурентні переваги регіону [167].

Автор пропонує розглядати оцінку регіональної конкурентоспроможності через концентрацію на п'яти областях (наукові дослідження і розробки, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), розвиток людського капіталу та стану фізичної

інфраструктури) і аналізу конкурентоспроможності характеристики малого і середнього розміру бізнесу. Згідно з цим економіка конкурентоспроможна, якщо рівень життя населення та рівень зайнятості є досить високими та зростають [168, с. 32].

У стандартній неокласичній моделі зростання продуктивності (на одного робітника) залежить від зростання капіталу на одного працівника і (екзогенної) швидкості технічного прогресу (або загальної факторної продуктивності). Регіональні відмінності в зростанні продуктивності пояснюються регіональними відмінностями в темпах (екзогенного) технічного прогресу і регіональних відмінностях в зростанні коефіцієнта капітальних витрат [70].

Таким чином, характеристика особливостей розвитку економіки регіону відображається елементом «бізнес-процеси» та формує склад показників групи, які наведено нижче в таблиці 2.6. З урахуванням наявної статистики відображають характеристику приморського регіону за елементом «Бізнес-процеси» показники: добування водних біоресурсів, спеціалізація туристичної галузі регіону, розвиток транспортної інфраструктури.

Таблиця 2.6

**Показники, що входять до складу характеристики елементу
«бізнес-процеси»**

Найменування показників	Одиниця виміру	Характеристика	Код	Формула розрахунку
1	2	3	4	5
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП	%	Вказує інтенсивність інвестиційної діяльності регіону	П ₁	$P_1 = \frac{\text{Обсяг прямих іноземних інвестицій}}{\text{Валовий регіональний продукт}}$
Обсяг спожитих Інтернет послуг	Тис. грн./ос.	Описує інтенсивність процесу цифровізації в регіоні	П ₂	$P_2 = \frac{\text{Обсяг спожитих Інтернет послуг}}{\text{Населення регіону}}$
Добування водних біоресурсів	Тис т/ос.	Показує обсяг видобутку біоресурсів в розрахунку на 1 ос, тобто ефективність рибогосподарського комплексу	П ₃	$P_3 = \frac{\text{Видобуток водних біоресурсів}}{\text{Населення регіону}}$

Продовження табл. 2.6.

1	2	3	4	5
Спеціалізація туристичної галузі регіону	-	Показує відношення питомої ваги регіону в країні за видом економічної діяльності «Туризм» до питомої ваги регіону у ВВП країни	П ₄	$П_4 = \frac{РП_{рег}/РП}{ВРП/ВВП} * 100,$ де РП _{рег} – обсяг реалізованих послуг туристичною галуззю регіону, тис. грн.; РП – обсяг реалізованих послуг туристичною галуззю країни, тис. грн.; ВРП – валовий регіональний продукт регіону за рік, що аналізується, млн. грн.; ВВП – валовий внутрішній продукт країни за рік, що аналізується млн. грн.
Розвиток транспортної інфраструктури (в т.ч. в сфері надання туристичних послуг),	Млн. Пас/км	Пасажирообіг	П ₅	Обраховується Державною службою статистики
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні	%	Витрати на інноваційну діяльність в регіоні	П ₆	$П_6 = \frac{\text{Обсяг витрат на інноваційну діяльність}}{\text{Валовий регіональний продукт}} * 100$

Джерело: розроблено автором

Описані в табл. 2.8 показники, власне, відображають процеси, які характерні для конкурентоспроможних приморських регіонів: інвестування, інноваційна діяльність, цифровізація та розвиток рибогосподарського комплексу та туристичної галузі. Показники є відносними та будуть змінюватись (коливатись) кожен рік. Обрахунок даних показників (табл. 2.6) вимагає користування інформацією з Державної служби статистики та Обласних статистик регіонів. Показник розвитку транспортної інфраструктури (пасажиропотік регіону) є вже обрахованою величиною та приводиться в статистичних виданнях.

Після проведення стандартизації даних розраховується індикатор за елементом конкурентоспроможності регіону «Бізнес-процеси»:

$$K_{\Pi} = \frac{\Pi_1 + \Pi_2 + \Pi_3 + \Pi_4 + \Pi_5 + \Pi_6}{6} \quad (2.7)$$

де K_{Π} – індикатор конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «бізнес-процеси»;

При визначенні показників, що відносяться до групи елементів «людський капітал», необхідно, навести твердження науковців щодо варіантів їх визначення. В.В. Радаєв зазначає, що Р. Лукас и Е. Глейзер описуючи теорію людського капіталу, вказують на інноваційний потенціал регіону, представлений концентрацією освіченого населення як рушійну силу економічного розвитку регіону. Р. Флорида [143] пропонує оцінювати нематеріальні активи регіону за допомогою методології, заснованої на оцінці креативності людського потенціалу. За її висновками з дослідження виходить, що найбільш конкурентоспроможними регіонами є ті, в яких в структурі населення переважають люди, які за своєю професією зайняті в науково-технічній сфері, архітектурі, дизайні, мистецтві.

Фактори, визначені як ключові драйвери у цій теорії: витрати на дослідження та розробки, інновації (патенти), рівень освіти, витрати на інвестиції в людський капітал (освіта, навчання впродовж життя), ефективне поширення знань (центри знань) мають суттєві наслідки для регіональної конкурентоспроможності: Регіональні відмінності щодо продуктивності та економічного зростання можна розглядати як наслідки відмінностей у технологіях та людському капіталі. Вдосконалення технологій та людського капіталу є рушієм економічного зростання. Інвестиції у дослідження та розробки мають вирішальне значення. Поліпшення людського капіталу (за допомогою освіти та навчання) є заходом, що має велике значення. Таким чином, Європейський Союз зосередився на збільшенні своїх економічних показників з метою створення середовища, здатного створювати додану вартість та добробут. Це стало ключовим фактором, що визначає конкурентоспроможність за такими характеристиками, як: доступність фінансування, якість адміністративної та законодавчої бази, відкриття та функціонування ринків, підприємництво, людський капітал, розповсюдження інновацій та знань, інформаційно-комунікаційні технології, сталий розвиток. Таким чином, інновації стали в контексті економіки, заснованої на знаннях, ключовим елементом, який вважається головним рушієм сталого економічного зростання.

Характеристика особливостей розвитку людських ресурсів регіону відображається елементом конкурентоспроможності регіону «людський капітал» та формує склад показників групи, що наведено нижче в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Показники, що входять до складу характеристики елементу
конкурентоспроможності регіону «людський капітал»**

Найменування показників	Од. виміру	Характеристика	Код	Формула розрахунку
Економічна активність населення	%	Показує відношення економічно активного населення регіону	Л ₁	$Л_1 = \frac{\text{Працездатне населення}}{\text{Економічно активне населення}} * 100$
Інноваційність персоналу	%	Показує обсяг працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок регіону	Л ₂	$Л_2 = \frac{\text{Працівники, задіяні у виконанні наукових досліджень}}{\text{Зайняте населення регіону}} * 100$
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей	%	Охоплення дітей дошкільним і закладами освіти	Л ₃	$Л_3 = \frac{\text{Діти, охоплені дошкільними закладами освіти}}{\text{Загальна кількість дітей відповідного віку}} * 100,$
Середня очікувана тривалість життя при народженні	роки	Кількість років, які в середньому належить прожити даному поколінню народжених	Л ₄	Обраховується Державною службою статистики

Джерело: розроблено автором

Наведені показники в табл. 2.7, обрані для обрахунку складових конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «людський капітал» вказують на зайнятість в регіоні, активність щодо громадянської діяльності, розвиток туристичної галузі та інноваційні бізнес-процеси, в яких задіяно персонал регіону. Освіта населення та тривалість життя є показниками, які щорічно ООН обраховує для визначення індексу людського потенціалу. Обрахунок даних показників (табл. 2.11) вимагає користування інформацією з Державної служби статистики та Обласних статистик регіонів.

Показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні є вже обрахованою величиною та приводиться в статистичних виданнях України.

Після проведення стандартизації даних розраховується індикатор за елементом конкурентоспроможності регіону «людський капітал»:

$$K_L = \frac{L_1 + L_2 + L_3 + L_4 + L_5}{5}, \quad (2.7)$$

де K_L – індикатор конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «людський капітал»;

Характеристика особливостей розвитку менеджменту та управління регіоном відображається елементом конкурентоспроможності регіону «адміністрування» та формує склад показників групи, що наведено нижче в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Показники, що входять до складу характеристики елементу
конкурентоспроможності регіону «адміністрування»**

Найменування показників	Одиниця виміру	Характеристика	Ко д	Формула розрахунку
1	2	3	4	5
Використання бюджету	Тис грн. на 1 особу	Ефективність роботи адміністративного персоналу за використанням бюджетних коштів (видатки)	A_1	$A_1 = \frac{\text{Видатки обласного бюджету}}{\text{Кількість публічних службовців}}$
Кількість виконаних листів, звернень, заяв, скарг	од./ос.	Ефективність роботи адміністративного персоналу за кількістю виконаних звернень	A_2	$A_2 = \frac{\text{Кількість виконаних листів, звернень, заяв, скарг}}{\text{Кількість публічних службовців}}$
Кількість прийнятих нормативно-правових актів	Од./ос.	Характеризує ефективність роботи адміністративного персоналу за прийнятими нормативно-правовими актами	A_3	$A_3 = \frac{\text{Кількість прийнятих нормативно – правових актів}}{\text{Кількість публічних службовців}}$

Продовження табл. 2.8

1	2	3	4	5
Кількість чиновників на 1 тис. мешканців	Ос/тис. ос.	Характеризує кількість публічних службовців в розрахунку на населення регіону	A_4	$A_4 = \frac{\text{Кількість публічних службовців}}{\text{Загальна чисельність населення регіону}}$

Джерело: розроблено автором

Джерелами інформації для обчислення наведених показників є звіти про виконання бюджетної програми обласного бюджету, сайти облдержадміністрацій, звіти про виконання бюджетів областей. Наведені вище показники характеризують роботу публічних службовців приморського регіону з числа посадових осіб місцевого самоврядування та державних органів управління за показниками ефективності використання бюджетних коштів, ефективності законотворчої та адміністративної діяльності.

$$K_A = \frac{A_1 + A_2 + A_3 + A_4 + A_5}{5}, \quad (2.7)$$

Де K_A – індикатор конкурентоспроможності приморського регіону за елементом «адміністрування»;

Даний методичний підхід передбачає обчислення рівнів конкурентоспроможності за елементами, визначаючи рівень кожного елемента конкурентоспроможності. В табл. 2.9 наведено приклад, де кожна клітина матриці відповідає визначеному рівню конкурентоспроможності приморського регіону за визначеними елементами. Перевагами цього підходу є можливість порівняння та визначення слабких місць та резервів забезпечення конкурентоспроможності, враховуючи специфіку приморських регіонів.

Таблиця 2.9

Приклад отримання матриці рівня конкурентоспроможності приморського регіону за елементами

Елемент Рівень	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес-процеси»	«Адміністрування»
Високий (1-0,8)			X	
Вище середнього (0,79-0,6)	X			
Середній (0,59-0,4)				X
Нижче середнього (0,39-0,2)		X		
Нижній (0-0,19)				

Джерело: розроблено автором

Обрана шкала дозволяє ранжувати елементи конкурентоспроможності приморських регіонів за п'ятьма рівнями: високий, вище середнього, середній, нижче середнього та нижній, що дозволяє в майбутньому управляти зміною рівнів цих елементів через вплив на їх складові.

Комплексне оцінювання рівня конкурентоспроможності приморського регіону зводиться до визначення комплексного показника конкурентоспроможності приморських регіонів, який є відносним показником та визначається як середня геометрична з обчислених показників елементів конкурентоспроможності:

$$K_{\text{ІНТ}} = \sqrt[6]{K_{\text{П}} * K_{\text{Т}} * K_{\text{Л}} * K_{\text{А}}}, \quad (2.8)$$

де $K_{\text{ІНТ}}$ – комплексний показник конкурентоспроможності приморського регіону;

Відповідно, отримані значення комплексного показника конкурентоспроможності біду змінюватись в межах від 0 до 1 відповідно, тому розуміння шкали для оцінювання та інтерпретації даних буде мати вигляд:

0-0,25 – неконкурентоспроможні регіони (ті, що мають найнижчий показник інтегральної конкурентоспроможності), низький рівень;

0,25 – 0,5 – менш конкурентоспроможні регіони або регіони з меншою конкурентоспроможністю (показник нижче середнього рівня);

0,5 – 0,75 – конкурентоспроможні регіони (показник середнього та вище середнього рівня);

0,75 – 1 – регіони-лідери конкурентоспроможності (найвищий показник), високий рівень.

При використанні наведеної сукупності показників, згрупованих за елементами конкурентоспроможності, в результаті оцінки доцільно регіони класифікувати по чотирьох типах конкурентоспроможності: неконкурентоспроможні (найнижчі показники), менш конкурентоспроможні регіони (показники нижче середнього рівня), конкурентоспроможні (показники, наближені до середнього рівня та вище), регіони з найбільшою конкурентоспроможністю (найвищі показники).

Обрана шкала дозволяє здійснити ранжування приморських регіонів за рівнем конкурентоспроможності.

Дію Постанови про затвердження методики Кабінету Міністрів «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» [169] зупинено на період реалізації експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи згідно з Постановою КМ № 726 від 24.06.2022 [170]. Водночас запропонована авторська методика фокусує свою увагу саме на елементах

конкурентоспроможності приморських регіонів, дозволяючи обчислювати показники, які підібрані з урахуванням специфіки господарсько-економічної діяльності в приморських регіонах за умови максимального використання наявної статистичної інформації з відкритих джерел. Визначення конкурентоспроможності за допомогою середньої геометричної може допомогти зробити висновки щодо конкурентоспроможності приморського регіону з кількох причин:

1. Врахування взаємозв'язків між показниками: середня геометрична є математичним методом, який враховує взаємозв'язки між різними показниками (в наведеній методиці враховано багато різних аспектів, таких як море господарський комплекс, економічна продуктивність, інновації, розвиток інфраструктури тощо).

2. Зниження впливу великих відхилень: середня геометрична дозволяє зменшити вплив великих відхилень або екстремальних значень на загальний результат. Це корисно при оцінці конкурентоспроможності, оскільки деякі розраховані показники можуть мати значні варіації в регіоні. Використання середньої геометричної допоможе зробити оцінку більш репрезентативною та зменшити вплив великих відхилень.

3. Відображення сукупного ефекту: оскільки встановлено, що конкурентоспроможність регіону є результатом сукупного ефекту різних факторів та показників, то використання середньої геометричної дозволяє врахувати цей сукупний ефект, комбінуючи значення різних показників в одну комплексну оцінку. Таким чином, з'являється можливість за допомогою математичного апарату зробити більш об'єктивну та комплексну оцінку приморського регіону та допомогти зробити висновки щодо його конкурентоспроможності.

Запропоновано методичний підхід до визначення критеріїв і показників оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів на основі системно-функціонального підходу, що на відміну від інших, дозволяє за територіально-просторовою, економічною, соціальною та управлінською ознакою визначити сукупність показників, які відображають специфіку конкурентоспроможності приморського макрорегіону, що дозволило розробити алгоритм оцінювання його конкурентоспроможності.

Таким чином, використання запропонованих критеріїв та показників, які характеризують конкурентоспроможність приморських регіонів за елементами дозволить сформувати розрахункову базу для визначення комплексного показника конкурентоспроможності. Для того, щоб показники були порівнювальними та могли бути описані та використані в формуванні стратегічного розвитку приморського регіону, необхідно мати розроблений методичний підхід до їх обчислення та інтерпретації.

Отримана методика відрізняється тим, що враховує показники конкурентоспроможності приморських регіонів, виходячи з розуміння складу елементів конкурентоспроможності, що передбачає органічне поєднання

складових, що характеризують територіально-просторові економічні, соціальні та управлінські показники конкурентоспроможності приморських регіонів. Дана методика використовує нескладні розрахунки, що можуть бути виконані за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel та її результати можуть використовуватись безпосередньо органами місцевої влади, зокрема департаментами, які опікуються розвитком природних ресурсів, морегосподарського комплексу, освіти та зайнятості в регіоні, керівниками приватних та державних підприємств, науковцями та дослідниками екології та економіки приморських регіонів. Дана методика дозволяє підвищити ефективність реалізації регіональної політики підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів за рахунок використання її в процесі діагностування стану конкурентоспроможності приморських регіонів.

2.3. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону

На сьогоднішній день в Україні існує методологія оцінки рівня конкурентоспроможності за допомогою індексу конкурентоспроможності, затверджена Кабінетом Міністрів України. Для реалізації державної стратегії регіонального розвитку необхідно мати дієві інструменти для отримання кількісних оцінок конкурентоспроможності по типологіям територій, у т.ч. макрорегіону «Азов – Чорне море».

У літературі існує досить багато (кілька десятків) різних методів оцінки конкурентоспроможності регіону, що відрізняються головним чином сукупністю використовуваних показників або індексів та методами їхнього агрегування. Набори використовуваних показників різняться залежно від характеру дослідження (спрямованості, цілей, завдань, використовуваних методів тощо), досліджуваних регіонів, наявних даних.

Перш за все, частіше оцінка конкурентоспроможності проводиться як порівняльна, заснована на приведенні наявних показників до єдиної відносної шкали (процедура стандартизації). Стандартизація вихідних даних проводиться через те, що значення обраних показників для оцінки конкурентоспроможності регіону можуть мати різні одиниці виміру (відсотки, грошові одиниці, кількісні одиниці) та різні масштаби, тому їх потрібно приводити до порівняльного вигляду, до єдиного масштабу.

Для аналізу рівня конкурентоспроможності розроблені чисельні методики, проте необхідно зазначити, що використання різних методологічних підходів для оцінки конкурентоспроможності дає додаткову інформацію і, таким чином, допомагає краще зрозуміти і розвинути цю концепцію. Тобто видбір і якість інформації для мають значний вплив на остаточні результати. Тому доцільно порівнювати результати оцінки для того, щоб сформулювати остаточну думку про конкурентні позиції територій і вироблення стратегічних пропозицій щодо їх вдосконалення. [39, С. 19 – 20]. Не менше значення має обліковий період, доступність і періодичність даних.

Аналізуючи зарубіжні методики оцінювання конкурентоспроможності регіонів, Романко О.П. зазначає про «слабкі місця» цих методик – зокрема про слабкість теоретичної бази та обґрунтування методології, складності розрахунків та можливості використання приведених методик в українських реаліях [171]. В той же час Романко О.П. та Савіна Н.В. зазначали необхідність врахування інноваційної та інвестиційної активності в показнику конкурентоспроможності регіону [172].

Журба І.Є. в своїй праці [173] пропонує для визначення конкурентоспроможності регіону використовувати розрахунок відносного показника (коефіцієнта), який враховує ефективність використання ресурсів, в т.ч. інвестиційних та не залежить від площі регіону та/або чисельності населення регіону. Проте, в остаточну величину включаються показники, які виражені відносними величинами та показники, виражені в балах та визначаються експертами.

Кузьмін О.Є. вважає, що «конкурентоспроможність регіону визначається конкурентоспроможністю товарів і організацій в ньому» [174]. Методика О.Є. Кузьміна враховує позитивний або негативний вплив на конкурентоспроможність регіону за допомогою використання кореляційно-регресивного аналізу, проте не дає кінцевої оцінки конкурентоспроможності.

Ковальська Л.Л. [175] при обґрунтуванні методичного підходу до аналізу та оцінювання конкурентоспроможності регіону передбачає оцінювання передумов забезпечення конкурентоспроможності регіону (конкурентних переваг регіону) та оцінювання результатів забезпечення конкурентоспроможності регіону (показники оцінювання рівня людського розвитку та рівня зовнішньоекономічної відкритості регіону), що впливає в розрахунок інтегральних індексів конкурентоспроможності регіонів, асиметрій та їхньої економічної безпеки через співвідношення рівня конкурентоспроможності регіону та рівня економічної безпеки.

Методології відрізняються одна від одної в основному в тому, як вибираються і групуються початкові показники і як ця інформація узагальнюється в загальну конкурентоспроможність та рейтинги. Для описаної вище методики використовуються два типи даних : перші – жорсткі дані або статистичні дані, другі – дані опитування або м'які дані.

Згідно з методологією І.К. Адізеса, умовою успішного управління регіоном є забезпечення його результативності і ефективності в короткостроковому і довгостроковому періодах. У своїй методології І.К. Адізес не приділяє особливої уваги роз'ясненню таких понять, як «довгостроковий» і «короткостроковий» тимчасові періоди, очевидно, вважаючи їх досить ясними і зрозумілими за назвою. Незважаючи на це, зауважимо, що для застосування основних положень методології з оцінки конкурентоспроможності соціально-економічних систем цілком достатнім буде наступне визначення цих понять: короткостроковий і довгостроковий періоди слід розглядати як тимчасові перспективи при реалізації управлінських рішень, характерні відповідно для оперативного і стратегічного управління [143].

В роботі, з урахуванням вищевикладеного, для оцінки конкурентоспроможності соціально-економічних систем пропонується використовувати інтегральний індекс конкурентоспроможності, заснований на чотирьох показниках, що визначають рівні функціональності, системності, проактивності і органічності систем. Таким чином, приватний індекс конкурентоспроможності соціально-економічної системи в довгостроковому періоді, визначається за середньою геометричною від показників проактивності і органічності, відображає здатність системи до проактивного забезпечення інноваційних переваг і інтеграційної згуртованості елементів системи. Інтегральний індекс конкурентоспроможності соціально-економічної системи змістовно відображає всі чотири показники. Порівняння систем за цим індексом дозволить здійснити оцінку систем з точки зору їх конкурентоспроможності.

Кожному з рівнів конкурентоспроможності відповідає певний інтервал зміни величини інтегрального показника конкурентоспроможності, тобто якщо величина показника конкурентоспроможності регіону за певним чинником відповідає високому або достатньому рівню конкурентоспроможності, можна сказати, що цей регіон має конкурентну перевагу за даним фактором.

До основних завдань розробки методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів необхідно включити:

1. Визначення стану системоутворюючих елементів конкурентоспроможності;
2. Врахування специфіки економіки та функціонування господарства приморських регіонів в методиці, що дозволяє більш детально вивчити конкурентоспроможність цих регіонів.
3. Визначення впливу цих елементів та інтегрального показника конкурентоспроможності на соціально-економічний розвиток регіону.
4. Максимальне використання інструментарію (методів) для проведення дослідження.
5. Прогнозування стану конкурентоспроможності приморського регіону.

Встановлено, що використання методичного інструментарію дослідження конкурентоспроможності регіонів базується на використанні системного підходу (комплексна організація дослідження взаємозв'язків визначених елементів конкурентоспроможності регіону «територія» - «бізнес-процеси» - «людський капітал» - «адміністрування») та системного аналізу (дослідження сукупності факторів та процесів, які саме обумовлюють конкурентоспроможність регіону). Блок-схема циклу дослідження та його етапів зображено на рис. 2.3. Етапи циклу дослідження дають в кінцевому підсумку можливість складання прогнозів комплексного розвитку територій з умовою забезпечення її конкурентоспроможності.

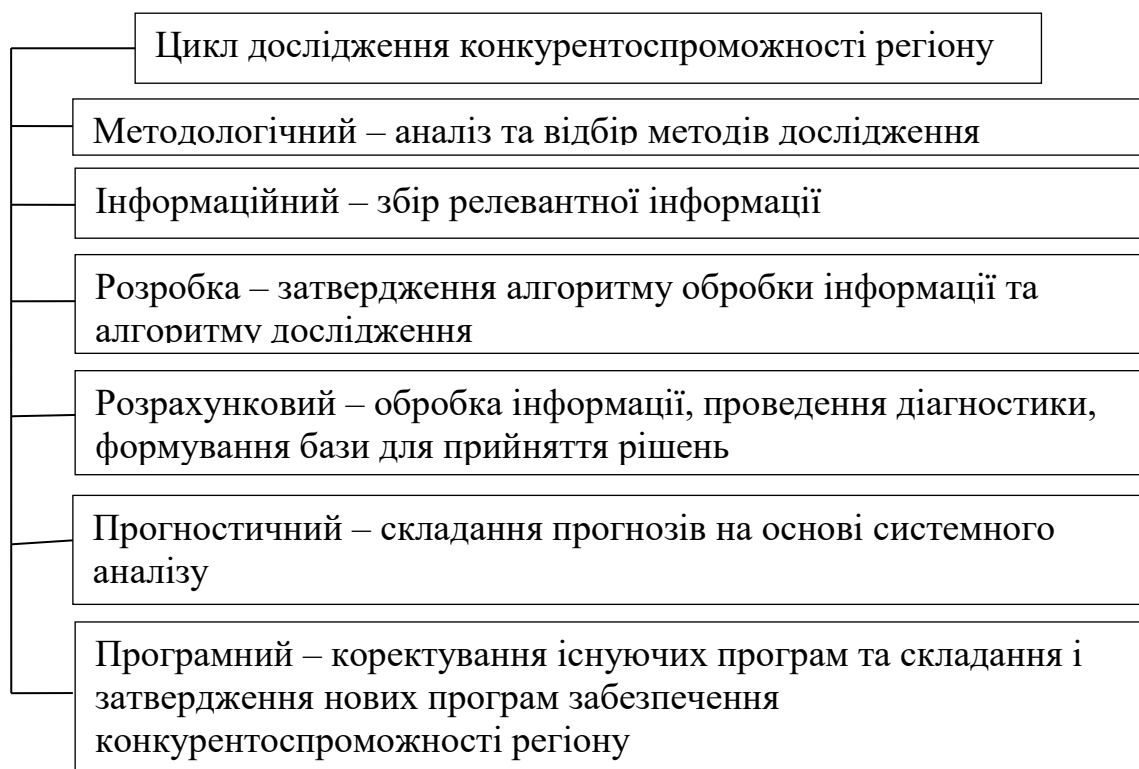

Рис. 2.3. Блок-схема циклу дослідження конкурентоспроможності регіону
Джерело: розроблено автором

Встановлено, що інформаційне забезпечення дослідницького процесу вимагає збору, систематизації та перетворення необхідної інформації для використання. Вимогами до інформації є: повнота інформації, достовірність, своєчасність, правдивість джерел.

Українськими вченими Салигою С. Я. та Фатюхою В. В. [176, с.19] розроблена типізація інформації, що застосовується для комплексних досліджень:

1. Нормативна (законодавчі нормативи, нормативне утворення економічних показників, стандарти).
2. Планова (оперативна, поточна, перспективна, прогнозна) – спрямована на розробку поточних та прогнозних проектів.
3. Аналітична (оперативного аналізу, ретроспективного аналізу, перспективного аналізу) – обробка інформації.
4. Довідкова (цифрова, візуальна, графічна).
5. Ознайомча (загальна, структурна, галузева, напрямкова) – дає загальне уявлення про об'єкт дослідження.
6. Рекомендаційна (методична, пропозиційна) – рекомендації щодо подальших напрямків дослідження.
7. Конфіденційна (внутрішня, секретна) – «закрита» інформація в межах структурної одиниці.
8. Облікова (оперативного обліку, статистичного обліку) – обробка статистичних даних.

9. Зовнішня (кон'юнктурна, конкурентна, економічно-правова база) – в тому числі, система державних заходів, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності.

Назаров М.І. пропонує в своїй праці [150, С. 93-94] методику, засновану на обчисленні інтегрального показника конкурентоспроможності регіону, який базується на визначенні ряду показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів в соціальній, економічній та екологічній сферах. Дана методика передбачає використання статистичного аналізу, зокрема методу інтегральних показників, методу порівняння, методів побудови та аналізу рядів динаміки та трендів, методів групування, методів стандартизації показників, графічних методів тощо.

Проте, методичного підходу до оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону повинна враховувати специфічні характеристики цього регіону та забезпечувати об'єктивність процедур. Ретельний відбір показників для обрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності надасть можливості для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між групами показників та інтегральним показником. Розробка алгоритму застосування методики надасть можливість використовувати її різними суб'єктами управління регіоном.

Отримані результати в процесі оцінки регіональної конкурентоспроможності повинні бути забезпечені певними систематизованими практичними рекомендаціями, які дозволять в майбутньому не тільки вивести досліджуваний регіон на новий рівень свого розвитку, але і поліпшити якість життя населення. Актуальним є створення достатньо повного алгоритму оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону з розписаною послідовністю дій та повною лаконічною системою показників. Даний алгоритм, зображений на рис. 2.4, дозволить отримувати всебічну комплексну інформацію про стан та динаміку рівня конкурентоспроможності приморських регіонів.

Моделювання факторних навантажень векторів значення конкурентоспроможності дозволяє побудувати узагальнену модель залежності соціально-економічних чинників конкурентоспроможності

В результаті проведення стандартизації, всі показники будуть нормовані в межах від 0 до 1, де 0 – найнижчий рівень показника, 1 – найвищий рівень показника. Процедуру необхідно здійснювати для приведення показників за різними шкалами в різних одиницях виміру до порівнювальних значень.

Удосконалено методичний підхід до розробки і використання алгоритму оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону в системі стратегування регіонального розвитку на основі системно-функціонального підходу, що на відміну від інших, охоплює методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону та методику кореляції інтегрального індексу у відповідності до стану і завдань

реалізації Стратегії регіонального розвитку, що поглиблює розуміння причинно-наслідкових зв'язків у регіональній економіці.

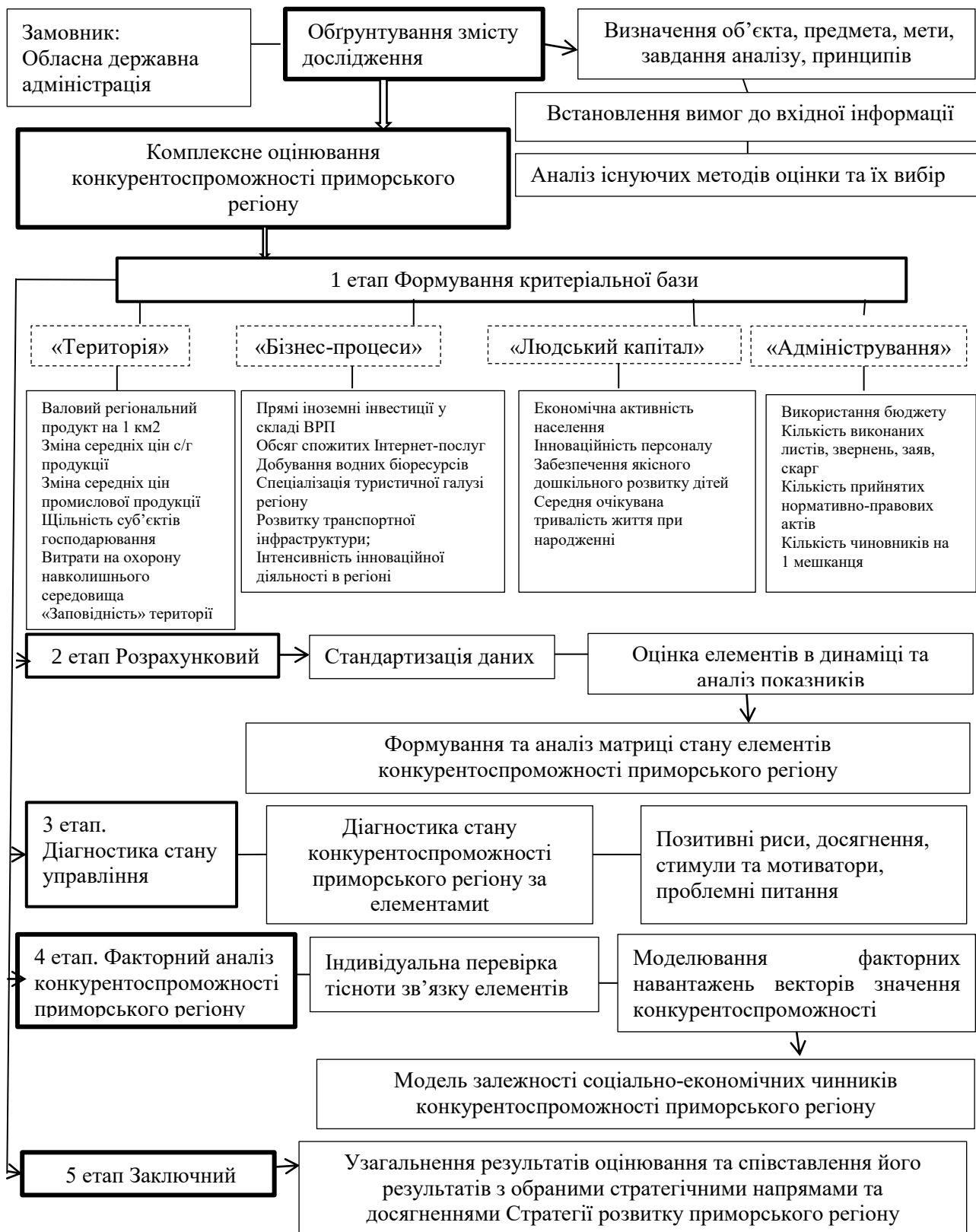

Рис. 2.4. Алгоритм оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону в системі стратегування регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором

Застосування запропонованого методичного підходу дозволяє виявити регіони-лідери та регіони-аутсайдери, що дозволить коригувати регіональну політику приморських регіонів у відповідності з рівнем складових елементів конкурентоспроможності; максимально ефективно використовувати регіональні ресурси, будувати міжрегіональні зв'язки з метою кооперування та створення нових форм співробітництва; підвищити попит на специфічні послуги приморських регіонів – морський транспорт, послуги туризму та рекреації, створити сприятливе середовище для інноваційно-інвестиційних процесів, визначити та підвищити роль екосистемного підходу в управлінні територіями та акваторією. Застосування обраних методів дозволяє робити обчислення, уникаючи «вузьких» місць.

РОЗДІЛ 3.

ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз соціально-економічних показників конкурентоспроможності приморських регіонів

Проблеми розвитку приморських регіонів України були в полі зору багатьох українських вчених, таких як О. В. Голтвенко, С. Ф. Марова [177], Кучер С. Ф., Шарик А. С. [178], Михайлюк О. Л. [179], Гудзь М. В. [180], Гудзь П. В. [181], Горячук В. Ф., Осипов В. М. [182]. В наведених працях було встановлено стратегічну роль приморських регіонів для економіки України, висвітлено проблеми економічного розвитку приморських регіонів України, більшість яких є сільськими депресивними районами [179] досліджено суть аналізу розвитку приморського регіону в системі управління [178], можливі шляхи управління інноваційним розвитком приморських територій як соціо-еколого- економічних систем [183]. Між тим, деякими авторами наводиться спроба ідентифікувати власне українське Причорномор'я як складову приморського регіону та виявляти його потреби та проблеми підвищення конкурентоспроможності [184].

Необхідно зазначити, що приморські регіони України розташовані на Сході та Півдні України. Одеська, Миколаївська та Запорізька області історично в Україні відносились до категорії «індустріальні» регіони. Специфіка їх регіонального розвитку відрізняється від інших регіонів, оскільки висока урбанізація, індустріальний розвиток накладають свій відбиток на екологію міст, темп життя, структуру економіки території. Існування певних природно-кліматичних умов створює унікальні можливості для підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Проте на даний час відсутні дослідження, в яких авторами наводиться економічний аналіз специфічних галузей економіки приморських регіонів, порівняння їх ефективності. Подібний аналіз необхідно проводити з метою виявлення слабких місць в процесі підвищення складової конкурентоспроможності приморських регіонів, пов'язаної з економічними процесами морегосподарського комплексу та аквакультури в регіонах

Описана в підрозділах 2.2 та 2.3 методика проведення комплексного аналізу конкурентоспроможності ґрунтується на теоретичному розумінні складових конкурентоспроможності (підрозділ 1.2). Зважаючи на обмежену кількість наукових досліджень особливостей регіонального розвитку приморських регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності, вивчення специфічних особливостей та проблем, діагностика сучасного стану економічного розвитку набуває особливої актуальності. При проведенні дослідження конкурентоспроможності регіонів встановлено [185], що існуючі методи оцінювання потребують адаптації до специфіки приморських регіонів та потребують здійснення попереднього ґрунтового економічного аналізу

Обраний системний підхід до аналізу дозволяє розкрити соціально-економічні показники конкурентоспроможності, зокрема:

- показники стану та розвитку територій, серед яких протяжність берегової лінії, площа регіону, розмір та структура природно-заповідного фонду регіонів, структура капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря;
- економічні показники, серед яких ВРП, динаміка вилову риби, та добування водних біоресурсів, структура туристичних потоків та кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, показники функціонування морського транспорту;
- соціальні показники, серед яких чисельність населення регіону, середня очікувана тривалість життя при народженні, міграційний рух населення, чисельність безробітного населення, кількість університетів, академій та інститутів та у них здобувачів на початок навчального року.

Обрані показники корелюють зі складовими, елементами конкурентоспроможності: економічні показники характеризують елементи «процеси», соціальні показники характеризують елемент «люди», показники стану та розвитку територій – відповідно елементу «територія». Аналіз елемента «адміністрування» буде здійснено в наступному параграфі, де мова пройде про діагностику діяльності органів публічної влади у регіоні.

Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів є однією з трьох стратегічних цілей затвердженої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2021 роки [14]. Державною стратегією передбачено поділ територій регіонів за функціональним підходом: «макрорегіон «Азов-Чорне море» - частина території України, яка прилягає до морського узбережжя або узбережжя морських заток і лиманів у межах 30-кілометрової доступності». До макрорегіону Азов-Чорне море відносяться приморські регіони України з узбережжям Чорного та Азовського морів (Одеська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька та Донецька області) та тимчасово окупована АР Крим. Вивчаючи конкурентоспроможність приморських регіонів, необхідно мати уявлення про їх соціально-економічні показники (табл. 3.1).

За кількістю населення та часткою ВРП, за статистичними даними Державної служби статистики, лідирує Одеська область. Всі п'ять перелічених областей мають потужні стартові позиції соціально-економічного розвитку приморських галузей господарства. Протяжність морської берегової лінії коливається від 59,3 км в Миколаївській області до 458 км в Херсонській області. Проте, показники щодо населення та ВРП Херсонської області є найменшими серед приморських областей, що свідчить про слабкіші вихідні стартові умови набуття регіоном конкурентоспроможності. В той же час низький показник ВРП на 1 особу в Донецькому регіоні, що обумовлено окупацією частини території Росією.

Таблиця 3.1

Основні соціально-економічні показники приморських регіонів

Показник	Приморський регіон				
	Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область	Донецька область
Населення регіону, тис. ос., на 01.01.2021 р.	1666,5	1108,4	2368,1	1016,7	4100,3
Населення,% від країни	4,03	2,67	5,67	2,45	9,86
Площа регіону, км ²	27183	24585	33314	28461	26517
Площа,% від країни	4,5	4,07	5,52	4,71	4,39
Протяжність морської берегової лінії, км	300	59,3	300	458	140
ВРП, млн. грн., 2020 р.	167260	79916	220242	68467	206309
Частка ВРП у загальному підсумку,%, 2020 р.	4,0	2,3	5,2	1,6	4,9
ВРП, грн. на 1 особу, 2020 р.	99738	86750	92823	66973	50124

Джерело: згруповано та розраховано автором на основі [186, 187]

Необхідно зазначити, що приморські регіони багаті на тваринний та рослинний світ. Акваторії Азовського та Чорного морів створюють особливі природні умови. На півдні Запорізька область омивається водами Азовського моря, (протяжність берегової лінії у межах області – понад 300 км). Річки, що впадають до Азовського моря, складають 60,9% від загальної довжини річок регіону – 1752,5 км з загальної довжини річок 2877,6 км. Довжина річок Херсонської області – 753,7 км. Одеська область багата на мінеральні води та лікувальні болота й лимани.

Миколаївська область територіально належить до басейнів р. Південний Буг (59,5%), р. Дніпро (23,5%) і річок Причорномор'я (17%). На території області налічується 121 річка та балки (довжиною більше 10 км) загальною довжиною 3619,84 км, з яких одна велика річка Південний Буг та шість середніх річок: Кодима (59,0 км), Синюха (24,0 км), Чорний Ташлик (41,0 км), Чичиклея (86,0 км), Інгул (179,0 км), Інгулець (96,0 км) [188].

Протяжність морських кордонів України (з урахуванням АР Крим та м. Севастополь) – 1 355 км (Чорним морем – 1056,5 км; Азовським морем – 249,5 км; Керченською протокою – 49 км) [189].

Азовське море – напівзамкнуте море Атлантичного океану на сході Європи, що омиває узбережжя України та Росії. Характерна особливість: глибина не перевищує 13,5 метрів, середня глибина близько 7,4 м (за різними оцінками – від 6,8 до 8 м [190]).

Характерною особливістю Чорного моря є відсутність життя на глибинах понад 150-200 м через насиченість глибинних шарів води сірководнем. Море омиває береги Росії, України, Румунії, Болгарії, Туреччини, Грузії, Абхазії (території, розташовані навколо моря, традиційно називають терміном «Причорномор'я») [191].

Тому виникає об'єктивна необхідність при дослідженні екосистеми морів та її впливу на соціально-економічні показники регіону розуміти повну природну компоненту, що формується завдяки ресурсам морів.

При аналізі екосистемної складової регіону варто зазначити території, які охороняються державою та становлять так званий «фонд збереження екологічної складової» – природно-заповідний фонд. Якщо порівняти приморські регіони за величиною територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) у відсотках від їхньої загальної площі, то найбільшу територію має Херсонська область (найбільші біосферні заповідники Чорноморський та Асканія-Нова (площа – 139821,4 га 7 місце в національному рейтингу), найменшу – Донецька та Миколаївська області (відповідно 21 та 23 місце в рейтингу регіонів України).

Таблиця 3.2

Рейтинг приморських регіонів за величиною територій ПЗФ у відсотках від їхньої загальної площі (станом на 01.01.2021)

Регіон	Площа, га	Фактична площа ПЗФ		Національний рейтинг	Рейтинг серед приморських регіонів
		га	%		
Донецька область	2 651 700	100359.83	3,78	21	5
Запорізька область	2 718 000	138183,44	5,08	16	3
АР Крим	2 608 100	219319,36	8,41	12	2
Миколаївська область	2 458 500	77238,17	3,14	23	6
Одеська область	3 331 000	154389,75	4,63	18	4
Херсонська область	2 846 100	319315,98	11,20	7	1
Разом	60355900	4085862,37	6,77	-	-

Джерело: згруповано автором за даними [192]

На основі аналізу кількість та площу ПЗФ приморських регіонів встановлено, що у всіх приморських регіонах відсутні певні категорії територій та об'єктів ПЗФ (табл. 3.3.). У Запорізькій області відсутні біосферні заповідники, у Миколаївській області – ботанічні сади та дендрологічні парки, в Одеській області – природні заповідники, дендрологічні парки, в Херсонській – природні заповідники, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, зоологічні парки. Найбільшою кількістю представлені в приморських регіонах заказники, пам'ятки природи та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення.

Таблиця 3.3

**Природно-заповідний фонд приморських регіонів в розрізі
приморських регіонів станом на 01.01.2021, од.**

Найменування ПЗФ	Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
1	2	3	4	5
1. Заповідники	«Кам'яні могили» (частина Українського степового природного заповідника)	природний заповідник «Єланецький степ»; частина Чорноморсько-го біосферного заповідника;	біосферний заповідник «Дунайські плавні»;	біосферні заповідники Чорноморський та Асканія-Нова;
2. Національні природні парки	2;	2;	2;	5
3. Регіональний ландшафтний парк	– 1	5	2	
4. Заказники, в т.ч.				
загальнодержавного значення	13	1	10	8
місцевого значення	226	60	31	13
5. Пам'ятки природи, в т.ч.				
Загально державного значення	7	1	2	
та місцевого значення	77	43	47	30
6. Зоологічний парк	місцевого значення – 1	загальнодержавного значення – 1	загальнодержавного значення – 1	

Продовження табл. 3.3

1	2	3	4	5
7. Дендрологічний парк	місцевого значення – 1			загальнодержавного значення – 1
8. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, в т.ч.				
загальнодержавного значення	1	1	1	
місцевого значення	16	18	23	13
9. Заповідні урочища	2.	13.	4.	10

Джерело: згруповано автором за даними [192]

Проте порівняння територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) загальнодержавного та місцевого значення у відсотках від загальної площі приморських регіонів (табл. 3.4) вказує про переважну кількість ПЗФ загальнодержавного значення над ПЗФ місцевого значення, що свідчить про актуальність охорони та збереження екосистем приморських регіонів.

Таблиця 3.4

**Структура площі територій ПЗФ приморських регіонів
(станом на 01.01.2020)**

Регіон	Площа територій ПЗФ	
	загальнодержавного значення, %	Місцевого значення, %
Донецька область	2,62	1,78
Запорізька область	5,43	0,69
АР Крим	5,77	2,66
Миколаївська область	2,00	2,27
Одеська область	3,49	1,42
Херсонська область	11,99	0,99
м. Севастополь	29,73	0,64

Джерело: згруповано автором за даними [192]

Стратегіями розвитку регіонів кількісно визначено щорічне збільшення територій ПЗФ. За результатом аналізу, представленого в табл. 3.5 встановлено, що, починаючи з 2017 роки всіма приморськими регіонами не було фактично досягнуто рівнів, зазначених у стратегіях. Заплановані та фактичні показники співпадали лише в 2016 році, що є відображенням ситуації, коли розвиток екосистемних регіональних заходів щодо створення ПЗФ є запланованим на державному рівні, проте не виконуються на регіональному через низку проблем та припонів. Подібні рішення

виконуються регіональною владою за допомогою інструментів – рішень обласних рад.

Наприклад, Рішенням Запорізької обласної ради від 22.05.2018 № 5 «Про зміну меж та площі природно-заповідного фонду місцевого значення у місті Енергодар Запорізької області» збільшено площу заповідних територій області на 12,1 га [193].

Екологічна політика країн Європейського союзу спирається на турботу про навколишнє середовище. Середня цифра заповідності в країнах Європи – 18%, коли Україна в середньому має показник 7%. [194]

Таблиця 3.5

Порівняння фактичних індикативних показників ПЗФ приморських регіонів за період з 2016 до 2020 року, %

Регіон	Страт.	Факт.	Страт.	Факт.	Страт.	Факт.	Страт.	Факт.	Страт.
	2016 рік		2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік
Донецька область	3,51	3,51	4,85	3,53	6,2	3,67	7,55	3,77	8,9
Запорізька область	4,6	4,6	6,45	4,6	8,3	4,60	10,15	5,08	12
АР Крим		8,41	Інформація відсутня						
Миколаївська область	3,07	3,07	4,52	3,07	5,98	3,07	7,44	3,14	8,9
Одеська область	4,53	4,53	5,99	4,53	7,46	4,53	8,93	4,63	10,4
Херсонська область	10,6	10,6	12,42	10,6	14,25	10,64	16,07	11,20	17,9
м. Севастополь		30,27	Інформація відсутня						

Де страт. – показник, зазначений у стратегії,

факт – фактичний показник по регіону

Джерело: згруповано автором за даними [192]

За даними табл. 3.5 відстежується динаміка встановлення збільшення показників площ ПЗФ, проте фактично вони не досягали заплановано рівня через те, що набуття землями статусу ПЗФ вимагає довготривалих процедур. Збільшення фактичного показника територій ПЗФ за регіонами протягом 2016 – 2020 років притаманно всім приморським регіонам.

В звіті про екологічний стан Запорізького регіону зазначається, що «Запорізька область відноситься до найбільш антропогенно-змінених регіонів країни. Не дивлячись на зростання площ природно-заповідного фонду, його частка в загальній площі території області, різноманіття видів природних ландшафтів і рослинних угруповань, територіальна структура природоохоронних територій не в повній мірі відповідають міжнародним стандартам та стратегії планування території» [193]

Стосовно збільшення природно-заповідного фонду Херсонської області зазначено, що «негативний вплив адвентивних видів та генетично модифікованих організмів на популяційно-генетичну різноманітність природних екосистем, з метою збереження генетичної структури флори та фауни територій та об'єктів природно-заповідного фонду в Херсонській області можливе створення навколо заповідних територій «смуги генетичної безпеки» з особливим режимом землекористування. Виходячи з аналізу стану прилеглих територій, домінуючих видів рослин, видового складу запилювачів, ця смуга навколо територій Чорноморського біосферного заповідника має складати щонайменше 5 км.» [195].

Значний вплив на екосистему приморських регіонів чинить забруднення атмосфери, водних ресурсів, ґрунту внаслідок здійснення господарської діяльності (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в приморських регіонах, тис. т.

Регіон	2018	2019	2020	2021	Темп зростання 2019/2018,%	Темп зростання 2020/2019,%	Темп зростання 2021/2022,%
Запорізька область, в т.ч.	174,7	173,4	155,5	148,2	99,3	89,7	95,3
Миколаївська область	13,1	12,1	11,2	12,2	92,4	92,6	108,9
Одеська область	37,4	33,1	42,6	35,9	88,5	128,7	84,3
Херсонська область	12,4	17,8	17,8	17,1	143,5	100,0	96,1
Донецька область	790,2	773,5	751	744,1	97,9	97,1	99,1

Джерело: розраховано автором за даними [196]

Якщо проаналізувати динаміку викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в приморських регіонах, то в Одеській, Херсонській та Донецькій областях за останні роки відбувається зниження даних викидів. Проте в Запорізькій та Миколаївській областях темп зростання викидів за останній рік збільшився. Якщо порівняти дані в натуральних показниках, то викиди в Запорізькій та Донецькій областях становлять найбільшу величину.

Підприємства в результаті своєї діяльності забруднюють не лише атмосферне повітря, а й поверхневі води. Забруднення вод регіонів відбувається за рахунок використання їх в комунальному господарстві,

сільському господарстві та промисловості, повернення використаної води у джерела відбувається після її очищення.

Наприклад, в Азовське море за даними КП «Бердянськводоканал» Бердянської міської ради було повернено в 2019 році 4,816 млн. м³ недостатньо-очищених зворотних вод, що на 0,534 млн. м³ менше, ніж у 2018 році [193].

Регіональними органами місцевої влади здійснюються різні заходи щодо стимулювання капітальних інвестицій (КІ) та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності, серед яких охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, очищення зворотних вод, поводження з відходами, захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод, збереження біорізноманіття і середовища існування тощо (див. табл. Д 1 додат. Д).

В структурі капітальних інвестицій в Запорізькій та Донецькій областях переважають КІ в охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату, в Миколаївській області - очищення зворотних вод та поводження з відходами, в Херсонській області – очищення зворотних вод, в Одеській – очищення зворотних вод та охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату. Херсонська область, як лідер за територія ПЗФ значку частку в структурі КІ спрямовує на збереження біорізноманіття і середовища існування Наведена структура КІ відображає «слабкі місця» в напрямках природоохоронної діяльності та екології регіону.

Динаміка капітальних інвестицій за роками віддзеркалює стан та екологічні проблеми приморських регіонів, тому зупинимося на ній детальніше, порахувавши середній показник за 2015-2020 рр та порівнявши його з показником за 2020 рік (див. рис. 3.1, 3.2).

Діаграма на рис. 3.1 наглядно демонструє, що у 2020 р. за рівнем капітальних інвестицій в охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату є Донецька область, очищення зворотних вод – Херсонська область, поводження з відходами – Миколаївська область, збереження біорізноманіття і середовища існування – Запорізька область.

Якщо розглядати середній показник за 2015-2020 рр. за окремими приморськими регіонами, то можна констатувати, що найбільший обсяг інвестиційних ресурсів у охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату спрямовується в Донецькій області, очищення зворотних вод найбільша увага приділяється в Херсонській області, поводження з відходами в Миколаївській області, збереження біорізноманіття і середовища існування – Запорізькій області. Можна зробити висновок, що за період 2015-2020 рр. пріоритетні напрями інвестування в приморських регіонах залишаються незмінними.

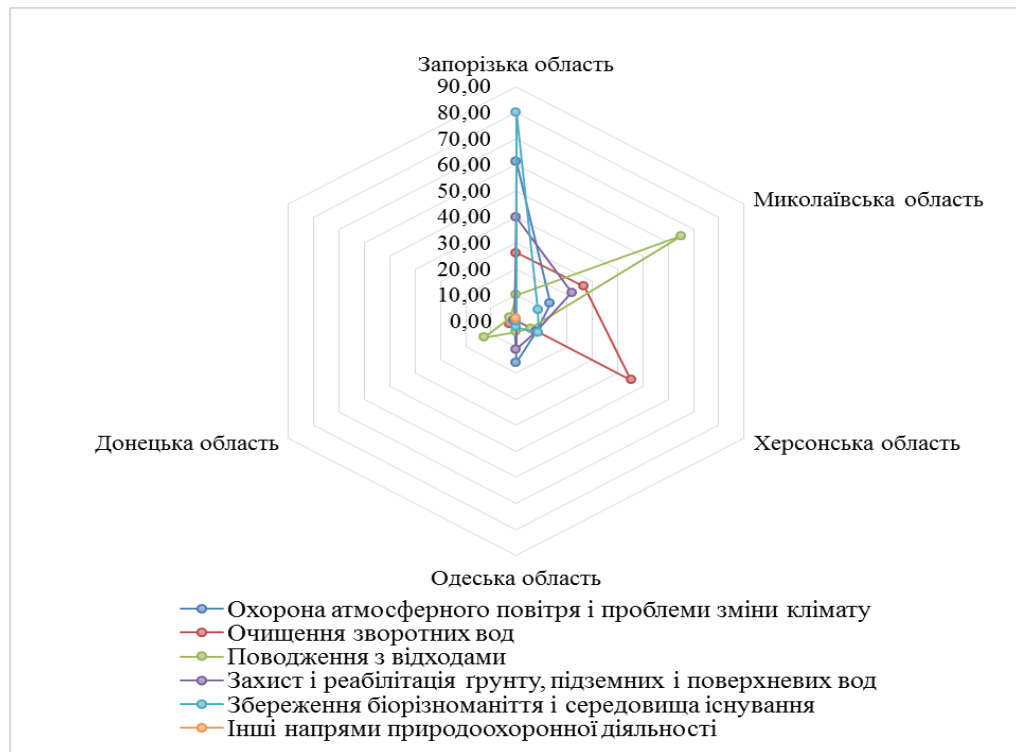

Рис. 3.1. Структура капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності приморських регіонів, % (2020 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [196]

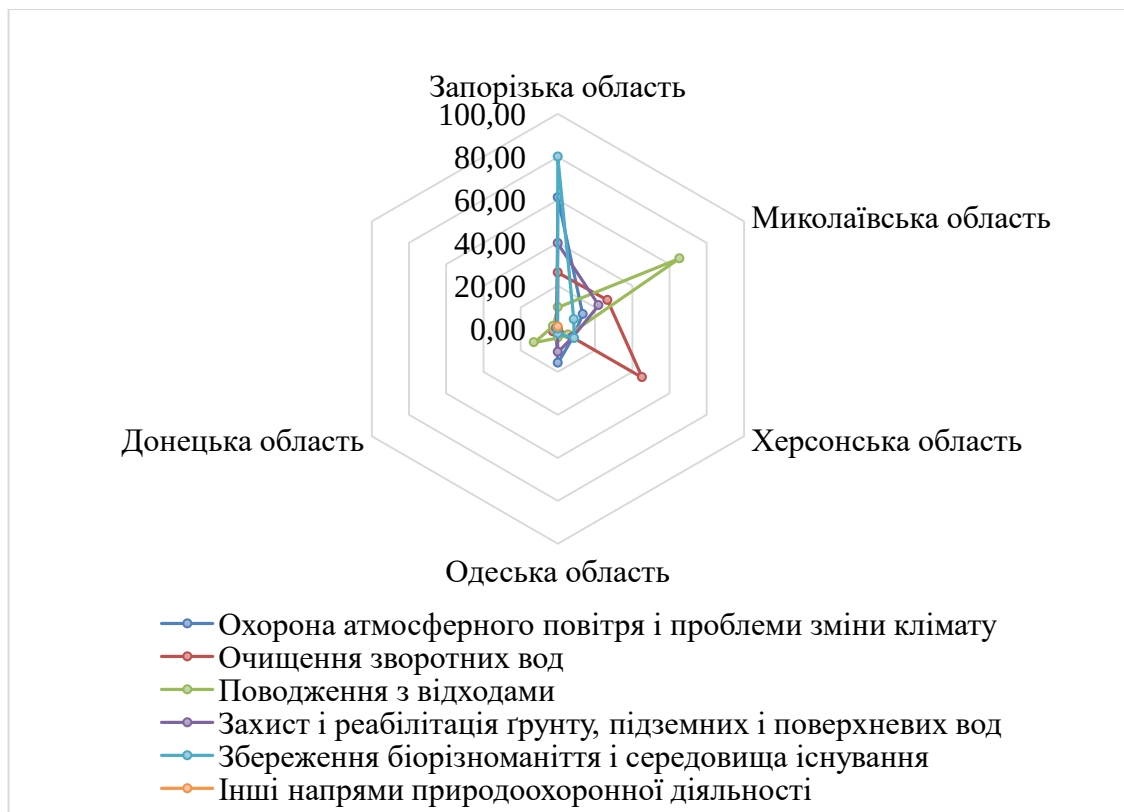

Рис. 3.2. Структура капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності приморських регіонів, % (середній показник 2015-2020 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [196]

Таким чином, за результатами аналізу показників конкурентоспроможності, пов'язаних з територіальним розвитком приморських регіонів України, можна сформулювати наступні висновки щодо кожного приморського регіону, що є необхідною передумовою стратегічного планування просторово-територіального розвитку регіону. Запорізька область має наступні переваги:

- переважно промислову спеціалізацію економіки регіону;
- резерви внутрішніх екоінвестицій;
- значні запаси рекреаційних угідь.

Миколаївська область характеризується:

- комплексним підходом до фінансування охорони та раціонального використання природних ресурсів;
- резервами підвищення бізнес-активності в регіоні.

Херсонську область вирізняють наступні ознаки:

- резерви ефективного розвитку морегосподарського комплексу, туризму та пов'язаних з ним галузей;
- значні території ПЗФ;
- найсприятливішу екологічну ситуацію поміж приморських регіонів.

Одеську область вирізняють наступні особливості:

- найбільшу чисельність населення серед приморських регіонів та найбільшу площу регіону, що є вдалими стартовими умовами;
- найвищий рівень ВРП серед приморських регіонів.

За аналізом стану та розвитку територіальних показників встановлено, що кожен з приморських регіонів України має власні індивідуальні риси розвитку, які необхідно використовувати при плануванні просторово-територіального розвитку регіону.

Визначені факти дозволяють більш ґрунтовно здійснити аналіз економічних та соціальних показників приморських регіонів, визначити ефективність використання територіальних переваг регіонів.

При початку знайомства зі станом економічних процесів в приморських регіонах зупинимо увагу на структурі добування водних біоресурсів в приморських регіонах України за 2017-2021 рр. (табл. 3.7) з метою визначення регіонів, в яких рибне господарство та промислове рибальство найбільше розвинуто. Слід зазначити, що загальний показник добування водних біоресурсів по Україні за досліджуваний період зменшився від 92645 тис. т до 69873 тис. т., тобто на 24,6%. Зауважимо, що до водних біоресурсів належать «прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини» [197].

Таблиця 3.7

Добування водних біоресурсів, 2017-2021 рр.

Рік	Україна	Запорізька область		Миколаївська область		Одеська область		Херсонська область		Донецька область	
	Тис. т	Тис. т	%	Тис. т	%	Тис. т	%	Тис. т	%	Тис. т	%
2017	92645	25429	27,45	10572	11,41	10933	11,8	7517	8,11	7573	8,17
2018	86223	12849	14,9	18778	21,78	12802	14,85	5590	6,48	6285	7,29
2019	92682	9126	9,85	26231	28,3	17059	18,41	6476	6,99	4315	4,66
2020	76508	5750	7,52	23169	30,28	11313	14,79	5756	7,52	2847	3,72
2021	69873	3283	4,7	24862	35,58	10473	14,99	4291	6,14	1993	2,85

Джерело: згруповано та розраховано автором на основі [196, С. 328]

Структура добування водних біоресурсів в кожному приморському регіоні протягом досліджуваного періоду зазнавала змін. В Запорізькій області зазначається стрімке зниження об'ємів добування від 27,45% від загальноукраїнського в 2017 році до 4,7% в 2021 році. При цьому в натуральних показниках це зменшення склало 22772 тис.т. В Миколаївській області збільшення показника структури добування склало 24,17 процентні пункти за 2017-2021 рр. Для Одеської області характерно коливання добування від 11, *% в 2017 році до 18,41% в 2019 році та 14,99% в 2021 році. Найменший відсоток добування водних ресурсів в структурі за приморськими регіонами – в Херсонській та Донецькій областях. В обох регіонах спостерігається зменшення добування протягом досліджуваного періода: від 8,11% у 2017 році до 6,14% у 2021 році для Херсонської області та від 8,17% у 2017 році до 2,85% у 2021 році для Донецької області. Зображена на рис. 3.3. динаміка добування водних біоресурсів в приморських регіонах в натуральних показниках свідчить про тенденції спаду добування водних біоресурсів в Запорізькій, Херсонській, Одеській та Донецькій областях.

У Миколаївській області найбільші показники добування водних біоресурсів є позитивною динамікою нарощування обсягів добування рибогосподарського комплексу, розширення площ з добування і вирощування аквакультури та суміжних з нею галузей. Вилов риби в приморських регіонах відбувається, окрім морської акваторії, також в басейнах річок, водосховищ, лиманів, озер Ліміти вилову риби в водних об'єктах приморських регіонів регулюються Державним агентством рибного господарства України (табл. 3.8). Необхідно зазначити, що фактичний вилов риби знаходиться в межах встановленого лімітом.

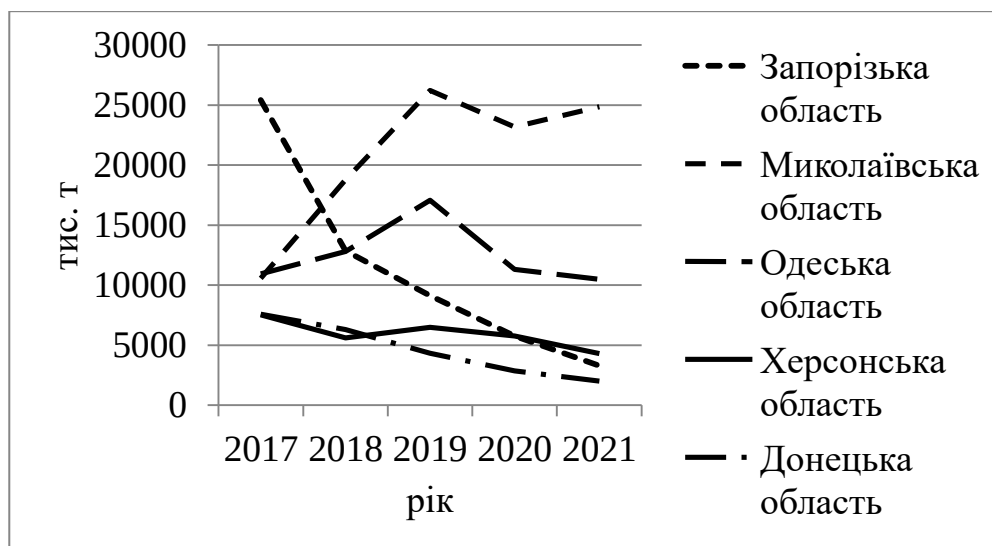

Рис. 3.3. Динаміка добування водних біоресурсів в приморських регіонах, тис. т

Джерело: побудовано автором на основі [196, С. 328]

До Дніпровсько–Бузької естуарної системи відноситься пониззя Дніпра і Південного Бугу, Дніпровсько–Бузький і Бузький лимани. Загальні обсяги використання лімітів та прогнозів допустимого вилову по Дніпровському водосховищу узагальнюються Дніпропетровським рибоохоронним патрулем. Карась вперше внесено у перелік лімітованих видів у 2019 році. Для Азовського моря характерні вилов оселедцю керченського, пузанка, хамси, великої камбали, тюльки, бичка.

Стосовно переробки морських та прісноводних біоресурсів, за даними Херсонської облдержадміністрації «на території Херсонської області збудовано та функціонує три Державні установи рибовідтворювальних заводів: ДУ «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С.Т. Артющика», яким охоплено 106 га плавневих угідь. ДУ «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді часткових риб» та найбільший в Україні ДУ «Новокаховський рибоводний завод часткових риб. Загальна площа водного дзеркала зазначених рибовідтворювальних комплексів складає 1572,6 га, з яких щорічно у природні водойми області вселяється понад 10 млн. екземплярів молоді інших видів риб, з яких 1,4 млн. екземплярів - молодь російського осетра та стерляді» [195].

Невід’ємною частиною використання природних ресурсів прибережних зон є функціонування туристично-рекреаційного комплексу. Структура туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму приморських регіонів дає змогу оцінити попит на туристичні ресурси приморських регіонів. (табл. 3.9).

Таблиця 3.8

Виллов риби в приморських регіонах, 2019 – 2021 рр.

Водний об'єкт	2019		2020		2021	
АТО	Затверджений ліміт вилову т/рік*	Фактичний вилов, т/рік	Затверджений ліміт вилову т/рік*	Фактичний вилов, т/рік	Затверджений ліміт вилову т/рік*	Фактичний вилов, т/рік
Запорізька область						
Каховське водосховище	3521,6*	2862,71 3**/ 1114,74 ***	3794,2*	2519,53 5**/ 959,835 ***	970,2	2373,687**/924 ,506***
Запорізьке водосховище	1291,1*	160,61* **	1532,5*	166,542 ***	520,5	155,499***
Одеська область						
Р. Дунай	-	561,4	-	349,04	-	522,77
Оз. Кагул-Картал	824,5	80,7	768,5	586,93	818,5	632,55
Озера Ялпуг-Кугурлуй	1181	964,5	1231	938,96	1231	807,64
Оз. Сасик	1093	801,2	1093	815,27	1093	872,77
Хаджибеївський лиман	1489,9	1250	1489,9	654,96	1489,9	187,08
Миколаївська область						
Дніпровсько-Бузька естуарна система	4455,5	3256,21	505,1	2056,67	23592,1	4982,27
Херсонська область						
Пониззя Дніпра та Дніпровсько-Бузький лиман	113,272*	653,522	-	-	-	-

* - види риб на яких виділяється квота: судак, лящ, тарань.

** - вилов в межах водосховища.

*** - вилов в межах Запорізької області.

Джерело: згруповано автором за даними [193, 195, 198, 199]

Встановлено, що найбільшу частку в кожному приморському регіоні становлять туристи-громадяни України, що виїжджали за кордон. Наведена статистика свідчить про проблеми пропозиції на ринку туристичних послуг приморських регіонів. Туристичні оператори та турагенти орієнтовані більше на попит турпакетів закордон, ніж по країні (про що свідчить статистика структури туристів, обслугованих туроператорами та турагентами). Між тим внутрішній туризм поширений в Запорізькій, Херсонській, Одеській та Донецькій областях.

Таблиця 3.9

**Структура туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму приморських регіонів, 2017-2020 р.,%**

	Іноземні туристи	Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи
Запорізька область			
2017	0,05	68,1	31,8
2018	0,5	69,2	30,4
2019	0,3	78,1	21,6
2020	0,1	76,9	23
Миколаївська область			
2017	0,1	93,1	6,79
2018	0,03	95	5
2019	-	95,4	4,6
2020	-	96,2	3,8
Одеська область			
2017	2,9	61,9	35,2
2018	2,5	68	29,6
2019	0,8	77,4	21,8
2020	0,5	89,4	10,1
Херсонська область			
2017	-	72,7	27,3
2018	-	75,4	24,6
2019	0,02	84	16,0
2020	-	59,8	40,2
Донецька область			
2017	-	57,8	42,2
2018	0,04	80,4	19,6
2019	0,03	76,4	23,6
2020	-	77,6	22,4

Джерело: розраховано автором за даними [200-203]

Основна частка клієнтів туристичних операторів та туристичних агентів віддає перевагу відпочинку за кордоном. Найбільша кількість внутрішніх туристів за 2020 рік у Херсонській області (40%). Наразі набувають актуальності

питання саме розбудови туристичної інфраструктури та розробки унікальної туристичної пропозиції приморських регіонів, яка була б унікальною та незалежною від сезону для підвищення попиту на внутрішній туризм.

«Всього на Азовському узбережжі та в акваторії р. Дніпро в Запорізькому регіоні функціонує близько 500 оздоровчих закладів, понад 20 садіб зеленого туризму. До складу Приазовського національного природного парку, створеного Указом Президента України від 10.02.2010 № 154/2010, входять філії ПрАТ «Приазовкурорт» – «Клінічний санаторій «Бердянськ», «Клінічний санаторій «Лазурний», «Санаторій «Кирилівка». На базі філій здійснюється комплексне спеціалізоване санаторно-курортне та реабілітаційне лікування, оздоровлення, надаються послуги відпочинку, медичні платні послуги на відповідній лікувально-діагностичній базі санаторіїв» [193].

Відстеження популярності використання колективних засобів розміщення в приморських регіонах дає розуміння ефективності використання туристичної інфраструктури. За рекомендацією ЮНВТО до колективних засобів розміщення відносять готелі та аналогічні заклади, оздоровчі заклади, кемпінги, житло, призначене для відпочинку та інші засоби. Зазначимо, що загальний показник кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування по Україні в 2020 році у порівнянні з 2019 роком знизився більше, ніж у 2 рази – з 4604,9 тис. ос. до 2218,6 тис. ос. (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Структура кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування у приморських регіонах, 2019-2020 рр.

	Україна	Запорізька область		Миколаївська область		Одеська область		Херсонська Область		Донецька Область	
	Всього, тис. ос.	Тис. ос.	%	Тис. ос.	%	Тис. ос.	%	Тис. ос.	%	Тис. ос.	%
2019	4604,9	172,7	3,8	116,3	2,5	306,5	6,7	104,0	2,3	131,8	2,9
У т.ч. іноземці	812,7	5,3	0,7	6,2	0,8	54,2	6,7	2,0	0,3	1,1	0,1
2020	2218,6	92,8	4,2	72,9	3,3	138,6	6,2	66,5	3	73,3	3,3
У т.ч. іноземці	218,3	1,6	0,7	1,4	0,6	8,3	3,8	0,9	0,4	4,6	2,1

Джерело: розраховано автором за даними [204]

Зазначимо, що найбільше перебували у колективних засобах розміщення (табл. 3.12) в Одеській (6,2% від загальноукраїнського показника кількості осіб) та Запорізькій (4,2% від загальноукраїнського показника кількості осіб) областях. В Одеській області також зазначено найбільша кількість іноземних туристів, що перебували у колективних засобах розміщення (3,8% від загальноукраїнського показника). Ці два регіони є лідерами серед приморських як за кількістю туристів, так і за кількістю осіб, що перебували у колективних засобах розміщення.

За аналітичними даними мобільного оператора «Київстар» у 2021 році Херсонщину відвідали 4,8 млн гостей, з них 71235 іноземців, які перебували на території області не менше однієї доби у різних цілях. Географію внутрішніх туристів Херсонського регіону у 2021 році формували відпочиваючі з усіх областей України, але найбільше відпочиваючих було з Дніпропетровської, Київської та Запорізької областей. У 2021 році національні парки та заповідники області відвідало на 8,1% екскурсантів більше у порівнянні з відповідним показником 2020 року [205].

Серед наявних статистичних даних показників функціонування морського транспорту (що є складовою інфраструктури не лише туристичної галузі, а й економіки регіону) приморського регіону необхідно виділити наступні: переведення вантажів морським транспортом, середня відстань перевезення 1т вантажів морським транспортом та середня відстань перевезення 1 пасажир морським транспортом. Встановлено, що за 2015-2021 рр. знизилась обсяги перевезення вантажів – на 43,7% (з 3292 тис. т. у 2015 р. до 1852 тис. т у 2021 р)., середня відстань перевезення 1 т вантажів – на 26,8% (з 1173 км у 2015 р. до 859 км у 2021 р), середня відстань перевезення 1 пасажир – на 97,7% (з 559 км у 2015 р. до 13 км у 2021 р). Що свідчить про зниження як попиту, так і пропозиції щодо користування морським транспортом (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Показники функціонування морського транспорту в Україні

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7	8
Перевезення вантажів морським транспортом, тис. т	3292	3033	2253	1892	2120	1812	1852
Темп зростання перевезення вантажів морським транспортом (відносно базового 2015 року),%	-	92,1	68,4	57,5	64,4	55	56,3
Темп зростання перевезення вантажів морським транспортом (до минулого року),%	117	92	74	84	112	85	102
Середня відстань перевезення 1т вантажів морським транспортом, км	1173	837	1264	963	837	830	859
Темп зростання середньої відстані перевезення 1т вантажів (відносно базового 2015 року),%	-	71,4	107,8	82,1	71,4	70,8	73,2
Темп зростання перевезення пасажирів морським транспортом (% до минулого року)	107	87	94	251	110	66	103,5
Середня відстань перевезення 1 пасажир морським транспортом, км	559	589	377	29	17	13	13

Продовження табл.3.11

1	2	3	4	5	6	7	8
Темп зростання середньої відстані перевезення 1 пасажир морським транспортом (відносно базового 2015 року), %	-	105,4	67,4	5,2	2,9	2,3	2,3

Джерело: згруповано та розраховано автором за даними [196, С. 359]

Колектив вчених Буркинський Б.В., Грищенко В.Ф., Грищенко І.В., Ільченко С.В., Лайко О., Хумарова Н.І, зазначають про необхідність наукового обґрунтування конкурентної стратегії розвитку водного транспорту України, в т.ч. морського, з метою забезпечення безпеки економічної системи [206-208].

Таким чином, за результатами аналізу економічного блоку необхідно зробити наступні висновки стосовно конкурентоспроможності приморських регіонів за економічними показниками:

1. Приморські регіони, які в теорії характеризуються спорідненістю географічних, природних та інших передумов до економічного розвитку, характеризуються низкою особливостей практичного функціонування спеціальних галузей господарства, таких як добування водних біоресурсів туризм та рекреація, розвиток морського транспорту. Виявлення та врахування наведених нижче особливостей спонукає до розробки індивідуальних стратегій підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів з урахуванням специфіки морегосподарського комплексу.

2. Добування водних біоресурсів та аквакультура найменш розвинута в Запорізькій та Херсонській областях, не дивлячись на те, що названі регіони мають найдовшу берегову лінію з-поміж приморських в Україні. Показники добування водних біоресурсів Миколаївської області є найбільш високими та свідчать про конкурентоспроможність цього приморського регіону не лише в Україні, а й в світі.

3. В процесі аналізу також виявлена проблема браку статистичних показників щодо аналізу економічної діяльності приморських регіонів, пов'язаної саме з використанням ресурсів Азовського та Чорного морів. Виокремлення морів як специфічних економічних ресурсів, які створюють умови для підвищення конкурентоспроможності на екосистемній основі, змінює трактування територіальних особливостей регіону лише зі стандартних позицій, характерних для будь-якого регіону: географічне положення, площа, характер рельєфу, кліматичні умови тощо.

4. Туристична галузь є потужним чинником розвитку приморських регіонів за рахунок залучення до господарського процесу обслуговування туристів продукції та послуг з багатьох суміжних галузей (харчова, текстильна промисловості, будівництво тощо), що згодом збалансовує структуру суспільного виробництва регіону. Природно-географічні умови для розвитку туризму є в кожному приморському регіоні, проте використані ці

умови не в повному обсязі, відсутня інфраструктура, про що показують показники структури обслуговуваних туристів в приморських регіонах. Підвищення ефективності туристсько-рекреаційного комплексу є необхідною умовою набуття конкурентоспроможності приморських регіонів.ю вимагає створення замкнутого циклу виробництва та споживання продукції для морегосподарської рекреації.

5. Встановлено недостатньо ефективне використання ресурсів морів в господарській діяльності пов'язане, в першу чергу, з розвитком інфраструктури, зокрема морського транспорту. Низка проблем цієї галузі пов'язана з окупацією АР Крим та ризиком озброєних воєнних конфліктів при перетинанні водних меж між Азовським та Чорним морями, межею вод, що відносяться до АР Крим. Стан портів, морських суден, висока собівартість перевезення пасажирів та вантажів знижують як попит, так і пропозицію в галузі, що дуже негативно впливає на конкурентоспроможність.

6. Вже за проведенням аналізом постає очевидна картина, що в економічному сенсі деякі регіони вже є більш конкурентоспроможними, більш ефективно використовуючи власні наявні ресурси – наприклад, Одеська область за багатьма параметрами випереджає Херсонську область. Проте, висновки лише за результатами проведеного економічного аналізу не відображають повної картини конкурентоспроможності регіону, яка складається з низки взаємозв'язків елементів конкурентоспроможності приморського регіону.

Оцінити характер соціально-економічного розвитку регіону та його впливу на конкурентоспроможність неможливо без приділення достатньої уваги динаміці соціальних показників. Серед соціальних показників регіонів однією з найважливіших є груп показників є показники тривалості життя населення приморських регіонів. Встановлено, що середня очікувана тривалість життя при народженні в приморських регіонах коливається від 70,77 років в Херсонській області до 73,45 років в Миколаївській області, що відповідає середньому по Україні – 72,01 років. За приведеними даними в табл. 3.12, в усіх регіонах середня очікувана тривалість життя при народженні підвищилась за останні 5 років, що має позитивний вплив на конкурентоспроможність.

Міграційний рух населення приморських регіонів чинить вплив на конкурентоспроможність регіону та складається з кількості прибулих та вибулих, що, в кінцевому підсумку, складає міграційний приріст або скорочення.

За даними табл. 3.13 необхідно зазначити, що серед приморських регіонів найбільше міграційне скорочення в 2021 році спостерігається в Донецькій області, що обумовлено складною соціально-економічною ситуацією в регіоні, наявності лінії фронту та активних бойових дій. Міграційне скорочення в Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях приблизно знаходиться на одному рівні та вказує на несприятливу соціально-

економічну ситуацію в регіонах, яка спонукає громадян до міграції. Найбільший міграційний приріст спостерігається в Одеській області, тобто місцевою владою в регіоні створюються умови для пожвавлення економічної діяльності з метою залучення трудових ресурсів з інших регіонів.

Таблиця 3.12

**Середня очікувана тривалість життя при народженні
в приморських регіонах, років, 2015-2019 рр.**

Рік	Україна	Приморський регіон			
		Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
2015	71,38	71,07	73,33	70,36	69,95
2016	71,68	71,26	73,35	70,83	70,16
2017	71,98	71,49	73,49	71,09	70,80
2018	71,76	71,11	73,36	70,98	70,51
2019	72,01	71,39	73,45	71,35	70,77

*Дані по Донецькій області відсутні

Джерело: згруповано автором за [200-203]

Поряд з міграційними процесами важливу роль в дослідженні соціальних показників, що чинять вплив на конкурентоспроможність приморських регіонів відіграють питання безробіття. Оскільки міграція та трудова зайнятість тісно пов'язані між собою, важливим є дослідження динаміки безробіття населення приморських регіонів. З рисунку 3.4 видно, що показники безробіття за 2005 – 2020 рр. мають тенденцію до збільшення в приморських регіонах. Однак, найсприятливіша ситуація з подоланням безробіття спостерігається в Одеській області. Регіон, будучи лідером за кількістю населення має найнижчий рівень безробіття протягом досліджуваного періоду порівняно з іншими регіонами. Значне підвищення безробіття спостерігається в Донецькій (з 6,2% у 2005 році до 14,8% у 2020 році), Херсонській (з 8,8% у 2005 році до 11,2% у 2020 році) та Запорізькій областях (з 6,9% у 2005 році до 10,3% у 2020 році).

Вища освіта в приморських регіонах готує високваліфікованих кадрів для роботи на підприємствах галузей господарства, пов'язаних з приморським профілем діяльності регіону. Найбільша кількість університетів, академій та інститутів на початок 2021/2022 навчального року в Одеській та Донецькій областях, найменша – в Миколаївській. Кількість закладів, порівняно з минулим роком знизилась: у Запорізькій та Херсонській областях на 2 од., у Донецькій та Миколаївській – на 3 од., у Одеській – на 9 од. (найбільше зменшення). Кількість студентів на початок 2021/22 навчального року порівняно з даними на початок 2020/2021 навчального року також зменшилась в усіх приморських регіонах: в Запорізькій області – на 3 тис. ос., в Донецькій – на 3,6 тис. ос., в

Миколаївській – на 5, 6 тис. ос., в Одеській – на 7, 4 тис. ос., в Херсонській – на 2,1 тис. ос.

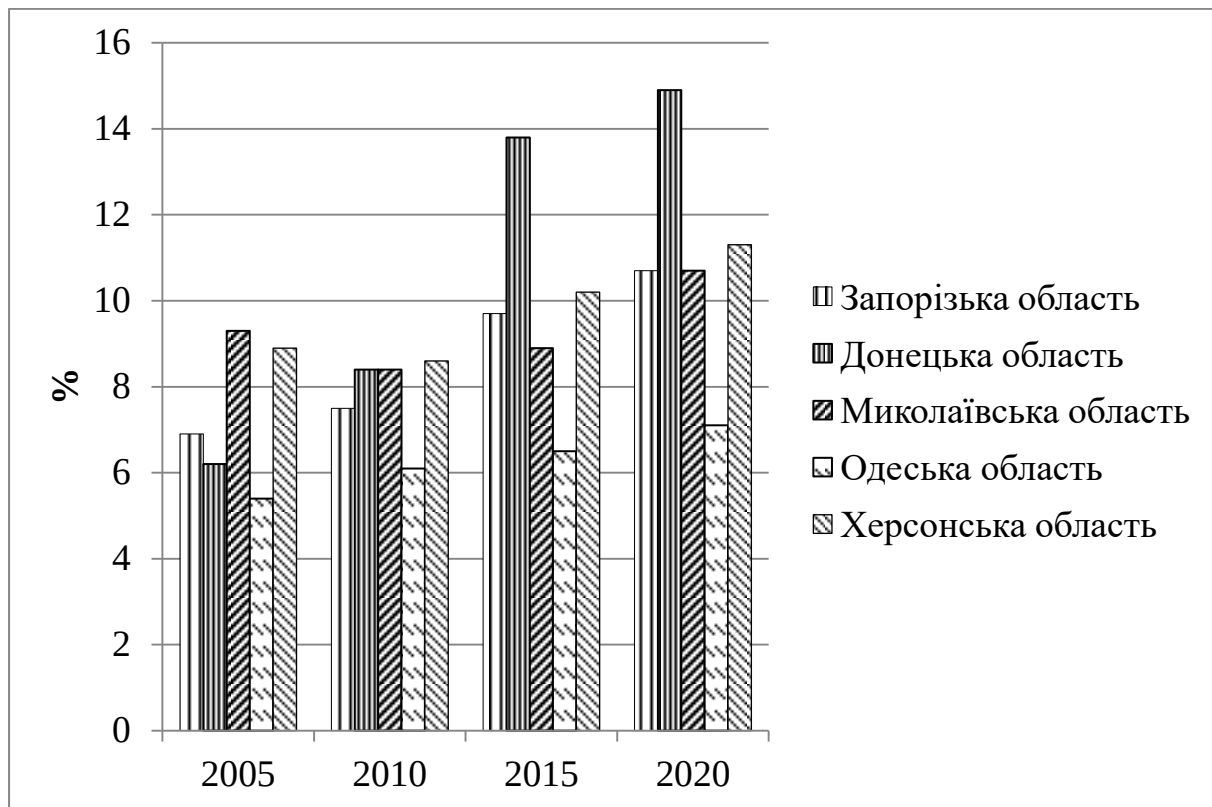

Рис. 3.4. Безробіття населення (за методологією МОП) в приморських регіонах, % до робочої сили у віці 15-70 років.

Джерело: побудовано автором за даними: [210, с. 55].

Таким чином, за аналізом соціальних показників, що характеризують конкурентоспроможність приморських регіонів, необхідно зробити наступні висновки

1. Середня очікувана тривалість життя в приморських регіонах є більшою за 70 років та за останні 5 років збільшилась в кожному регіоні. Показник Миколаївської області більше за середньоукраїнський впродовж всього досліджуваного періоду. На цей показник чинять вплив багато як економічних та соціальних факторів, тому він є одним з найважливіших, які відображають конкурентоспроможність приморського регіону за соціальними показниками.

2. Дані міграційного руху населення приморських регіонів свідчать про недостатні умови для життя та праці населення в Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях, що спричиняє міграційні процеси в вищеназваних регіонах та негативно впливають на конкурентоспроможність приморських регіонів. В Одеській області за результатами проведеного аналізу соціально-економічні умови найбільш сприятливіші серед приморських регіонів, що чинить позитивний вплив на сальдо міграції та відсоток безробітних у віці 15-70 років. Підвищення безробіття в приморських регіонах вимагає

термінових змін в політиці розвитку регіону щодо забезпечення робочими місцями та підвищення конкурентоспроможності.

Таблиця 3.13

Міграційний рух населення у 2019-2021 рр., осіб

Приморський регіон	Усі потоки міграції		
	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
2019			
Запорізька	16761	18916	-2155
Донецька	17304	24984	-7680
Миколаївська	12534	14647	-2113
Одеська	38529	29454	9075
Херсонська	11736	13810	-2074
2020			
Запорізька	13016	15037	-2021
Донецька	14293	19726	-5433
Миколаївська	9481	10871	-1336
Одеська	28402	23271	5131
Херсонська	8535	10334	-1799
2021			
Запорізька	13302	15209	-1907
Донецька	15119	20407	-5288
Миколаївська	9800	12014	-2214
Одеська	30819	24392	6427
Херсонська	8729	10802	-2073

Джерело: згруповано автором за даними [200-203, 209]

Таблиця 3.14

Кількість університетів, академій та інститутів та у них студентів на початок навчального року

Приморський регіон	Кількість закладів, од.			У них студентів, тис. ос.		
	2020/2021	2021/22	Абсолютне відхилення, од.	2020/2021	2021/22	Абсолютне відхилення, тис. ос.
Запорізька	16	14	-2	49	46	-3
Донецька	21	18	-3	27,5	23,9	-3,6
Миколаївська	11	8	-3	27	21,4	-5,6
Одеська	31	22	-9	75,1	67,7	-7,4
Херсонська	13	11	-2	20,7	18,6	-2,1

Джерело: розраховано автором за даними [210, с.125]

3. Функціонування закладів вищої освіти створює підґрунтя для підвищення попиту на робочу силу, умови для міграції студентів до регіонів навчання. Встановлено, що скорочення чисельності студентів протягом останніх двох навчальних років, пов'язано не лише зі зміною кількості закладів, а й з підвищенням умов до вступу до вітчизняних вишів, можливості навчання закордоном та демографічною ситуацією в країні.

В роботі удосконалено теоретико-методичний підхід до аналізу соціально-економічних показників конкурентоспроможності приморських регіонів за територіально-просторовими, економічними та соціальними показниками з встановленням споріднених географічних, природних, екологічних та інших передумов розвитку; виявленням специфічних галузей морегосподарського комплексу, таких як добування водних біоресурсів та аквакультура, туризм та рекреація, морський транспорт та логістика, що дозволило структурувати і ранжувати проблеми досягнення конкурентоспроможності соціально-економічного розвитку приморських регіонів. Тобто, в процесі аналізу соціально-економічних показників конкурентоспроможності приморських регіонів України було розглянуто системи показників, що характеризують конкурентоспроможність приморських регіонів за трьома групами: територіально-просторовий розвиток, економічні процеси та соціальні показники. Наявна статистична інформація у відкритому доступі дозволяє здійснити аналіз показників за вищенаведеними напрямками конкурентоспроможності приморських регіонів за період з 2015 року. Аналіз показників територіально-просторового розвитку виявив споріднені риси розвитку приморських регіонів України, які полягають у активізації напрямків капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів (для кожного приморського регіону виокремлено проблемні пріоритетні напрями) та планування збільшення показників ПЗФ в кожному приморському регіоні.

Аналіз економічних процесів в приморських регіонах виявив спільні риси розвитку приморських регіонів України, які полягають у спорідненості географічних, природних та інших передумов до економічного розвитку. Специфічні галузі морегосподарського комплексу, такі як добування водних біоресурсів та аквакультура, туризм та рекреація, морський транспорт та логістика вносять неоціненний вклад у підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів. Проте, їх стан на сьогодні в Україні зазнає значного негативного впливу через збройну агресію росії.

В процесі аналізу виявлена проблема збору статистичних показників економічної діяльності специфічних галузей приморських регіонів. Природно-географічні умови для розвитку туризму, рекреації та морського транспорту є в кожному приморському регіоні, проте використані ці умови не в повному обсязі, відсутня інфраструктура. Підвищення ефективності морегосподарського комплексу є необхідною умовою набуття конкурентоспроможності приморських регіонів.

Конкурентоспроможність приморського регіону пов'язана як з розвитком економіки, так і з покращенням соціального середовища регіону. Серед соціальних проблем необхідно виокремити найбільш гострі для приморських регіонів – це міграція та безробіття. Достатня кількість ЗВО формує підґрунтя кваліфікованої робочої сили, проте створення соціально-економічних умов та необхідність термінових змін в політиці розвитку регіону щодо забезпечення робочими місцями підвищать конкурентоспроможність приморських регіонів, та будуть чинити позитивний вплив на сальдо міграції та відсоток безробітних.

Підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів неможливо без врахування багатьох соціально-економічних факторів, які є взаємопов'язаними один з одним та виваженою управлінської політики, яка направлена на зміцнення конкурентних позицій регіону, тому діагностика сучасного стану управління конкурентоспроможністю приморських регіонів потребує подальшого дослідження.

3.2. Діагностика стану управління конкурентоспроможністю приморських регіонів

З метою здійснення діагностики стану системи управління конкурентоспроможністю приморських регіонів першочерговим є необхідність визначення сутності, об'єктів та методів діагностики.

Термін «діагностика» походить від грецької мови та означає дослівно «розпізнання». Діагностикою прийнято вважати «галузь знань, що вивчає теорію і методи організації процесів постановки діагнозу, а також принципи побудови засобів діагностування» [211].

Згідно з визначенням, наданим Кривовязюк І.В.: «Управлінська діагностика - дослідницька діяльність, спрямована на встановлення, аналіз та оцінку проблем підвищення ефективності та розвитку системи менеджменту..., а також виявлення головних напрямів їх рішень» [212]. Кембріджський словник пропонує визначення діагностики як інструменту, що використовується для винесення судження про конкретну проблему [213].

Якщо сформулювати власне визначення терміну, то: діагностика управління конкурентоспроможності регіону – це інструмент комплексного аналізу та оцінка виконання, ефективності та відповідності прийнятих рішень поставленим цілям і завданням (зокрема, регіональним стратегічним завданням забезпечення конкурентоспроможності), виявлення стратегічних проблем та недоліків, внутрішніх ресурсів і можливостей управлінського процесу в регіоні.

За допомогою оцінювання поточного стану та тенденцій розвитку складових конкурентоспроможності (територіальна, процесна, людська та адміністративна) визначаються слабкі проблемні місця, причини та джерела їх виникнення, виявлення резервів розвитку регіону за складовими конкурентоспроможності. На основі чого можливе надання рекомендацій

щодо розв’язання цих проблем, прогнозування варіантів рішень, формування стратегічного бачення розвитку регіону на коротко- або середньострокову перспективу.

Основна мета діагностики управління конкурентоспроможністю регіону – отримання максимальної кількості ключових інформативних фактів, які дають об’єктивну картину ефективності діяльності управлінського апарату регіону та процесів і змін у розвитку регіону у взаємозалежності з обраною стратегією підвищення конкурентоспроможності. Об’єктом діагностики управління конкурентоспроможністю регіону виступають управлінські рішення та їх наслідки, згруповані за складовими конкурентоспроможності.

Відповідно до обраної мети та об’єкту дослідження необхідно виокремити структурні блоки алгоритму діагностики управління конкурентоспроможністю приморських регіонів, серед яких (рис. 3.5):

Рис. 3.5. Етапи діагностики управління конкурентоспроможністю приморського регіону.

Джерело: розроблено автором.

– 1 етап – діагностика виконання прийнятих рішень відповідно до зазначених планів (передбачає моніторинг вже виконаних рішень, визначення проблемних місць, ступеня виконання рішень, позитивних рис, стимулів відповідно до описаних елементів конкурентоспроможності за

даними піврічних звітів облдержадміністрацій щодо виконання планів заходів із реалізації стратегії регіонального розвитку),

– 2 етап – діагностика сучасного стану процесу управління відповідно до виконання запланованої стратегії регіонального розвитку на майбутні 5-7 років (виконується аналіз прийнятих рішень районних державних адміністрацій, районних рад приморських регіонів, рад ОТГ, міських рад, обласних рад, розпоряджень міських голів, голів районних адміністрацій, обласних державних адміністрацій приморських регіонів відповідно до цілей та заходів за кожним виокремленим в стратегії розвитку регіону на майбутні 5-7 років напрямом забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів),

– 3 етап – діагностика відповідності взаємозв'язків існуючої системи управління з факторами внутрішнього та зовнішнього середовища (виконання факторного аналізу впливу складових елементів конкурентоспроможності на комплексний показник дозволить сформулювати висновки щодо співвідношення отриманих взаємозалежностей з координацією управлінського процесу в приморських регіонах).

– **Діагностика** конкурентоспроможності виступає в якості системи наукового інструментарію дослідження господарської управлінської та регулятивної діяльності в регіоні. Зазначені в табл. 3.15 неформалізовані методи будуть використані для діагностики конкурентоспроможності приморських регіонів.

До формалізованих методів діагностики відноситься факторний та стратегічний аналіз. При вивченні зв'язків між складовими елементами конкурентоспроможності та управлінськими рішеннями «на місцях» за допомогою факторного аналізу застосовуються наступні процедури:

1. Обираються складові елементів конкурентоспроможності приморських регіонів та встановлюється факт наявності зв'язку між показниками.

2. Вимірюється тіснота зв'язку між обраними складовими (показниками).

3. Кількісно оцінюється вплив зміни фактора на результативний показник.

4. Показники групуються в найбільш значимі фактори, що чинять вплив на конкурентоспроможність регіону.

5. Оцінюються управлінські рішення, прийняті відповідно до стратегії підвищення конкурентоспроможності регіону [214].

Заходи державної політики, спрямовані на концентрацію ресурсів на певних територіях слід проводити у жорсткій зв'язці із заходами спрямованими на підвищення точок зростання із оточуючими їх територіями задля розширення зони позитивного впливу цих заходів [215]. Таким чином, здійснення постійного порівняльного аналізу та моніторингу розвитку території є необхідною умовою ефективного впровадження змін у регіональній політиці та економіці

Таблиця 3.15

**Неформалізовані методи діагностики конкурентоспроможності
приморських регіонів**

Назва методів	Зміст методів	Для вирішення завдань роботи
Абстрактно-логічні	Аналітичний метод, деталізація, узагальнення, індукція, дедукція, порівняння	Узагальнення результатів комплексного оцінювання та діагностики конкурентоспроможності приморського регіону
Експертний	Оцінка ситуації фахівцями – «мозковий штурм», діагностичне спостереження	Оцінювання потенціалу кластеризації приморського регіону з метою підвищення конкурентоспроможності (5 розділ)
Соціологічний	Анкетування, опитування, діагностичне інтерв'ю, співбесіди	Опитування населення регіону щодо власного оцінювання стану конкурентоспроможності приморського регіону
Морфологічний	Систематизація наборів альтернативних рішень по можливих сполученнях варіантів і вибір спочатку прийнятних, а потім найбільш ефективних варіантів	Обґрунтування стратегії конкурентоспроможності екосистемної економіки макрорегіону «Азов-Чорне море» (4 розділ)
Рейтинговий	Систематизація, ранжирування і визначення найкращих результатів по ряду показників	Узагальнення результатів комплексного оцінювання та діагностики конкурентоспроможності приморського регіону
Фактографічний	Аналіз зафіксованих фактів у ЗМІ, на офіційних інтернет-сторінках, наукових працях і т.п.	Діагностика системи управління конкурентоспроможністю приморського регіону на місцевому рівні (аналіз роботи обласних державних адміністрацій, результатів роботи міських та сільських рад)
Моніторинг	Детальний, систематичний аналіз змін	Діагностика сучасного стану управління конкурентоспроможністю приморського регіону

Джерело: розроблено автором.

Підвищення регіональної конкурентоспроможності знаходиться в тісному зв'язку з функціонуванням державних органів влади та стратегічних баченням перспективи регіонального та національного розвитку. Тому дослідження інституціональної та законодавчої основ регіонального розвитку є актуальним завданням у контексті підвищення конкурентоспроможності.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику територіальної організації влади, є Міністерство розвитку громад та територій України. Місією міністерства є «формування та реалізація державної політики з метою створення комфортного, якісного та безпечного життєвого простору для розвитку людини». Міністерство ліквідували шляхом об'єднання з міністерством інфраструктури [216]. Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування здійснює законопроектну роботу, підготовки і попередній розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконує контрольні функції [217].

Асоціація міст зосереджуються на основній ідеї: підтримка та розвиток місцевого самоврядування в Україні. Асоціація міст України регулярно інформує центральні та регіональні органи державної влади, громадськість про проблеми місцевого самоврядування, проблеми міст, а також можливі шляхи вирішення цих проблем.

Українська асоціація районних та обласних рад та Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад — це всеукраїнські добровільне об'єднання органів місцевого самоврядування, що функціонують з метою об'єднання зусиль обласних та районних, сільських та селищних рад (відповідно), спрямованих на захист прав та інтересів відповідних територіальних громад; створення умов для ефективнішого здійснення повноважень місцевого самоврядування.

Національний інститут стратегічних досліджень здійснює організаційне, методичне та наукове супроводження підготовки проектів щорічних послань Президента України до Верховної Ради України; наукове обґрунтування, аналіз та оцінка проблем і перспектив суспільно-політичного розвитку України дослідження та моніторинг регіональних аспектів суспільного розвитку; наукову експертизу проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, державних заходів соціально-політичного спрямування підвищення регіональної конкурентоспроможності тощо [218].

Інститут економіко-правових досліджень — провідна установа Національної академії наук України з проблем правового забезпечення розвитку економіки, зокрема регіонального розвитку.

Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» (до 29.10.2014 р. — Інститут регіональних досліджень НАН України) є провідною науковою установою в системі НАН України з проблем регіональної політики та транскордонного співробітництва, здійснює розробку проектів програм соціально-економічного розвитку різних територіальних одиниць тощо.

Виконання відповідними інститутами законодавчих ініціатив формування підвищення конкурентоспроможності регіонів створює відповідні умови для набуття регіонами високих показників соціально-економічного розвитку.

Розгляд регіональної конкурентоспроможності неможливий без детального аналізу інституційних учасників її забезпечення. Державні органи та органи місцевої влади чинять прямий та опосередкований вплив на зміну конкурентоспроможності територіальної одиниці місцевого самоврядування. Характеристика обов'язків та повноважень державних органів влади дозволяє визначити сфери впливу та їх ефект на зміни регіональної конкурентоспроможності.

Питанням дослідження державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів присвячено багато праць закордонних та вітчизняних вчених, зокрема роботи А. Гнатенка [219], Л. Громоздової [220], Н. В. Дацій [221], В. Єліневського [222], П. Беленького та О. Другова [223], З. В. Герасимчук [224], Б. Данилишина [225]. В означених працях висвітлюються наукові засади управління сталим соціально-економічним розвитком регіонів та напрями вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Не зважаючи на велику кількість досліджень питань розвитку і взаємодії державного та регіонального рівнів влади, дослідження діагностики конкурентоспроможності є надзвичайно актуальними і завжди знаходяться в полі зору українських вчених. Процеси подальшого етапу децентралізації вимагають формування ефективної моделі взаємодії регіональної та державної влади з метою забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів. Розробка обґрунтованої політики регіонального розвитку, яка би базувалась на ключових принципах зростання параметрів соціально-економічного розвитку регіону, призвела б до зниження диспропорцій у розвитку територій (регіонів) та зниження економічних, соціальних та політичних проблем регіонів.

Вплив державного регулювання розвитку регіонів обумовлений соціально-економічними та історико-культурними особливостями становлення регіонів нашої держави. Від того, за допомогою яких механізмів та інструментів здійснюватиметься державне регулювання регіонального розвитку, залежить якість і швидкість здійснення реформ як у регіонах, так і у країні в цілому [226].

У 2010 році Україна змінила форму правління та повернулась до президентсько-парламентської республіки, що посилює вплив Президента України та його Адміністрації. З початку 2014 року відбувається одна з найефективніших реформ українського уряду «Національний проект «Децентралізація», суть якого полягає в наданні більших прав та переваг місцевим бюджетам з питань розподілу бюджету та повноважень з управління. За результатами першого етапу децентралізації в Україні 2014 – 2018 рр. державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 39 разів: з 0,5 млрд в 2014 до 19,37 млрд грн у 2018 році. За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано у 2015-2018 роках більше 10 тисяч проектів [227].

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури своєю місією визначило «формування та реалізація державної політики з метою створення комфортного, якісного та безпечного життєвого простору для розвитку людини» саме шляхом підвищення конкурентоспроможності [216]. Також держава шляхом функціонування Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) забезпечує використання державних інструментів для фінансування нових об'єктів, в першу чергу, бюджетної сфери. Проблемами підготовки та відбору проектів регіонального розвитку на державному рівні ДФРР зазначено [228]:

Низький рівень культури стратегічного планування.

1. Низька якість планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку.

2. Закритість процедур відбору проектів для фінансування з Державного фонду регіонального розвитку.

3. Діючи критерії експертного оцінювання на сьогоднішній день не забезпечують якісну оцінку регіональних проектів розвитку.

Виявлені проблеми свідчать про неспроможність регіональних органів влади до оцінки потенціалу території та можливості забезпечення підготовки проектів регіонального розвитку. Існує чітка необхідність того, що проекти, які подаються на співфінансування до Державного фонду регіонального розвитку, повинні співпадати з комплексною стратегією розвитку регіону, а не забезпечувати часткове відновлення інфраструктури.

З загальнодержавних негативних факторів, що чинять вплив на регіональну конкурентоспроможність варто виокремити: плаваючий курс валют, зокрема девальвація гривні; корупція державних та місцевих органів влади, бюрократизм на «місцях»; незахищеність прав інвесторів; макроекономічна нестабільність; російська війна проти України; зубожіння населення; подолання наслідків пандемії Covid-19; висока вартість кредитних ресурсів; відсутність перспектив поліпшення ситуації у сфері підтримки інвестиційної і підприємницької діяльності; підтримка владою інтересів не малого та середнього бізнесу, а великого бізнесу; відсутня практика впровадження нових підходів у реалізації проектів державного партнерства; відсутня координація та державна підтримка залучення бізнесу до сфери інноваційної діяльності тощо.

На державному рівні позитивними факторами є продовження здійснення процесів децентралізації, євроінтеграції та направлена політика на ефективне використання наявного в регіонах потенціалу енергоефективності. Наявність бюджетних ризиків обумовлює залежність багатьох регіонів від податків бюджетотворюючих підприємств.

На сучасному етапі розвитку економіки України перед приморськими регіонами виникають нові завдання мінімізації ризиків та досягнення найбільших ефектів в контексті підвищення регіональної

конкурентоспроможності через вплив, в тому числі, світових глобальних економічних тенденцій:

- енергетичний аспект (полягає в подальшому формуванні політики енергонезалежності, підвищення енергоефективності, забезпечення ядерної та радіаційної безпеки на території регіонів та держави в цілому);

- економічний аспект (полягає в проведенні політики системного післявоєнного відновлення та відбудови, імпортозаміщення, підтримання вітчизняного виробника, посилення умов підвищення економічної незалежності);

- підвищення інвестиційної привабливості регіонів (в контексті розкриття інноваційного потенціалу та підвищення вартості людського капіталу регіону);

- територіально-адміністративний аспект (полягає в подальших процесах децентралізації та активізації співробітництва територіальних громад);

- інфраструктурний аспект (полягає в подоланні негативних наслідків надмірної урбанізації);

- соціальний аспект (формування соціально-економічних умов для розвитку гармонійної особистості, формування прошарку «розумової еліти» регіону, подолання негативних наслідків стрімкого збільшення міграційних процесів).

Міжрегіональне та транскордонне співробітництво приморських регіонів в подальшому може виступати підґрунтям для міжнародного співробітництва. Приморськими регіонами України укладено низку угод з країнами світу щодо торгівельно-економічного, науково-технічного і наукового співробітництва. Лідером за кількістю таких угод є Запорізька область (38 од.) з укладеними угодами з Китаєм, Болгарією, Грецією, Польщею, США, Францією, Фінляндією, Словачією тощо. Одеська область (33 од.) має укладені угоди з Канадою, Норвегією, Туркменістаном, Грузією, Литвою, Кубою, Румунією тощо. Миколаївська область (23 од.) має укладені угоди з Грецією, Угорщиною, Польщею, ПАР, Китаєм, Болгарією, Хорватією тощо. Херсонська область (9 од.) – з Італією, Іраном, Грузією, Білорусією, Казахстаном, Румунією, Турцією.

Серед переліку проектів регіонального розвитку, були подані на розгляд конкурсної комісії з відбору проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу від приморських регіонів зазначені проекти [229]. Найбільшу кількість проектів представила Одеська обласна рада (38 од.). Серед проектів необхідно виділити проекти, що торкалися питань розбудови інфраструктури в регіоні, музеїв, університетів, спортивних майданчиків, інноваційних центрів, медичних закладів тощо. Проекти Миколаївської області (18 од.) стосувались підвищення конкурентоспроможності регіону в цілому, заснування автоматичних пунктів доступу до публічних послуг

органів влади, створення курорту місцевого значення в Коблево. Проекти Херсонської області (17 од.) відображали потреби регіону у якісних комунальних, освітніх, медичних послугах, соціалізації внутрішньо переміщених осіб. Найменшу кількість проектів представила Запорізька область (6 од.), проекти торкалися питань діяльності Агенції розвитку у Запорізькій області та м. Мелітополі, забезпечення пожежної охорони, використання альтернативних джерел енергії. Аналіз поданих проектів свідчить про наявні економічні та соціальні проблеми в приморських регіонах.

Україна має незначний досвід у сфері діагностики конкурентоспроможності регіонів з оцінкою результатів впливу певних заходів економічної політики. Відсутність ефективної системи діагностики та оцінки не дозволяє оцінити ефективність заходів регіонального розвитку в Україні. Впровадження ефективних механізмів здійснення трансформацій у сфері регіонального розвитку необхідно проводити з метою залучення приватного, громадського сектору, міжнародних організацій та органів самоорганізації населення, створення дієвої системи діагностики. Проведено діагностику регіональної політики реалізації стратегій розвитку приморських регіонів у розрізі елементів конкурентоспроможності, зокрема за показниками конкурентоспроможності. Діагностика досягнення конкурентоспроможності складових за елементом «територія» приморських регіонів, наведена у додатку Е дозволила визначити позитивні риси регіональної конкурентоспроможності приморських регіонів, стимули до розвитку та проблеми питання.

Необхідно зазначити, що звіти про виконання планів Стратегій розвитку регіонів найдетальніше розписані за Одеським регіоном (за районами та напрямками діяльності), що полегшує процес діагностики, співставлення запланованих та виконаних завдань. Окрім зазначених пунктів, в Одеській області заплановані роботи з запобігання подальшого поглиблення берегової ерозії та забезпечення безперешкодному проходженню паводків, відновлення природного стану русла річки, збільшення пропускної спроможності русла річки. Значний перелік заходів з охорони навколишнього природного середовища дозволяє попереджувати негативні тенденції розвитку територій та сприяють зняттю соціальної напруги. В Одеській області з метою поступового збільшення ПЗФ також проведено інвентаризації не менш як 70% об'єктів ПЗФ області. За результатами діагностики необхідно відмітити про особливу увагу місцевої влади до забезпечення доступу та комфортного перебування користувачів культурних послуг.

Керівництво Херсонської області також впроваджує природоохоронні заходи та заходи, пов'язані з територіальним плануванням та територіальним розвитком.

В Запорізькій та Миколаївській областях найменше з-поміж приморських регіонів визначено заходів в забезпечення конкурентоспроможності регіону за елементом «територія». В Миколаївській області

особливу увагу приділено ремонту автошляхів, незадовільний стан яких пояснюється недотриманням міжремонтних термінів експлуатації автошляхів, недостатнім фінансуванням дорожньої галузі, високою інтенсивністю великовагових транспортних засобів, навідповідністю міцності дорожніх конструкцій умовам руху транспорту.

Проведена діагностика дозволила ідентифікувати позитивні риси та досягнення, використані стимули та мотиватори, проблемні питання досягнення конкурентоспроможності за складовими елементу «бізнес-процеси» Запорізької, Одеської, Херсонської та Миколаївської областей (табл. Е.2).

У Херсонській області у зв'язку з відсутністю фінансування реалізація наступних проектів не відбувалась:

- розбудова туристичної інфраструктури та індустрії гостинності області;
- розвиток сільського зеленого туризму;
- забезпечення збору та переробки твердих побутових відходів;
- створення системи енергетичного менеджменту; заміщення традиційних джерел енергопостачання альтернативними видами палива.

В 2020 році Херсонська область була одним з трьох регіонів-лідерів за виконанням президентської програми «Велике будівництво» (98% виконання запланованих робіт; загальна протяжність ділянок ремонту – 128 км). В економіку області в 2020 році залучено більше 430 млн дол. Масштабний туристично-курортний проект «La Perla Azzura» увійшов до переліку 100 пріоритетних інвестиційних проектів, затверджених Кабінетом міністрів України [230].

З метою сприяння подальшій популяризації та просуванню якісної харчової продукції місцевих товаровиробників на внутрішній та зовнішній ринки серед рекомендацій, вказаних в Звіті про виконання Стратегії розвитку регіону значиться: «поширення практики впровадження міжнародних систем управління безпечністю харчових продуктів з метою виходу продукції на нові закордонні ринки; зменшення відсоткової ставки для підприємств за користування кредитами для проведення модернізації та реконструкції; нанесення логотипа «Кулінарна спадщина «Херсонщина» на товарах місцевих виробників, стимулювання споживчого попиту на місцеві товари»

В Одеській області серед запланованих заходів було відсутнє фінансування на будівництво заводів з переробки сміття та паспортизація існуючих полігонів твердих побутових відходів у сільській місцевості, зокрема, можливо, очікується підтримка інвесторів. Значна увага приділена розвитку туристичного комплексу.

В Миколаївській області, окрім боротьби з безробіттям та впровадження технологій у виробництво та стимулювання виготовлення промислової продукції, приділена увага розвитку морського порту.

В Запорізькій області опрацьовано проекти зі смарт-спеціалізації в регіоні та надані рекомендації до відповідних міністерств щодо подальшого планування розвитку регіону.

В табл. Е.3 Додатку Е відображено позитивні риси та досягнення, використані стимули та мотиватори досягнення конкурентоспроможності за складовими елементу «людський капітал» Запорізької, Одеської, Херсонської та Миколаївської областей. Проблемних питань в процесі аналізу складових цього елементу виявлено не було.

В Запорізькій області за даними з сайтів облдержадміністрацій було проведено найменше заходів, серед яких необхідно виділити соціальну підтримку ветеранів війни, праці, дітей війни, осіб з інвалідністю тощо, заходи щодо патріотичного виховання молоді та активізації співпраці між суб'єктами підприємництва та закладами професійно-технічної освіти і закладами вищої освіти. Можливо, на сайті наведено мінімум інформації щодо проведених заходів, що ускладнює здійснення діагностики.

В Одеській області увага приділення розвитку дошкільної освіти в регіоні, впровадженню заходів НУШ, соціальної підтримки малозабезпечених верств населення та покращенню якості забезпечення медичними послугами.

В Миколаївській області зазначено про розвиток соціальних послуг.

Найбільше проведених заходів, що стосуються людських ресурсів зазначено на сайті Херсонської області, серед яких необхідно виділити підтримку дошкільної освіти, медичного забезпечення регіону та надання допомоги молоді щодо забезпечення житлом.

Позитивні риси та досягнення, використані стимули та мотиватори досягнення конкурентоспроможності за складовими елементу «адміністрування» Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей дозволяють відображають проекти та досягнення щодо програм. За Одеською областю дані на сайті були відсутні. В Запорізькій та Миколаївській областях за результатами діагностики конкурентоспроможності за елементом «адміністрування» опрацьовані пропозиції стосовно питань регіонального та регіональної політики, також розроблено та реалізовано навчальні програми підвищення кваліфікації державних службовців.

В Херсонській області тривають роботи щодо розбудови мережі центрів надання адміністративних послуг та юридичного оформлення функціонування АРР.

Проблемними питаннями діагностики залишається надання об'єктивної неупередженої статистичної інформації щодо регіонального розвитку. Вимоги до статистичної інформації про дані регіонального розвитку відповідають принципам та вимогам до будь якої статистичної інформації: інформативність, достовірність, об'єктивність, вчасність, комплексність, відкритість та доступність (табл. Е.4 додатку Е).

Роль статистичної інформації в проведенні діагностики полягає в наступному:

1. Ідентифікація показників регіонального розвитку з метою подальшого аналізу.

2. Постійний моніторинг визначених показників з метою оцінки параметрів змін конкурентоспроможності регіону в усіх сферах соціально-економічного розвитку.

3. Визначення стану регіонального розвитку відповідно до стратегії підвищення конкурентоспроможності.

4. Підготовка аналітичних звітів, демонстраційних матеріалів, публікація їх у відкритих джерелах для використання у роботі державних та місцевих органах влади.

5. Проведення національних та міжнародних зіставлень регіонального розвитку.

Реалізація ефективної діагностики регіональної конкурентоспроможності ґрунтується на подоланні проблем збору та обробки доступної статистичної інформації, зокрема, невідповідності статистичних показників потребам моніторингу, їх рівнів консолідації та деталізації; періодичності, відсутності зрозумілої візуалізації даних; статистичних звітів та публікацій.

Затвердження стандартів збору та обробки статистичної інформації з єдиною базою даних, відкритою для публічного доступу для швидкого пошуку та обробки інформації, подальшої аналітичної роботи, групування показників за характером «адресності матеріалу» порівняння та використання показників для подальшого формулювання стратегічного розвитку. В сфері інформаційного забезпечення регіонального розвитку є одна основна трудність – відсутність єдиного джерела інформації, яке б надало комплексну оцінку сучасного стану та динаміки соціально-економічного розвитку регіонів. Існуючі дані зібрані за галузевим принципом, недостатні для вирішення питань регіональної політики

В продовження аналізу конкурентоспроможності за елементом «адміністрування» розглянемо результати діяльності АРР в приморських регіонах (табл. Е.5 додатку Е), за результатом якого визначено, що в Запорізькій області АРР постійно проводяться наступні роботи:

- проведення збору та аналіз інформації щодо інструментів міжнародної технічної допомоги.

- налагодження співпраці з АРР іноземних держав для запозичення їх досвіду організації роботи АРР.

- зустрічі з делегаціями представників іноземних держав, вітчизняних та іноземних інвесторів.

- підготовка до проведення та участі у міжнародному інвестиційному форумі «InCo Forum-2020».

- моніторинг та створення бази інвестиційних пропозицій.

- підготовка, реалізація та моніторинг проектів ДФРР.

В Миколаївській області у 2020 році розпочато роботу щодо створення АРР: проведено робочі зустрічі потенційних співзасновників, на яких було презентовано основні завдання і функції та визначено пріоритети діяльності майбутньої АРР; підготовлено проект положення про устанovu «Агенція регіонального розвитку Миколаївської області», розроблено кошторис витрат

на утримання агенції та проведено співбесіди з потенційними кандидатами на посаду директора.

На даний час Донецька АРР не функціонує, всі працівники агенції звільнені за власним бажанням, не здійснювалась будь-яка діяльність установи з жовтня 2019 року.

Окрім моніторингу досягнутих показників конкурентоспроможності приморських регіонів в розрізі елементів за 2018-2019 рр доцільно провести функціональну діагностику управління конкурентоспроможністю. Затвердження та виконання рішень об'єднаними територіальними громадами, районними адміністраціями, міськими радами, обласними радами та адміністраціями стосовно управління конкурентоспроможністю в регіонах відбувається відповідно до затверджених Стратегій розвитку регіонів, в яких виокремлено напрям стосовно підвищення конкурентоспроможності регіону. В додатку Е табл. Е.5 виконано аналіз сучасного стану (станом на 01.06.2021 року) управління конкурентоспроможністю регіональними та місцевими органами влади приморських регіонів відповідно Стратегій регіонального розвитку, затверджених до 2027 року.

В Стратегії регіонального розвитку Запорізької області до 2027 зазначено стратегічним пріоритетом «Конкурентоспроможна економіка регіону», відповідно до якого визначено наступні оперативні цілі:

1. Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах.
2. Розвиток бізнес-екосистеми регіону.
3. Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу.
4. Модернізація транспортно-логістичної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів.

Заплановані заходи з досягнення оперативних цілей, починаючи з початку 2021 року підкріплені рішеннями ОДА, РДА, ОТГ. Затверджена рішенням Запорізької обласної ради від 18.03.2021 р. Комплексна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2021-2023 роки передбачає наступні програмні проекти:

1. Грантовий проект «EXCELTOUR», суть якого полягає у проведенні навчання для учасників проекту за системою Європейського фонду управління якості (EFQM) та залучення до участі у ньому представників сфери туризму.
2. «Grant4business», направлений на Забезпечення інформаційної допомоги підприємцям у пошуку грантової підтримки
3. Інформаційна платформа для бізнесу «БізнесІнформ. Платформа передбачає функціонування в соціальних мережах та месенджерах з метою консолідації необхідної для бізнесу інформації та онлайн-консультування підприємців
4. Проект «Громадський контроль», що направлений на контроль за об'єктами незаконної підприємницької діяльності через створення інтерактивної мапи об'єктів торгівлі

5. Функціонування Центру Підтримки Експорту, функції якого будуть полягати в проведенні тренінгів, експортного форуму. Впровадження аналітичних досліджень таргетованих закордонних ринків.

6. Проект «FabLab Robotics», що передбачає організацію роботи технологічного простору та його реєстрацію у світовій мережі Fab Foundation з метою спрощення доступу молодих винахідників до подальшої комерціалізації власних ідей.

7. Розвиток мікробізнесу у сфері зеленого туризму в селі Геленджик з метою створення матеріально-технічної бази зеленого туризму та робочих місць для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

8. Туристичний кластер Смирновської селищної ради Запорізької області передбачає шляхів створення кластеру сільського туризму (2 туристичних маршрути) та промоція у ЗМІ.

9. Проект «Бізнес-профіль області» направлений на систематизацію даних про товаровиробників області у розрізі галузей та товарів, розробку електронного каталогу товарів та послуг місцевого бізнесу, поширення презентаційних матеріалів на доступних Інтернет-ресурсах

10. Проект «Бізнес-освіта» направлений на організацію серії освітніх, форумних та виставкових заходів для підвищення компетенції підприємців області та обміну досвідом.

Вищезазначені проекти будуть профінансовані протягом 2021-2023 рр. коштами обласного, місцевого бюджетів та інших джерел.

Програма соціально-економічного та культурного розвитку Бердянської міської територіальної громади на 2021 рік [231], затверджена рішенням Бердянської міської ради від 28.01.2021 р. передбачає окремий розділ «Зростання конкурентоспроможності економіки, створення умов для розвитку бізнесу та залучення інвестицій». Зростання конкурентоспроможності міської територіальної громади передбачається за рахунок ефективного використання об'єктів комунальної власності, підтримки розвитку підприємництва та створення умов для функціонування ринку, активізації інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності, застосування ефективних енергозберігаючих технологій, активізації промисловості та інфраструктури. Зокрема, що стосується модернізації Бердянського морського торговельного порту, то заплановано придбання основних засобів, їх модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція); продовження перевалки вітроенергетичного обладнання для вітроенергетичних станцій у режимі імпорту.

Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу Запорізької області відповідно до Стратегії регіонального розвитку спирається на прийняте рішення Запорізькою ОДА від 18.03.2021 р. Про затвердження регіональної програми будівництва, реконструкції, модернізації об'єктів інфраструктури, соціально-культурного та екологічного призначення по Запорізькій області на період до 2024 року. Територіальні громади м. Бердянська та м. Приморська також, активізуючи зусилля по нарощенню туристично-рекреаційного потенціалу прийняли рішення щодо розвитку інфраструктури

та підготовки до туристичного сезону (Рішення Бердянської міської ради від 29.04. 2021 р. Про внесення змін до Програми з впровадження заходів щодо збереження, охорони, відтворення та раціонального використання земельних ресурсів на території Бердянської міської територіальної громади Запорізької області на 2021 рік; Рішення №50 Бердянської міської ради «Про затвердження Положення про сектор реклами курорту та туризму виконавчого комітету Бердянської міської ради у новій редакції»; Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку Приморської міської ради на 2021 рік; Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження «Програми реформування соціального розвитку житлово-комунального господарства та поліпшення екологічного стану Азовського моря Приморської міської територіальної громади» на 2021 рік.

Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про внесення змін до місцевої цільової програми «Благоустрій населених пунктів Приморської територіальної громади на 2021 рік»; Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження місцевої цільової програми «Програма робіт по озелененню, утриманню, догляду зелених насаджень на території населених пунктів Приморської територіальної громади» на 2021 рік; Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження місцевої цільової програми «Програма розвитку інфраструктури території Приморської територіальної громади» на 2021 рік; Рішення Приморської міської ради від 30.04.2021 р. Про підготовку до оздоровчого сезону, та затвердження плану заходів 2021р. тощо).

Необхідно зазначити, що значної уваги в Бердянській та Приморській міських територіальних громадах приділяється проведенню робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг населених пунктів.

В Стратегії регіонального розвитку Херсонської області до 2027 зазначено стратегічним пріоритетом «Посилення конкурентних переваг області на основі смарт-спеціалізації», відповідно до якого визначено наступні оперативні цілі:

1. Збільшення доданої вартості аговиробництва, розвиток сільських територій.

2. Розвиток медичного туризму

Зокрема, рішенням колегії Херсонської державної адміністрації від 26.02.2021 затверджено Проект програми розвитку малого і середнього підприємництва у Херсонській області на 2021-2023 роки, в якому виділено проблеми розвитку бізнесу, характерні дл Херсонського регіону. Запропоновано Забезпечення фінансово-кредитної та інформаційно-маркетингової підтримки МСП що полягає у компенсації частини відсотків за кредитами на розвиток виробництва продукції з високою часткою доданої вартості та інноваційною складовою у пріоритетних галузях області, серед яких визначено сільське господарство (вид діяльності згідно з КВЕД – рибне

господарство). Також планується проведення консультативних заходів, круглих столів, семінарів, ярмарків тощо. Планується проведення аграрної конференції «Інтеграція в ланцюги доданої вартості», створення Цетру креативної економіки, реалізація проекту міжнародної технічної допомоги «Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва» (заходи вже підкріплені відповідними розпорядженнями голови Херсонської ОДА). Заплановані заходи будуть профінансовані протягом 2021-2023 рр. коштами державного, обласного, місцевого бюджетів та інших джерел.

Здійснення аналізу прийнятих рішень та розпоряджень серед приморських районів та ОТГ Херсонського регіону ускладнюється відсутністю актуальної інформації на сайтах.

На офіційному сайті Новотроїцької селищної ради Генічеського району [232] є затверджене Рішення від 09.04.2021 р. № 329 Про селищну програму соціально-економічного та культурного розвитку Новотроїцької територіальної громади на 2021 рік (нова редакція), в якому щодо розвитку агропромислового комплексу зазначені наступні завдання на 2021 рік:

- ефективне використання земельного фонду громади;
- підвищення ефективності та надійності функціонування зрошувальних систем;
- інтенсифікація розвитку тваринницької галузі сільського господарства;
- залучення проектів міжнародної технічної допомоги до розбудови інфраструктури аграрного ринку на селі.

Стосовно другої оперативної цілі зазначимо, що на момент здійснення аналізу серед бази даних рішень Херсонської ОДА та місцевих ОТГ не було виявлено рішень, пов'язаних із реалізацією запланованих заходів відповідно до другого стратегічного пріоритету, були лише затверджені рішення щодо організації та підготовки до початку туристичного сезону.

В Стратегії регіонального розвитку Миколаївської області до 2027 зазначено стратегічним пріоритетом «Стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки», відповідно до якого визначено наступні оперативні цілі:

1. Створення нових та модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки (відсутні прийняті рішення та розпорядження органів місцевої ради на момент аналізу)
2. Зростання конкурентоспроможності економіки області, у тому числі сільських районів та міст (відсутні прийняті рішення та розпорядження органів місцевої ради на момент аналізу)
3. Створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва.
4. Розвиток туристичної індустрії.

Розпорядження Миколаївської обласної ради та рішення виконкому Миколаївської міської ради закладають підґрунтя для розвитку підприємництва в області та місті. Зокрема, в затвердженій рішенням

Миколаївської міської ради від 24.12.2020 №2/21 Програмі розвитку малого і середнього підприємництва у м. Миколаєві до 2023 року зазначені вжиті заходи щодо мінімізації негативних наслідків для фінансового стану малого та середнього підприємництва, викликаних поширенням коронавірусної хвороби COVID-19, зазначені ініціативи для активізації підприємництва в місті за рахунок кошів міського бюджету та інших джерел:

- удосконалення фінансової підтримки підприємництва (в т. ч. часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами МСП для інвестиційних проектів);
- оптимізація надання адміністративних послуг;
- впровадження ринкових підходів до популяризації місцевого виробника (міська компанія «Зроблено у Миколаєві»);
- розвиток інформаційної підтримки підприємців (День підприємця, конкурс «Кращий підприємець», «Віртуальний консультант» тощо).
- заходи з підвищення освітнього та кваліфікаційного рівня МСП (Майстерня стартапів, Школа молодого підприємця, Професійна майстерня, «Підприємництво зі школи»);
- реалізації інвестиційного проекту «DemoUkraineDH у місті Миколаїв

4. Заходи з розвитку туристичної сфери спираються на розпорядження Миколаївської обласної, рішення Ольшанської селищної ради Миколаївського району, рішення Нечаянської селищної ради Миколаївського району, розпорядження міського голови м. Миколієва, рішення виконкому Миколаївської міської ради, рішення міської Ради Миколаєва. Серед яких значна увага приділяється організації дозвілля населення міст та сел (зокрема організація фестивалю ULTRA FEST Trykhaty в с. Трихати), благоустрою та озелененню території, охороні навколишнього середовища.

В Стратегії регіонального розвитку Одеської області до 2027 зазначено стратегічним пріоритетом «Ефективний економічний простір», відповідно до якого визначено наступні оперативні цілі:

1. Підтримка регіонального виробника (відсутні прийняті рішення та розпорядження органів місцевої ради на момент аналізу).
2. Сталий розвиток середнього та малого підприємництва.
3. Розбудова та розвиток національного логістичного хабу (відсутні прийняті рішення та розпорядження органів місцевої ради на момент аналізу).
4. Приваблива інвестиційна платформа.
5. Висопродуктивне аграрне виробництво. Збереження та стабільне зростання виробництва продукції тваринництва.
6. Цифрова трансформація.

Програма сприяння розвитку міжнародної та інвестиційної діяльності Одеської області на 2021-2023 роки (рішення Одеської обласної ради) демонструє приклади ефективного залучення іноземного капіталу приморським регіоном в морегосподарський комплекс:

- реалізовано масштабний проєкт з будівництва у порту «Південний» зернового терміналу «Нептун» (Neptune);

- збудовано перевантажувальний комплекс зерна в тилу причалу №1-3 в районі Андросівського молу;

- у 2017 році розпочато реалізацію другого етапу глобального проєкту у порту «Південний» щодо будівництва мультифункціонального, орієнтованого на переробку сої, олійноекстракційного заводу потужністю 5000 тон на добу

Програмою заплановано (за рахунок коштів місцевого бюджету) формування якісного регіонального інвестиційного продукту, розширення експортних можливостей регіону, поглиблення міжнародного, міжрегіонального та транскордонного співробітництва, діяльність в міжнародних та міжрегіональних організаціях, сприяння залученню зовнішніх ресурсів до Одеської області, заходи зі сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції.

Необхідно зазначити щодо інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, існує можливість їх реалізації в приморських регіонах за співфінансуванням ДРФФ та місцевого бюджету. В табл. 3.16 визначено, фактично проєкти, які реалізуються в приморських регіонах за співфінансуванням ДРФФ та місцевого бюджету не всі є завершеними на звітну дату. Найбільш ефективно проєкти реалізовано в Херсонській області (за загальною кількістю та кількістю завершених проєктів). В Миколаївській області не реалізовано жодного запланованого проєкту за 2019 рік.

Рішення щодо розвитку аграрного виробництва відповідно до сформульованих стратегічних пріоритетів регіонального розвитку до 2027 року спирається на затвердженій Одеською обласною радою регіональній Програмі розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2023 роки «Аграрна Одещина»ю Програмою передбачається часткове здешевлення вартості придбання сільськогосподарської техніки, машин, устаткування, що застосовується у виробничих процесах, як в рослинництві, так і у тваринництві, часткова компенсація витрат на придбання базового насіння, племінного молодняка, худоби і птиці, а також фінансування розробок по створенню нових сортів пшениць, з високими показниками якості зерна, пристосованих до вирощування у степовій зоні України, заходи щодо зменшення вартості електроенергії, витраченої на подачу води для зрошення.

Продовження заходів з цифрової трансформації в регіоні спирається на Рішення Одеської обласної ради від 19 лютого 2021 року № 63-VIII «Про затвердження регіональної програми цифрової трансформації Одеської області на 2021-2023 роки», в якому проаналізовано стан інфраструктури цифрової трансформації в області, зазначені пріоритети цифрової трансформації в державному управлінні, безпеці та обороні, інфраструктурі та соціально-економічному розвитку області, медичній та освітній галузях області.

Таблиця 3.16

**Стан використання коштів ДФРР приморськими регіонами
(на 01.01.2020 року)**

Регіон	Передбачено на реалізацію проектів			Кількість проектів, од.	Фактично завершено проектів на звітну дату, од. %
	Всього, тис грн	Кошти ДФРР, тис. грн	Кошти місцевого бюджету, тис грн		
Запорізька область	266 417,615	232 303,710	34 113,905	23	6; 26,1%
Миколаївська область	170 537,255	153 993,214	16 544,041	5	0;-
Одеська область	381 946,275	323 563,352	58 382,923	14	4; 28,6%
Херсонська область	251 514,225	220 931,568	30 582,657	31	15; 48,4%

Джерело: [216]

Також розпорядження Одеського міського голови Про організацію використання кваліфікованих електронних довірчих послуг, Про надання матеріальної допомоги на навчання комп'ютерним технологіям, Про затвердження Міської цільової програми розвитку інформаційної системи містобудівного кадастру на 2021-2025 роки підкріплюють курс на підвищення конкурентоспроможності регіону за рахунок цифровізації.

У роботі удосконалено науково-методичний підхід діагностики управління конкурентоспроможністю приморських регіонів шляхом використання формалізованих та неформалізованих методів діагностики, який, на відміну від наявних, охоплює три етапи – діагностику інституційного забезпечення конкурентоспроможності; діагностику реалізації конкурентоспроможності стратегічних планів розвитку приморських регіонів; діагностику проектів конкурентоспроможності приморських територіальних громад, що дозволяє ідентифікувати проблеми публічного управління та адміністрування конкурентоспроможністю приморських регіонів.

Проаналізовані документи міських органів влади приморського регіону дають змогу зробити наступні висновки щодо сучасного стану управління конкурентоспроможністю:

1. Необхідно зазначити про складність об'єктивного аналізу прийнятих рішень та розпоряджень місцевих органів влади через відсутність інформації на офіційних сайтах саме приморських районів та селищних територіальних громад –рішення або майже відсутні, або представлено архів до 2020 року. Постійне наповнення сайтів, оновлення інформації створює імідж громади, дозволяє відстежувати актуальні новини та заходи. Найгірше інформаційно наповнені приморські ради Миколаївської та Херсонської областей.

2. Найбільш повно розгорнуто визначено стратегічні пріоритети регіонального розвитку щодо забезпечення конкурентоспроможності в Одеському регіоні (6 пріоритетів), найменша кількість пріоритетів визначена в Херсонському регіоні (2 пріоритети).

3. Туристична галузь виступає складовою забезпечення конкурентоспроможності приморського регіону (в Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях). Відповідно формування пакету туристичних послуг регіону на засадах екосистемного підходу є перспективою для підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів.

4. Охорона довкілля, збереження та відновлення навколишнього середовища складають окремий стратегічний пріоритет, що не входить до пріоритетів напряму забезпечення конкурентоспроможності в приморських регіонах.

5. В кожному регіоні на початок 2021 року затверджені програми розвитку малого та середнього підприємництва. Відповідно розвиток економічних процесів приморських регіонів створює фундамент для стратегічного розвитку регіону.

6. В Одеській та Херсонській областях значну увагу в пріоритетах забезпечення конкурентоспроможності регіону приділено розвитку аграрного виробництва. Оскільки реальний сектор економіки вносить значний вклад в забезпечення конкурентоспроможності, розвиток промислового виробництва обумовлено в Запорізькому, Миколаївському та Одеському регіонах. Розвиток транспортної інфраструктури в межах забезпечення регіональної конкурентоспроможності заплановано здійснити в Запорізькому та Одеському регіонах.

7. Цифрова трансформація в Одеському регіоні; розвиток економіки на основі смарт-спеціалізації в Херсонському та Запорізькому регіонах – ключові пріоритети стратегічного розвитку приморських регіонів, що відповідають загальносвітовим тенденціям.

3.3. Комплексне оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів України.

Комплексне оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів ґрунтується на методичному підході розрахунку інтегрального показника, описаному в підпунктах 2.2 та 2.3. Для цього були опрацьовані вихідні дані зі статистичних джерел, розраховані відповідні відносні показники відповідно до сформульованих в підпункті 1.2 елементів конкурентоспроможності. Приморські регіони, маючи подібні географічні та кліматичні умови (вихід до морів, розташування на Півдні та Сході країни, степовий ландшафт, помірно-континентальний клімат), подібний рослинний та тваринний світ, все ж мають певні особливості, пов'язані, в першу чергу, з адміністративно-територіальним устроєм, рівнем розвитку сільського господарства та промисловості, бізнес-структур. Досліджуючи вихідні дані для

розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності приморських регіонів за елементом «Територія» (табл. 3.17) необхідно зупинитися на ключових особливостях кожного приморського регіону, підтверджених статистичними даними та проведеними розрахунками.

Таблиця 3.17

**Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника
конкурентоспроможності приморських регіонів за елементом
«Територія»**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Запорізька область						
ВРП на 1 км ² , млн грн / км ²	3,28	3,84	4,8	5,41	5,49	6,15
Зміна середніх цін с/г продукції,%	109,2	98,6	96,8	85,6	129,50	88,40
Зміна середніх цін промислової продукції,%	95,3	96,9	106,2	103,6	95,50	92,90
Щільність суб'єктів господарювання, тис од/ км ²	3,47	3,21	2,86	2,74	2,82	2,87
Витрати на охорону навколишнього середовища, тис грн/ км ²	21,76	39,10	30,06	39,19	39,86	33,22
«Заповідність території»,%	4,57	4,57	4,57	4,8	5,08	5,09
Херсонська область						
ВРП на 1 км ² , млн грн / км ²	1,13	1,36	1,68	1,94	2,18	2,41
Зміна середніх цін с/г продукції,%	104,9	103,6	99,7	100,5	104,7	94,6
Зміна середніх цін промислової продукції,%	98,1	102	103,2	101,1	104,4	104,8
Щільність суб'єктів господарювання, тис од/ км ²	1,76	1,67	1,61	1,56	1,62	1,59
Витрати на охорону навколишнього середовища, тис грн / км ²	0,28	0,08	0,11	0,54	0,26	0,39
«Заповідність території»,%	10,6	10,6	10,6	10,64	11,2	11,2
Миколаївська область						
ВРП на 1 км ² , млн грн / км ²	1,96	2,35	2,82	3,25	3,76	6,80
Зміна середніх цін с/г продукції,%	102	108,4	91	106,1	107	76,1
Зміна середніх цін промислової продукції,%	91,1	110,5	101,5	104	98,3	102,3
Щільність суб'єктів господарювання, тис од/ км ²	2,36	2,25	2,20	2,23	2,29	2,27

Продовження табл. 3.17

1	2	3	4	5	6	7
Витрати на охорону навколишнього середовища, тис грн / км ²	3,99	4,99	4,80	5,61	5,05	13,48
«Заповідність території»,%	3,07	3,07	3,07	3,07	3,14	3,14
Одеська область						
ВРП на 1 км ² , млн грн / км ²	2,9	3,6	4,49	5,2	5,92	6,61
Зміна середніх цін с/г продукції, %	96,1	111,5	99,5	101,1	88,4	61
Зміна середніх цін промислової продукції, %	96,1	109,2	112,2	92,4	107,4	100,7
Щільність суб'єктів господарювання, тис од/ км ²	3,99	3,78	3,84	3,95	4,13	4,17
Витрати на охорону навколишнього середовища, тис. грн / км ²	0,80	0,53	2,85	2,21	2,02	3,75
«Заповідність території»,%	4,4	4,53	4,53	4,53	4,68	4,68

Джерело: розраховано автором

Зростання рівня економічного розвитку приморських регіонів, в першу чергу, виявляється в підвищенні значення показника ВРП. При розрахунку цього показника відносно площі регіону встановлено, що в кожному досліджуваному регіоні за останні 5 років він мав тенденцію позитивну тенденцію та збільшувався з кожним роком. Херсонський регіон має найнижчий показник ВРП на км² поміж всіх приморських регіонів. Показники середньої зміни цін с/г та промислової продукції приморських регіонів коливаються кожен рік та в значній мірі залежать від зовнішніх факторів. За показником щільності суб'єктів господарювання можна робити висновки щодо інтенсивності ведення бізнесу в регіоні: найвищим рівнем характеризуються Одеський та Запорізький регіони, найменшим – Херсонський регіон. Зазначимо, що саме в Стратегіях регіонального розвитку Миколаївського та Одеського регіонів значну увагу приділено створенню умов для розвитку мсп. Нормативними актами України закріплено збільшення об'єму фінансування охорони навколишнього середовища та площі заповідних територій, відповідно до загальносвітових та європейських тенденцій. Показник «заповідності» території, також збільшився за рахунок набуття новими територіями приморських регіонів за 2018-2019 рр. статусу заповідників.

Економічні процеси чинять прямий вплив на рівень конкурентоспроможності регіону, їх дослідження вимагає ретельного відбору та обрахунку відносних показників, що характеризують інвестиційну, інноваційну діяльність в регіоні, активність споживання інтернет-послуг та специфічні показники для приморських регіонів, які стосуються добування

водних біоресурсів, розвитку туристичної галузі та транспортної інфраструктури (табл. 3.18).

Таблиця 3.18

**Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника
конкурентоспроможності приморських регіонів за елементом «Бізнес-
процеси»**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Запорізька область						
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП, %	18,8	20,6	18,9	16,8	16,9	17,3
Обсяг спожитих Інтернет послуг, тис. грн/ос.	93,2	128,9	149,6	171,6	146	162
Добування водних біоресурсів, тис т/ос.	12,8	16,2	14,8	7,5	5,4	3,5
Спеціалізація туристичної галузі регіону	2,29	2,55	2,79	2,59	2,97	2,45
Розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км	2354	2451,6	2241,1	2491,7	2779,8	3057,8
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні, %	0,6	0,7	0,7	0,9	1	1
Херсонська область						
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП, %	16,1	12,9	12,3	10,2	11	8,9
Обсяг спожитих Інтернет послуг, тис. грн/ос.	92,9	126,5	157,2	185	166,1	184,7
Добування водних біоресурсів, тис т/ос.	4,3	6,7	7,2	5,4	6,3	5,7
Спеціалізація туристичної галузі регіону	3,32	2,34	2,38	2,16	2,5	3,8
Розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км	2154	2389,6	2026,3	1648,3	1099,8	1209,8
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні, %	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2
Миколаївська область						
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП, %	10,8	9,2	8,0	8,2	8,1	8,0
Обсяг спожитих Інтернет послуг, тис грн/ос.	143	158	168,3	202	183,2	203,6
Добування водних біоресурсів, тис т/ос.	1,7	1,6	9,3	16,6	23,4	22,4
Спеціалізація туристичної галузі регіону	1,88	1,46	1,45	1,48	1,63	3,86

Продовження табл. 3.18

1	2	3	4	5	6	7
Розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км	1398	1418,8	1525	1519,8	1390,5	1529,5
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні, %	0,6	0,7	0,5	0,4	0,3	0,3
Одеська область						
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП, %	32,4	25,5	21,7	19,9	17,9	15,3
Обсяг спожитих Інтернет послуг, тис грн/ос.	481,2	506	532	498	344	379,5
Добування водних біоресурсів, тис т ₂ /ос.	9,3	7,3	4,6	5,4	7,2	4,4
Спеціалізація туристичної галузі регіону	1,43	0,99	1,1	0,89	1,33	3,44
Розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км	11987	12393,7	11487,2	11440,9	11824,6	13007,1
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні, %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Джерело: розраховано автором

За даними проведених розрахунків, встановлено, що найбільший рівень прямих іноземних інвестицій у ВРП мають Запорізький та Одеський регіони, проте динаміка показника в цих регіонах є негативною – прямі іноземні інвестиції зменшились у Запорізькому регіоні від 20,6% у 2015 році до 17,3% у 2020 році (зниження на 3,3%), в Херсонському регіоні – від 16,1% у 2015 році до 8,9% у 2020 році (зниження на 7,2%). Показник обсягу спожитих інтернет-послуг має тенденцію до коливання, проте з доступних статистичних показників за приморськими регіонами, саме він відображає процеси цифровізації та комп'ютеризації в регіонах.

Розрахований показник добування водних біоресурсів значно збільшився за досліджуваний період в Миколаївському регіоні та в Херсонському, знизився в Одеському та Запорізькому. Показник спеціалізації туристичної галузі підтверджує динаміку статистичних даних щодо кількості туристів та попиту на туристичні послуги в регіонах. Найбільший показник розвитку транспортної інфраструктури з-поміж приморських регіонів має Одеський (що корелює з напрямком підвищення конкурентоспроможності регіону за рахунок створення логістичного хабу в регіоні, визначеному в Стратегії регіонального розвитку до 2027 року), найменші – в Херсонському та Миколаївському регіонах. В Запорізькому регіоні збільшенн рівня показника розвитку транспортної інфраструктури (збільшення на 30% за досліджуваний період) відповідає виконанню оперативних планів за напрямом підвищення показників розвитку транспортної інфраструктури регіону згідно зі Стратегією регіонального розвитку до 2027 року).

За показником інтенсивності інноваційної діяльності в регіоні лідирує Запорізький регіон, що зумовлюється значною кількістю промислових високотехнологічних підприємств на території регіону. Найменші показники, які є незмінними за досліджуваний період – в Херсонському та Одеському регіонах.

Наступна група показників для обрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності приморських регіонів пов'язана з людськими ресурсам регіонів. Порядок проведення розрахунку індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР), який затверджений Кабінетом Міністрів України [233] та передбачає розрахунок трьох блоків показників.

Таблиця 3.19

**Показники ІРЛР за напрямом «Довге життя та здоров'я»
приморських регіонів**

Регіон	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років		Загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, на 1000 осіб наявного населення, проміле		Коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження, на 100 тис. осіб наявного населення, просянтиміле	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Запорізька область	71,11	71,39	-10,1	-10,9	22,1	23,8
Миколаївська область	71,06	71,32	-9	-10,0	22,7	20,6
Одеська область	70,98	71,35	-1,2	-1,3	18,0	18,2
Херсонська область	70,51	70,77	-9,0	-9,4	26,5	25,1

Джерело: розраховано автором

1. Довге життя та здоров'я (середня очікувана тривалість життя при народженні, загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження). За показниками наряду за 2018-2019 рр. (табл. 3.19) відстежується позитивна тенденція до збільшення середньої очікуваної тривалості життя, в той же час збільшується загальний коефіцієнт скорочення чисельності населення при народженні в усіх приморських регіонів (з найбільшим показником в Запорізькому регіоні). Коефіцієнт смертності від навмисного самоушкодження збільшився в Запорізькій та Одеській областях, зменшився в Миколаївській та Херсонській.

2. Добробут та гідні умови праці (обсяг видатків місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) на одну особу, відношення середньої заробітної плати до мінімальної, рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних). За показниками наряду за 2018-2019 рр.

(табл. 3.20) відстежується позитивна тенденція до збільшення середньої заробітної плати до мінімальної (в усіх приморських регіонах, з найбільшим показником в Запорізькому регіоні) та рівня працевлаштування зареєстрованих безробітних (окрім Одеської області, в якій, тим не менш найвищий рівень працевлаштування). Обсяг видатків місцевих бюджетів на одну особу скоротився за досліджуваний період в Запорізькій та Херсонській областях.

Таблиця 3.20

**Показники ІРЛР за напрямом «Добробут та гідні умови праці»
приморських регіонів**

Регіон	Обсяг видатків місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) на одну особу, грн.		Відношення середньої заробітної плати до мінімальної, разів		Рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7
Запорізька обл.	14671,1	13953,5	2,34	2,51	34,5	37,9
Миколаївська обл.	12801,1	13196,5	2,19	2,39	31,2	31,7
Одеська область	13571,5	13916,2	2,15	2,22	39,8	38,2
Херсонська область	12813,8	12516,6	1,9	1,96	35,8	36,3

Джерело: розраховано автором

3. Освіта (чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком три - п'ять років, кількість випускників вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації. За показниками напряму за 2018-2019 рр. (табл. 3.21) відстежується збільшення охоплення дошкільними навчальними закладами дітей лише в Одеській області. Кількість випускників внз є найвищою у Запорізькому регіоні.

Таблиця 3.21

Показники ІРЛР за напрямом «Освіта» приморських регіонів

Регіон	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком три - п'ять років, відсотків до загальної кількості дітей такого віку		Кількість випускників вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації, відсотків до загальної кількості населення у віці 25-75 років	
	2018	2019	2018	2019
Запорізька обл.	85,5	81,9	1,5	1,7
Миколаївська обл.	88,7	83,5	1,2	1,1
Одеська обл.	71,9	72,4	1,9	1,5
Херсонська обл.	82,7	79,7	1,1	1,2

Джерело: розраховано автором

За рейтингом індексу регіонального людського розвитку (табл. 3.22) показника лідирує Одеська область, потім в рейтингу слідує Запорізька та Миколаївська, Херсонська область має найнижчий рейтинг серед приморських регіонів. Показники ІРЛР є нижчими за середні по Україні. За показником індексу людського розвитку в світі Україна займає 88 місце в рейтингу та має високий рівень [235].

Таблиця 3.22

Індекс регіонального людського розвитку, 2019

Показник	Індекс регіонального людського розвитку	
Регіон	Рейтинг	Значення
Запорізька область	16	0,642
Миколаївська область	17	0,639
Одеська область	11	0,659
Херсонська область	21	0,615
Середній по Україні	-	0,669

Джерело: згруповано автором за даними [234]

В процесі розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності обчислено показники, зображені в табл. 3.23.

Таблиця 3.23

**Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника
конкурентоспроможності приморських регіонів за елементом
«Людський капітал»**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Запорізька область						
Економічна активність населення, %	96	96	96	96	96	89
Інноваційність персоналу, %	0,55	0,57	0,59	0,53	0,52	0,52
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, %	64	65	66	67	63	69
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	71,1	71,3	71,5	71,1	71,4	70,83
Херсонська						
Економічна активність населення, %	98	98	98	98	98	89
Інноваційність персоналу, %	0,13	0,15	0,17	0,16	0,12	0,13
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, %	67	68	68	70	65	65
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	70	70,1	70,8	70,5	70,8	70,05

Продовження табл. 3.23

1	2	3	4	5	6	7
Миколаївська область						
Економічна активність населення, %	97	97	97	97	97	98
Інноваційність персоналу, %	0,6	0,43	0,46	0,43	0,3	0,37
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, %	68	69	71	73	66	72
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	73,3	73,4	73,5	73,4	73,5	71,04
Одеська область						
Економічна активність населення, %	97	97	97	97	97	93
Інноваційність персоналу, %	0,55	0,34	0,30	0,25	0,22	0,22
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, %	54	55	56	57	55	58
Середня очікувана тривалість життя при народженні, роки	70,4	70,8	71,1	71	71,4	71,31

Джерело: розраховано автором

Зазначимо, що економічна активність населення в приморських регіонах знаходиться на високому рівні – від 98% в Миколаївському до 89% в Запорізькому та Херонському регіонах, що свідчить про високий відсоток економічно активного населення в структурі працездатного населення.

Найбільшу у часті в створенні інновацій на підприємствах приймає персонал в Запорізькому та Миколаївському регіонах, що пов'язано з значною кількістю індустриальних та високотехнологічних підприємств, які, власне, зосереджені в названих областях та створюють значний внесок до структури ВРП регіонів.

Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей створює умови для гармонійного розвитку дитини. Відповідний показник має коливність в приморських регіонах та найменший показник – в Одеському регіоні.

Середня очікувана тривалість життя при народженні – важливий соціальний показник, який відображає вплив економічних та екологічних умов приморських регіонів на життя людини. Необхідно зазначити про позитивну тенденцію збільшення цього показника в усіх при морських регіонах за досліджуваний період, проте наведені показники є нижчими за показники приморських європейських регіонів та регіонів Азії, що межують з океаном.

Останній блок розрахованих показників стосується якості та ефективності надання адміністративних послуг та виконання регіонального управління (табл. 3.24).

Таблиця 3.24

**Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника
конкурентоспроможності приморських регіонів за елементом
«Адміністрування»**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Запорізька область						
Використання бюджету, тис. грн. на 1 ос.	6118	11383	15980	18742	15251	8045
Кількість виконаних листів на 1 особу, од/ос.	13	13	13	13	13	16
Кількість прийнятих нормативно-правових актів, од/ос.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Кількість чиновників на 1 мешканця. ос./тис. ос.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Херсонська область						
Використання бюджету, тис. грн. на 1 ос.	475	3155	2963	7373	3992	3995
Кількість виконаних листів на 1 особу, од/ос.	15	15	15	15	15	17
Кількість прийнятих нормативно-правових актів, од/ос.	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Кількість чиновників на 1 мешканця. ос./тис. ос.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Миколаївська область						
Використання бюджету, тис. грн. на 1 ос.	6807	6543	7229	9844	9176	14055
Кількість виконаних листів на 1 особу, од/ос.	12	12	13	13	13	14
Кількість прийнятих нормативно-правових актів, од/ос.	1	0,9	1,1	1	1	1
Кількість чиновників на 1 мешканця. ос./тис. ос.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Одеська область						
Використання бюджету, тис. грн. на 1 ос.	10702	12622	16620	17652	15931	14405
Кількість виконаних листів на 1 особу, од/ос.	4,7	4,7	4,7	5,3	5,5	5,5
Кількість прийнятих нормативно-правових актів, од/ос.	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3
Кількість чиновників на 1 мешканця. ос./тис. ос.	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

Джерело: розраховано автором

Оскільки ключовим параметром при розрахунку вище приведених показників була кількість персоналу ОДА, відповідно найкращі показники за елементом «Адміністрування» мають найбільше значення, окрім кількості чиновників на 1 мешканця. Якщо робити висновки щодо ефективності роботи управлінського апарату регіону, то обрані показники лише частково відображають результати роботи, проте вони обрані з-поміж доступних статистичних даних. Показник використання бюджету є найбільшим в Запорізькому та Миколаївському регіонах, що свідчить про високий показник видатків обласного бюджету та відносно невелику кількість персоналу ОДА. Кількість виконаних листів на 1 особу персоналу ОДА найменша в Одеському регіоні, кількість прийнятих нормативно-правових актів – в Одеському та Запорізькому. Кількість чиновників на 1 мешканця найменші в Одеському регіоні, тобто за більшістю показників цей регіон є лідером за цим елементом.

Для можливості отримання порівнювальних даних та продовження розрахунку інтегрального показника, дані за 2015-2020 рр. були стандартизовані за допомогою формули (результати див. Дод. Є). Ця розрахункова процедура відбувалась наступним чином: агрегувались дані за кожним роком за кожним показником серед обраних регіонів, та серед них обирались максимальне та мінімальне значення, проводились розрахунки згідно формули (2.2). Таким чином, за кожним показником в кожному році розрахунковим методом виявлено конкурентоспроможний регіон (із значенням показника 1 та неконкурентоспроможний – 0). Наступним етапом було обчислення кожного показника елементів конкурентоспроможності приморських регіонів за досліджувані роки за допомогою середньої геометричної, згідно методики, викладеної в пп. 2.2. (табл. 3.25).

Таблиця 3.25

**Результати розрахунку за кожним показником
конкурентоспроможності приморських регіонів за 2015 – 2020 рр.**

Показники	Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
1	2	3	4	5
1. Територія				
ВРП на 1 км ²	0,96	0,4	0,93	0,00
Зміна середніх цін с/г продукції	0,58	0,52	0,46	0,7
Зміна середніх цін промислової продукції	0,33	0,5	0,71	0,67
Щільність суб'єктів господарювання	0,59	0,27	1,00	0,00
Витрати на охорону навколишнього середовища	1,00	0,16	0,03	0,01
«Заповідність території»	0,22	0,00	0,19	1,00
2. Бізнес-процеси				

Продовження табл. 3.25

1	2	3	4	5
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП	0,78	0,00	0,97	0,33
Обсяг спожитих Інтернет послуг	0,00	0,10	1,00	0,04
Добування водних біоресурсів	0,53	0,58	0,20	0,17
Спеціалізація туристичної галузі регіону	0,74	0,38	0,12	0,74
Розвиток транспортної інфраструктури	0,11	0,01	1,00	0,04
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні	1,00	0,58	0,00	0,08
3. Людський капітал				
Економічна активність населення	0,17	0,45	0,42	0,85
Інноваційність персоналу	0,98	0,70	0,39	0,00
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей	0,70	1,00	0,00	0,81
Середня очікувана тривалість життя при народженні	0,33	0,96	0,31	0,00
4. Адміністрування				
Використання бюджету	0,68	0,27	0,98	0,03
Кількість виконаних листів на 1 особу	0,22	0,33	1	0
Кількість прийнятих нормативно-правових актів	0,04	0,95	0,15	0,30
Кількість чиновників на 1 мешканця	0,73	0,18	1,00	0,17

Джерело: розраховано автором

Розраховані показники дають змогу розрахувати рівень конкурентоспроможності приморських регіонів за кожним показником та зробити висновки щодо «проблемних місць» забезпечення конкурентоспроможності регіонами. Згідно з проведеними розрахунками за методикою, викладеною в п.п. 2, розраховані середні показники рівня конкурентоспроможності приморських регіонів за елементами, що відображено в табл. 3.26-3.29 з відповідним рівнем конкурентоспроможності елементів приморських регіонів.

Таблиця 3.26

**Матриця рівня конкурентоспроможності
Запорізького регіону за елементами**

Рівень \ Елемент	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес-процеси»	«Адміністрування»
Високий (0,80 – 1)				
Вище середнього (0,60 – 0,79)	X		X	
Середній (0,40 – 0,59)		X		X
Нижче середнього (0,20 – 0,39)				
Низький (0 – 0,19)				

Джерело: розраховано автором

Запорізький регіон має середній рівень конкурентоспроможності за елементами, «Людський капітал», «Адміністрування» та вище середнього за елементами «Бізнес-процеси», «Територія». Відповідно конкурентоспроможність регіону забезпечується за рахунок економічних процесів в регіоні, збільшення рівнів інших елементів створює резерви для збільшення конкурентоспроможності.

Таблиця 3.27

**Матриця рівня конкурентоспроможності Миколаївського регіону
за елементами**

Рівень \ Елемент	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес-процеси»	«Адміністрування»
Високий (0,80 – 1)				
Вище середнього (0,60 – 0,79)		X		
Середній (0,40 – 0,59)				X
Нижче середнього (0,20 – 0,39)	X		X	
Низький (0 – 0,19)				

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3.28

**Матриця рівня конкурентоспроможності Одеського регіону за
елементами**

Рівень \ Елемент	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес-процеси»	«Адміністрування»
Високий (0,80 – 1)				
Вище середнього (0,60 – 0,79)				X
Середній (0,40 – 0,59)	X		X	
Нижче середнього (0,20 – 0,39)		X		
Низький (0 – 0,19)				

Джерело: розраховано автором

Миколаївський регіон має достатній рівень конкурентоспроможності за елементом «Людський капітал», середній за елементом «Адміністрування» та нижче середнього – за елементами «Територія» та «Бізнес-процеси». Відповідно рівень конкурентоспроможності регіону забезпечується за рахунок рівня розвитку людських ресурсів регіону. Економічні процеси регіону потребують більшої уваги з метою вдосконалення та підвищення результативності.

Одеський регіон має рівень вище середнього конкурентоспроможності за елементом «Адміністрування», середній – за елементами: «Територія» «Бізнес-процеси», нижче середнього – «Людський капітал»,. Відповідно конкурентоспроможність регіону забезпечується за рахунок скоординованої системи управління та адміністрування в регіоні, проте управління територією, людськими ресурсами та економічними процесами є слабким місцем регіону на даний момент.

Таблиця 3.29

**Матриця рівня конкурентоспроможності Херсонського регіону
за елементами**

Рівень \ Елемент	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес-процеси»	«Адміністрування»
Високий (0,80 – 1)				
Вище середнього (0,60 – 0,79)				
Середній (0,40 – 0,59)	X			
Нижче середнього (0,20 – 0,39)		X	X	
Низький (0 – 0,19)				X

Джерело: розраховано автором

Херсонський регіон має середній рівень конкурентоспроможності за елементами «Територія», нижче середнього за елементами «Адміністрування» та «Людський капітал» та низький – за елементом «Адміністрування» (що знаходить підтвердження навіть в наповненості офіційних сторінок районних та селищних територіальних громад регіону). Регіону потрібно докласти зусиль щодо підвищення рівня управління регіоном та інтенсифікації економічних процесів в регіоні.

Згідно з проведеними розрахунками, кожен приморський регіон має власні «сильні сторони», які забезпечують конкурентоспроможність. Врахування цих «сильних» позицій та виявлених резервів щодо підвищення конкурентоспроможності дозволяє зробити висновок про унікальність кожної адміністративно-територіальної одиниці, управлінських та господарських процесів, зосереджених на ній. Загальна матриця конкурентоспроможності приморських регіонів зображена в табл. 3.30.

Таблиця 3.30

**Загальна матриця конкурентоспроможності приморських регіонів
за елементами конкурентоспроможності**

Елемент Рівень	«Територія»	«Людський капітал»	«Бізнес- процеси»	«Адміністру- вання»
Високий (0,80 – 1)				
Вище середнього (0,60 – 0,79)	Запорізький	Миколаївсь- кий	Запорізь- кий	Одеський
Середній (0,40 – 0,59)	Херсонський Одеський	Запорізький	Одеський	Миколаївсь- кий
Нижче середнього (0,20 – 0,39)	Миколаївський	Херсонський Одеський	Херсонсь- кий Мико- лаївський	
Низький (0 – 0,19)				Херсонсь- кий

Джерело: розраховано автором

Зведена таблиця результатів розрахунків конкурентоспроможності приморських регіонів за елементами та комплексний показник конкурентоспроможності наведено в табл. 3.31. Показник розраховувався за допомогою формули (2.8).

Таблиця 3.31

**Зведена таблиця результатів розрахунків комплексного показника
конкурентоспроможності приморських регіонів**

Показники	Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
1. Територія	0,61	0,31	0,55	0,4
2. Бізнес-процеси	0,60	0,25	0,37	0,30
3. Людський капітал	0,53	0,27	0,55	0,23
4. Адміністрування	0,42	0,43	0,79	0,12
Комплексний показник конкурентоспро- можності	0,52 Конкурен- тоспромож- ні регіони	0,41 регіони з меншою конкурентосп роможністю	0,51 регіони з меншою конкуренто спромож- ністю	0,26 Неконкурент оспроможні регіони

Джерело: розраховано автором

Таким чином, згідно шкали інтегрального показника конкурентоспроможності, з-поміж приморських регіонів України конкурентоспроможним є Запорізький регіон; Миколаївський та Одеський є регіонами з меншою конкурентоспроможністю, Херсонський регіон є неконкурентоспроможним регіоном. Удосконалено методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів на основі використання статистичних

методів, індексного та матричного методу, що на відміну від існуючих, дозволяє визначити інтегральну кількісну та якісну оцінку приморських регіонів за елементами конкурентоспроможності та функціональний і регіональний рейтинг приморських територій, що є передумовою формування комплексної програми розвитку приморського макрорегіону «Азов–Чорне море».

Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності дозволяє використовувати розрахункові показники за кожним елементом конкурентоспроможності та робити висновки щодо рівня його конкурентоспроможності з-поміж інших приморських регіонів. Використання запропонованої методики дозволило виявити сильні та слабкі місця кожного приморського регіону, що разом з діагностикою управління дозволяє сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку приморських регіонів з урахуванням їх власних резервів підвищення конкурентоспроможності.

3.4. Факторний аналіз конкурентоспроможності приморських регіонів.

Дослідження конкурентоспроможності регіону передбачає оцінювання сучасного стану та перспектив розвитку регіону. Оцінити співвідношення управлінських заходів та сучасного стану конкурентоспроможності регіонів дозволяє факторний аналіз. Дослідження регіональної конкурентоспроможності набуває все більшої актуальності в кожній країні Європейського Союзу. В сучасній економіці регіонів всі все більше факторів, що мають не суто «економічну» природу чинять вплив на конкурентоспроможність регіону. Виявлення та подальший аналіз цих факторів відкриває перед науковцями широке поле діяльності.

Визнання того факту, що конкуренція є рушійною силою розвитку регіонів призводить до необхідності вивчення причин, основних умов забезпечення конкурентоспроможності регіонів. Конкурентна боротьба між регіонами чинить позитивний чи негативний вплив на соціально-економічне становище регіону. Це вплив можна відстежити за зміною соціально-економічних показників (див. п. 2.1), наприклад, тренду валового регіонального продукту – показника, що узагальнює на макрорівні всі регіональні результати економічної діяльності. Внутрішні фактори конкурентоспроможності, формують сукупність проявів конкурентних переваг регіону, ключових при виборі місця проживання економічно-активним населенням. Таким чином, можна зазначити, що конкурентна боротьба між регіонами полягає в формуванні сприятливих умов для проживання та економічної діяльності населення, розвитку соціальної інфраструктури та економічних взаємозв'язків суб'єктів господарювання, збереженні та відновленні екологічних умов.

З метою здійснення більш глибокої оцінки регіональної конкурентоспроможності нами проведено два види досліджень:

1. Опитування шляхом письмового анкетування мешканців Запорізького регіону з метою виявлення характеру вподобань до обрання регіону проживання та умов, що чинили вплив на цей вибір.

2. Факторний аналіз показників елементів конкурентоспроможності (розрахованих в п. 3.3) для виявлення зв'язків між ними та кореляції адміністрування затвердженими Стратегіями регіонального розвитку приморських регіонів в напрямку забезпечення та підвищення конкурентоспроможності.

Вибіркове масове анкетне опитування здійснювалось з метою вивчення вирішальних факторів впливу на конкурентоспроможність Запорізького регіону з точки зору мешканців регіону. Завдання анкетування полягало в наступному:

- виявити причини міграційних настроїв в Запорізькому регіоні;
- виявити рейтинг, які сфери регіону потребують змін;
- оцінити, результати діяльності регіональної влади для всебічного розвитку Запорізького регіону.

Анкета була створена за допомогою сервісу Google Форми та розповсюджувались в соціальній мережі Facebook, в Telegram каналах Запорізького регіону, за допомогою месенджера viber серед населення Запорізького регіону віком від 16 до 70 років.

В процесі анкетування було опитано понад 500 респондентів, серед яких найбільшу частку (рис. 3.6) складала молодь від 20 до 34 років (53,4%) та громадяни середнього віку від 35 до 49 років (28,8%), тобто найбільш молоді представники економічно активного населення. Максимально допустима похибка становила 5% за ймовірності 0,9545.

Основною сферою зайнятості опитаних респондентів (рис. 3.7) є навчання (учень або студент – 37%), працевлаштування на державному підприємстві (37%) та робота на комерційному або приватному підприємстві (17,8%). Власники підприємства склали 4,1%, домогосподарки та пенсіонери – 4,1% та 2,7% відповідно.

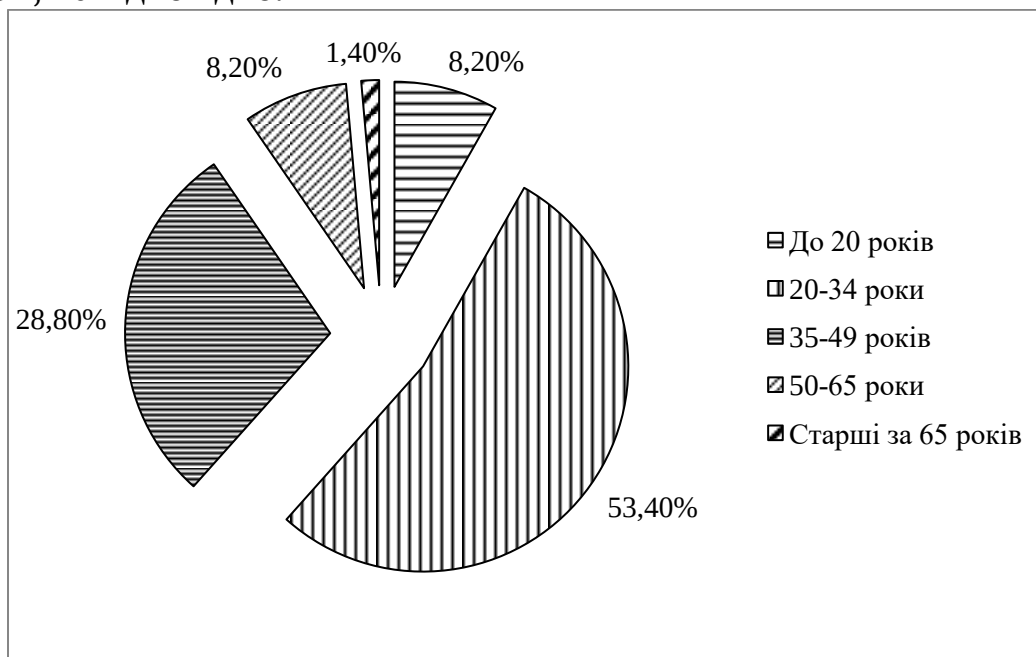

Рис. 3.6. Вікові групи респондентів опитування

Джерело: побудовано автором

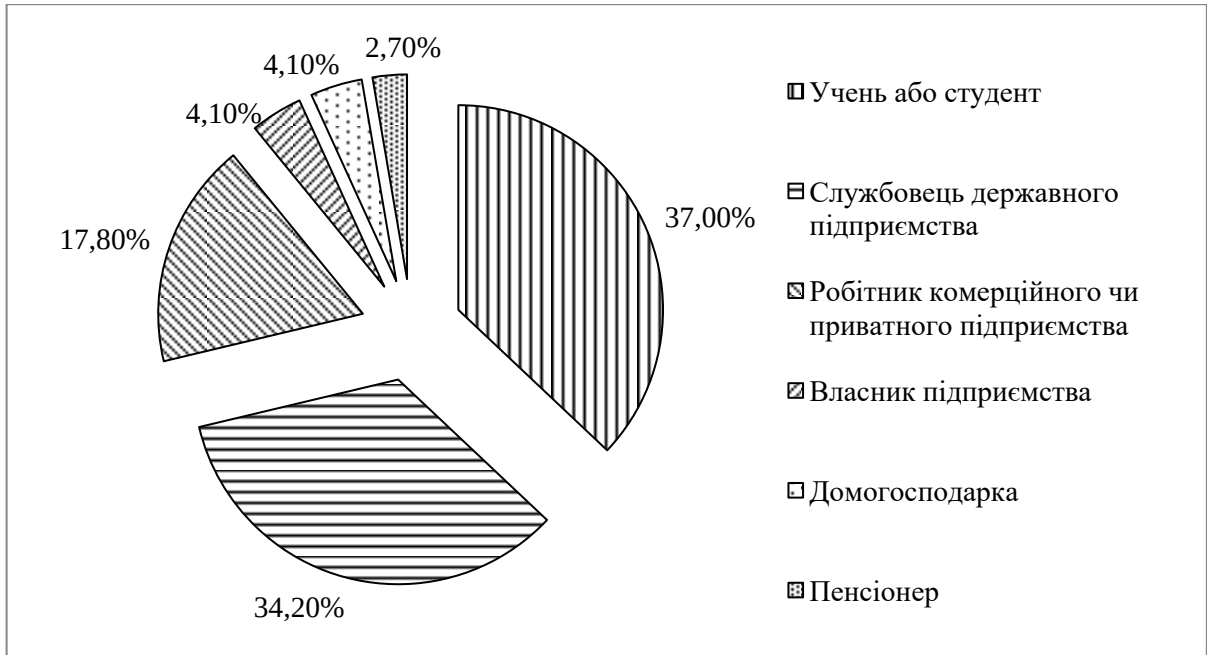

Рис. 3.7. Сфера зайнятості респондентів

Серед значимих факторів, які чинять найбільший вплив на конкурентоспроможність Запорізького регіону, (можна було обрати декілька варіантів відповідей) (рис. 3.8) були обрані наступні:

- житлові умови та транспортне сполучення (51,5%);
- екологічна ситуація в регіоні (38,2%);
- туристична інфраструктура та можливості подальшого розвитку місць відпочинку (26,9%).

Рис. 3.8. Значимі фактори, які чинять найбільший вплив на конкурентоспроможність Запорізького регіону

Джерело: побудовано автором

Серед причин міграційних настроїв в Запорізькому регіоні, (можна було обрати декілька варіантів відповідей) (рис. 3.9) найвагомішими згідно з опитуванням виявились наступні:

- шідливі для здоров'я екологічні умови проживання та праці (76,7%);
- неможливість знайти робоче місце з бажаним рівнем оплати праці – безробіття (56,2%);
- низький загальний рівень життя (47,9%).

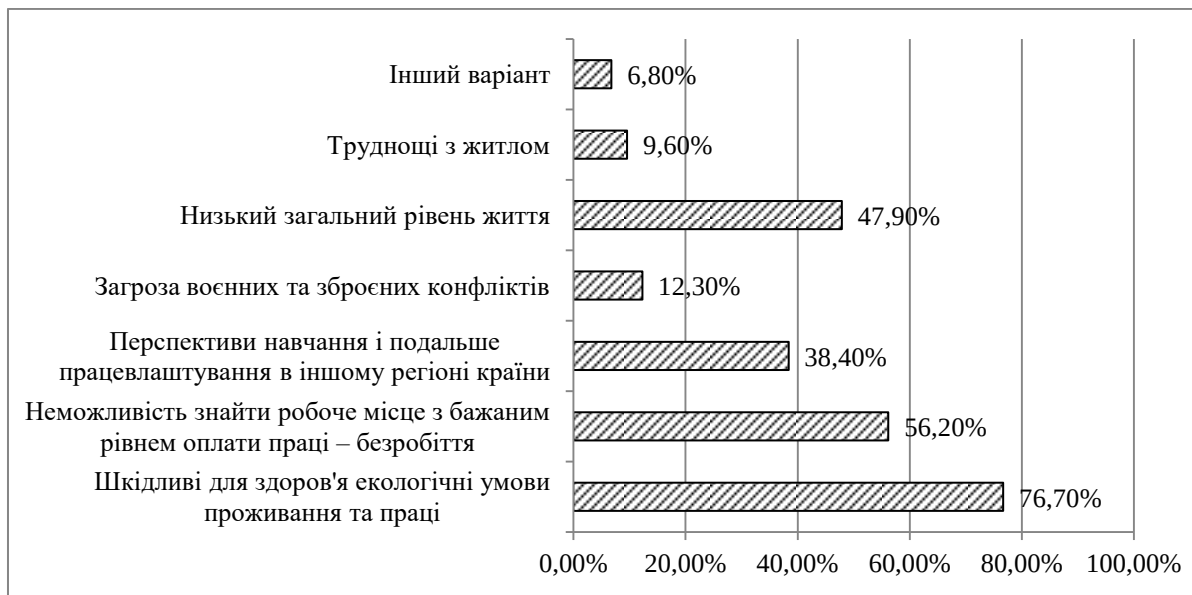

Рис. 3.9. Причини міграційних настроїв в Запорізькому регіоні
Джерело: побудовано автором

На питання «Що потребує змін в Запорізькому регіоні?» (можна було обрати декілька варіантів відповідей) (рис. 3.10) більшість респондентів обрали «екологічну ситуацію» (87,7%) та стан соціальної інфраструктури (60,3%), що підтверджує необхідність використання екосистемного підходу при управлінні конкурентоспроможністю регіону.

Рис. 3.10. Результати відповідей учасників анкетування на питання: «Що потребує змін в Запорізькому регіоні?»

Джерело: побудовано автором

На питання «Чи обрали б Ви Запорізький регіон, якби перед Вами стояв вибір обрати регіон України для проживання?» (рис. 3.11) більшість респондентів відповіли «ні» (68,1%), тобто мешканці регіону не задоволені умовами життя в регіоні, вважають інші регіони більш комфортними для життя.

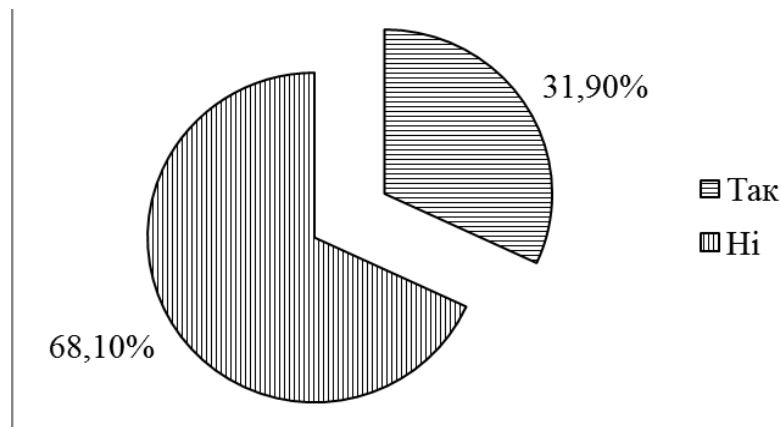

Рис. 3.11. Результати відповідей учасників анкетування на питання: «Якби перед Вами стояв вибір обрати регіон України для проживання, чи обрали б Ви Запорізький регіон?»

Джерело: побудовано автором

На питання «Коли Ви подорожуєте Україною чи світом та повертаєтесь у свій регіон, чи пишаєтесь Ви Запорізьким регіоном?» (рис. 3.12) більшість респондентів відповіли «ні» (66,7%).

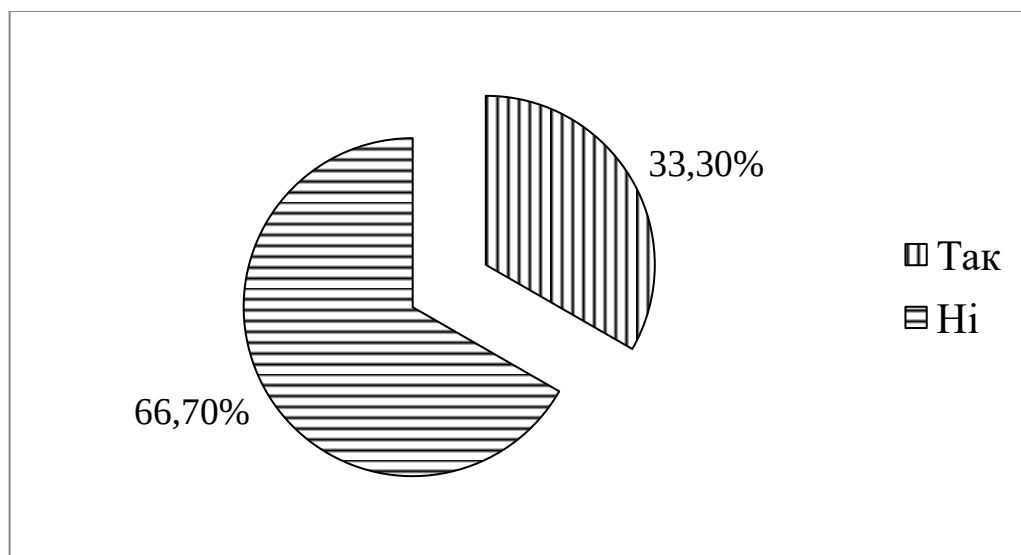

Рис. 3.12. Результати відповідей учасників анкетування на питання: «Коли Ви подорожуєте Україною чи світом та повертаєтесь у свій регіон, чи пишаєтесь Ви Запорізьким регіоном?»

Джерело: побудовано автором

На питання «Чи достатньо умов робить регіональна влада для всебічної розвитку Запорізького регіону?» (рис. 3.13) більшість респондентів відповіли «ні» (83,6%), тобто мешканці регіону не задоволені заходами регіональної влади; вони або недостатньо освітлені в засобах масової інформації та

інтернет, або недостатньо ефективні, що результати не задовольняють більшість.

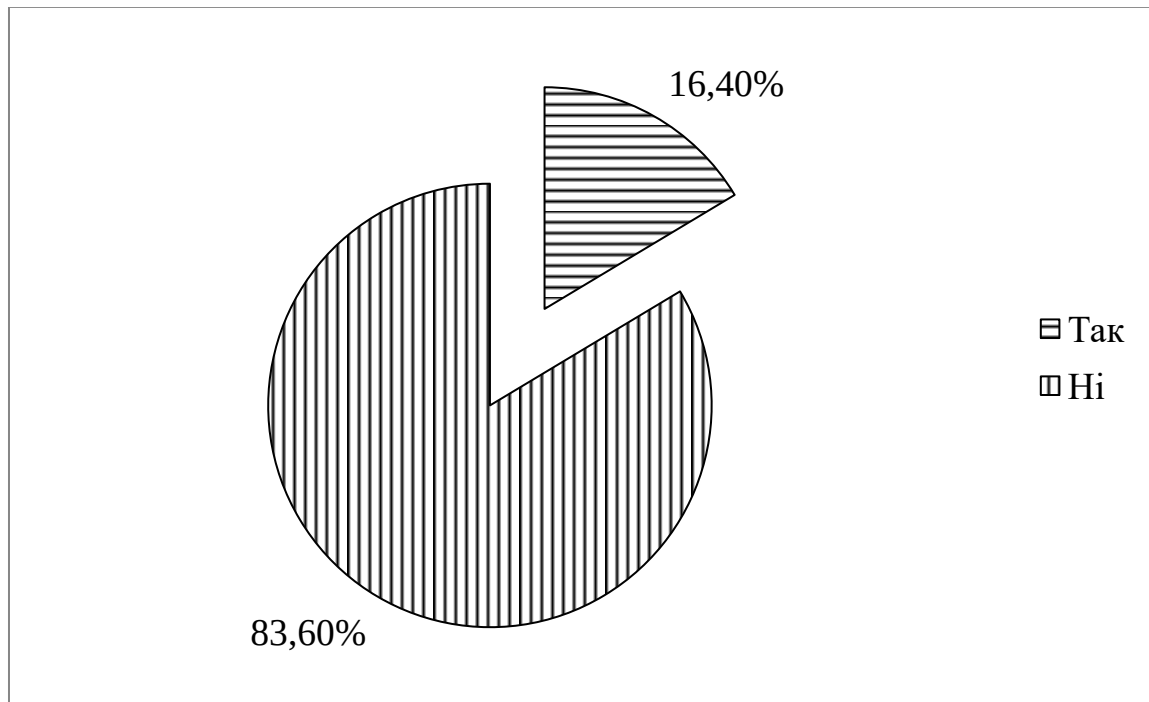

Рис. 3.13. Результати відповідей учасників анкетування на питання: «Чи достатньо умов робить регіональна влада для всебічної розвитку Запорізького регіону?»

Джерело: побудовано автором

Як було виявлено з анкетування, проведеного серед мешканців Запорізького регіону, важливими показниками конкурентоспроможності стали: екологічна ситуація в регіоні, житлові умови та транспортне сполучення, туристична інфраструктура та можливості подальшого розвитку місць відпочинку. Мешканці Запорізького регіону не пишаються їм, вважають інші регіони більш комфортними для життя. Заходи щодо розвитку регіону регіональною владою – недостатньо ефективні.

Для дослідження впливу показників елементів конкурентоспроможності (з 2015 по 2020 роки) за допомогою факторного аналізу було їх перевірено на тісноту зв'язку та виявлено групи елементів з тісним зв'язком, індивідуальні для кожного приморського регіону. Таким чином, факторний аналіз дозволяє провести дослідження для кожного приморського регіону окремо, при цьому виявити, які змінні будуть входити до одного або іншого фактора і яка сила впливу при цьому буде спостережуватись. Використання даного інструментарію факторного аналізу та програмних засобів для прогнозування конкурентоспроможності приморських регіонів останнім часом набуває все більшої актуальності [236-237].

При обранні груп доцільним було виходити із твердження про розрахункове виявлення змінних та факторів, які корелюють із затвердженою Стратегією регіонального розвитку кожного приморського регіону за напрямом «підвищення конкурентоспроможності». Таким чином, в табл. 3.32

наведені обрані комбінації змінних для факторного аналізу конкурентоспроможності приморських регіонів.

Таблиця 3.32

**Вихідні дані обраних змінних для факторного аналізу
конкурентоспроможності приморських регіонів**

Регіон	Змінні
Запорізький регіон	ВРП на 1 км ² , млн. грн./км ² ; щільність суб'єктів господарювання, тис.од.на 1 км ² ; розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км; коефіцієнт інноваційності персоналу; забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,%; середня очікувана тривалість життя при народженні, років.
Миколаївський регіон	Обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу; спеціалізації туристичної галузі регіону; розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км; інноваційність персоналу,%; забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,%; середня очікувана тривалість життя при народженні, років.
Одеський регіон	«Заповідність території»; частка прямих іноземних інвестицій в ВРП; обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу; добування водних біоресурсів кг на 1 ос.; кількість прийнятих нормативно-правових актів, од./ос.; кількість чиновників на 1 мешканця, од.
Херсонський регіон	ВРП на 1 км ² , млн. грн./км ² ; зміна середніх цін с/г продукції; обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу; спеціалізація туристичної галузі регіону; забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,%; середня очікувана тривалість життя при народженні, років.

Джерело: розроблено автором

Вихідні дані для всіх приморських регіонів наведено для приведення к розрахунковому вигляду було стандартизовано. Результати розрахунку факторних навантажень для Запорізького регіону наведено в табл. 3.33.

У кожному рядку факторної матриці (табл. 3.33) відзначені факторні навантаження з найбільшим абсолютним значенням. Їх величину слід розуміти як кореляційні коефіцієнти між змінними і факторами. Так змінна «ВРП» найсильніше корелює з Фактором 1 (величина коефіцієнта кореляції становить 0,807), змінна «Щільність суб'єктів господарювання» найсильніше

корелює з Фактором 2 (-0,882), змінна ж «Розвиток транспортної інфраструктури» корелює найсильніше з Фактором 1 (0,894) тощо.

Таблиця 3.33

**Результати розрахунку факторних навантажень
для Запорізького регіону**

Змінні	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
ВРП (x_1)	0,807056	0,478267	0,330134
Щільність суб'єктів господарювання (x_2)	0,058504	-0,882038	-0,467425
Розвиток транспортної інфраструктури (x_3)	0,893903	-0,395201	0,046434
Інноваційність персоналу (x_4)	-0,863291	0,249006	0,429391
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей (x_5)	-0,196833	0,954136	-0,199780
Середня очікувана тривалість життя при народженні (x_6)	-0,016812	0,020355	0,999650
Загальна дисперсія	2,238121	2,135706	1,553219
Частка загальної дисперсії	0,373020	0,355951	0,258870

Джерело: розраховано автором

Таким чином можна виділили три фактори:

- фактор 1 - об'єднує економічно-територіальні показники області;
- фактор 2 - господарсько-соціальні показники;
- фактор 3 - людські показники

Варіанти комбінацій вихідних даних можна віднести в наступному порядку, змодельювавши при цьому залежно головних чинників від факторних навантажень векторів значень конкурентоспроможності Запорізького регіону:

$$\text{Фактор 1} = 0,807 x_1 + 0,894 * x_3 - 0,863 * x_4 + 0,730243 \quad (3.1)$$

$$\text{Фактор 2} = -0,882 * x_2 + 0,954 * x_5 \quad (3.2)$$

$$\text{Фактор 3} = 0,9997 * x_6 \quad (3.3)$$

Тоді узагальнена модель залежності соціально-економічних чинників конкурентоспроможності Запорізької області набуде вигляду:

$$Y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n \quad (3.4)$$

де a_{0-n} – власні числа головних компонент.

Отримаємо:

$$Y = 2,74 * \text{Фактор1} + 1,94 * \text{Фактор2} + 1,25 * \text{Фактор3} \quad (3.5)$$

Графічне зображення факторної залежності виділених показників конкурентоспроможності Запорізького регіону зображено на рис. 3.14.

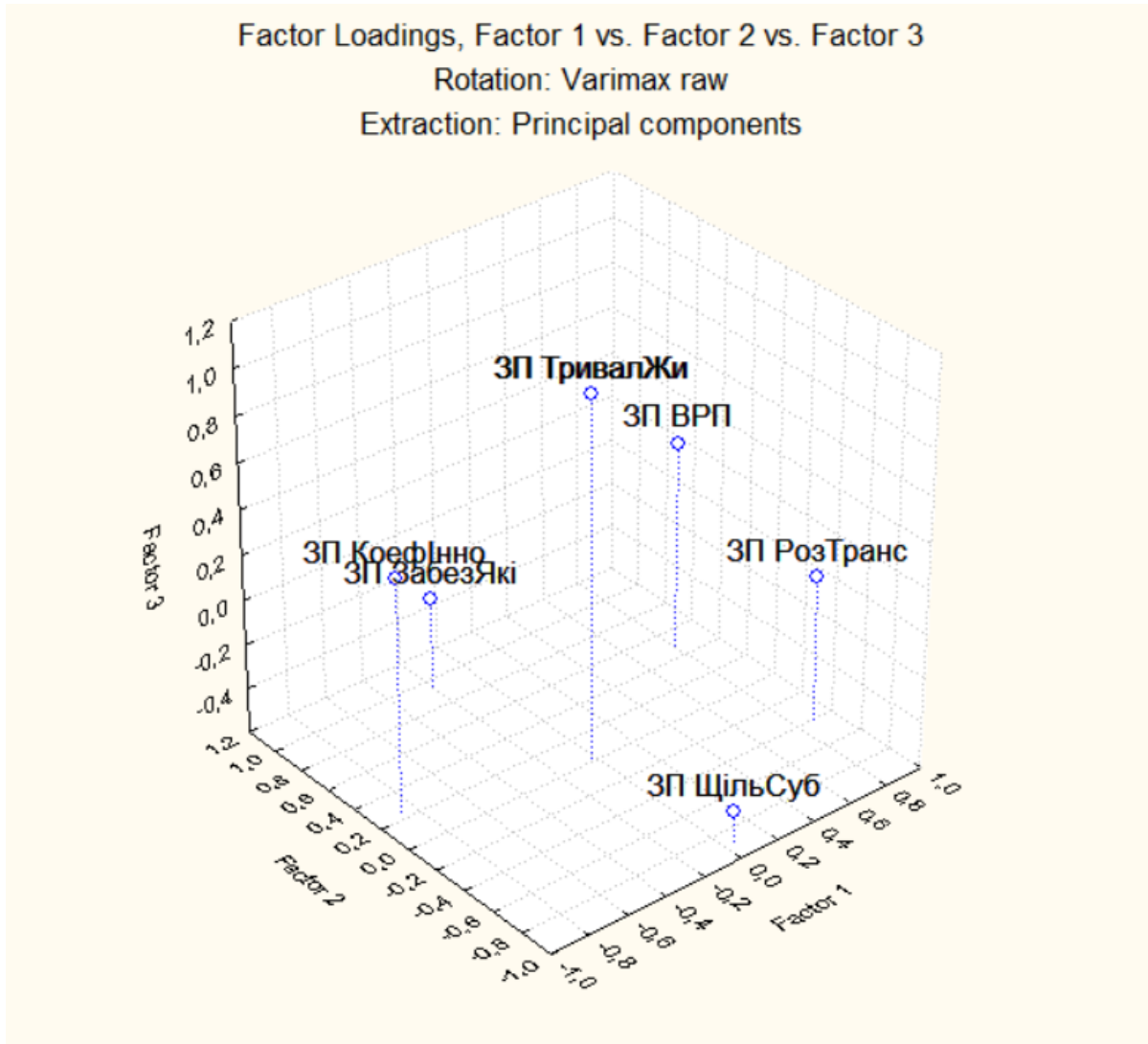

Рис. 3.14. Діаграма розсіювання трьох факторів конкурентоспроможності
Запорізького регіону

Джерело: побудовано автором

Рис. 3.14, показує навантаження для кожної змінної в просторі факторів. Зауважимо, що діаграма розсіювання добре ілюструє три незалежних фактора і 6 змінних з перехресними навантаженнями.

Таким чином, необхідно зробити висновок, що найбільший вплив на показник конкурентоспроможності Запорізького регіону мають фактори економічно-територіальні, господарсько-соціальні та фактори людського розвитку. Врахування економіко-територіальних та господарсько-соціальних факторів в Стратегії розвитку регіону підтверджує вплив ВРП на 1 км², щільності суб'єктів господарювання, розвитку транспортної інфраструктури, смарт-спеціалізації на показник конкурентоспроможності. Подальше врахування в стратегії розвитку регіону факторів людського розвитку дозволить набуті регіону більшої конкурентоспроможності та підсилює слабкі місця в управлінні.

Результати розрахунку факторних навантажень для Миколаївського регіону зображено в табл. 3.34.

Таблиця 3.34

**Результати розрахунку факторних навантажень
для Миколаївського регіону**

Змінні	Фактор 1	Фактор 2
Обсяг спожитих інтернет-послуг (x_1)	0,798039	0,157032
Індекс спеціалізації туристичної галузі регіону (x_2)	-0,874897	-0,303101
Розвиток транспортної інфраструктури (x_3)	0,983963	0,040845
Коефіцієнт інноваційності персоналу (x_4)	-0,816109	0,530172
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей (x_5)	0,350653	0,929984
Середня очікувана тривалість життя при народженні (x_6)	0,826659	-0,392076
Загальна дисперсія	3,842850	1,417874
Частка загальної дисперсії	0,640475	0,236312

Джерело: розраховано автором

Так змінні $x_1 - x_4, x_6$ найсильніше корелюють з Фактором 1, змінна x_6 «Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей» корелює найсильніше з Фактором 2 (0,93).

Таким чином, необхідно виділили два фактори:

- фактор 1 - соціально-економічні показники;
- фактор 2 - показники людського розвитку.

При чому, варіанти комбінацій вихідних даних можна віднести в наступному порядку, змодельовавши при цьому залежно головних чинників від факторних навантажень векторів значень конкурентоспроможності для Миколаївського регіону:

$$\text{Фактор 1} = 0,798 x_1 - 0,875 x_2 + 0,984 x_3 - 0,816 * x_4 + 0,827 * x_6 \quad (3.6)$$

$$\text{Фактор 2} = 0,93 * x_5 \quad (3.7)$$

Тоді узагальнена модель залежності соціально-економічних чинників конкурентоспроможності Миколаївської області набуде вигляду:

$$Y = 3,84 * \text{Фактор1} + 1,42 * \text{Фактор2} \quad (3.8)$$

Графічне зображення факторної залежності виділених показників конкурентоспроможності Миколаївського регіону зображено на рис. 3.15.

Рис. 3.15, показує навантаження для кожної змінної в просторі факторів. Зауважимо, що діаграма розсіювання добре ілюструє два незалежних фактора і 6 змінних з перехресними навантаженнями.

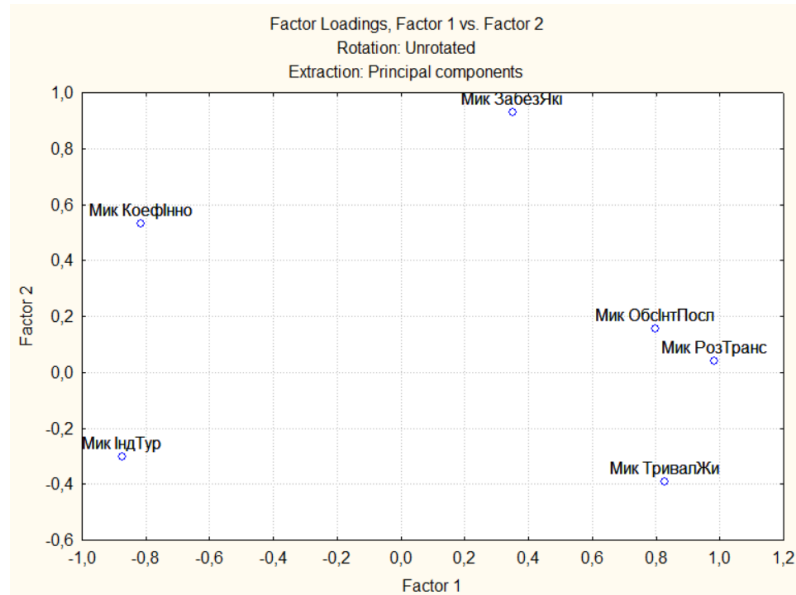

Рис. 3.15. Діаграма розсіювання двох факторів конкурентоспроможності
Миколаївського регіону

Джерело: побудовано автором

Таким чином, необхідно зробити висновок, що найбільший вплив на показник конкурентоспроможності Миколаївського регіону мають фактори соціально-економічні та людського розвитку. Врахування соціально-економічних факторів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової та транспортної інфраструктури (що чинить вплив саме на туристичну галузь та морегосподарський комплекс в цілому). Подальше врахування в стратегії розвитку регіону факторів людського розвитку дозволить набути регіону більшої конкурентоспроможності та підсилює слабкі місця в управлінні.

Результати розрахунку факторних навантажень для Одеського регіону зображено в табл. 3.35.

Таблиця 3.35

Результати розрахунку факторних навантажень для Одеського регіону

Змінні	Фактор 1	Фактор 2
«Заповідність території» (x_1)	-0,927913	-0,095269
Частка прямих іноземних інвестицій в ВРП (x_2)	0,817178	-0,459359
Обсяг спожитих інтернет-послуг (x_3)	0,664314	0,717059
Добування водних біоресурсів. (x_4)	0,460822	-0,885588
Кількість прийнятих нормативно-правових актів (x_5)	-0,876343	-0,317954
Кількість чиновників на 1 мешканця (x_6)	-0,972317	0,061619
Загальна дисперсія	3,895849	1,623419
Частка загальної дисперсії	0,649308	0,270570

Джерело: розраховано автором

Так змінні «Заповідність території» «Частка прямих іноземних інвестицій в ВРП», «Кількість прийнятих нормативно-правових актів»,

«Кількість чиновників на 1 мешканця» найсильніше корелює з Фактором 1, змінні «Обсяги спожитих інтернет-послуг» та «Добування водних біоресурсів» корелюють найсильніше з Фактором 2.

Таким чином, необхідно виділили два фактори:

- фактор 1 - територіально-політичні показники;
- фактор 2 - показники ресурсів.

Варіанти комбінацій вихідних даних можна віднести в наступному порядку, змодельовавши при цьому залежно головних чинників від факторних навантажень векторів значень конкурентоспроможності Одеського регіону:

$$\text{Фактор 1} = -0,928 * x_1 + 0,817 * x_2 - 0,876 * x_5 - 0,972 * x_6 \quad (3.9)$$

$$\text{Фактор 2} = 0,717 * x_3 - 0,886 * x_4 \quad (3.10)$$

Тоді узагальнена модель залежності соціально-економічних чинників конкурентоспроможності Одеської області набуде вигляду:

$$Y = 3,9 * \text{Фактор1} + 1,62 * \text{Фактор2} \quad (3.11)$$

Графічне зображення факторної залежності виділених показників конкурентоспроможності Одеського регіону зображено на рис. 3.16.

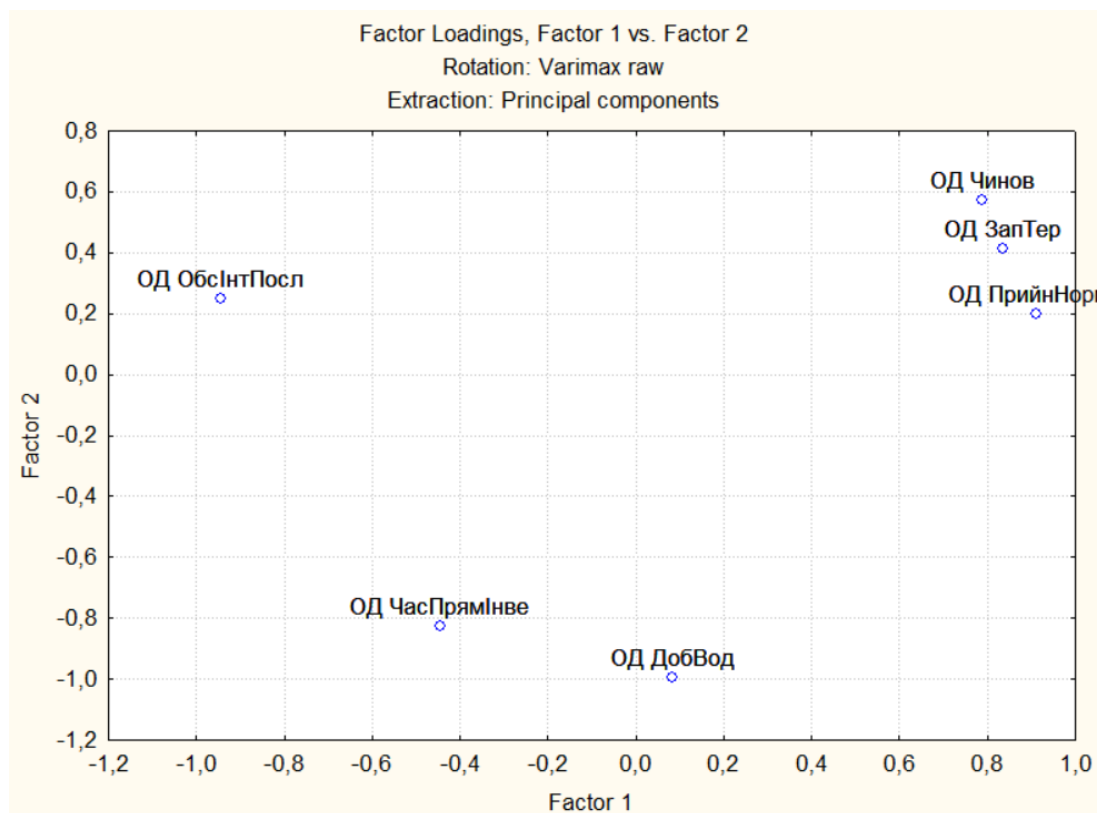

Рис. 3.16. Діаграма розсіювання двох факторів конкурентоспроможності Одеського регіону

Джерело: побудовано автором

Рис. 3.16, показує навантаження для кожної змінної в просторі факторів. Зауважимо, що діаграма розсіювання добре ілюструє два незалежних фактора і 6 змінних з перехресними навантаженнями.

Таким чином, необхідно зробити висновок, що найбільший вплив на показник конкурентоспроможності Одеського регіону мають фактори територіально-політичні та стану ресурсів. Врахування фактору стану ресурсів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової інфраструктури та екосистемного розвитку регіону. Подальше врахування в стратегії розвитку регіону факторів, що стосуються механізмів управління регіоном дозволить набуті регіону більшої конкурентоспроможності та підсилює слабкі місця в управлінні.

Результати розрахунку факторних навантажень для Херсонського регіону зображено в табл. 3.39.

Таблиця 3.36

**Результати розрахунку факторних навантажень
для Херсонського регіону**

Змінні	Фактор 1	Фактор 2
ВРП (x_1)	0,897740	-0,371807
Середня зміна цін с/г продукції (x_2)	-0,756384	-0,519530
Обсяг спожитих інтернет-послуг (x_3)	0,973356	-0,131308
Індекс спеціалізації туристичної галузі регіону (x_4)	-0,878984	-0,148942
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, % (x_5)	0,366198	0,915413
Середня очікувана тривалість життя при народженні (x_6)	0,802406	-0,495395
Загальна дисперсія	3,876044	1,530974
Частка загальної дисперсії	0,646007	0,255162

Джерело: розраховано автором

Так змінна «ВРП» найсильніше корелює з Фактором 1 (величина коефіцієнта кореляції становить 0,898), змінна «Середня зміна цін с/г продукції» найсильніше корелює з Фактором 1 (-0,756), змінна ж «Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей» корелює сильніше всього з Фактором 2 (0,915) тощо.

Таким чином, необхідно виділили два фактори:

- фактор 1 - економічно-соціальні показники;
- фактор 2 - людські показники.

Варіанти комбінацій вихідних даних можна віднести в наступному порядку до семи факторів, змодельовавши при цьому залежно головних чинників від факторних навантажень векторів значень:

$$\text{Фактор 1} = 0,897740 * x_1 - 0,756384 * x_2 + 0,973356 * x_3 - 0,878984 * x_4 + 0,366198 * x_5 + 0,802406 * x_6 \quad (3.12)$$

$$\text{Фактор 2} = 0,915413 * x_5 \quad (3.13)$$

Тоді узагальнена модель залежності соціально-економічних чинників конкурентоспроможності Херсонської області набуде вигляду:

$$Y = 3,88 * \text{Фактор1} + 1,53 * \text{Фактор2} \quad (3.14)$$

Графічне зображення факторної залежності виділених показників конкурентоспроможності Херсонського регіону зображено на рис. 3.17.

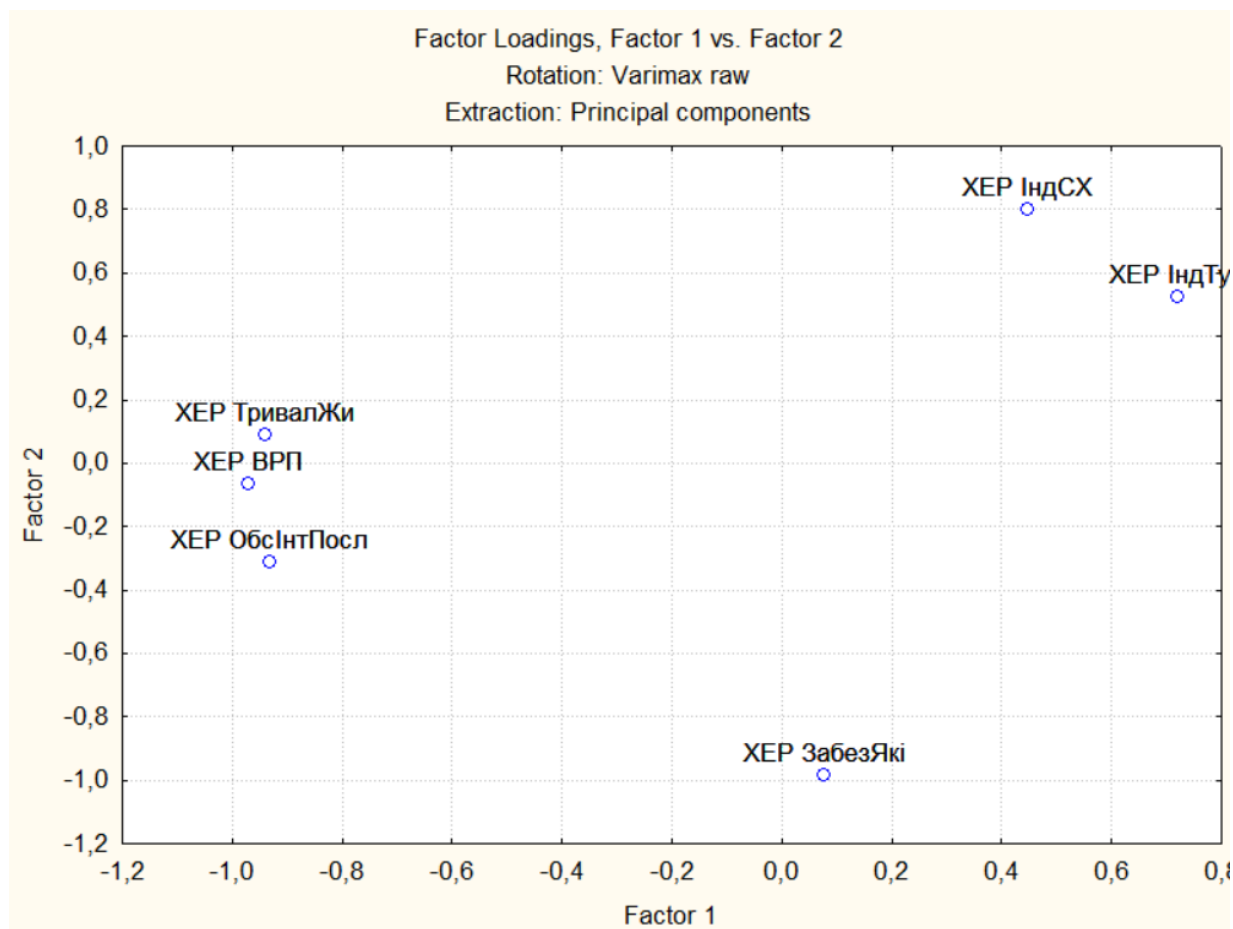

Рис. 3.17. Діаграма розсіювання двох факторів конкурентоспроможності Херсонського регіону

Джерело: побудовано автором

Рис. 3.17 показує навантаження для кожної змінної в просторі факторів. Зауважимо, що діаграма розсіювання добре ілюструє два незалежних фактора і 6 змінних з перехресними навантаженнями.

Таким чином, необхідно зробити висновок, що найбільший вплив на показник конкурентоспроможності Херсонського регіону мають фактори соціально-економічні та розвитку людських ресурсів. Врахування обох факторів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової інфраструктури та розвитку людських

ресурсів. Показники індексу сільськогосподарської продукції та індексу спеціалізації туристичної галузі регіону, що входять до соціально-економічного фактора підтверджують вірне обрання стратегічних напрямів розвитку Херсонського регіону в сфері агровиробництва та розвитку туризму.

Таким чином, використовувавши різні методи аналізу, здійснено діагностику конкурентоспроможності приморських регіонів України. Соціально-економічний аналіз дозволив виявити унікальні особливості приморських регіонів, які зосереджуються як в позитивних, так і в негативних рисах. Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності приморських регіонів виявив елементи, за рахунок яких досягається конкурентоспроможність, а також резерви щодо її підвищення. Діагностика управління конкурентоспроможністю встановила, які стратегічні пріоритети вже підкріплені рішеннями місцевих органів влади.

Факторним аналізом підтверджено, що в більшості випадків обрані стратегічні пріоритети розвитку регіонів відповідають факторам, що чинять вплив на конкурентоспроможність регіону.

Узагальнені результати аналізу та діагностики управління конкурентоспроможності приморських регіонів України відображено в табл. Н. 1, Н. 2 Додатку Н.

Удосконалено методику факторного аналізу для оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів із встановленням факторних навантажень векторів значень конкурентоспроможності для кожного приморського регіону, які чинять найбільший вплив на формування переваг регіону, що дає можливість моделювати різні сценарії повоєнної відбудови економіки приморських регіонів. Тому формування та коригування стратегії з підвищення конкурентоспроможності приморського регіону на попередньому етапі передбачає проведення ґрунтового аналізу усіх елементів конкурентоспроможності регіону, виявлення факторів впливу, а також дає можливість досліджувати управлінські взаємини між регіональними та місцевими органами влади. Оскільки існує взаємозв'язок між конкурентоспроможністю регіонів і інституціональним середовищем, а також методами управління соціально-економічним розвитком.

РОЗДІЛ 4

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

4.1. Розробка принципів і цілей конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону в післявоєнних умовах.

В науковому та експертному середовищі, серед державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, громадськості активно дискутується питання розробки програми економічного відновлення постраждалих від війни територіально-господарських систем країни, вибору ефективних форм і механізмів реалізації, контролю, оцінки результативності. Тактичне планування місцевого та регіонального відновлення і бажання чиновників різних рівнів до освоєння зарубіжних і вітчизняних капіталів відтіснили на другий план осмислення стратегій їхнього розвитку в нових реаліях, зумовлених як наслідками триваючої війни, так і політичним європейським вибором вектору розвитку країни.

Зовнішні чинники регіонального розвитку в цілому, та приморських територій як пріоритетного розвитку державної регіональної стратегії, знаходяться у взаємовпливі та переплетенні умов і чинників внутрішнього походження. Мається на увазі вибір і концентрація зусиль на реалізації найкращої моделі конкурентоспроможності для приморських територій, тобто гіпотезою дослідження є обґрунтування концепції розвитку конкурентоспроможності приморських територій, яка, з одного боку, відповідає пріоритетам державної політики відновлення господарства регіонів, а з другої, - ґрунтується на конкурентних перевагах екосистемного потенціалу регіонів, що дозволить досягти прискореного розвитку інфраструктури морегосподарських і туристично-рекреаційних галузей і виробництв та забезпечити надання якісних послуг споживачам на рівні європейських стандартів.

Досліджуючи актуальні питання сьогодення, необхідно зосередити увагу на функціонуванні конкурентоспроможних екосистем приморських регіонів у період військового стану та в післявоєнних умовах. Фінансово-економічне забезпечення подолання негативних соціально-економічних результатів воєнних дій мають бути розраховані заздалегідь та враховані в стратегіях післявоєнної відбудови та розвитку приморських регіонів.

Світовий досвід військових операцій XXI ст. свідчить про необхідність їх уникнення або проведення їх із мінімальними людськими та економічними витратами. Мінімізація економічної шкоди територіальних одиниць має відбуватися як на глобальному (на світових фінансових і товарних ринках), так і на локальному (всередині країн, де ведуться військові дії) рівні [238]. Проте теорія проведення воєнних операцій та подальшої

відбудови вражених територій далеко від практики, а економічні процеси відновлення відбуваються в кожній територіальній громаді окремо, зусиллями безпосередньо громади та волонтерів і благодійників.

Особливості війн ХХІ ст полягають у наступному:

1. Навіть локальні війни викликають за собою паніку на фондовій, валютній та товарній біржах; довготривалу затримку розвитку деяких галузей економіки (туризм, повітряний транспорт, будівельний та готельний бізнес), блокування автомагістралей та порушення в роботі залізниць

2. Загострення внутрішньоекономічної ситуації країни (інфляція, зменшення запасів ресурсу, зменшення міжнародних інвестицій, зростання безробіття; занепад інфраструктури тощо.) [238, С.88].

3. Зниження інтенсивності надання цифрових послуг, інформаційних процесів прямих іноземних інвестицій, інноваційна діяльність, зниження економічної діяльності населення в цілому

4. Різке погіршення демографічної ситуації, викликане міграцією трудової сили та призивом до лав армії військовослужбовців та військовозобов'язаних осіб.

5. Різке погіршення рівню якості освіти та набуття компетенція.

6. Переформування фінансів місцевих бюджетів, зменшення видатків на статті розвитку регіону, збільшення видатків на оборону та захист.

Щодо особливостей воєнного стану приморських регіонів, то для них характерно блокування морських портів, погіршення логістики в регіонах, занепад екосистем, розорення пам'ятників та природно-заповідного фонду, шкоду природі. Внаслідок ворожих обстрілів та бойових дій в приморських регіонах України найбільше страждають будівлі житлово-побутового призначення та освітньо-виховних закладів. За загальною кількістю випадків пошкодження або руйнації внаслідок артобстрілів найбільше постраждали Запорізька, Херсонська, Миколаївська та Донецька області, в цих регіонах відбуваються активні бойові дії, в меншій мірі – Одеська область. Найбільше руйнації за рік війни за попередніми оцінками зазнали будівлі житлово-побутового призначення, об'єкти підприємницької діяльності, об'єкти інфраструктури забезпечення, транспортні засоби, господарчі угіддя, ліси (табл. 4.1). В Запорізькій та Донецькій областях зафіксовані обстріли гуманітарних конвоїв, коридорів, громадських організацій.

Наведена в табл. 4.1 інформація щодо видів об'єктів, що було пошкоджено внаслідок артобстрілів та бойових дій в приморських регіонах за рік війни, дає передумови щодо вивчення та попередньої кваліфікувати ці задокументовані факти як міжнародні злочини, ймовірно вчинені російськими окупантами на території приморських регіонів. На території приморських регіонів зазнали пошкодження чи знищення історичні пам'ятки, лікарні, релігійні споруди, заклади освіти, науки, мистецтва, застосовувалася зброя, яка призводить до надмірних пошкоджень чи заборонена міжнародними угодами, задокументовані факти екологічної

катастрофи через обстріли та мінування територій протипіхотними мінами, протитанковими мінами, мінами-пастками населених пунктів чи окремих цивільних об'єктів, застосування систем дистанційного мінування (табл. 4.2). У Запорізькій області внаслідок російських обстрілів зруйновані чи пошкоджені: 117 шкіл, понад 50 закладів дошкільної освіти, 45 закладів професійної освіти [240].

Таблиця 4.1

Види об'єктів, що було пошкоджено внаслідок артобстрілів та бойових дій в приморських регіонах за рік війни (24.02.2022-24.02.2023)

Вид об'єктів	Херсонська область	Миколаївська область	Одеська область	Запорізька область	Донецька область*
	Кількість, од.	Кількість, од.	Кількість од.	Кількість, од.	Кількість, од.
1	2	3	4	5	6
Будівлі житлово-побутового призначення	2302	1966	153	6547	4200
Будівлі освітньо-виховних закладів	118	109	1	131	188
Будівлі лікувально-оздоровчих закладів	21	33	-	48	55
Будівлі державних установ	27	-	1	58	77
Будівлі культурно-розважальних закладів	15	27	4	26	37
Будівлі культового призначення	10	15	2	23	28
Об'єкти підприємницької діяльності та комерційно-виробничого призначення	196	454	94	1445	535
Об'єкти транспортної інфраструктури	10	24	6	59	85
Об'єкти інфраструктури життєзабезпечення	58	109	41	261	194

Продовження табл. 4.1

1	2	3	4	5	6
Історичні пам'ятки	18	2	1	27	28
Господарчі угіддя, ліси	33	54	6	70	423
Водні угіддя/екосистема	-	-	61	-	-
Мости	3	1	7	6	5
Транспортні засоби (автомобіль, судно)	338	451	67	409	244
Гуманітарний конвой	-	-	-	5	1
Гуманітарний коридор	-	-	-	4	
Громадська організація	-	-	-	2	6
Інше / об'єкт невідомий	-	-	-	8	42
Загалом об'єктів	3149	3339	444	9129	6148

* за винятком м. Маріуполь

Джерело: згруповано автором за даними [239]

Прикладом екологічної катастрофи може слугувати випадок пожежі у Херсонській області на території національних парків, куди через обстріли у українських пожежників не було доступу. На відновлення природоохоронних територій для повернення в первозданний стан флори та фауни необхідно від 20 до 30 років [230].

На тимчасово окупованій території Запорізької області військові РФ пошкодили майже 160 курганів, чим завдали збитків Україні на понад 200 млн грн. А на території Приазовського національного природного парку окупанти нищать ліс, тварин, рибу та проводять артобстріли, чим завдають шкоду екосистемі [240]. Окрім шкоди природним ресурсам, військові дії руйнують інфраструктуру приморських регіонів. Тільки в Одеському регіоні зруйновано лише дорожньої інфраструктури на суму більше 900 млрд грн. [241].

Обґрунтовуючи концепцію стратегічного розвитку приморських територій, варто уточнити понятійний апарат, зокрема сутності понять «відродження», «ревіталізація», «відбудова», «відновлення».

Відродження є розквітом, піднесенням чого-небудь, що було в стані занепаду або на низькому рівні розвитку [242]. Ревіталізація – (від лат. re – відновлювальна дія, vita – життя, тобто буквально «повернення до життя»). Словник суспільної географії трактує це визначення як «процеси відтворення,

пожвавлення і відновлення міського простору. Один з аспектів розвитку міського середовища, який сприяє пожвавленню соціальної активності і громадянської відповідальності, шляхом утворення (відтворення) якісного і сприятливого середовища проживання і тимчасового перебування, надання можливостей творчого і професійного зростання, активної соціалізації та культурного розвитку». [243]. Також ревіталізацією є оживлення, відновлення минулого при поєднанні сьогодення з минулим [244].

Таблиця 4.2

Інформація про задокументовані факти, які можна попередньо кваліфікувати як міжнародні злочини, ймовірно вчинені російськими окупантами на території приморських регіонів

Попередня кваліфікація події	Херсонська область	Миколаївська область	Одеська область	Запорізька область	Донецька область*
Пошкодження чи знищення історичних пам'яток, лікарень, релігійних споруд, закладів освіти, науки, мистецтва	91	133	4	167	299
Екологічна катастрофа внаслідок обстрілу	11	1	12	6	2
Застосування зброї, яка призводить до надмірних пошкоджень та невибіркових руйнувань або невибіркових страждань людей, чи заборонена міжнародними угодами**	284	155	1	5	40
Мінування територій	14	24	45	11	6

* - за виключенням м. Маріуполь

** системи «Смерч» «Сонцепьок», «Буратіно», касетні та фосфорні бомби.

Джерело: згруповано автором за даними [239]

Згідно з Академічним тлумачним словником, відбудовою є «відновлення чого-небудь зруйнованого або занедбаного (господарства, міст, сіл, заводів)» [245].

Відновлювати – надавати попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому [33].

Стосовно застосування термінології при описанні післявоєнних процесів, деякі автори більше схиляються до процесу регенерації (відродження), реабілітації (відновлення) або навіть їх комбінації [246, 247]. Відновлення частково використовується в контексті повернення, примирення та реінтеграції [248–250]. Зазначимо, що при описі процесів, що характеризуються поверненням тимчасово окупованих територій, остаточного визначення кордонів, інтенсивного виходу на довоєнний рівнів виробництва та надання послуг (та навіть перевершення їх), доцільно використовувати термін «відбудова».

Повоєнна відбудова має багато різних значень і включає в себе цілу низку таких завдань, як повторне підключення перерваного водопостачання, відновлення залізничної та автомобільної мережі, відновлення діяльності суспільних організацій, відбудова культурної спадщини та індивідуальна допомога людям [251].

Заходи з повоєнної відбудови пом'якшують безпосередні наслідки конфлікту шляхом надання наступних послуг: ремонт доріг, прибирання сміття, налагодження транспортної логістики та зв'язку транспортних і комунікаційних ліній. Крім того, відбудова стосується відновлення та поновлення функціонування соціальної, економічної, культурної, політичної і судової як на національному, так на регіональному та місцевому рівнях.

Відповідно до поточної політики Світового банку, післявоєнна відбудова передбачає активну програму фізичної і соціальної перебудови в спробі подолати та виправити основні причини недавнього конфлікту та створити основи для сталої стабільності та розвитку [251].

Розглядаючи темпи та масштаби повоєнної відбудови, можна сказати напевно: коли більшість конфліктів, якщо не всі, викликають порушення або повний крах громадянського суспільства на ряді рівнів – соціальному, політичному, економічному, екологічному, фізичному та технологічному. У багатьох сучасних повномасштабних збройних конфліктах бойові дії носять періодичний характер і включають дуже широкий діапазон рівнів інтенсивності. Збройний конфлікт вважається закінченим, якщо було укладено офіційну угоду про припинення вогню або мир. Гуманітарна катастрофа призводить до того, що люди гинуть, переміщуються, перетворюють на біженців чи мігрантів. [252, С. 9].

Весь феномен післявоєнної відбудови необхідно розглядати в довгостроковій перспективі, історичному контексті проблем та характері руйнувань фізичного та організаційного характеру комплексно. Величезна кількість комплексних факторів, що охоплюють питання від причин і коренів

збройних конфліктів, запобігання конфліктам, вирішення та підтримки миру до відновлення та відродження, планування та перспектив регіонального розвитку, показує складність роботи з цією областю дослідження [252, С. 10].

Період переходу від війни до миру охоплює час між припиненням бойових дій і встановленням нормального повноцінного функціонування політичної та соціально-економічної систем – встановлюється певний політичний порядок та стабільність, починають виконуватись положення мирних угод [253].

Необхідно зазначити, що післявоєнну відбудову необхідно починати з підготовки супровідних документів до генерального плану відбудови та вивчення світового досвіду відбудови приморських регіонів, історичні й культурні особливості території. Так, наприклад, в столиці Лівану Бейруті при розчищенні завалів не врахували простір для будівельного сміття, що прийшлося вивозити біля морського узбережжя. Завали надають неестетичний вид місцевості, напяму приносять шкоду та забруднюють екологію приморського регіону. У Роттердамі на місцевості, що зазнала великих масштабів руйнувань та перетворилася на пустки, зробили тимчасові поля з кукурудзою, щоб вирішити продовольчі проблеми. Цікавий досвід відбудови цього портового міста ще й в тому, що процес висвітлювали у фільмах, екскурсійних автобусних турах, а також книгах із фотографіями нового міста. У Лондоні відбувалися громадські слухання, в яких обговорювались креслення та матеріали, які пропонувалося використати для відбудови. Тобто, запорука успішної відбудови – у врахування запитів та потреб мешканців через інструменти опитування, виставки. [254].

Основною метою процесу постконфліктної відбудови, що є відносно новим винайденим терміном, започаткованим на саміті ЄС у Салоніках у червні 2003 р., є створення основ для розвитку місцевого управління на засадах власних компетенцій та потенціалу [255].

Необхідно зазначити, що з точки зору ЄС, максимально потужне відновлення за рахунок власного регіонального потенціалу можливе за умов отримання постраждалою країною регіону статусу повноправного члену ЄС. Якщо дослідити досвід інших країн, що були втягнуті в озброєні конфлікти, то з точки зору дослідження та запозичення досвіду, цікавим є досвід Хорватії.

Після закінчення конфлікту міжнародне співтовариство зробило багато для допомоги Хорватії у його відновленні. Такі організації, як ООН, ЮНЕСКО, Європейський Союз (ЄС) та Arbeiter-Samariter-Bund (ASB-Worker's Samaritan Federation) надали багато юридичної, фінансової та освітньої допомоги, якої потребувала країна, для відбудови Хорватії та її захисту від майбутніх конфліктів. Рада Безпеки ООН прийняла кілька резолюцій, що підтверджують свою прихильність незалежності, суверенітету і територіальній цілісності Республіки Хорватії в її міжнародно визнаних кордонах [251].

Щодо конкретних кроків, необхідно зазначити, що у листопаді 2000 року Хорватія стала членом Всесвітньої організації торгівлі, у жовтні 2001

року підписала угоду про стабілізацію та асоціацію з Європейським Союзом – перший крок до європейської інтеграції. На тлі економічних та соціальних реформ, проведених владою, та швидкого розвитку туристичного сектору, після припинення всіх бойових дій на Балканах, Хорватія досягла потужного зростання економіки протягом 2000-2003 рр. (темпи зростання ВВП Хорватії показали постійну позитивну динаміку, досягнувши рекорду в 2003 році – протягом усього періоду з 1998 року по теперішній час – 5,6%). Досягти такого рівня вдалося за рахунок втілення великих масштабних інфраструктурних проєктів, найвідомішим з яких було будівництво шосе А1, що з'єднує північ і південь, боротьба з корупцією та організованою злочинністю на регіональному та національному рівнях [256].

Роль міжнародної спільноти є вирішальною в постконфліктній обстановці, і в деяких випадках (у короткостроковому періоді) відновлення є необхідним процесом, особливо коли постраждала спільнота не в змозі впоратися з цим. Інакше крихкий мир може погіршитися ще більше, а в деяких випадках повернутися до насильницького конфлікту. Відновлення має вирішальне значення в тому сенсі, що воно передбачає генеративні зміни. Карбоньє зазначає, що стосується відновлення прав людей і домогосподарств, які постраждали від кризи [257].

Побудова миру та примирення зосереджуються на довгостроковій підтримці життєздатних політичних, соціально-економічних та культурних інституцій, здатних усунути першопричини конфліктів і створити необхідні умови для миру та стабільності, а також побудувати (нормалізувати) відносини між учасниками соціально-економічних систем [257, 258].

Проблема питань повоєнного відновлення полягає у фундаментальному підході до розробки стратегії, враховуючи складність питань повоєнного функціонування регіону і врахування динаміки змін у всіх площинах. Тут думку треба поширити в сенсі того, що з стратегічної точки зору відбудова інфраструктурних об'єктів чи промислових підприємств повинна переглядатися під кутом перегляду політики розміщення продуктивних сил, виходячи із потенційно нового місця України та регіонів у європейському розподілі праці та принципів смарт-планування, а з іншого, – саме в приморських регіонах – виходячи із пріоритетного розвитку екосистемних послуг. Наприклад, у приморському м. Бердянськ, яке справедливо називають, столицею курортного Приазов'я, розміщуються виробничі потужності ПАТ АЗМОЛ, підприємств нафто-хімічного комплексу, небезпечного виробництва для екології моря та лікувальних природних ресурсів. Рашистська адміністрація знищує підприємство, вивозить обладнання, а масивно конструкції вирізує на метал. Очевидно, що після компенсації збитків власникам, економічна політика конкурентності приморських територій має бути спрямована на виведення екологічно небезпечних виробництв поза їх межі.

Пріоритетним для приморських регіонів у відбудові є просторове планування з урахуванням культурного, історичного, економічного та екологічного (природного) аспектів з урахуванням створення функціональних зони та максимізації використання альтернативних джерел енергетики.

Завдання післявоєнної відбудови більше полягають не лише у відбудові зруйнованих об'єктів, а й в створенні альтернатив тим структурам, системам і моделям життя, які були знищені та пошкоджені [252, с 30]. Загарбники завдали шкоди понад чверті всіх екосистем в Україні [259], що значною мірою обумовлено особливостями приморських регіонів. Обчислення суми збитків довкіллю через вторгнення російської армії можливо лише за допомогою спеціально розробленої методології. Наразі Міністерством довкілля розроблено методологію оцінки збитків, що спричинені повномасштабною війною Росії проти України, що включає в себе облік та обрахування сімох напрямів забруднення, серед яких забруднення землі, повітря, води, шкода лісам, біосферним заповідникам та національним паркам тощо. Приблизні оціночні статистичні дані наведено в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

**Приблизна статистична оцінка шкоди природним ресурсам України
через війну Росії з Україною**

Вид природного ресурсу	Шкода довкіллю
1	2
Ліс	Пошкоджено майже 3 млн га (майже 1/3 лісу України), 500 тисяч гектарів перебувають зараз під тимчасовою окупацією або в зоні воєнних дій*.
Вода	Руйнування внаслідок обстрілів очисних споруд, каналізації (забруднена вода потрапляє в річки). На півдні та сході України існує проблема з якістю води, існує нестача питної води. Через пошкодження Каховської ГЕС Запорізька АЕС не зможе отримувати воду в достатній кількості для охолодження реакторів. Зниження рівня води призвело до винищення великою кількістю водних біоресурсів р. Дніпро. Забруднення води морів Азовського та Чорного морів внаслідок діяльності військових морських кораблів
Повітря	Забруднення внаслідок вибухів, обстрілів.
Ґрунт	Близько третини території України потребуватиме розмінування, на що знадобиться щонайменше 10 років** Забруднення нафтопродуктами та речовинами, що виділяються внаслідок вибухів, обстрілів території.

Продовження табл. 4.1

1	2
Флора та фауна	У зоні бойових дій опинилися 20% природоохоронних територій України. 10 національних парків, 8 заповідників, 2 біосферних заповідники перебувають під російською окупацією. Під загрозою знищення – 600 видів фауни і 750 видів флори. * Масова смерть дельфінів, що спричинено наявністю морських мін і використанням військових кораблів, які російські військові розмістили в Чорному та Азовському морях*

* - станом на 05.03 за даними [260]

** станом на 02.11.2022 за даними [261]

Джерело: згруповано автором

Сумарні екологічні збитки України від війни становлять 36 мільярдів євро (станом на) [262] Також зазначимо, що окупанти не дотримуються охоронного статусу заповідних територій і використовують їх для розміщення своїх військ.

Тобто особливість відбудови економіки приморських регіонів полягає не лише в ревіталізації територій та відновленні екосистемної сталості, на ці завдання лягає тягар післявоєнної відбудови зруйнованих об'єктів економіки приморських територій. Тобто, ці три аспекти є особливостями, що формують передумови розробки стратегії є забезпечення підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів.

Це у 2000 р. було проголошено ООН початок програми «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» (Millenium Ecosystem Assessment), яка передбачала «оцінку наслідків змін в екосистемах для добробуту людей і наукову характеристику діяльності, необхідної для розширення можливості для збереження екосистем та їх сталого використання» [263, с. 131].

Екосистеми – це складні, динамічні та інтегровані природні системи, які виробляють товари та послуги для суспільства та мають значну внутрішню цінність [264].

Питання побудови зеленої економіки та екосистемного розвитку є ключовими та основоположними для приморських регіонів. У якості обґрунтування екосистемного розвитку Суєтнов Є. П. зазначає: «Екосистема – це сукупність живих організмів, які пристосувалися до спільного проживання в певному середовищі існування, утворюючи з ним єдине ціле» [265]. Відповідно екосистемний підхід до господарської діяльності передбачає збереження єдності екосистеми території з урахуванням економічних вигод та ризиків.

Оцінка екосистем тисячоліття класифікує функції екосистем наступним чином [266]:

- надання послуг (наприклад, як їжа, вода, деревина та волокно);
- регулюючі послуги (зміна клімату, повені, хвороби, утворення відходів та зміна якості води);

- культурні послуги (забезпечення рекреаційних, естетичних та духовних переваг територій);
- допоміжні послуги (грунтоутворення, фотосинтез і кругообіг поживних речовин)

Ключова роль екосистеми приморського регіону передбачає у врахуванні характеру впливу змін, що відбуваються під дією світових (глобальних), соціокультурних, природних, економічних, політичних факторів, що чинять тиск на саму екосистему, та вимагають прямої відповіді на зміни – цінностей, управлінської та економічної сфер приморського регіону. Розмиви берегів і пов'язані з ними втрати родючих земель, мілина, руйнування споруд, забруднення, порушення умов життя людей, тварин і рослин і пов'язані з цими подіями зміни в екосистемах, включаючи порушення в харчових ланцюгах, зниження самоочисної здатності, зниження біорізноманіття та біопродуктивності – це лише незначний перелік наслідків людської діяльності та порушення природного балансу приморських регіонів.

На рис. 4.1 зображено ключову роль екосистеми приморського регіону в соціокультурних факторах, світових факторах впливу, та її впливі на статус та якість, а швидкість та якість змін.

Таким чином, екосистемне управління – це процес, який об'єднує біологічні, соціальні та економічні фактори у всеосяжну стратегію, спрямовану на захист та підвищення стійкості, різноманітності та продуктивності природних ресурсів [267].

Мішенін Є.В. та Дегтярь Н.В. [268] зазначають «про необхідність включення екосистемних послуг у перелік діяльності економічних суб'єктів всіх рівнів господарювання». Водночас застосування подібної концепції господарювання в приморських регіонах вимагає створення системних зв'язків функціонування мережі «економіка-екосистема», формування відповідного ставлення у суспільства до збереження та підвищення цінності екосистем, створення ефективного механізму управління функціонуванням та підвищенням якості екосистем.

Досліджуючи екосистемні послуги, Дж. Фарлей та Г. Дейлі зазначають про їх винятковість та конкурентність [269], що підтверджує тезу про використання унікальних можливостей екосистем для підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів.

Зазначимо, оскільки умови функціонування компонентів території, об'єктів природно-заповідного фонду та екосистеми в цілому змінюються, то через цю призму відбувається зміна цінності та якості екосистемних послуг. [270; С. 58].

Одними з перших, Дж. Фарлей та Г. Дейлі пишуть про як винятковість та конкурентність екосистемних послуг [269].

В 2012 році Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було затверджено застосування екосистемного підходу. Екосистемний підхід створює всі умови для подолання конфлікту антропогенних інтересів та інтересів біогеоценозу,

що завжди лежить в основі будь-якої діяльності людини. Держави-члени ООН зобов'язались застосовувати екосистемний підхід при організації розвитку.

Рис. 4.1. Ключова роль екосистеми в системі приморського регіону
Джерело: розроблено автором

В зв'язку з цим країнами ЄС було схвалено висунутий Європейською комісією Європейський зелений курс (The European Green Deal), мета якого – набуття Європейським континентом кліматичного нейтралітету до 2050 року підвищення добробуту громадян, захист біологічного різноманіття, екологізація економіки [271-272].

Ця ініціатива передбачає використання інструментів обмеження забруднення парниковими газами, об'ємів викидів (розробка політики управління відходами їх скорочення, в тому числі – торгівля), забруднюючих речовин у ґрунті, оподаткування та надання преференцій щодо використання різних видів енергоресурсів, відновлення лісів у Європі [273].

Екосистемний напрям сталого розвитку приморських регіонів повинен базуватись на ключових принципах, обумовлених стратегією «блакитного зростання» та «зеленої економіки». Стратегія «блакитного зростання» - це довгострокова стратегія підтримки сталого зростання морського сектора

Європейського союзу в цілому, що відповідає цілям ЄС щодо розумного, стійкого та інклюзивного зростання. «Блакитна економіка» ЄС представляє приблизно 5,4 млн робочих місць і створює валову додану вартість майже 500 млрд євро на рік [274]. Стратегія «Блакитної економіки» ЄС формується на засадах збереження, захисту, охорони та примноження аквакультури, розвитку прибережного туризму та морських біотехнологій, використання енергії океану та дослідження морського дна з метою подальшого видобутку корисних копалин

Розвиток секторів економіки, що мають безпосередній вплив на підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів, оскільки мають високий потенціал для підвищення зайнятості, покращення доступу до інформації про приморські території, використання просторового планування для забезпечення ефективного та стійкого управління діяльністю на морі, в тому числі моніторингу

Питанням дослідження «зеленої економіки» та «зелених» інвестицій присвячені роботи як українських, так і закордонних вчених. Зокрема, Т. Галушкіна в своєму дослідженні [275] зазначає про основні принципи «зеленої економіки»: використання екосистемних послуг, формування політики зайнятості за рахунок створення «зелених» робочих місць, забезпечення підвищення конкурентоспроможності в процесі сталого розвитку. Гудзь М.В. Обґрунтовує перехід від природокористування до механізму відтворення потенціалу курортно-рекреаційних територій в рамках еколого-економічної стратегії розвитку туризму [276-277], Буркинський Б, Андреева Н., Хумарова Н., Констенська К., Уманська Ю., Шмиголь Н., Коваль В [278-279] Наголошують про необхідність запровадження інноваційного підходу до впровадження сталої бізнес-ідеології економічного розвитку в рамках управління навколишнім середовищем.

Петрушенко М. М., Шевченко Г. М. більш детально досліджують природні активи як рушійні сили економічного розвитку регіону.[280]

Чмир О.С., Захаркевич Н.П. [281] розглядають «зелену» економіку як «шлях до сталого розвитку»; наводять приклади з нормативних міжнародних документів країн всього світу. М.І. Бублик, М.Р. Бей розглядаючи відмінності між основами традиційної та «зеленої» економіки [282] зазначають про об'єктивну необхідність переорієнтації економіки, викликану змінами в екологічному середовищі планети. Проте, на сьогоднішній день відсутні дослідження регіонального аспекту «озеленення» економіки та впливу цього процесу на конкурентоспроможність регіону.

Більш ширше використання терміну «зелена економіка» відбулось завдяки діяльності ООН, зокрема екологічної програми ООН (ЮНЕП), департаменту з економічних та соціальних питань (ЮНДЕСА), конференції з торгівлі та розвитку (ЮНКСД).

Концепція «зеленого» зростання регіонів базується, в першу чергу, на формуванні національної нормативно-правової бази, яка ґрунтується на

міжнародних законодавчих актах. В Україні відповідними прийнятими документами є:

- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;
- Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» № 722 від 30 вересня 2019 року;
- Проект закону «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року»;
- Закон України «Про енергоефективність будівель» від 22 червня 2017 року;
- «Про внесення змін до Закону України «Про теплопостачання» щодо стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел енергії» від 21 березня 2017 року;
- «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22 червня 2017 року;
- «Про створення Фонду енергоефективності» від 8 червня 2017 року;
- «Про введення нових інвестиційних можливостей, що гарантує права і законні інтереси суб'єктів господарювання для масштабної енергетичної модернізації» від 9 квітня 2015 року;
- «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 25 квітня 2019 р.;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року» №1228 від 25 листопада 2015 р.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»» №605 від 18 серпня 2017р.

Прикладом долучення України до зусиль ЄС є презентована міністерством енергетики та захисту довкілля Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року [283] передбачає трансформацію підходів до стратегічного планування розвитку енергетичного сектору України «з урахуванням майбутніх тенденцій і змін в світовій кліматичній, екологічній, економічній, енергетичній політиці, розвитку технологій, методів управління та знань» та передбачає зміни за наступними напрямками:

1. Декарбонізація економіки
2. Декарбонізація енергетики
3. Декарбонізація житлових та нежитлових приміщень
4. Низьковуглецева та ресурсоефективна промисловість
5. Екологічно чистий транспорт
6. Наукові дослідження та інновації
7. Соціальна прийнятність та консенсус

На міжнародному рівні екосистемний підхід було запроваджено в рамках Конвенції охорону біологічного різноманіття, або Конвенції про біологічне різноманіття, яка була відкрита для підписання в м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 05.06.1992 р. та набула чинності 29.12.1993 р. [284] Україно. вона була ратифікована в кінці 1994 р. [285].

Природа об'єднує всі корисні блага, які людина отримує від неї. Тому використання екосистемного підходу передбачає застосування його до кожного об'єкту природи через принцип «від загального до часткового». «Екосистемний підхід до аквакультури (ЕАА) – це стратегія інтеграції діяльності в рамках більш широкої екосистеми, для того щоб підтримувати екологічно раціональний розвиток, рівноправність і стійкість взаємопов'язаних соціально-екологічних систем» [286].

Використання екосистемного підходу призводить до не лише до виникнення нових понять, а й їх синтезу в нових умовах. Наприклад, Є. В. Мішенін, Н. В. Дегтярь. зазначають, що «екосистемне підприємництво у сфері природогосподарювання – це інноваційне підприємництво, пов'язане з відтворенням та реалізацією соціально-екологічних функцій у формі відтворення та використання екосистемної продукції та послуг, а також збереженням біорізноманіття і відповідає принципам екосистемного управління природно-ресурсним потенціалом». [268]. Тобто, функціонування екосистеми як об'єкту розвитку приморського регіону породжує зміни в розумінні економіки та підприємництва, управлінні та адмініструванні. Екосистемний підхід формує нове уявлення про господарську діяльність, що, в свою чергу, призводить до визнання існуючих та появи нових екосистемних послуг, які формують новий уклад соціально-економічної системи регіону.

Окрім цих згаданих властивостей необхідно зазначити і при вирішенні глобальних і локальних екологічних викликів за допомогою використання системного підходу при наданні екосистемних послуг [287].

Екосистемний підхід «дає змогу розглядати взаємозв'язки усередині екосистем з іншими системами і людьми, для яких екосистеми є місцем проживання й засобом для існування» []

Екосистемний підхід враховує взаємозв'язки між повітрям, водою, землею та всіма живими істотами, включаючи людей, і залучає всі групи користувачів до комплексного управління. Екосистемні підходи часто розробляються для певного місця та певної групи зацікавлених сторін. Тому їх часто називають локально розробленими екосистемними підходами. [289].

В продовження розуміння побудови управлінських відносин в приморському регіоні на основі екосистемного підходу в табл. 4.4 зазначено аналіз цілей зацікавлених сторін, який допоможе в майбутньому з постановкою цілей стратегії підвищення конкурентоспроможності на основі екосистемного підходу.

Між тим, існують загальні ключові питання до суб'єктів екосистемної економіки:

- Які поточні та майбутні інтереси різних зацікавлених сторін в галузі використання і менеджменту ресурсів (прибережні зони, використання прісноводних водойм, тощо)?
- Які потреби суб'єктів та очікувані результати?
- Як використовуються ресурси, і які вигоди отримують від цього?
- Який соціальний і екологічний вплив, як позитивний, так і негативний, від минулого та сучасного використання ресурсів?

Таблиця 4.4

Цілевизначення суб'єктів екосистемної економіки приморських регіонів

Суб'єкти	Цілі	Ключові питання
1	2	3
фермери, які займаються рибництвом, і аквакультурою в цілому;	Прибутковість та рентабельність діяльності	Які заходи сучасного аквагосподарства наносять шкоду ресурсам приморського регіону та як їх уникнути?
рибальський флот;	Висока зарплатня, комфортні умови праці	Які є важелі та регулятори дій рибальського флоту?
місцеві спільноти та / або бізнес, що займаються переробкою, маркетингом, транспортом та іншими видами діяльності, що мають відношення до морського господарства та аквакультури;	Прибутковість та рентабельність морського господарства, вихід на міжнародний ринок, процвітання спільноти, розвиток інфраструктури регіону, доступ до фінансування бізнесу	Який соціальний і екологічний вплив, як позитивний, так і негативний, від минулого та сучасного використання ресурсів прибережних регіонів?
влада (місцева, регіональна, державна);	Підтримка населення «на місцях»	Як використання ресурсів змінюється з часом або модифікується, як управляти цими змінами?
туристична галузь та інфраструктура;	Підвищення попиту на послуги, вихід послуг на світовий рівень	Наскільки суб'єкти туристичної галузі готові і бажають брати участь і в комплексному підході до екосистемного розвитку регіону?
екологи та органи з охорони навколишнього середовища;	Підвищення уваги до проблем навколишнього середовища, його захист та охорона	Які потенційні сфери діяльності для угод і спільних інтересів з іншими суб'єктами, при яких можливі консенсус і співпраця?

Продовження табл. 4.4

1	2	3
користувачі рекреаційних послуг;	Підвищення рівня сервісу, різноманітних послуг та гнучке ціноутворення	Які вимоги до потенційних користувачів рекреаційних послуг?
вчені;	Втілення наукових проектів з зацікавленими сторонами, проведення наукових досліджень високого рівня	Якими є людські, технічні та фінансові ресурси для здійснення научної діяльності?
домовласники, мешканці приморських регіонів;	Розвиток інфраструктури, чисте навколишнє середовище	Яка роль домовласників та мешканців приморських регіонів в екосистемній економіці?
інші організації, що використовують річки, озера або водойми, прибережні або морські зони (наприклад, морські вокзали, порти, флот, вітрові електростанції) та організації, які побічно використовують прибережні або морські зони (міські або промислові споживачі води, підприємства, що забруднюють навколишнє середовище, тощо).	Використання гнучких економічних інструментів для здійснення господарської діяльності, підвищення її рентабельності	Чи існують чіткі правила та інструкції щодо легкого та безшкідливого користування прибережними зонами?

Джерело: розроблено автором

Наведені вище питання дозволяють зрозуміти ґрунтовність екосистемного підходу та його всеосяжність для економіки приморського регіону.

Екосистемний підхід був прийнятий на міжнародному рівні як стратегія інтегрованого управління землями та ресурсами, що сприяє збереженню та сталому використанню справедливим способом [290].

Тобто, екосистемний підхід – це відносно нові способи мислення щодо управління природними, людськими та економічними ресурсами.

Екосистемний підхід, що може застосовуватись на територіях приморських регіонів, буде полягати у використанні методів і способів інтегрованого управління земельними, водними та живими ресурсами, яка сприяє збереженню та сталому використанню справедливим способом. Підхід базується на застосуванні відповідних наукових методологій, орієнтованих на

рівні і біологічної організації, що охоплює процеси, функції та взаємодії між організмами та їх середовищем. Екосистемний підхід визнає, що люди з їх культурним різноманіттям є невід’ємною частиною екосистем [290]. Маємо зауважити, що екосистемний підхід охоплює рівні організації не лише живих організмів, а й соціальної та економічної організації співіснування природи та людини.

Регіональне управління на основі екосистемного підходу орієнтовано на розуміння динаміки та взаємодії між ресурсами, природним середовищем, ринком та суспільством; виокремлення існуючих проблем та підтримку балансу. Тобто – просторове та екологічне поєднання, контроль впливу економіки на статус ресурсів та навколишнє середовище (екосистему в цілому), екологічне чисте виробництво на базі циркулярної економіки формує розуміння конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми регіону. Тобто, відновлювальна екосистема регіону – це система стабільних взаємодій та взаємозв’язків елементів природного та антропогенного середовища регіону, між якими постійно відбувається циркуляція ресурсів, та здатні до самооновлення та самовідновлення. При цьому конкурентоспроможною є відновлювальна екосистема, що здатна до самовідновлення та самооновлення за рахунок ефективного використання ресурсів регіону на високотехнологічній основі, враховуючи вплив кожного елемента екосистеми на конкурентоспроможність екосистеми порівняно з іншими подібними об’єктами.

Відновлення екосистеми регіону базується на принципах технологічності, доступу до інновацій та інвестицій. Концепція екосистемного господарювання в регіоні на різних ієрархічних рівнях конкурентоспроможності формується як система цінностей, переваг та цілей збереження та функціонування екосистеми природного середовища (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

**Матриця конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми
приморських регіонів**

Ключові аспекти екосистемного підходу	Елементи конкурентоспроможності			
	Простір (Територія)	Людський капітал	Процеси	Адміністрування
1	2	3	4	5
Системи: враховує всю екосистему	Облік всіх елементів екосистеми приморських регіонів відповідно до світових та європейських стандартів	Людина як ключовий учасник екосистеми – забруднювач, користувач, охоронець та примножувач елементів екосистеми	Формування основ екосистемного підходу серед бізнес-структур та суспільства, підвищення цінності таких послуг	Моніторинг екосистеми та чітке управління змінами в екосистемі на всіх рівнях влади

Продовження табл. 4.5

1	2	3	4	5
Люди: в основі управління довкіллям – люди та стійкість	Зменшення негативного впливу на екосистему регіонів через використання новітніх технологій	Забезпечення відповідного навчання та перекваліфікації трудових ресурсів на ринку праці приморських регіонів з урахуванням вимог до збереження та відновлення існуючої екосистеми	Використання підходів сталого розвитку та «зеленої економіки» при здійсненні господарської діяльності	Перегляд законодавства в частині відповідальності за порушення екосистемних норм фізичними та юридичними особами
Цінності: довкілля та екосистема в цілому забезпечують важливі та цінні переваги для розвитку елементів конкурентоспроможності	Відкритий доступ до природних благ; здійснення природоохоронних заходів.	Підвищення культури споживання та відтворення екосистемних послуг	Використання екосистемних послуг приморських регіонів для рекреації та туризму, культурних послуг, розвитку мистецтва, тобто комерціалізація та використання вартісного підходу до екосистемних послуг	Максимальне використання адміністративного ресурсу для підвищення переваг та збереження балансу унікальної екосистеми приморських регіонів. Підвищення вимог до відповідальності за порушення законодавства в сфері екосистемних послуг

Джерело: розроблено автором

Аналіз положень матриці конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів на основі екосистемного підходу дозволяє сформулювати твердження, що управління конкурентоспроможністю приморського регіону передбачає використання системи біологічних,

соціальних та економічних чинників та інструментів в інтегровану стратегію регіонального розвитку, спрямовану, в першу чергу, на захист і підвищення стійкості, різноманітності і продуктивності природних ресурсів, функціонування економічної системи регіону в умовах екосистемного розвитку території, формування сприятливого середовища життєдіяльності людини.

Грунтуючись на принципах екосистемного управління [291-292] запропоновано основні принципи управління конкурентоспроможністю приморських регіонів на основі екосистемного підходу:

1. Управління фокусується, в першу чергу, не на результатах, а, скоріше, на процесі забезпечення стійкості як попередньої умови екосистемного розвитку. (процесно орієнтоване управління)

2. Встановлення цілей досягнення конкурентоспроможності, критеріїв і показників їх вимірності. (цілевизначення та вимірність)

3. Управління на основі екосистемного підходу спирається на наукові дослідження: постійний моніторинг та діагностика екологічного стану регіону. (екомоніторинг та діагностика)

4. Екосистемний підхід передбачає динамічний характер розвитку, постійні зміни і еволюції, притаманні екосистемам, унеможливорює «заморожування» екосистем в певному стані та конфігурації екологічних факторів (еволюційний безперервний характер розвитку).

5. Екосистема та внутрішні процеси її процеси є залежними від оточуючих систем (економічна, політична, соціальна тощо). (Залежність екосистем від оточуючих підсистем).

6. Людина є екосистемною компонентою та відіграє вирішальну роль в досягненні конкурентоспроможності. (Провідна роль людського чинника)

7. Екосистемне управління конкурентоспроможністю передбачає, що використовувані підходи до управління є тимчасовими, неповними і змінюваними. Результати повинні бути перевірені програмами досліджень і моніторингу екосистем. (гнучкість підходів до управління)

Формування принципів та цілей післявоєнної відбудови приморських регіонів на основі екосистемного підходу виходить з твердження про те, що шлях до відбудови та сталого розвитку ніколи не є ясним або передбачуваним, особливо коли йдеться про часові рамки [252]. Здійснюючи якісний аналіз фаз відбудови зосередимо увагу на стані екосистемного розвитку регіону в ці проміжки часу (табл. 4.6).

Постконфліктному суспільству потрібен час, щоб перебудуватися, особливо на ментальному та духовному рівні. Воно не може зробити це цілком самостійно без міжнародної солідарності та допомоги [247]. Очевидно, що мирна угода між ворогуючими сторонами є основною передумовою будь-якого мирного врегулювання [247, 294]. Також і екосистеми, будучи складними та динамічними, вимагають комплексного тривалого підходу до їх відбудови та набуття характеристик, вищих і якісніших за довоєнний рівень.

Таблиця 4.6

Тривалість фаз відбудови

Фаза	Підфаза	Тривалість фази, роки (приблизно)	Екосистемний розвиток
Миротворчість	Мирні переговори Припинення бойових дій Підписання мирних угод	Рамки не визначені	Зруйновані та розорені екосистеми
Будівництво миру <u>Відбудова</u>	Перехідний період Консолідація соціально-економічних процесів: реабілітація, стабілізація, реставрація Відновлення	1-2 роки 5-10 років і більше	<u>Програма відбудови</u> , Територіальне, біологічне та інфраструктурне відновлення екосистем
Сталий розвиток	Досягнення екостандартів виробництва товарів і послуг; Культура екосистемності; Побудова і функціонування екосистем приморських регіонів (циркулярна економіка)	Рамки не визначені	Розбудова екосистем, підвищення їх цінності, виробництво екосистемних послуг

Джерело: розроблено автором на основі [293]

Відбудова приморських регіонів надає можливість використовувати новий підхід до переосмислення простору, орієнтуватися на інтереси людей, зважати на густоту населення, враховувати особливості клімату, економити ресурси.

Якщо підсумувати, то серед цілей конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських територій необхідно виокремити наступні цілі та принципи, викладені в табл 4.7.

Таблиця 4.7

**Цілі та принципи конкурентоспроможності відновлювальної
екосистеми приморських регіонів**

	Простір	Людський капітал	Бізнес-процеси	Адміністрування
Цілі	1. Використання безпечних пестицидів в сільському господарстві. 2. Підвищення уваги до проблем навколишнього середовища, його захист та охорона	1. Комфортні та безпечні умови праці 2. Процвітання спільноти приморських регіонів	1. Прибутковість та рентабельність морегосподарського комплексу 2. Просування екосистемних послуг на міжнародному ринку, підвищення попиту на них. 3. Розвиток інфраструктури регіону 4. Розширення можливостей фінансування бізнесу 5. Втілення наукових проектів з щодо розвитку екосистеми приморського регіону зацікавленими сторонами, проведення наукових досліджень високого рівня 6. Підвищення рівня сервісу екосистемних послуг	1. Розвиток громадянської свідомості екологічного споживання ресурсів 2. Пропагування екосистемного виробництва товарів та послуг 3. Забезпечення комплексного розвитку екосистем приморських регіонів
Принципи	1. Зменшення антропогенного та технологічного навантаження на екосистему. 2. Дотримання світових та європейських стандартів.	1. Формування відповідального споживання та вимог до збереження та відновлення ресурсів екосистеми	1. Використання екосистемного підходу в господарській діяльності, а також в навчанні та перекваліфікації трудових ресурсів. 2. Комерціалізація екосистемних послуг.	1. Управління змінами екосистеми на всіх рівнях влади. 2. Законодавча підтримка екосистемного підходу

Джерело: розроблено автором

Таким чином, за результатами дослідження встановлено цілі та принципи конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів в умовах повоєнного відновлення в площинах розробленого теоретичного базису розуміння елементів конкурентоспроможності. Орієнтир на екосистемний підхід у повоєнній відбудові приморських регіонів дозволяє сформувати ціннісні орієнтири забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів, нівелюючи конфлікт антропогенної діяльності та потреб біогеоценозу. Управління конкурентоспроможністю на основі екосистемного підходу дозволяє сформувати відносини між компонентами природи, суб'єктами економіки та соціальною системою у площині вирішення проблем та подолання негативних наслідків як діяльності людини, так і функціонування окремих компонентів екосистеми (наприклад, ерозія та розмиви берегів, зниження родючості земель, забруднення повітря, води та ґрунту, порушення умов життя людей, тварин і рослин, зниження самоочисної здатності, зниження біорізноманіття та біопродуктивності тощо).

4.2. Апробація визначених критеріїв і показників відновлювальної екосистемної конкурентоспроможності приморського регіону за кластерним аналізом.

Подальший ґрунтовний аналіз екосистемної конкурентоспроможності базується на використанні розроблених критеріїв та показників конкурентоспроможності відносно досліджених елементів конкурентоспроможності, що необхідно для розробки системи підцілей стратегії, завдань, програм і планів з реалізації стратегії. Конкурентоспроможність регіону як економічна категорія відкриває можливості розуміння переваг та сильних сторін регіонального розвитку. Оскільки конкурентоспроможність являє собою багатовимірну сукупність характеристик соціально-економічного середовища регіону та екосистемної складової, запропоновано використання кластерного аналізу. Обмеженість та недосконалість статистичної бази створює негативні умови для проведення дослідження в рамках вже обґрунтованих критеріїв. Тому для визначення груп об'єктів з подібним, схожим регіональним розвитком прийнято рішення щодо побудови кластерної моделі на основі наявних статистичних показників соціально-економічного розвитку районів приморських регіонів.

Велика кількість методичних підходів до оцінки регіональної конкурентоспроможності свідчить про високу актуальність даних наукових розробок в економічній літературі. Вибір показників для кластерного аналізу районів приморських регіонів обумовлено визначенням критеріїв та показників конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми, що дозволяє провести багатовимірну статистичну процедуру, яка упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи. Запропоновано для аналізу групи

факторів з метою використання статистичних показників, що дозволять надати оцінку ефективності регіональної політики. Для аналізу обрано наступні групи регіональних показників: туризм, інфраструктура, виробництво (підсистема «процеси»), демографічні (підсистема «люди»), місцеві фінанси (підсистема «адміністрування»).

Методологія дослідження полягає у використанні кластерного аналізу, побудова багатовимірної статистичної моделі для групування регіонів за принципом подібності параметрів соціально-економічного розвитку. Використання методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, графічного методу дозволяють зробити узагальнення з точки зору групування регіонів.

В сучасних умовах розвиток економіки регіону та покращення його соціально-економічного стану залежить від ефективності застосування інструментів стратегічного управління. Особливо для посилення економічної самостійності регіонів і створення умов для їх збалансованого розвитку, при існуючій асиметрії передбачає, перш за все, необхідність створення ефективної моделі інноваційного розвитку промислового виробництва, здатного стійко генерувати або адаптуватися до розроблених нових технологій, техніки, товарів.

Для проведення аналізу можливостей забезпечення та підвищення конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу запропоновано використовувати кластерний аналіз.

Кластерний аналіз є багатовимірною статистичною процедурою, яка «... передбачає збір даних, що зберігають інформацію про вибірку об'єктів, та упорядкування об'єктів у порівняно однорідні групи» [295, с. 518].

Застосування кластерного методу диференціації приморських районів потребує вирішення таких завдань: дослідження методу кластерного аналізу, його сутності, алгоритму проведення, висунення гіпотези про обрання необхідних факторів для дослідження, застосування сучасних програмних продуктів для розрахунків, інтерпретація кластерних рішень і узагальнення отриманих результатів, формулювання висновків.

В економічних дослідженнях досить корисними є багатовимірні статистичні методи, які серед безлічі можливих ймовірнісних статистичних моделей дозволяють обґрунтовано вибрати ту, котра найкращим чином відповідає початковим статистичним даним, що характеризують реальну поведінку досліджуваної сукупності об'єктів, оцінити надійність і точність висновків, зроблених на підставі обмеженого статистичного матеріалу. [296, С. 38].

Методи кластерного аналізу можна застосовувати в самих різних випадках, навіть у тих, коли йдеться про просте групування, проте використання кластерного аналізу в процесі оцінювання конкурентоспроможності регіонів України є складним групуванням, оскільки охоплює показники з різних галузей.

Метод кластерного аналізу – багатовимірна статистична процедура, котра полягає в зборі даних, що містять інформацію про вибірку об'єктів, і впорядкуванні об'єктів у порівняно однорідні групи. Основна мета аналізу – виділити в початкових багатовимірних даних такі однорідні підмножини, щоб об'єкти всередині груп були схожі в певному значенні один на одного, а об'єкти з різних груп – не схожі. Під «схожістю» розуміється близькість об'єктів в багатовимірному просторі ознак [297]. Методика кластерного аналізу корисна у ситуаціях, коли повністю або частково відсутня інформація про можливу структуру класів об'єктів. [296, С. 39]

Використання результатів кластерного аналізу конкурентоспроможності регіонів дозволить створити взаємовигідні економічні зв'язки між державними органами влади, бізнесом, сферою науки та освіти, соціальною сферою, що призведе до мультиплікативного розвитку території та дозволить формувати державні програми розвитку.

На сьогоднішній день, як показує практика, при реалізації програм регіональної політики, розрахунок відбувається на «середній» регіон і полягає в побудові рейтингів на основі статистичних даних, що в результаті призводить до нестачі методичного забезпечення і слабкої аргументованості при розробці напрямів регіональної політики. Сам собою кластерний аналіз надає належну інформацію для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. У регіональному управлінні важливий комплексний підхід, що включає систему методів, для: дослідження поточної ситуації; виявлення проблемних зон у соціально-економічному стані регіону; розробки стратегії регіонального розвитку з метою виявлення специфічних напрямів подальшого розвитку за подібним соціально-економічним становищем. Загальноприйнятого визначення поняття «кластер» не існує, проте очевидно, що кластер може бути охарактеризований рядом ознак, «найважливішими з яких є щільність, дисперсія, розміри, форма і відокремлення». Результатом кластерного аналізу є розбиття наявних у вихідній вибірці об'єктів на кілька кластерів. У цьому кожен кластер включає у собі один чи більше об'єктів, які характеризуються подібними змінами вихідних показників, інакше кажучи регіони конкретного кластера диференційовані у меншій мірі, порівняно їх із регіонами інших кластерів [297].

Алгоритм кластерного аналізу є насправді алгоритмом класифікації регіонів. Часто висувається твердження, що класифікація є одним з фундаментальних процесів у науці. Факти й явища необхідно систематизувати перед тим, як визначаються загальні принципи, які пояснюють їх виникнення та впорядкованість. З даної перспективи, класифікація може бути розглянута як складна інтелектуальна діяльність високого рівня, необхідна нам для глибшого осмислення природи та структури цих явищ. Незважаючи на відмінності в цілях, типах даних і застосовуваних методах, всі дослідження, що використовують кластерний аналіз, характеризуються п'ятьма основними етапами [297]: відбір вибірки

для кластеризації; визначення множини ознак, за якими будуть оцінюватися об'єкти вибірки; обчислення значень тієї або іншої міри схожості між об'єктами; застосування методу кластерного аналізу для створення груп схожих об'єктів; перевірка достовірності результатів кластерного рішення.

Найчастіше кластерний аналіз застосовується для сегментації територіальних утворень за набором соціально-економічних індикаторів. У рамках даного дослідження наведені етапи кластерного аналізу були доповнені та деталізовані, на основі чого була розроблена методика кластерного групування, адаптована до аналізу конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу. Ця методика передбачає послідовне виконання основних процедур, представлених на рис. 4.2. Кожний з наведених етапів відіграє істотну роль при використанні кластерного методу в аналізі даних соціально-економічного конкурентоспроможності приморських районів України на основі екосистемного підходу.

Згідно з описаним алгоритмом групування приморських районів України на основі кластерного аналізу конкурентоспроможності визначена головна мета кластерного групування (1 етап). Метою кластерного аналізу конкурентоспроможності приморських районів України на основі екосистемного підходу є подальше детальне дослідження окремих груп приморських районів та вдосконалення їхніх стратегій розвитку, а також виявлення зв'язку між рівнем розвитку екосистемних послуг та конкурентоспроможністю.

На другому етапі дослідження визначені показники конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу, на основі яких буде здійснюватись кластеризація.

Вибір змінних у кластерному аналізі є одним з найважливіших кроків у дослідницькому процесі [296, с. 40].

Для проведення аналізу, за вихідні дані взято статистичні показники приморських районів відповідно до надісланих запитів до обласних служб статистики та дані з офіційних сайтів міських, сільських та селищних рад. Приморські райони (включаючи міста обласного значення), за якими було здійснено аналіз:

1. Запорізький регіон – Мелітопольський район (включно м. Мелітополь); Бердянський район (вкл. м. Бердянськ);
2. Миколаївський регіон – Миколаївський район (вкл. м. Миколаїв, м. Очаків);
3. Одеський регіон – Одеський район (вкл. м. Одеса, м. Южне, м. Черноморськ), Ізмаїльський район (вкл. м. Ізмаїл), Білгород-Дністровський район (вкл. м. Білгород-Дністровський);
4. Херсонський регіон – Генічеський район, Каховський район (вкл. м. Каховка, м. Нова Каховка), Скадовський район (вкл. м. Гола Пристань).

Рис. 4.2. Алгоритм кластерного аналізу конкурентоспроможності приморських регіонів на основі екосистемного підходу
Джерело: розроблено автором

Критерієм для відбору показників (факторів) став груповий відбір, суть якого полягають у виборі сукупності факторів, для подальшого їх угруповання за 5 соціально-економічними підсистемами та трьома блоками елементів конкурентоспроможності (таблиця 4.8). Ця група підсистем дає багатовимірну картину конкурентоспроможності соціально-економічного становища приморських районів з урахуванням екосистемної складової розвитку за 2019 та 2020 роки. Аналіз показників за функціональними складовими дозволить більш детально дослідити проблемні місця в управлінні (організації) з метою вирішення і усунення виявлених проблем та виявлення районів з подібними соціально-економічним та екосистемним розвитком з подальшим обґрунтуванням необхідності створення кластеру приморських районів на екосистемній основі.

Таблиця 4.8

**Обрані фактори для кластерного аналізу конкурентоспроможності
приморських районів на екосистемній основі**

Зв'язок з елементами конкурентоспроможності	Група факторів	Сутність обраного фактора	Показники	Од. виміру
1	2	3	4	5
Адміністрування	Місцеві фінанси	Забезпечення приморських районів	Бюджети територій на 1 мешканця	Тис грн. на 1 ос.
Людський капітал	Демографія	Населення як активний член екосистеми	Кількість живонароджених	Ос.
Бізнес-процеси	Туризм	Рекреаційні послуги як вид екосистемних послуг	Кількість засобів розміщення	Од.
			Кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами	Ос.
			Вартість реалізованих туристичних путівок турагентами фіз. та юр. ос	Тис грн
	Виробництво		Використання електроенергії	тис. кВт год
			Вантажопереробка портів	млн. т.

Продовження табл. 4.8

1	2	3	4	5
	Інфраструктура	Можливості для розвитку регіону та збільшення видів екосистемних послуг	Загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію,	м ²
			Вантажообіг автомобільного транспорту	тис ткм
			Перевезення пасажирів автомобільним транспортом	Тис. ос.
			Чисельність постійного населення,	Ос.
			Кількість померлих,	Ос.

Джерело: розроблено автором

У кластерному аналізі використовується поліетичний принцип утворення груп – усі ознаки одночасно беруть участь у групуванні, тобто вони враховуються одночасно при віднесенні об'єкту в ту або іншу групу. При цьому, як правило, не зазначені чіткі межі кожної групи, а також невідомо заздалегідь, скільки груп доцільно виділити в досліджуваній сукупності [298].

Оскільки всі алгоритми, що застосовуються в кластерному аналізі потребують оцінки відстаней між кластерами чи об'єктами, необхідно встановити масштаб вимірювань. Обрані показники використовують різні типи шкал та одиниці вимірювання, які необхідно стандартизувати.

На першому етапі чи формуються «природні» кластери, які можуть бути обґрунтовані для наступного аналізу. В якості міри близькості визначено Евклідова відстань.

Міра близькості, що визначається евклідовою відстанню, є геометричною відстанню в n-мірному просторі та обчислюється наступним чином:

$$d(x, y) = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}$$

Найбільш важливим результатом, що отримується в результаті деревоподібної кластеризації є ієрархічне дерево (дендрограма) (рис. 4.3-4.4). Як тільки починається характеристика, області, що знаходяться «ближче» одна до одної, об'єднуються та формують кластери. Кожен вузол діаграми являє собою об'єднання двох або більше кластерів. Відстань об'єднань «Linkage distance» визначає відстань, на якій були об'єднані відповідні кластери.

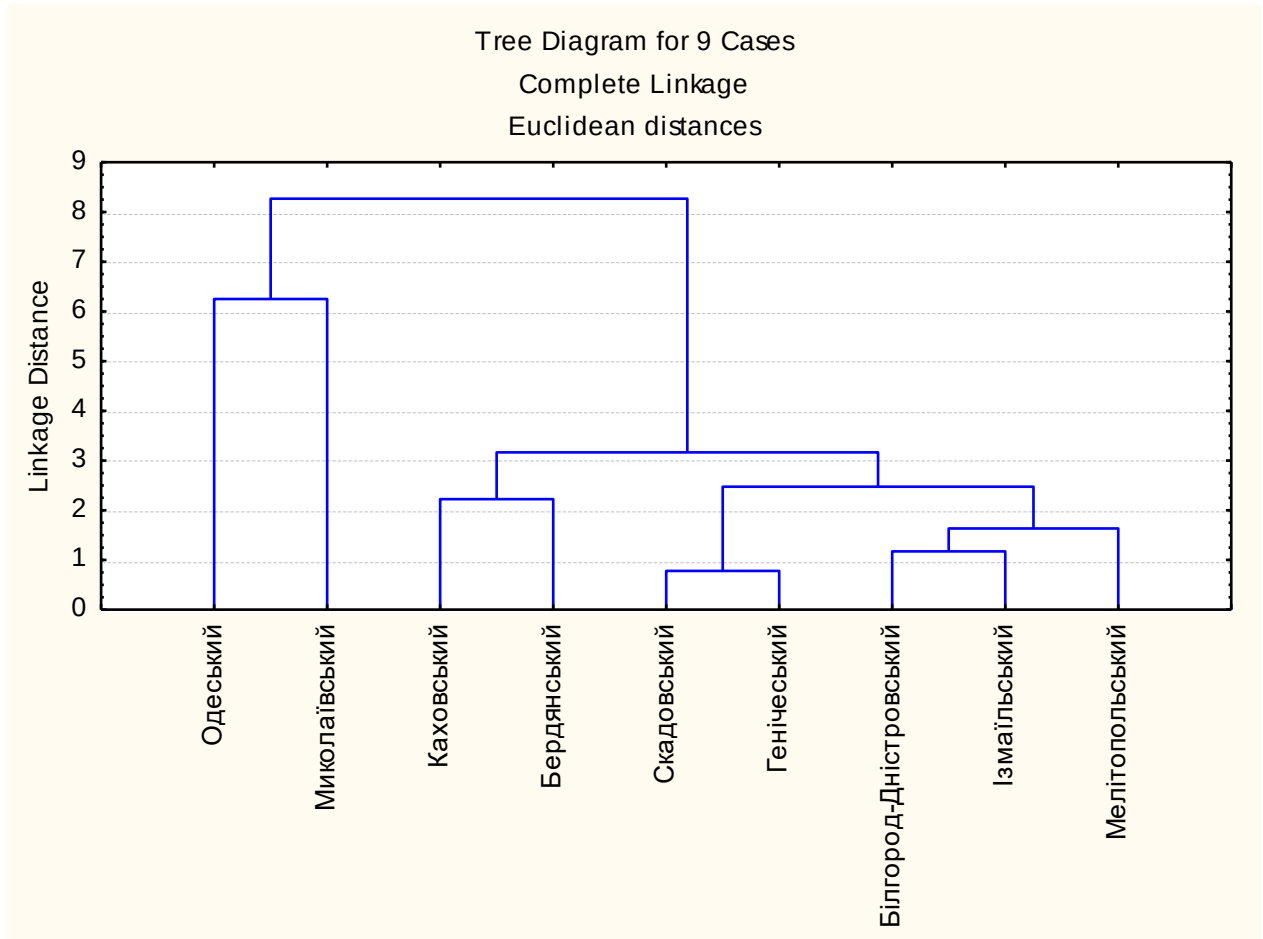

Рис. 4.3. Результат ієрархічної класифікації конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу в евклідовій відстані, 2019 рік

Описуючи результати ієрархічної класифікації конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу в евклідовій відстані за 2019 рік (рис. 4.3) зазначимо, що приморські райони Херсонської (Скадовський та Генічеський) та Одеської (Білгород-Дністровський, Ізмаїльський) областей об'єднуються в кластери на першому кроці. В Запорізькому регіоні єдності показників приморських районів не спостерігається. Мелітопольський район на наступному кроці приєднується до Білгород-Дністровського та Ізмаїльського. Бердянський район об'єднується з Каховським у кластер на другому кроці. Єдиний приморський район Миколаївського регіону на 6 кроці об'єднується у кластер з Одеським районом.

У 2020 році (рис. 4.4) відбувається зміна у кластері Одеського та Миколаївського районів. Одеський приморський район показує виокремлення з кластеру.

Виходячи з розрахунків дисперсійного аналізу, відображених в табл. 4.4-4.5, для подальшого кластерного аналізу методом k-середніх рекомендовано використовувати твердження про 4 природних кластери приморських районів в 2019 році та 5 природні кластери в 2020 році (визначено області, які «тісніше торкаються» один одного).

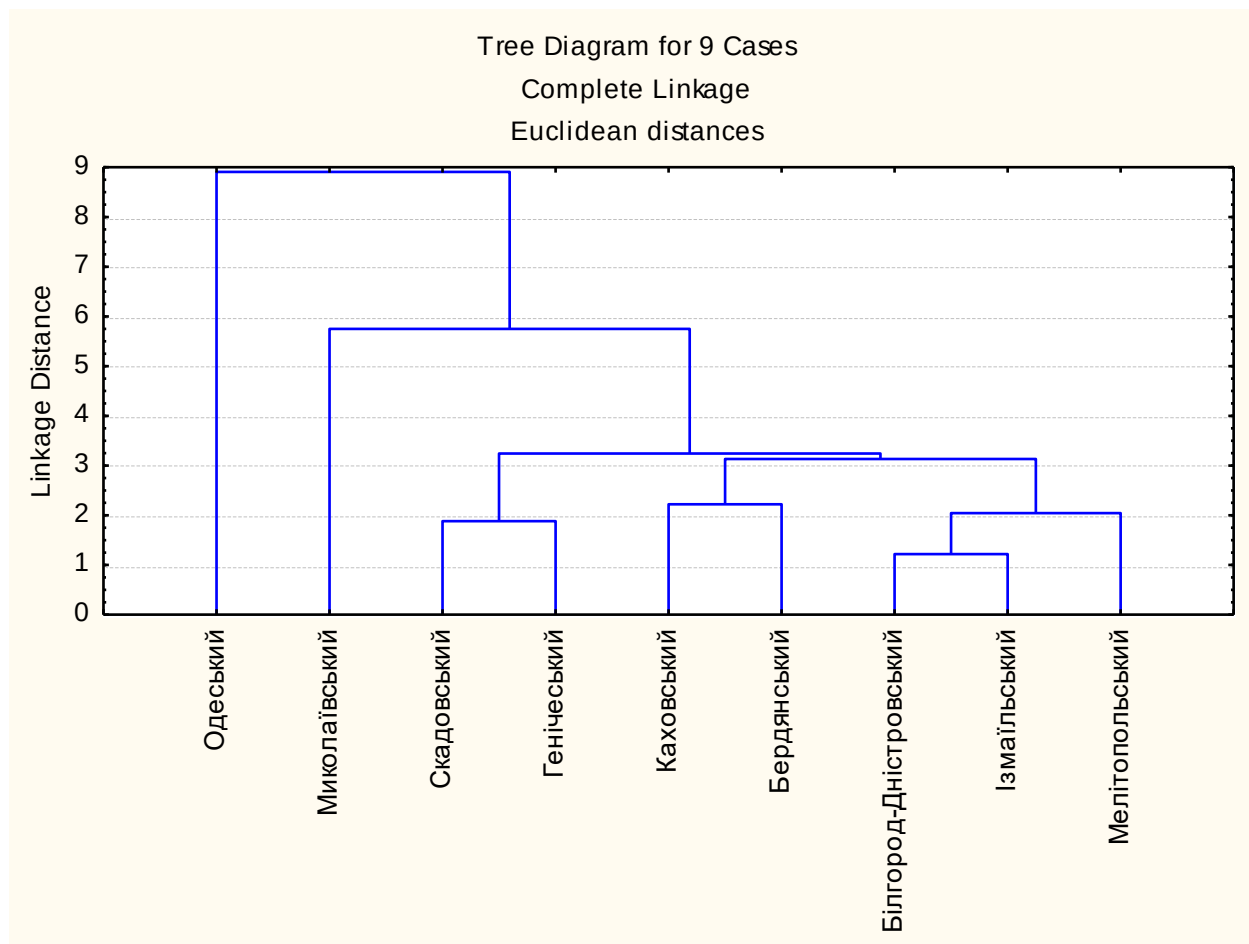

Рис. 4.4. Результат ієрархічної класифікації конкурентоспроможності приморських районів на основі екосистемного підходу в евклідовій відстані, 2020 рік

Джерело: розраховано автором

Перевірити дану гіпотезу можна, використовуючи метод k-середніх, який полягає в розподілі вихідних даних на кластери (відповідно до їх показників) та перевірці значимості відмінностей між отриманими групами. Метод k-середніх полягає в наступному: розрахунки починаються з обраної кількості спостережень, що являються центрами груп, після чого об'єктний склад кластерів змінюється з метою мінімізації мінливості всередині кластерів та максимізації мінливості між кластерами. Кожне наступне спостереження відноситься до тієї групи, міра схожості з центром тяжіння якого мінімальна. Після зміни складу кластера обраховується новий центр тяжіння, частіше за все як вектор середніх за кожним параметром. Алгоритм продовжується до тих пір, доки склад кластерів не перестане змінюватись. Коли результати класифікації отримані, можна розрахувати середнє значення показників за кожним кластером для оцінки їх відмінностей між собою.

Для визначення значимості відмінностей між отриманими кластерами використано методику дисперсійного аналізу за 2019-2020 роки, результати наведено в табл. 4.9-4.10.

Таблиця 4.9

**Результати дисперсійного аналізу конкурентоспроможності
приморських районів на основі екосистемного підходу, 2019 рік**

Variable	Between SS	df	Within SS	df	F	Signif. P
Кількість засобів розміщення	6,412684	3	1,587316	5	6,7333	0,033086
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами	7,649793	3	0,350207	5	36,4061	0,000804
Вартість реалізованих туристичних путівок турагентами фіз. та юр ос.	7,956594	3	0,043406	5	305,5138	0,000004
Кількість живо народжених	5,649137	3	2,350863	5	4,0050	0,084700
Чисельність постійного населення	5,962384	3	2,037616	5	4,8769	0,060294
Кількість померлих	6,769487	3	1,230513	5	9,1689	0,017831
Загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію	2,110977	3	5,889023	5	0,5974	0,643730
Вантажообіг автомобільного транспорту	6,907553	3	1,092447	5	10,5383	0,013334
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом	7,207160	3	0,792840	5	15,1505	0,006072
Використання електроенергії	2,633672	3	5,366328	5	0,8180	0,536980
Вантажопереробка портів	5,904037	3	2,095963	5	4,6948	0,064494
Бюджет на 1 мешканця	6,596971	3	1,403029	5	7,8366	0,024536

Джерело: розраховано автором

При аналізі результатів дисперсійного аналізу необхідно звернути увагу на величину F-фактору та рівень значущості p (який не повинен бути вищим за 0,05). Критерії, які не задовольняють цьому значенню, є для кластерного аналізу не значущими. За результатами дисперсійного аналізу за 2019 рік (табл. 4.4), необхідно зауважити, що більшість критеріїв конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі відповідають необхідним критеріям. Незадовільними виявилися критерії кількості живо народжених, чисельності постійного населення, загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, використання електроенергії та вантажопереробки портів.

Результати дисперсійного аналізу за 2020 рік (табл. 4.10), вказують на те, що фактори кількості засобів розміщення, загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, перевезення пасажирів автомобільним транспортом та бюджет на 1 ос. Мешканця є незначущими.

Таблиця 4.10

**Результати дисперсійного аналізу конкурентоспроможності
приморських районів на основі екосистемного підходу, 2020**

Variable	Between SS	df	Within SS	df	F	Signif. P
Кількість засобів розміщення	6,395218	4	1,604782	4	3,985	0,104575
Кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та тур агентами	7,701143	4	0,298857	4	25,769	0,004082
Вартість реалізованих туристичних путівок турагентами фіз. та юр ос.	7,910597	4	0,089403	4	88,483	0,000372
Кількість живо народжених	7,958370	4	0,041630	4	191,168	0,000081
Чисельність постійного населення	7,963274	4	0,036726	4	216,827	0,000063
Кількість померлих	7,924108	4	0,075892	4	104,413	0,000268
Загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію	6,872725	4	1,127275	4	6,097	0,053971
Вантажообіг автомобільного транспорту	7,981885	4	0,018115	4	440,634	0,000015
Перевезення пасажирів автомобільним транспортом	6,712155	4	1,287845	4	5,212	0,069401
Використання електроенергії	7,558876	4	0,441124	4	17,135	0,008786
Вантажопереробка портів	7,994830	4	0,005170	4	1546,285	0,000001
Бюджет на 1 ос. мешканця	5,876263	4	2,123737	4	2,767	0,174002

Джерело: розраховано автором

Тобто кластерний аналіз дозволив поєднати схожі за критеріями конкурентоспроможності приморські райони, з урахуванням того, що критерії значущості змінювались, картина поєднання в 2019 та 2020 років є подібною. В таблиці 4.11 відображено, які райони утворюють кластери за результатами розрахунків в 2019 та 2020 роках.

Зазначимо, що склад кластерів 1, 2 та 3 не змінюється протягом 2019-2020 рр., зміни відбулись в кластері 4 – в 2020 році відбулося виокремлення Одеського та Миколаївського районів. Кожна група районів була виділена згідно з параметрами кластеризації для порівняння з результатами багатовимірного групування районів за обраними показниками конкурентоспроможності на екосистемній основі. Узагальнення результатів надало можливість констатувати, що економічні, демографічні, соціальні, зовнішньоекономічні, показники розвитку туризму, інфраструктури та виробництва істотно впливають на групування приморських районів за показниками конкурентоспроможності (задоволення потреб мешканців, підвищення їх добробуту).

Таблиця 4.11

Виділення кластерів методом k-середніх

2019		2020	
Склад	Відстань	Склад	Відстань
Кластер 1		Кластер 1	
Бердянський	0,321074	Бердянський	0,320767
Каховський	0,321074	Каховський	0,320767
Кластер 2		Кластер 2	
Генічеський	0,112770	Генічеський	0,271624
Скадовський	0,112770	Скадовський	0,271624
Кластер 3		Кластер 3	
Мелітопольський	0,262006	Мелітопольський	0,347028
Ізмаїльський	0,243035	Ізмаїльський	0,276637
Білгород-Дністровський	0,180436	Білгород-Дністровський	0,213497
Кластер 4		Кластер 4	
Одеський	0,902242	Одеський	0
Миколаївський	0,902242	Кластер 5	
		Миколаївський	0

Джерело: розраховано автором

На наступному етапі кластерного аналізу проаналізуємо середні значення змінних кластерів приморських районів 2019 та 2020 років (рис. 4.6, 4.7).

За даними аналізу необхідно зазначити, що для першого кластеру (Бердянський та Каховський райони) характерні високі значення всіх показників, порівняно з іншими кластерами, окрім показника бюджету територій в розрахунку на 1 мешканця. Що свідчить про ефективний розвиток складових конкурентоспроможності приморських районів за умови фінансування, що є найнижчим, порівняно з іншими приморськими регіонами.

Для 2, 3 та 4 кластеру характерні близькі середні значення показників, які є нижчими за середній рівень – це кількість засобів розміщення, кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами, вартість реалізованих туристичних путівок турагентами, кількість живонароджених, чисельність постійного населення, кількість померлих, загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, вантажообіг автомобільного транспорту, вантажопереробка портів. Вищозначені середні показники кластерів свідчать про подібні проблеми регіонального розвитку, які потребують управлінські дії коригувального характеру зі сторони регіональної та місцевої влади. Наглядно показано, що для Мелітопольського, Ізмаїльського та Білгород-Дністровського районів характерні середні показники кластерів, що є нижчими за середній рівень. Проте для Генічеського та Скадовського районів характерні високі середні показники перевезення пасажирів автомобільним транспортом та бюджет

територій на 1 мешканця. Для Одеського та Миколаївського районів – використання електроенергії та бюджет територій на 1 мешканця.

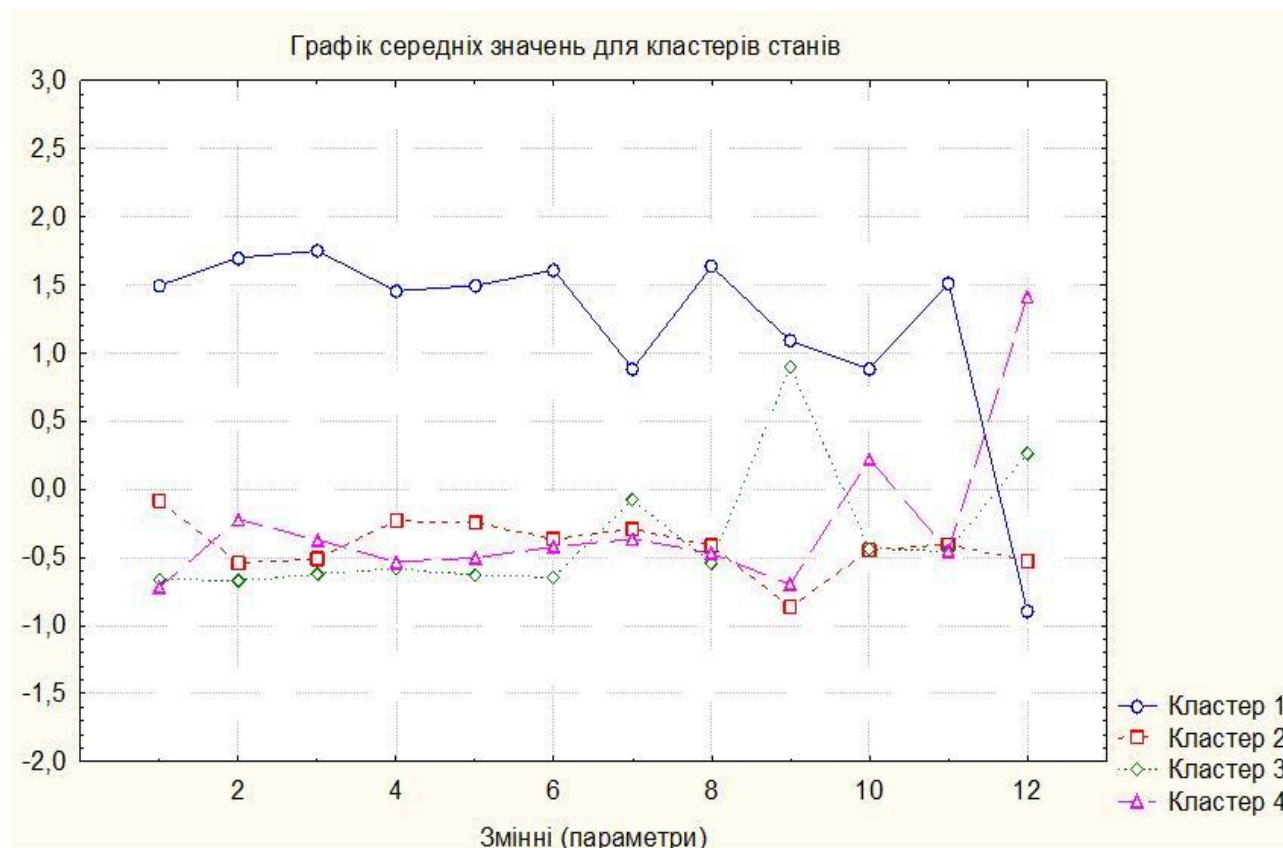

Рис. 4.6. Графік середніх значень кластерів приморських районів, 2019 рік
Джерело: розраховано автором

За даними аналізу середніх значень показників кластерів (їх виокремлено 5 од. в дослідженні) приморських районів за 2020 рік необхідно зазначити, що для перший кластер має переважну більшу кількість показників, вищих за середній рівень (Бердянський та Каховський райони) характерні високі значення всіх показників, порівняно з іншими кластерами, окрім показників загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію, використання електроенергії та бюджету територій в розрахунку на 1 мешканця. Що свідчить про ефективний розвиток складових конкурентоспроможності приморських районів, впровадження заходів з енергоефективності за умови фінансування, що є найнижчим, порівняно з іншими приморськими регіонами.

4 кластер, до якого відноситься Одеський район, має сприятливі стартові умови для розвитку екосистем приморських регіонів – вередні показники вище середнього: кількість засобів розміщення; кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами; вартість реалізованих туристичних путівок турагентами; кількість живонароджених; чисельність постійного населення; кількість померлих. Та найвищі середні показники загальної площі житлових будівель, прийнятих в експлуатацію та використання електроенергії. Дані дослідження допомагають вирізнити Одеський приморський район серед інших

в окремий кластер, що характеризується активною туристичною діяльністю та будівництвом нового житла. Рекомендовано звернути увагу на підвищення енергоефективності виробництв та передові технології стосовно використання альтернативних джерел енергії.

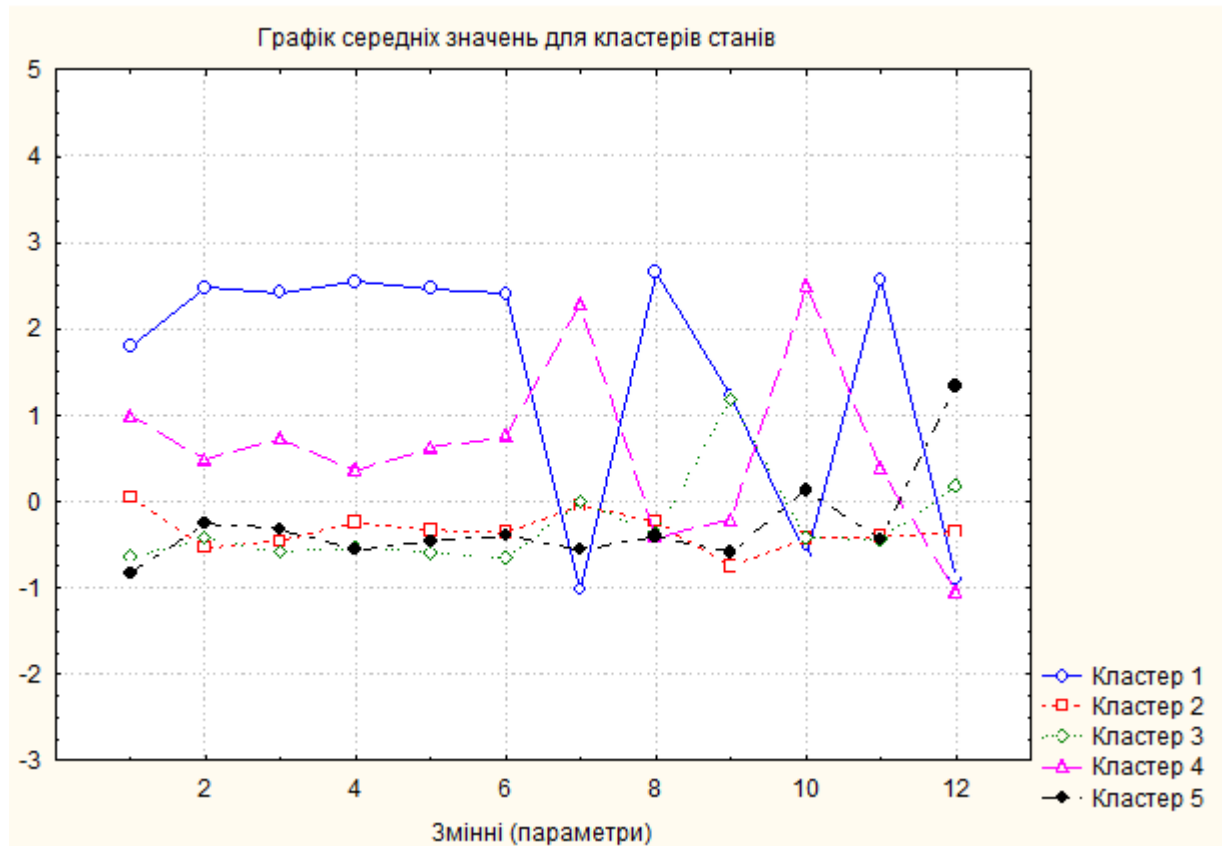

Рис. 4.7. Графік середніх значень кластерів приморських регіонів, 2020 рік
Джерело: розраховано автором

Низкі показники вантажообігу автомобільного транспорту, перевезення пасажирів автомобільним транспортом та бюджету територій на 1 мешканця свідчать про необхідність покращення автомобільної логістики та інфраструктури.

Для 3, 4 та 5 кластеру характерні близькі середні значення показників, які є нижчими за середній рівень – це кількість засобів розміщення; кількість туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами; вартість реалізованих туристичних путівок турагентами; кількість живонароджених; чисельність постійного населення; кількість померлих; загальна площа житлових будівель, прийнятих в експлуатацію; вантажообіг автомобільного транспорту; використання електроенергії; вантажопереробка портів. Вищезначені середні показники кластерів свідчать про подібні проблеми регіонального розвитку, пов'язані з розвитком туризму, підвищенням економічної активності в регіоні, коригування демографічної ситуації, розвитку транспортної інфраструктури і логістики (автомобільного та річного транспорту). Наглядно показано, що для Генічеського та Скадовського районів характерно, що всі середні показники кластерів є нижчими за середній рівень. Проте для Мелітопольського, Безхлібна А.П.

Ізмаїльського та Білгород-Дністровського районів характерні середні показники, вищі за середній рівень – перевезення пасажирів автомобільним транспортом та бюджет територій на 1 мешканця. Для Миколаївського району – лише бюджет територій на 1 мешканця.

Результати проведеного дослідження дали змогу визначити на основі кластерного аналізу, SWOT- та PEST- аналізу позиціонування районів за рівнем конкурентоспроможності та ризиками розвитку відновлювальної екосистеми приморських районів приморських регіонів (див. рис. 4.8).

Ризики розвитку відновлювальної екосистеми	4. Зона забезпечення конкурентоспроможності	5. Зона підвищеної конкурентоспроможності Одеський район Бердянський район Каховський район	6. Зона конкурентної безпеки
Безпека			
Небезпека	1. Зона конкурентної небезпеки Генічеський район Скадовський район	2. Зона забезпечення розвитку відновлювальної екосистеми Мелітопольський район Ізмаїльський район Білгород-Дністровський район Миколаївський район	3. Зона монополізму
Рівень конкурентоспроможності	Низький	Середній	Високий →

Рис. 4.8. Матриця співвідношень «рівень конкурентоспроможності району – ризики розвитку відновлювальної екосистеми» районів приморських регіонів

Джерело: розроблено автором

Проведений аналіз засвідчив, що перша група приморських районів відображає низький рівень конкурентоспроможності та стан небезпеки розвитку відновлювальної екосистеми. Приморські райони, що належать до даної групи потребують управлінських заходів з боку органів влади державного та регіонального, місцевого рівня щодо забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності елементів.

До другої групи належать приморські райони із середнім рівнем конкурентоспроможності та станом небезпеки розвитку відновлювальної екосистеми. Райони характеризуються позитивними тенденціями досягнення конкурентоспроможності до середнього рівня, проте стан небезпеки розвитку відновлювальної екосистеми районів перешкоджає більш інтенсивному забезпеченню підвищення рівня конкурентоспроможності.

Третя група включає приморські райони з високим рівнем конкурентоспроможності та станом небезпеки розвитку відновлювальної екосистеми. Забезпечення безпеки розвитку відновлювальної екосистеми дасть можливості позиціонувати приморські райони, що відносяться до цієї групи в зоні конкурентної безпеки. Це вимагає управлінських заходів з боку органів влади державного та регіонального рівнів, реалізації регіональної політики.

Четверта, п'ята та шоста група відображають приморські райони із станом безпеки та низьким, середнім та високим рівнями конкурентоспроможності. Така ситуація потребує регіональної політики, спрямованої на забезпечення підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми.

Таким чином, обрані критерії та показники для проведення кластерного аналізу корелюють з описаним в розділі 1 розумінням складових конкурентоспроможності приморського регіону та обґрунтованим в 2 розділі методичним підходом до оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону. Показники формують певний «базис» складного групування економічних («бізнес-процеси»), соціальних («людський капітал») та адміністративно-управлінських («адміністрування») показників, що дозволяють виявити подібність (в динаміці) соціально-економічного розвитку районів приморських регіонів, які безпосередньо мають вихід до моря та можливості до ведення економічної діяльності, пов'язаної з морським господарством.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що метод кластерного аналізу, проведений за критеріями показників конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі дозволяє розширити рамки уявлень про стан та можливості кластеризації приморських районів. Крім цього, кластерний підхід забезпечує відповідне інформаційно-аналітичне обґрунтування для вибору орієнтирів стратегії регіональної політики підвищення конкурентоспроможності відновлювальних екосистем як основи для планування дій органів місцевого самоврядування. На основі цього запропонована матриця співвідношень «рівень конкурентоспроможності району – ризики розвитку відновлювальної екосистеми» районів приморських регіонів, яка дозволяє визначити стан та перспективи розвитку приморських районів.

4.3. Обґрунтування стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»

Функціонування регіону як ефективної економічної системи не можливо без урахування прямого впливу державного управління на регіональну економіку. Державне регулювання стратегічного розвитку регіону передбачає досягнення визначеного результату, тобто воно має цільову спрямованість і певний набір завдань [299, С. 153]. Сфери координації стратегічних цілей у регіональній політиці, які чинять прямий вплив на підвищення регіональної конкурентоспроможності [300, С. 204]: транспорт та інфраструктура, економічний розвиток та інвестиції, підприємництво та

регулярне середовище. Тобто найвпливовіші сфери регіональної економіки функціонують у чіткій взаємодії з державною політикою, яка, безумовно, основні вектори розвитку: ринок праці, освіта і наука, інноваційна діяльність, промисловість та сільське господарство.

Стратегічному плануванню регіонального розвитку присвячені праці українських вчених, що розглядали аспекти фінансового забезпечення реалізації конкурентних стратегій [301], проблеми стратегічного профілю українського внутрішнього водного транспорту [302], розробці стратегії та механізму управління стратегією використання потенціалу курортно-рекреаційних територій Механізм управління стратегією використання потенціалу курортно-рекреаційних територій [303-304], вивченню потенціалу стратегічного розвитку об'єднаних територіальних громад [305] та особливостям стратегічного планування розвитку міст в умовах інноваційно-інформаційної економіки [306].

Реалізація регіонального розвитку повинна ґрунтуватися на [300, С. 234] чіткій відповідності інституцій державні регіональній політиці та відповідним стратегіям, налагодженій ефективній координації горизонтальних та вертикальних зв'язків між різними рівнями врядування, забезпечення достатньої укомплектованості кадрами на регіональну та місцевому рівнях, їх управлінської конкурентоспроможності.

При складанні стратегії регіонального розвитку необхідно чітко розуміння, що регіональна політика підвищення конкурентоспроможності є політикою розвитку, а не суто вирішення проблем.

До особливих методів, що використовуються під час розробки та реалізації регіональної стратегії розвитку як інструменту здійснення державної політики, застосовують: факторний, ситуаційний та кореляційно-регресійний аналіз, SWOT-аналіз, ABC-аналіз, PEST-аналіз, методи експертної оцінки, екстраполяції та інтерполяції, сценаріїв, балансовий, нормативний та соціологічний методи, теорія ігор тощо [307].

При розгляді конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми, необхідно зауважити про етапи стратегічного планування Міста – партнери Проекту ПРОМІС, розробляючи власні стратегії розвитку, проходили шість основних етапів, зображених на рисунку 4.9, які, в кінцевому підсумку, відповідають етапам дослідження конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів.

В табл. 4.12 наведено методи, що були використані в процесі обґрунтування стратегії конкурентоспроможності приморських регіонів, зокрема: кластерний аналіз, SWOT- та PEST-аналіз, експертне оцінювання та сценарний аналіз.

Стратегія післявоєнної відбудови базується на забезпеченні конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів через розуміння потреб суб'єктів економіки приморських регіонів, врахування їх цілей та співвідношення з принципами, пріоритетами та

ключовими завданнями стратегії. Серед стратегічних пріоритетів післявоєнної відбудови (на основі результатів діагностики, проведеної в 3 розділі, закордонного досвіду повоєнної відбудови, стратегічних напрямів, визначених Президентом України та вимог, необхідних для членства України в ЄС) виокремлено наступні: цифровізація, безпека та оборонний потенціал, антикорупційна та судова реформи, забезпечення стійкості розвитку екосистем, розвиток екосистемної економіки та інфраструктури, підвищення рівня розвитку територіальної громад). Виконання принципів формування конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів дозволить закріпити майбутній стратегічний розвиток приморських територій на державному рівні.

Таблиця 4.12

Методи, що були використані в процесі обґрунтування стратегії конкурентоспроможності приморських регіонів

Метод	
Кластерний	Детальне дослідження окремих груп регіонів з метою вдосконалення їхньої стратегії розвитку, а також виявлення зв'язку між індикаторами їх соціально-економічним розвитком та конкурентоспроможністю
Експертне оцінювання	Оцінювання параметрів соціально-економічних індикаторів елементів конкурентоспроможності, які неможливо оцінити іншими методами
SWOT-аналіз	Систематизація проблемних ситуацій, виявлення сильних та слабких сторін
PEST-аналіз	Оцінювання факторів конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»
Сценарний аналіз	Прогнозування показника конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» в умовах обмеженості статистичних даних

Джерело: розроблено автором

Для більш детального дослідження факторів конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» використано PEST-аналіз (аналіз політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів) (табл. Л.1 Додатку Л).

Наступним кроком було визначення ступеню впливу факторів на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми приморських регіонів. Було проведено визначення рівнів впливу політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми за 10-ти бальною шкалою, де 1 бал – незначний рівень впливу фактору, 10 балів – високий рівень впливу фактору та експертне оцінювання настання негативних подій за 10 бальною шкалою. Обраховані результати вагових коефіцієнтів на основі експертного

оцінювання показують вплив кожного фактора на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми приморських регіонів.

Рис. 4.9. Послідовність та зміст виконання етапів стратегічного планування конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів

Джерело: розроблено автором

Таблиця 4.14

Якісні та кількісні показники PEST-аналізу конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми

Опис фактору	Вплив фактору	Середня експертна оцінка	Зважене оцінювання в балах	Вагові коефіцієнти
1	2	3	4	5
Політичні фактори				
Політична стабільність країни	8	6	48	0,35
Зміни в законодавстві	7	4	28	0,21

Продовження табл. 4.14

1	2	3	4	5
Судова та антикорупційна реформи	6	2	12	0,09
Результати закінчення воєнних дій	8	6	48	0,35
Загалом			136	
Економічні фактори				
Рівень інфляції	6	4	24	0,19
Податкова політика	4	3	12	0,09
Державна підтримка регіонального розвитку	6	6	36	0,28
Туристичні потоки	5	4	20	0,16
Інвестиції	5	7	35	0,28
Загалом			127	
Соціальні фактори				
Чисельність наявного населення	6	3	18	0,16
Рівень освіченості	7	5	35	0,31
Міграційні процеси	5	7	35	0,31
Рівень здоров'я мешканців регіону	4	6	24	0,22
Загалом			112	
Технологічні фактори				
Інтенсивність інноваційної діяльності	4	6	24	0,26
Процеси цифровізації в регіоні	6	5	30	0,32
Обсяг інтернет-послуг, що споживаються	3	5	15	0,16
Застосування інструментів маркетингу в цифровому полі регіону	5	5	25	0,26
Загалом			94	
Екологічні фактори				
Площа ПЗФ	5	3	15	0,16
Створення екосистемних кластерів	8	5	40	0,42
Викиди забруднюючих речовин	6	4	24	0,25
Зміни законодавстві щодо експлуатації екосистем	4	4	16	0,17
Загалом			95	

Джерело: розроблено автором

За допомогою методу ранжування на основі даних кількісних показників PEST-аналізу конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів було побудовано рейтинг факторів впливу (табл. 4.15) в кожній групі фактори впливу були впорядковані за зростанням вагових коефіцієнтів. Чим менший коефіцієнт, тим менший вплив фактору на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми приморських регіонів.

Таблиця 4.15

**Рейтинг факторів за результатами PEST-аналізу
конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми**

Опис фактору	Вплив фактору	Опис фактору	Вплив фактору
Політичні фактори		Технологічні фактори	
Судова та антикорупційна реформи	0,09	Обсяг інтернет-послуг, що споживаються	0,16
Зміни в законодавстві	0,21	Інтенсивність інноваційної діяльності	0,26
Політична стабільність країни	0,35	Застосування інструментів маркетингу в цифровому полі регіону	0,26
Результати закінчення воєнних дій	0,35	Процеси цифровізації в регіоні	0,35
Економічні фактори		Екологічні фактори	
Туристичні потоки	0,09	Площа ПЗФ	0,16
Податкова політика	0,16	Зміни законодавстві щодо експлуатації екосистем	0,17
Рівень інфляції	0,19	Викиди забруднюючих речовин	0,25
Інвестиції	0,28		
Державна підтримка регіонального розвитку	0,28	Створення екосистемних кластерів	0,42
Соціальні фактори			
Чисельність наявного населення	0,16		
Рівень здоров'я мешканців регіону	0,22		
Міграційні процеси	0,31		
Рівень освіченості	0,31		

Джерело: розроблено автором

Серед політичних факторів найбільшу загрозу несуть політична стабільність країни та результати закінчення воєнних дій. У групі економічних факторів експертами виділено державну підтримку

регіонального розвитку та інвестиції. Із категорії соціальних факторів найбільший вплив мають міграційні процеси та рівень освіченості. Серед технологічних факторів експерти виділили процеси цифровізації в регіоні. Із категорії екологічних факторів найбільший вплив має кластеризація на основі екосистемного підходу.

Виокремлені фактори PEST-аналізу дозволяють зробити наступні висновки: зацікавлені ініціативні учасники формування екосистемної конкурентоспроможності мають створювати умови для виконання заходів стратегії: фінансування заходів (в т.ч. приплив іноземного капіталу), створення бренду території, використання спільних маркетингових технологій та заходів (в т.ч. фестивалі, ярмарки) серед суб'єктів-учасників-виконавців стратегії. Зростання дохідної частини місцевого та державного бюджетів та зняття соціальної напруженості в макрорегіоні дозволить швидше подолати наслідки воєнної агресії в регіоні.

Необхідно зауважити, що низка проблем морегосподарської галузі пов'язана з тимчасовою окупацією АР Крим, Херсонської та частково Запорізької областей та ризиком наслідків озброєного воєнного конфлікту при перетинанні водних меж між Азовським та Чорним морями, межею вод, що відносяться до АР Крим. При цьому стан портів, морських суден, висока собівартість перевезення пасажирів та вантажів знижують як попит, так і пропозицію в галузі.

Проведений PEST-аналіз дозволяє розкрити вплив кожного фактору на конкурентоспроможність приморських районів та розробити стратегію підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів загалом.

Для обґрунтування стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» було здійснено зважене бальне SWOT-оцінювання для виявлення значущих факторів (табл. О.2 Додатку О). Були опитані експерти [308, 309]: представники виконавчої влади місцевого та регіонального рівня, керівники рекреаційних підприємств, громадськість, наукові співробітники та студентство приморських регіонів з метою визначення пріоритетів та цілей стратегії. Було проведено визначення рівнів впливу факторів на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми (значимості) за 10-ти бальною шкалою, де 1 бал – незначний рівень впливу фактору, 10 балів – високий рівень впливу фактору та оцінювання за 10 бальною шкалою. Обраховане зважене оцінювання в балах дало можливість обрахувати долі сильних, слабких сторін, можливостей та загроз конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів

Методом експертного оцінювання визначено значимість та вагу факторів, що складають сильні та слабкі сторони, загрози та можливості. Найбільш 2-3 значимі фактори в кожній групі було виділено окремо. Зважене оцінювання сильних сторін конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» свідчить, що наступні фактори мають найбільшу вагу: високі показники ВРП та ВРП на 1

особу серед регіонів, протяжність берегової лінії, сприятливі природні та географічні умови для розбудови туристично-рекреаційного бізнесу та морегосподарського комплексу.

Зважене оцінювання слабких сторін конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» виявило наступні фактори з найбільшою вагою: високі показники викидів в навколишнє середовище забрудниками, неефективне використання природно-ресурсного потенціалу для розвитку туризму, низька їх якість, відсутня інфраструктура, низька ефективність використання ресурсів морів в господарській діяльності, низький рівень інформованості громадян на офіційних сайтах районів та територіальних громад щодо стану та перспектив управління територіями

Моніторинг стану екосистем здійснюється в кожному регіоні у визначених моніторингових точках не лише в туристичний сезон. Дані оприлюднюються на сайті Державної адміністрації у звітних документах. Наприклад, в Запорізькій області вода Азовського моря досліджувалась у 11 моніторингових точках спостереження в зонах рекреації і відпочинку населення. Відібрано для дослідження на санітарно-хімічні показники 88 проб морської води, з них 35 проб не відповідають санітарним нормам. На мікробіологічні показники відібрано 121 пробу, з них 4 проби не відповідають санітарним нормам [193].

Протягом останніх років на акваторіях р.Дніпра, Дніпровсько-Бузького лиману, Каховського водосховища та Чорного моря в зоні контролю Херсонрибохорони промисловим виловом водних біоресурсів займаються понад 50 суб'єктів господарювання різних форм власності. Контроль за здійсненням вилову водних живих ресурсів, станом їх запасів та дотриманням вимог чинного законодавства під час здійснення господарської діяльності належить до органів рибоохорони [195].

Серед факторів, що впливають на можливості конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» виокремлено: розвиток внутрішнього туризму на основі екосистемних послуг, затвердження стратегії підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море», впровадження цифровізації регіону в адмініструванні на державному та регіональному рівні.

Загрози конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» пов'язані з військовою агресією РФ та наслідками, які необхідно подолати після деокупації територій приморських регіонів: погіршення умов життя населення, зниження якості життя, високий рівень небезпеки приморських територій («замінованість» морів, пляжів, полів, та інших територій та об'єктів інфраструктури) тощо.

На основі цього аналізу запропоновано стратегічні ініціативи, зазначені в табл. 4.16.

Таблиця 4.16

Результати SWOT-аналізу конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»

	Сильні сторони:	Слабкі сторони
Можливості	<u>Стратегічні ініціативи:</u> Пропагування здорового способу життя та правильного харчування Створення навчальних курсів на базу функціонуючих ВНЗ щодо підготовки та перепідготовки кадрів, залучених до роботи в приморських регіонах Ефективний розвиток морегосподарського комплексу, туризму та пов'язаних з ним галузей за рахунок використання людських ресурсів та цифрових технологій	<u>Стратегічні ініціативи:</u> Підвищення ефективності туристсько-рекреаційного комплексу приморських регіонів вимагає створення замкнутого циклу виробництва та споживання продукції для морегосподарської рекреації Зміцнення інститутів регіональної та місцевої влади Подальше впровадження цифрових послуг серед адміністративних, вільний доступ мешканців до участі в управлінні територією за допомогою цифрових технологій (прозорість, відкритість, гнучкість місцевого самоуправління)
Загрози	<u>Стратегічні ініціативи:</u> Залучення наукових кадрів до розробки проектів щодо відновлення та ПЗФ під активним патронажем місцевої влади Підвищення попиту на робочу силу, умови для реєміграції студентів до регіонів навчання Створення нових робочих місць шляхом перепідготовки мешканців, які обліковуються на ринку праці Створення соціально-економічних умов щодо заохочення населення залишатись на території регіону Створення програм щодо регіональних інвестиційних фондів громад	<u>Стратегічні ініціативи:</u> Використання технологій брендингу територій, завдяки наявності унікальних природних об'єктів, які охороняються. Контроль та управління (заборона, лімітування) величиною та хімічним складом викидів; негативним впливом, що несуть викиди. Використання компенсаційного механізму екологічних заходів. Використання заходів з повоєнного відновлення територій, в тому числі розмінування територій, залучення компетентної допомоги з країн, що мають подібний досвід. Підвищення професійних навичок та кваліфікації персоналу морських портів, логістичних структур

Джерело: розроблено автором

Актуальні питання розвитку економіки в умовах обмежених природних ресурсів створюють передумови до пошуку альтернативних стратегій розвитку економіки регіонів та їх екосистем. Стратегії інтеграції економіки і екосистеми передбачають три можливі варіанти (див табл. 4.17).

Таблиця 4.17

Стратегії інтеграції економіки і екосистеми

Назва стратегії	Суть стратегії (взаємозалежність економіки та екосистеми)	Науковий напрям, до якого відноситься стратегія
Стратегія «економічного імперіалізму»	Економіка розвивається, поки не включить в себе абсолютно все. Додаткові витрати трансформуються у внутрішні витрати виробництва. Не залишається нічого, щоб перебувало поза економікою	Неокласична економіка
Стратегія «екологічного редуccionізму»	Скорочення розмірів економіки до її повного зникнення, в результаті чого все навкруги стає частиною екосистеми	Науковий матеріалізм
Стратегія «сталого розвитку»	Економіка розглядається як підсистема екосистеми. Необхідно заощаджувати на дефіцитних факторах, але це вже не засоби виробництва, а природний капітал	Економічна теорія «наповненого світу»
Стратегія після-воєнного «економіко-екосистемного відновлення»	Економіка та екосистема споріднюються не лише задля досягнення, а для конкретної реставрації та реконструкції довоєнних параметрів економіки та екосистеми, вихід на нові показники, що докорінно відрізняються від довоєнних	Економічна теорія природного капіталу

Джерело: розроблено автором на основі [310]

В межах міждержавного відновлення економіки України важливим є запозичення закордонного досвіду країн, що дали запоруку приморським регіонам встановлення «шефства» – над Одеським регіоном Греції, над Миколаївським регіоном – Данії. Згруповано досвід за секторами морегосподарського комплексу та екосистемної економіки (рибальство, судноплавство, захист екосистем) дозволяє сформулювати напрями для запозичення досвіду в стратегії екосистемної конкурентоспроможності макрорегіону «Азов-Чорне море» (табл. 4.17, 4.18).

У Греції питаннями розвитку прибережних територій займаються Міністерство навколишнього середовища та енергетики, регіональні та муніципальні органи влади. Прибережні та морські райони стикаються з багатьма проблемами через високу концентрацію людської діяльності та

землекористуванням, що часто несумісне з природним ландшафтом. Проблемами управління прибережними зонами в Греції є неадекватне планування; втрата та деградація природних середовищ існування; забруднення; надмірна експлуатація природних ресурсів (зокрема, рибальства); берегова ерозія (Національний план дій із збереження біорізноманіття, 2014 з сайту про Грецію

Таблиця 4.18

**Досвід Греції та можливість його адаптації за секторами
морегосподарського комплексу та екосистемної економіки**

Сектор	Досвід	Адаптація*
1	2	3
Рибальство	В прибережних водах затоки розміщений штучний риф і проводиться моніторинг.	+
	Введені законодавчі обмеження щодо використання знарядь і способів лову, років вилову, типів рибальських суден, а також обмеження на розмір різних видів риб, молюсків, червононогих молюсків, ракоподібних, а також більш суворі заходи застосовуються до тунця, риби-меч, мушлі та коралів.	+
Захист екосистем	Створення та збереження природних ландшафтів високої естетичної цінності;	+
	Рациональне управління сільськогосподарськими землями та лісами.	+
	Берегова охорона Міністерства торговельного флоту патрулює морську територію проти незаконної діяльності та розглядає потенційні випадки забруднення	+
	Відновлення та/реабілітація деградованих середовищ існування та видів в межах озера Карла та спаленого ялинового лісу в національному парку Парніта	+
	Застосування методів ведення сільського господарства, сумісних із захистом і покращенням навколишнього середовища, природних ресурсів, ґрунту та генетичного різноманіття.	+
	Зменшення негативного впливу сільського господарства на навколишнє середовище, зокрема на якість води, ґрунт та біорізноманіття.	+
	Програма сталого управління та фінансування біорізноманіття водно-болотних угідь	+
	Стратегія адаптації до зміни клімату для сільського господарства та підготовки сільськогосподарського сектора до адаптації до зміни клімату шляхом впровадження стратегій адаптації до управління водними ресурсами (WMAS) у вибраних фермерських організаціях	-

Продовження табл. 4.18

1	2	3
Судноплавство	Розширення та функціонування національної інформаційної системи управління рухом суден та обладнання суден пристроями для зменшення забруднення моря,	+
	будівництво інфраструктури (зокрема регіональних станцій) для зберігання матеріалів і обладнання для боротьби із забрудненням моря, викликаним судноплавством,	-

* – під адаптацією розуміємо можливість запозичення та пристосування досвіду Греції до реалій Одеського регіону в найкоротші терміни з мінімальними витратами ресурсів

Джерело: розроблено автором

З метою нейтралізації вищевказаних проблем вжито наступних заходів: використовується системний підхід до управління прибережною зоною Греції; функціонують 42 станцій, які щорічно надають дані про якість води щодо чутливих водних організмів; проводяться інформаційні заходи, включаючи семінари та інформаційні кампанії на регіональному рівні, щодо захисту видів, що знаходяться під загрозою зникнення; відбувається облік територій Natura 2000 під час вибору територій для аквакультури, а також потенційного впливу діяльності на них.

Цікавим є досвід Греції щодо залучення громадськості до охорони та розвитку узбережжя, що забезпечується через процедури громадських консультацій. Крім того, будь-який окремий проект, який має значний вплив на навколишнє середовище, має бути представлений перед реалізацією для широкої громадськості, включаючи організації громадянського суспільства, що представляють університети, професійні палати, що займаються екологічними та культурними питаннями - Перешкоди, які можуть виникнути під час процесу участі громадськості, включають: брак експертних знань, погане надання інформації, погане знання планування та екологічного законодавства. Крім участі громадськості в адміністративному процесі, і те, і інше просторові плани та екологічні рішення щодо розвитку узбережжя можна оскаржити через заяву про анулювання до Державної ради протягом 60 днів з моменту їх публікації або фактичного повідомлення про рішення.

Стосовно Данії необхідно відмітити, що столиця Данії – найекологічніша в Європі. Країна підтримує розвиток відновлювальної енергетики. З 2016 року в країні прийнято ряд законопроектів щодо охорони навколишнього середовища: Закон про просторове планування, Пакет про природу (Naturpakken), Пакет щодо продовольства та сільського господарства (Fødevarer og landbrugspakken), Плани управління річковими басейнами, на основі яких було розроблено нову службу цифрового картографування біорізноманіття в Данії («biodiversitetskort»). Ця карта містить інформацію про розподіл видів, що перебувають під загрозою зникнення, і вразливих видів, а також огляд цінних природних територій. Це частина набору

картографічних сервісів, відомих як Nature Map («naturkort»). Також Зелена карта Данії дає додаткові вказівки щодо планування зеленої мережі.

Держава постійно фінансує отримання грантів, і приватними лісовласниками, які добровільно виділяють ліс для цілей біорізноманіття, для приватних сільгоспвиробників, що орієнтуються на екологічне землеробство.

У 2007 році в Данії було проведено радикальну адміністративну реформу структур місцевого самоврядування, що призвело до нового, більш децентралізованого підходу до просторового планування.

Таблиця 4.19

**Досвід Данії та можливість його адаптації за секторами
морегосподарського комплексу та екосистемної економіки**

Сектор	Досвід	Адаптація*
1	2	3
Судноплавство	Блакитна Данія встановила колективні зусилля з підбору персоналу для збільшення кількості кваліфікованої праці для галузі.	+
	Морський кластер, орієнтований на «передову доставку». (на рівні з Сінгапуром та іншими міжнародними вузлами), зосереджений на арктичній доставці, (потенціал цього регіону тільки зростає)..	+
	Веб-інструмент ArcticWeb для підтримки безпеки судноплавства в Арктиці	+
	Постійні дослідження, розробки та інновації (45% компаній в датській морській промисловості є інноваційними, порівняно з 20% решти частини датської промисловості).	+
Рибальство	Започаткування Фонду природи Данії («Lov om Den Danske Naturfond»), – підтримка, проектів, які сприяють конкретному розширенню та/або покращенню природних умов.	
	Відновлення кам'яних рифових структур, зокрема в морських зонах Natura 2000, з метою підтримки морського біорізноманіття (фінансування уряду).	–
	Охорона та зростання рибних ресурсів на 15-кілометровій відстані від узбережжя та збільшення місцевого рибного виробництва на 10% у першу п'ятирічку	+
	• Морські рифи захищені від снастей, що контактують з дном (Закон про рибальство).	+
	Проект відновлення природного середовища Блакитного рифу відновив і захистив великий риф (площею майже 7 гектарів)	–

Продовження табл. 4.19

1	2	3
Захист екосистем	Державна програма скорочення відходів в навколишнє середовище, в тому числі викиди морських компаній	+
	Регулювання викидів вуглецю глобальної судноплавства, переробка, компостування або спалення відходів	+
	6 морських охоронних територій	-
	Det Digitale Naturkort – національна карта природи, що є основою для розробки муніципалітетами Зеленої карти Данії.	+
	Охороняється від рубок 20 тис. га лісу, ведеться екстенсивне лісове господарство (всі зареєстровані лісові масиви).	-
	Створені нові або розширені заповідники у 12 зонах Natura 2000.	+
	Зменшено вплив аміаку (у 2011 році було посилено законодавство про дозволи на худобу).	
	Більше 25 тис га буферних зон, вільних від пестицидів, культивації та добрив, уздовж водотоків і озер, а також створення водно-болотних угідь і лісів.	-
	Розроблена карта біорізноманіття.	+
	Щорічне збільшення сільськогосподарських площ під органічне землеробство.	+

* – під адаптацією розуміємо можливість запозичення та пристосування досвіду Данії до реалій Миколаївського регіону в найкоротші терміни з мінімальними витратами ресурсів

Джерело: розроблено автором

На нових дорогах і залізницях споруджуються проїзди для тварин та інші споруди, призначені для збільшення пропускної здатності тварин через транспортну інфраструктуру. Усі сполучні елементи, такі як тунелі, переходи через струмки чи річки, водопропускні труби та проходи, призначені для диких тварин також, інтегровані в інфраструктурний проект з метою забезпечення зв'язку середовищ існування в більшому масштабі.

Данія планує набути статусу морського центру Європи. На морський сектор припадає на майже чверть загального експорту Данії. Для підтримки постійного зростання постійно залучаються міжнародні партнери та інвестори у сферах екологічної доброзичливості, плавання в арктичних водах та інших ніш, де датська доставка є світовим лідером. Скорочення крижаного покриву внаслідок глобального потепління, в поєднанні зі збільшенням туризму на круїзних суднах, економічні вигоди від доставки за допомогою нових маршрутів, роботи з пошуку нафти та інших природних ресурсів, безсумнівно, призведуть до більшої кількості трафіку. Данія має на меті забезпечити морського сектору висококваліфікованою робочою силою. У межах морської галузі працівники, в першу чергу, мають технічний досвід на різних рівнях (кваліфіковані працівники становить 40% робочої сили), оскільки для суден в крижаних водах потрібне спеціальне обладнання та

спеціальні навички персоналу, оскільки погодні та льодові умови можуть змінюватися за годину. Тому з початку літку 2014 року внаслідок співпраці між Сінгапурським університетом та Копенгагенською бізнес -школою започатковано навчання щодо міжнародної доставки та торгівлі. Наявність кваліфікованих працівників дуже важлива для галузі при умовах роботи. Данія має на меті бути відомою як центр « передової доставки», яка включає плавання у складних водах, таких як Арктика, підтримуючи офшорні заходи та екологічну, сприятливу для клімату доставку.

Стосовно економічних інструментів впливу на екосистеми, Данія ввела індекс проектування, який передбачає суворі вимоги до ефективності вуглецю для побудови нових кораблів. Також сплачується внесок міжнародному фонду, що допомагає у фінансуванні кліматичних ініціатив, за паливо для суден у міжнародному судноплавному трафіку. Внесок повинен бути сплачений. Податок на пестициди введено з метою стимулювання скорочення використання тих пестицидів, що призводять до найбільшого навантаження на здоров'я людини та навколишнє середовище. Спеціальні схеми субсидій у рамках національної Програми розвитку сільських територій були створені для захисту видів, що знаходяться під загрозою зникнення, при цьому живуть на відкритих землях і в лісах. Данія створила кілька схем і правил для надання економічних стимулів, пов'язаних з біорізноманіттям. Серед інших зусиль Данія бере активну участь у переговорах ЄС щодо створення більш екологічної системи субсидій для сільськогосподарського сектора.

Щодо захисту та охорони лісів, Національна лісова програма запущена з початку 2015 року та зосереджена на картографуванні та реєстрації біорізноманіття з метою збереження цих територій; усі державні ліси мають плани лісовпорядкування. Для забезпечення збереження та використання генетичних ресурсів створено програму збереження генів дерев та кущів.

Об'єктом Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [14] є конкурентоспроможний регіон з урахуванням особливостей територій, що вимагають спеціальних інструментів державної підтримки. Зокрема окремим напрямом виокремлено завдання відтворення потенціалу Азовського та Чорного морів. Необхідно зазначити, що це одні з перших кроків України в напрямі відновлення екосистеми та економічного потенціалу приморських регіонів.

Проаналізуємо, чи відображено в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки сформульовані пріоритети забезпечення конкурентоспроможності на екосистемних засадах (табл. 4.19).

Тобто, можемо констатувати, що більшість виокремлених факторів не відображено в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, або відображено частково.

Таблиця 4.20

**Результати аналізу стратегічних напрямів забезпечення
конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі**

Вид аналізу	Результати	Державна стратегія*
SWOT-аналіз	Сформовано найпріоритетніші стратегічні ініціативи, серед яких: пропагування здорового способу життя,	-
	підвищення освіти, навичок, компетенцій;	+/-
	підвищення зайнятості в морегосподарському секторі,	+/-
	реєміграція населення;	+/-
	подальше впровадження процесів цифровізації в суспільне життя;	+
	повоєнне відновлення	+/-
PEST-аналіз	Встановлено необхідність інноваційно-інвестиційного розвитку,	+/-
	використання механізмів брендингу приморських регіонів	-
Аналіз досвіду країн-донатів	Екосистемні заходи в подоланні наслідків неконтрольованої людської діяльності в морегосподарському комплексі	+/-
	(захист прибережних територій,	+/-
	відновлення земель, постраждалих від ерозії та надмірного використання пестицидів,	-
	створення стратегічного плану екосистемного відновлення),	-
	використання цифрової інфраструктури та інновацій в судноплавстві	-

* – мається на увазі Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки

Джерело: розроблено автором

Наприклад, подальше впровадження процесів цифровізації в суспільне життя та підтримка органів державної та регіональної влади відображені в Стратегії за стратегічним напрямом «Цифрова трансформація регіонів» та стратегічною ціллю «Розбудова ефективного багаторівневого врядування». Частково відображено (відносно встановлених в проведеному дослідженні цілей та пріоритетів) в Стратегії напрями:

- підвищення освіти, навичок, компетенцій; напрями підвищення зайнятості в морегосподарському секторі;
- заходи щодо створення умов для реєміграції населення;
- повоєнне відновлення тимчасово окупованих територій;
- механізми стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку;
- заходи з охорони та захисту прибережних територій(оперативні цілі в стратегії – «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного

середовищ», «Підвищення якості і конкурентоспроможності вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти», «Підвищення інвестиційної привабливості територій, підтримка залучення інвестицій» тощо).

Не відображено в Стратегії наступні сформульовані стратегічні напрями:

- пропагування здорового способу життя;
- використання механізмів брендингу приморських регіонів;
- відновлення земель, постраждалих від ерозії та надмірного використання пестицидів;
- створення стратегічного плану екосистемного відновлення;
- використання цифрової інфраструктури та інновацій в судноплавстві;
- спеціалізація приморського регіону на наданні екосистемних послуг (шляхом використання позитивних рис кластерної моделі).

Стратегія Балтійського моря [311] успішно направлена на розвиток моря та прибережних територій з урахуванням симбіозу наукових досліджень, освіти та бізнесу. Результатом стимулювання є функціонування морських кластерів на півночі Німеччини, в районі Копенгаген-Мальме та у Фінляндії. Подальша співпраця в регіоні Балтійського моря передбачає поширення досвіду створення морських кластерів на інші країни Балтії.

Стратегія розвитку Балтійського моря успішно впроваджує концепцію «блакитного зростання» і включає такі елементи:

Послідовний підхід до інновацій та підвищення стійкості: Стратегія спрямована на створення інноваційного середовища, що сприяє стійкому розвитку морської галузі. Вона передбачає сприяння науковим дослідженням, освіті та бізнесу, які взаємодіють для досягнення позитивних результатів.

Розвиток навичок та кваліфікації, створення кластеру: Стратегія спрямована на розвиток кластерів, які об'єднують підприємства, установи та організації, що діють у морському секторі. Це сприяє спільному використанню ресурсів, обміну знаннями та стимулюванню інновацій.

Опора на існуючі види економічної діяльності: Стратегія враховує наявні види економічної діяльності в регіоні і спрямовує зусилля на їхнє покращення та розвиток. Це можуть бути судноплавство, рибальство, морський транспорт, енергетика, суднобудування та туризм.

Доступ до фінансування для морського сектору: Стратегія передбачає створення механізмів фінансової підтримки для морського сектору. Це дозволяє стимулювати інвестиції, інновації та розвиток у цій галузі.

У регіоні Балтійського моря вже було досягнуто позитивних результатів завдяки стратегії «блакитного зростання». Наприклад, морські кластери успішно функціонують у півночі Німеччини, районі Копенгаген-Мальме та Фінляндії. Такі успішні досвіди сприяють подальшій співпраці та розповсюдженню моделі створення морських кластерів і в інших країнах Балтії.

Таблиця 5.2

Стратегії «блакитного зростання» приморських регіонів ЄС

Назва регіону Характеристики	Регіон Балтійського моря	Регіон Адріатичного та Іонічного морів	Регіон Чорного моря
1	2	3	4
Елементи стратегії	– послідовний підхід до інновацій, підвищення стійкості; – розвиток навичок та кваліфікації, створення кластеру; – опора на існуючі види економічної діяльності; – доступ до фінансування для морського сектору.	– стратегія блакитного зростання, – розвиток інфраструктури, – сталий туризм, – покращення якості навколишнього середовища	інтегрована морська політика, направлена на збільшення знань про море (використовуючи інструменти просторового планування, спостереження)
Морські види економічної діяльності	Рибальство, морський транспорт, енергетика, судноплавство, туризм		
Країни	Германія, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія, Польща, Швеція	Хорватія, Греція, Італія, Словенія та чотири країни, що не входять до ЄС (Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія)	Болгарія, Грузія, Румунія, Російська Федерація, Турецька Республіка та Україна - а також Республіки Молдова
Перспективні напрямки розвитку економіки	судноплавство, прибережний та круїзний туризм, суднобудування, аквакультура та блакитні біотехнології	блакитна енергія, аквакультура, морський, прибережний та круїзний туризм, морські мінеральні ресурси та блакитні біотехнології, транспортні та енергетичні зв'язки	рибальство, енергетика, транспорт, наука та освіта, туризм

Продовження табл. 5.2

1	2	3	4
Перспективні напрямки розвитку економіки	судноплавство, прибережний та круїзний туризм, суднобудування, аквакультура та блакитні біотехнології	блакитна енергія, аквакультура, морський, прибережний та круїзний туризм, морські мінеральні ресурси та блакитні біотехнології, транспортні та енергетичні зв'язки	рибальство, енергетика, транспорт, наука та освіта, туризм
Спеціальні органи, що функціонують відповідно до затвердженої стратегії	експертна група Ради країн Балтійського моря з питань морської політики, HELCOM, субрегіональне співробітництво держав Балтійського моря, Форум розвитку Балтії	Адріатично-Іонійської рада	«Бухарестська декларація» (Конвенція про захист Чорного моря від забруднення), Хартія Організації Чорноморського економічного співробітництва, Фонд для блакитного зростання в Чорному морі

Джерело: розроблено автором на основі [312-314]

Це лише один приклад стратегії «блакитного зростання» для приморського регіону ЄС. Інші регіони, такі як Адріатичне та Іонічне моря та Чорне море, також мають свої стратегії, які орієнтовані на розвиток морських галузей, туризму, енергетики та інших аспектів морського сектору. Кожна з цих стратегій враховує специфіку регіону, його економічні та екологічні особливості, а також потенціал для сталого розвитку.

Регіональне просування принципів «зеленої економіки» в рамках міжнародного управління екологією враховує наступне підґрунтя підвищення регіональної конкурентоспроможності [315, с. 40-41]:

1. Ефективне використання природних ресурсів в межах екосистемного підходу – розумне та збалансоване управління ресурсами з урахуванням взаємозв'язків і взаємодії між компонентами екосистеми.

2. Важливість задоволення потреб людини на ринку праці тривалий період (навчання, кар'єрне зростання, забезпечення безпеки праці та психологічного комфорту).

3. Підвищення розміру регіонального капіталу в межах та між регіонами.

Деякі шляхи підвищення розміру регіонального капіталу включають:

Інвестиції: Залучення інвестицій в регіони є ключовим чинником для розвитку їхнього капіталу. Це може бути здійснено шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, надання фінансових пільг та підтримки для малого та середнього підприємництва, розвитку інфраструктури та інших заходів, що сприяють економічному зростанню.

Розвиток людського капіталу: Інвестиції у освіту, навчання та професійний розвиток населення регіонів сприяють збільшенню людського капіталу. Покращання якості освіти, доступ до вищої освіти та навчальних програм, розвиток навичок і компетенцій працівників сприятимуть зростанню кваліфікованої робочої сили та конкурентоспроможності регіону.

Розвиток інфраструктури: забезпечення високоякісної інфраструктури в регіонах, такої як транспортна, енергетична, комунікаційна і соціальна інфраструктура, створює сприятливі умови для бізнесу та життя населення. Розвиток інфраструктури привертає інвестиції, стимулює економічну активність і сприяє підвищенню регіонального капіталу.

Інновації та дослідження: підтримка інноваційних діяльностей, досліджень та розвитку нових технологій сприяє розширенню регіонального капіталу. Сприяння стартапам, створення інноваційних кластерів, співпраця між університетами, дослідницькими центрами та промисловістю сприяють створенню нових можливостей для регіонального розвитку.

Розвиток підприємництва: стимулювання розвитку підприємництва та підтримка малого та середнього бізнесу в регіонах сприяє зростанню економіки та зайнятості. Політика сприяння підприємству, спрощення адміністративних процедур, надання фінансової та консультаційної підтримки підприємцям сприяє підвищенню регіонального капіталу.

4. Необхідність «зеленої економіки» бути всеохопною та сприяти гідному майбутньому для всіх (особливо молоді, жінок, корінних жителів).

5. Необхідність базуватися на реальній демократичній економіці, дотриманні прав та повазі до прав працівника, пошуку соціальної справедливості та вдосконалення систем соціального захисту. Для досягнення цих цілей можна враховувати такі стратегічні напрями:

Розвиток соціальної інфраструктури: Необхідно інвестувати у вдосконалення і розширення соціальної інфраструктури, зокрема у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального житла та інших послуг. Це сприятиме поліпшенню якості життя населення та забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян.

Стимулювання економічного зростання: Економічний розвиток приморських регіонів може створювати нові робочі місця, підвищувати доходи населення і забезпечувати соціальний захист. Проактивна політика підтримки бізнесу, привабливість інвестицій та розвиток інновацій можуть сприяти створенню робочих місць і покращенню економічного благополуччя регіону.

Розвиток освіти та кваліфікацій: Інвестиції в освіту та розвиток кваліфікацій можуть забезпечити населенню приморських регіонів доступ до якісної освіти і підвищення рівня професійної підготовки. Це може сприяти забезпеченню стійких робочих місць, підвищенню заробітної плати та покращенню перспектив зайнятості.

Розвиток соціального захисту: Важливо забезпечити ефективну систему соціального захисту, яка буде включати соціальне страхування, пенсійну систему, медичне страхування та інші соціальні послуги. Це допоможе захистити населення від ризиків і забезпечити їм соціальну підтримку у випадку потреби.

Президент України виділив наступні пріоритети у повоєнному відновленні країни: цифровізація, безпека та оборонний потенціал у синергії судовою, антикорупційною й іншими реформами [316]. Пріоритети відбудови регіонів детермінуються їх особливостями, враховуючи економічні, геополітичні, соціальні, культурні особливості, особливості екосистемного розвитку та вимоги сучасного інфраструктурного розвитку. Реалізація стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону реалізується за рахунок використання підходів, що базуються на пріоритетах та принципах реалізації повоєнного відновлення конкурентоспроможності (табл. 4.20).

Таблиця 4.21

Підходи до розробки стратегії реалізації повоєнного відновлення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»

Пріоритети	Принципи	Ключові завдання
1	2	3
Цифровізація,	Системності	Регіональна програма; Цифрові навички; Інформаційна підтримка
Безпека та оборонний потенціал	Концентрації	Інвестиції, Державна програма; Підвищення рівнів патріотизму та освіченості
Антикорупційна та судова реформи	Максимізації потужностей	Детінізація; Європейські стандарти; Організаційна структура управління; Підвищення стандартів підготовки фахівців

Продовження табл. 4.21

1	2	3
Забезпечення стійкості розвитку екосистем	Динамічність розвитку; Обґрунтованості та ефективності	Управління; Охорона, захист та благоустрій; Фінансове забезпечення
Розвиток екосистемної економіки та інфраструктури	Збалансованості; Взаємовигідної участі; Відкритості	Екопослуги; Екосистемні проекти; Маркетинг; Сервіс; Кластери; Покращення благоустрою
Підвищення рівня розвитку територіальної громади	Вимірюваність результатів; Історико-культурної спадкоємності; Об'єктивності	Моніторинг; Оцінка ефективності; задоволення; Територіальне співробітництво громад; Якість муніципальних послуг; Імідж та маркетинг, брендінг території

Джерело: розроблено автором

Таким чином, серед пріоритетів визначено наступні: цифровізація, забезпечення безпеки та оборонного потенціалу, антикорупційна та судова реформа, забезпечення стійкості розвитку екосистем, розвиток екосистемної економіки та інфраструктури, підвищення рівня розвитку територіальної громади. Принципами реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону є наступні: системності, концентрації, максимізації потужностей, динамічність розвитку, обґрунтованості та ефективності, збалансованості, взаємовигідної участі, відкритості, вимірюваність результатів, історико-культурної спадкоємності, об'єктивності. Формування мети та пріоритетів стратегічного управління конкурентоспроможністю приморських регіонів на основі екосистемного підходу підпорядковується загальнонаціональній стратегії розвитку країни та повністю відповідає її системо утворюючим чинникам, а також загальносвітовим тенденціям, в сфері глобалізації, розвитку технологій, енергозбереження, екологізації мислення та виробництва, збереження та примноження природних ресурсів. Формулювання оперативних цілей та завдань стратегії повоєнного відновлення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» ґрунтується на здійсненому аналізі факторів, що чинять вплив на стратегічний розвиток регіону (Додаток П, табл. П.1). Також необхідно зазначити про те, що стратегічні цілі підпорядковуються теоретичному базису концепції факторів конкурентоспроможності регіону.

Особливості, інструменти і процес стратегічного управління детально розкритий в наукових роботах Ковальчук В.Г. [317], Зверякова М.І., Кухарської Н.О., Клецевич Н.А., Шараг О.С.. [318.], Ковалевської А.В., Балок О.Г. [319], Перебійніс В.І. [320]. Автори підтверджують, що розвиток національної економіки загалом та її регіонів зокрема в довгостроковій перспективі забезпечує стратегічне управління, яке є комплексним підходом до проблеми визначення пріоритетів розвитку і включає дві взаємодіючі складові: аналіз і вибір стратегічних позицій, управління в реальному масштабі часу.

Формування системи стратегічного управління екосистемою конкурентоспроможністю ґрунтується на використанні методологічного інструментарію з різних галузей знань, серед яких окрім економіки необхідно зазначити: біологію, екологію, соціологію та демографію, психологію, екологію, філософію, інженерію та медицину.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, встановлених принципів, пріоритетів та цілей відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми макрорегіону Азов-Чорне море, а також проведених SWOT- та PEST-аналізів за допомогою синтезу кількісного та якісного оцінювання сформовано стратегічне бачення підвищення конкурентоспроможності відновлювальних екосистем приморських регіонів. Обґрунтовано чотири стратегічні цілі відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми макрорегіону Азов-Чорне море, які дозволяють при виконанні завдань та досягненні оперативних цілей враховувати особливості конкурентоспроможності приморських регіонів. Послідовність та зміст виконання етапів стратегічного планування конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів передбачають сценарний аналіз обґрунтованої стратегії, який буде виконано в наступному розділі.

РОЗДІЛ 5

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ

5.1. Обґрунтування адаптивного організаційно-управлінського механізму реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів.

Запропонована стратегія конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів в процесі її реалізації потребує відповідного забезпечення та інструментарію. Існують в законодавстві стосовно регіонального розвитку і в науковій літературі різноманітні варіації відповідних механізмів забезпечення реалізації регіональних стратегій, зокрема правові, адміністративні, організаційні, фінансові, інформаційні, інноваційні, міжрегіональної співпраці і міжнародного співробітництва тощо.

За словами Дж. Сакс, Кл. Ціннес і Я. Ейлат, існує три основних умови для посилення конкурентоспроможності країн та регіонів [321]:

1) «Виправлені» умови – це ті, які є інваріантними і не можуть бути змінені (географія, топографія, природні ресурси, культура, історія, клімат тощо).

2) «Жорсткі» умови – це перш за все ті, які можуть бути змінені, але не швидко (якість установ (приватних, громадських і ринкових), структура промисловості, власність, суспільні відносини, комунальні господарства, обсягу виробництва, рівень і якість запасів людського і фізичного капіталу тощо).

3) «М'які» умови в першу чергу відносяться до державної політики, наприклад, до податкового кодексу, в тому числі до міжнародних відносин і угод. Ці умови є ключовими в розумінні конкурентоспроможності та можуть бути легко змінені та скориговані на посилення об'єкту дослідження – конкурентоспроможності регіону та передбачають зовнішні впливи на конкуренційність. Тобто, коригування «м'яких умов» посилення конкурентоспроможності приморських регіонів на основі впровадження організаційно-управлінського механізму потребує подальшої розробки з урахуванням використання стратегічних напрямів, описаних в розділі 4.

Провідним в системі засобів забезпечення реалізації стратегії визначаємо організаційно-управлінський механізм, який визначає суб'єктність органів публічної влади, публічних службовців, в межах компетенції яких знаходяться питання розробки, реалізації, моніторингу регіональних стратегій та урегульовує основні процеси реалізації влади. Понятійно-категоріальний апарат визначення організаційно-управлінського механізму характеризується різними науковими поглядами на зазначену проблематику.

Наукові дослідження Карпенко Н.М. [322] дають можливість визначити, що організаційно-управлінський механізм є результатом цілеспрямованого впливу людини, здійснюється через регламентацію комплексу функцій,

форм, методів, важелів і стимулів управління організацією задля досягнення найвищого показника в цих конкретно-історичних умовах.

На думку Біль М.М., організаційно-управлінський механізм посідає місце центральної складової державного механізму регулювання, що можна обґрунтувати на основі реалізації головних управлінських рішень за допомогою певних важелів впливу, що своєю чергою характеризує рівень розвитку країни загалом та регіонів зокрема [323].

Зауважимо, що в науковій літературі організаційно-економічний механізм визначається через комплекс організаційно-управлінських заходів [324], серед яких необхідно виокремити:

- взаємозв'язки з інституціональною інфраструктурою;
- впровадження нових методів управління;
- інформаційне забезпечення;
- функціонування організаційно-управлінських структур;
- розвиток системи управління;
- формулювання мети та завдань;
- визначення принципів на підходів;
- розробка методики дослідження;
- виокремлення загроз економічній безпеці та їх класифікація;
- формування системи показників та їх значень;
- моніторинг та контроль;
- розробка відповідних управлінських рішень;
- корегування управлінських рішень.

Зауважимо, що організаційно-управлінський механізм прийнято розглядати через організаційно-економічний механізм, який являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів, важелів впливу та методів управління всередині системи, які спрямовані на досягнення конкурентних переваг ефективним способом [325]. До зазначеного механізму пред'являються певні вимоги:

- гучність, тобто здатність швидко адаптуватися до змін;
- відповідність ключовим цілям;
- орієнтація на сучасні методи та засоби управління;
- соціальна спрямованість, тобто конкретизація, деталізація поставлених завдань;
- кількісна оцінка результатів виконаних завдань та критерії успішності.

Ключовими інструментами підвищення конкурентоспроможності регіонів за рахунок використання інструментів державної політики є:

1. Фіскальні інструменти (податкові пільги, податки, плати за використання регіональних ресурсів).
2. Адміністративні інструменти (заборони, вимог, обов'язкові адміністративні процедури).
3. Інфраструктурні інструменти (розвиток системи зв'язку, транспорту, логістики, підприємств комунального господарства, культура, освіта охорона здоров'я, фінансово-кредитні установи).

4. Інформаційні інструменти (рекламні кампанії на державному рівні, брендінг регіонів, маркетингові комунікації).

5. Принципи регіональної конкурентоспроможності на основі екосистемного підходу сформульовані в стратегії розвитку регіону Адріатичного та Іонічного морів [336], серед яких необхідно наголосити про поліпшення управління відходами; забезпечення прийняттого екологічного стану морського та прибережного середовища; зупинка втрати біорізноманіття та погіршення екосистемних послуг в ЄС; розробка спільних планів управління транснаціональними екорегіонами; створення мережі підприємств та кластерів сталого туризму для стимулювання інновацій та створення синергії з додатковими секторами; розширення туристичного сезону на цілий рік, підвищуючи попит на туристичні послуги в міжсезоння для осіб старшого покоління, проведення конференцій тощо.

6. Відповідно до географічного принципу, всі морські держави та регіони ЄС відносять свої приморські території до певних басейнів, управління якими здійснюється на регіональному рівні відповідними органами (див. табл. 5.1).

Таблиця 5.1

**Органи управління приморських територій басейнів морів
та океанів ЄС**

1	2
Атлантичний басейн	– Оспар (Комісія Північно-Східної Атлантики) – Комісія Атлантичної дуги CPMR - Програма Interreg IV CAMIS (Канал / Манш)
Басейн Балтійського моря	– Балтійський форум розвитку – Парламентська конференція Балтійського моря – Робоча група з питань морської політики – Субрегіональне співробітництво держав Балтійського моря – Робоча група з питань морської політики – Рада держав Балтійського моря – Експертна група з морської політики – VASAB – Морське просторове планування – HELCOM-VASAB - Гельсінська комісія (Helcom)
Арктичний басейн	– Північний вимір – Арктична рада – Північна співпраця (Norden) - Баренцева євроарктична рада
Басейн Середземного моря:	– Союз для Середземномор'я (EUROMED) – Барселонська конвенція - Середземноморська наукова комісія

Продовження табл. 5.1

1	2
Чорноморський басейн	– Програма прикордонного співробітництва Чорного моря – Чорноморська синергія – Програма Євро Схід – Комісія з питань захисту Чорного моря від забруднення

Джерело: розроблено автором на основі [337]

Кожен басейн має свої відповідні органи, що займаються управлінням та координацією розвитку цих територій. Ці органи здійснюють управління, розробляють стратегії та співпрацюють з регіонами для промоції сталого розвитку та екологічної збалансованості на приморських територіях ЄС.

Відповідно до наведених в табл. 5.6 органів управління приморськими територіями ЄС, розглянемо приклади стратегій «блакитного зростання» приморських регіонів ЄС – Балтійського моря, Адріатичного та Іонічного морів, Чорного моря (табл. 5.2). Стратегія Балтійського моря [338] успішно направлена на розвиток моря та прибережних територій з урахуванням симбіозу наукових досліджень, освіти та бізнесу. Результатом стимулювання є функціонування морських кластерів на півночі Німеччини, в районі Копенгаген-Мальме та у Фінляндії. Подальша співпраця в регіоні Балтійського моря передбачає поширення досвіду створення морських кластерів на інші країни Балтії.

Таблиця 5.2

**Організаційне забезпечення стратегії «блакитного зростання»
приморських регіонів ЄС**

Назва регіону Характеристики	Регіон Балтійського моря	Регіон Адріатичного та Іонічного морів	Регіон Чорного моря
1	2	3	4
Елементи стратегії	– послідовний підхід до інновацій, підвищення стійкості; – розвиток навичок та кваліфікації, створення кластеру; – опора на існуючі види економічної діяльності; – доступ до фінансування для морського сектору.	– стратегія блакитного зростання, – розвиток інфраструктури, – сталий туризм, – покращення якості навколишнього середовища	інтегрована морська політика, направлена на збільшення знань про море (використовуючи інструменти просторового планування, спостереження)

Продовження табл. 5.2

1	2	3	4
морські види економічної діяльності	Рибальство, морський транспорт, енергетика, судноплавство, туризм		
Країни	Германія, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія, Польща, Швеція	Хорватія, Греція, Італія, Словенія та чотири країни, що не входять до ЄС (Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія)	Болгарія, Грузія, Румунія, Російська Федерація, Турецька Республіка та Україна - а також Республіки Молдова
Перспективні напрямки розвитку економіки	судноплавство, прибережний та круїзний туризм, суднобудування, аквакультура та блакитні біотехнології	блакитна енергія, аквакультура, морський, прибережний та круїзний туризм, морські мінеральні ресурси та блакитні біотехнології, транспортні та енергетичні зв'язки	рибальство, енергетика, транспорт, наука та освіта, туризм
Спеціальні органи, що функціонують відповідно до затвердженої стратегії	експертна група Ради країн Балтійського моря з питань морської політики, HELCOM, субрегіональне співробітництво держав Балтійського моря, Форум розвитку Балтії	Адріатично-Іонійської рада	«Бухарестська декларація» (Конвенція про захист Чорного моря від забруднення), Хартія Організації Чорноморського економічного співробітництва, Фонд для блакитного зростання в Чорному морі

Джерело: розроблено автором на основі [339-341]

Стратегія розвитку Балтійського моря успішно впроваджує концепцію «блакитного зростання» і включає такі елементи:

Послідовний підхід до інновацій та підвищення стійкості: Стратегія спрямована на створення інноваційного середовища, що сприяє стійкому розвитку морської галузі. Вона передбачає сприяння науковим дослідженням, освіті та бізнесу, які взаємодіють для досягнення позитивних результатів.

Розвиток навичок та кваліфікації, створення кластеру: Стратегія спрямована на розвиток кластерів, які об'єднують підприємства, установи та організації, що діють у морському секторі. Це сприяє спільному використанню ресурсів, обміну знаннями та стимулюванню інновацій.

Опора на існуючі види економічної діяльності: Стратегія враховує наявні види економічної діяльності в регіоні і спрямовує зусилля на їхнє покращення та розвиток. Це можуть бути судноплавство, рибальство, морський транспорт, енергетика, суднобудування та туризм.

Доступ до фінансування для морського сектору: Стратегія передбачає створення механізмів фінансової підтримки для морського сектору. Це дозволяє стимулювати інвестиції, інновації та розвиток у цій галузі.

У регіоні Балтійського моря вже було досягнуто позитивних результатів завдяки стратегії «блакитного зростання». Наприклад, морські кластери успішно функціонують у півночі Німеччини, районі Копенгаген-Мальме та Фінляндії. Такі успішні досвіди сприяють подальшій співпраці та розповсюдженню моделі створення морських кластерів і в інших країнах Балтії.

Це лише один приклад стратегії «блакитного зростання» для приморського регіону ЄС. Інші регіони, такі як Адріатичне та Іонічне моря та Чорне море, також мають свої стратегії, які орієнтовані на розвиток морських галузей, туризму, енергетики та інших аспектів морського сектору. Кожна з цих стратегій враховує специфіку регіону, його економічні та екологічні особливості, а також потенціал для сталого розвитку.

Регіональне просування принципів «зеленої економіки» в рамках міжнародного управління екологією враховує наступне підґрунтя підвищення регіональної конкурентоспроможності [53, с. 40-41]:

1. Ефективне використання природних ресурсів в межах екосистемного підходу – розумне та збалансоване управління ресурсами з урахуванням взаємозв'язків і взаємодії між компонентами екосистеми.

2. Важливість задоволення потреб людини на ринку праці тривалий період (навчання, кар'єрне зростання, забезпечення безпеки праці та психологічного комфорту).

3. Підвищення розміру регіонального капіталу в межах та між регіонами.

Деякі шляхи підвищення розміру регіонального капіталу включають:

3.1. Інвестиції: ралучення інвестицій в регіони є ключовим чинником для розвитку їхнього капіталу. Це може бути здійснено шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, надання фінансових пільг та підтримки для малого та середнього підприємництва, розвитку інфраструктури та інших заходів, що сприяють економічному зростанню.

3.2. Розвиток людського капіталу: інвестиції у освіту, навчання та професійний розвиток населення регіонів сприяють збільшенню людського капіталу. Покращання якості освіти, доступ до вищої освіти та навчальних програм, розвиток навичок і компетенцій працівників сприятимуть зростанню кваліфікованої робочої сили та конкурентоспроможності регіону.

3.3. Розвиток інфраструктури: забезпечення високоякісної інфраструктури в регіонах, такої як транспортна, енергетична, комунікаційна і соціальна інфраструктура, створює сприятливі умови для бізнесу та життя населення. Розвиток інфраструктури привертає інвестиції, стимулює економічну активність і сприяє підвищенню регіонального капіталу.

3.4. Інновації та дослідження: підтримка інноваційних діяльностей, досліджень та розвитку нових технологій сприяє розширенню регіонального капіталу. Сприяння стартапам, створення інноваційних кластерів, співпраця між університетами, дослідницькими центрами та промисловістю сприяють створенню нових можливостей для регіонального розвитку.

3.5. Розвиток підприємництва: стимулювання розвитку підприємництва та підтримка малого та середнього бізнесу в регіонах сприяє зростанню економіки та зайнятості. Політика сприяння підприємству, спрощення адміністративних процедур, надання фінансової та консультаційної підтримки підприємцям сприяє підвищенню регіонального капіталу.

4. Необхідність «зеленої економіки» бути всеосяжною та сприяти гідному майбутньому для всіх (особливо молоді, жінок, корінних жителів).

5. Необхідність базуватися на реальній демократичній економіці, дотриманні прав та повазі до прав працівника, пошуку соціальної справедливості та вдосконалення систем соціального захисту. Для досягнення цих цілей можна враховувати такі стратегічні напрями:

Розвиток соціальної інфраструктури: Необхідно інвестувати у вдосконалення і розширення соціальної інфраструктури, зокрема у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального житла та інших послуг. Це сприятиме поліпшенню якості життя населення та забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян.

Стимулювання економічного зростання: Економічний розвиток приморських регіонів може створювати нові робочі місця, підвищувати доходи населення і забезпечувати соціальний захист. Проактивна політика підтримки бізнесу, привабливість інвестицій та розвиток інновацій можуть сприяти створенню робочих місць і покращенню економічного благополуччя регіону.

Розвиток освіти та кваліфікацій: Інвестиції в освіту та розвиток кваліфікацій можуть забезпечити населенню приморських регіонів доступ до якісної освіти і підвищення рівня професійної підготовки. Це може сприяти забезпеченню стійких робочих місць, підвищенню заробітної плати та покращенню перспектив зайнятості.

Розвиток соціального захисту: Важливо забезпечити ефективну систему соціального захисту, яка буде включати соціальне страхування, пенсійну систему, медичне страхування та інші соціальні послуги. Це допоможе захистити населення від ризиків і забезпечити їм соціальну підтримку у випадку потреби.

З точки зору інноваційного та науково-технічного розвитку організаційно-управлінський механізм трактується як багаторівнева система

управління, метою якої є збалансування всіх складових розвитку (економічних, виробничих, інноваційних, науково-технічних, соціальних, інтелектуальних), практичне застосування якого потребує в сучасних умовах певної реформації [326]. Застосування важелів публічного управління, враховуючи соціальні, екологічні та економічні інтереси учасників в умовах реформування місцевого самоврядування та запровадження інвестиційно-інноваційної політики природокористування в регіонах висвітлено в роботах Буркинського Б. В., Хумарової Н. І., Андрєєвої Н. М. [327-332], Романко О. П. [333-334], Купінець Л. Є., Шершун О. М. [335].

Аналіз визначень організаційно-управлінського механізму дозволив сформулювати власне бачення зазначеної категорії щодо забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону як реалізацію стратегії, яка передбачає формування політики розвитку регіону, формування організаційної системи розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону, управління та контроль над цілями, організаційний інструментарій та правове забезпечення реалізації стратегії з боку органів публічної влади.

Таким чином, організаційно-управлінський механізм є важливим чинником конкурентоспроможності регіону та результатом успішного досягнення стратегічних цілей, віддзеркалює його внутрішні проблеми та зміни зовнішнього середовища. Важливим результатом організаційно-управлінського впливу є оптимізація структури, вдосконалення окремих елементів та складових.

Зауважимо, що використання запропонованої моделі розвитку відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону (рис. 5.1) дозволяє вирішити проблему в двох напрямках: по-перше, підвищення якості рішень, котрі приймаються рівні законодавчої, виконавчої влади та органів підтримки екосистем регіону (асоціацій, гільдій, спілок тощо), що обумовлено з набором та обсягом повноважень (функцій) на регіональному рівні; по-друге, вдосконалення адміністративно-управлінських процесів виконання функцій.

Зауважимо, що використання запропонованої моделі розвитку відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону (рис. 5.1) дозволяє вирішити проблему в двох напрямках: по-перше, підвищення якості рішень, котрі приймаються рівні законодавчої, виконавчої влади та органів підтримки екосистем регіону (асоціацій, гільдій, спілок тощо), що обумовлено з набором та обсягом повноважень (функцій) на регіональному рівні; по-друге, вдосконалення адміністративно-управлінських процесів виконання функцій. На основі визначених стратегічних, оперативних цілей та завдань, а також комплексної моделі (рис. 5.1) побудуємо механізм організаційно-управлінський механізм забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону (рис. 5.2).

Структура механізму передбачає реалізацію чотирьох модулів: нормативно-правовий, управлінський модуль, економічний, фінансовий модуль. На основі успішної реалізації зазначених модулів вирішуються важливі стратегічні цілі щодо раціонального використання природо-ресурсного потенціалу, відтворення природо-ресурсного потенціалу, досягнення стану безпеки приморських територій та забезпечення цифровізації регіону та підвищення рівня інформування.

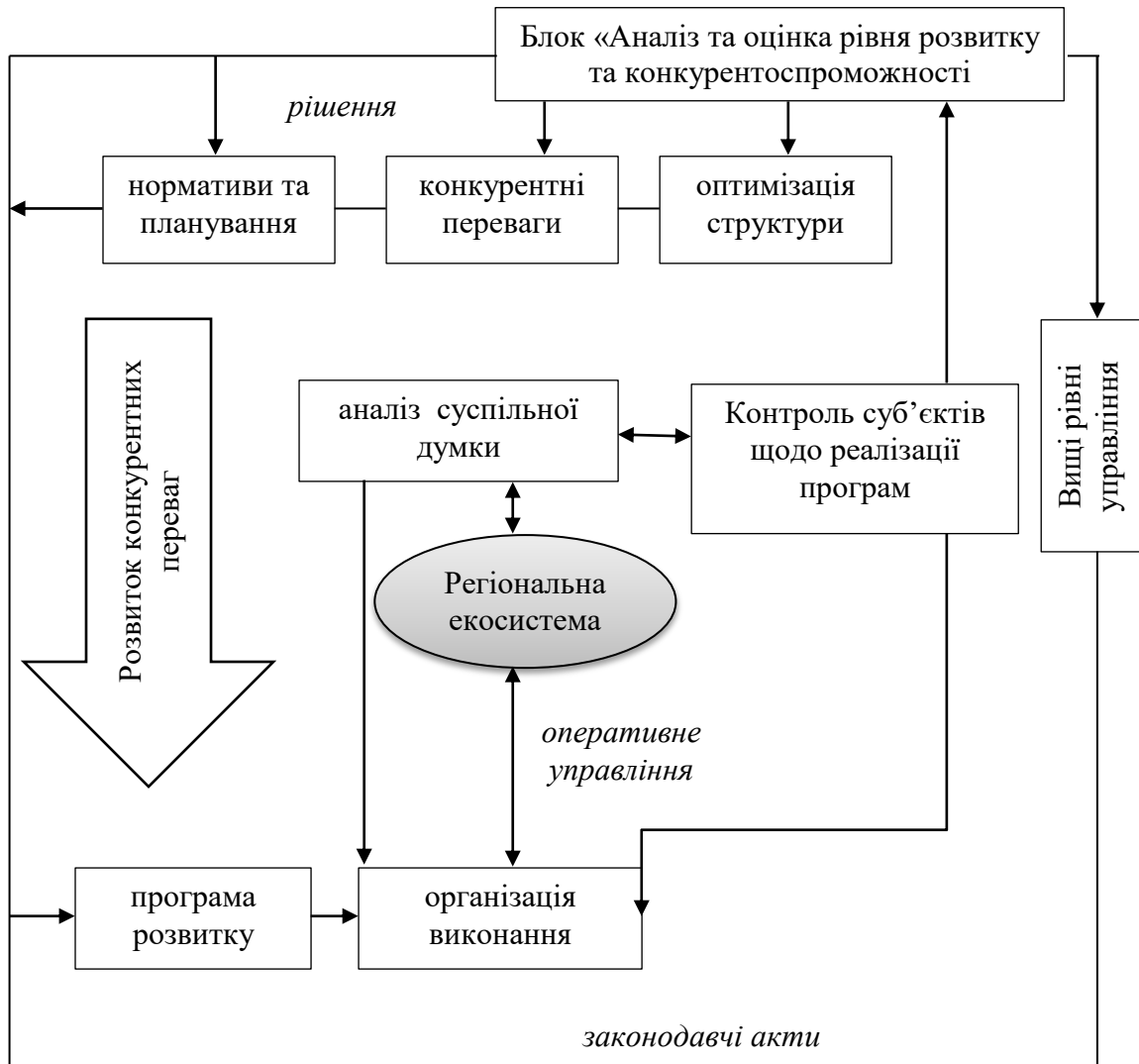

Рис. 5.1. Комплексна модель розвитку відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону

Джерело: розроблено автором

Зауважимо, що досягнення стратегічних цілей можливе лише за умови ефективної взаємодії органів управління (представницької та виконавчої влада регіонального розвитку) та організаційних форм (асоціацій, гільдій тощо), що забезпечує підтримку екосистем.

До структурних елементів механізму входять суб'єкти, принципи, інструменти та важелі, які дозволяють виокремити учасників процесу забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону.

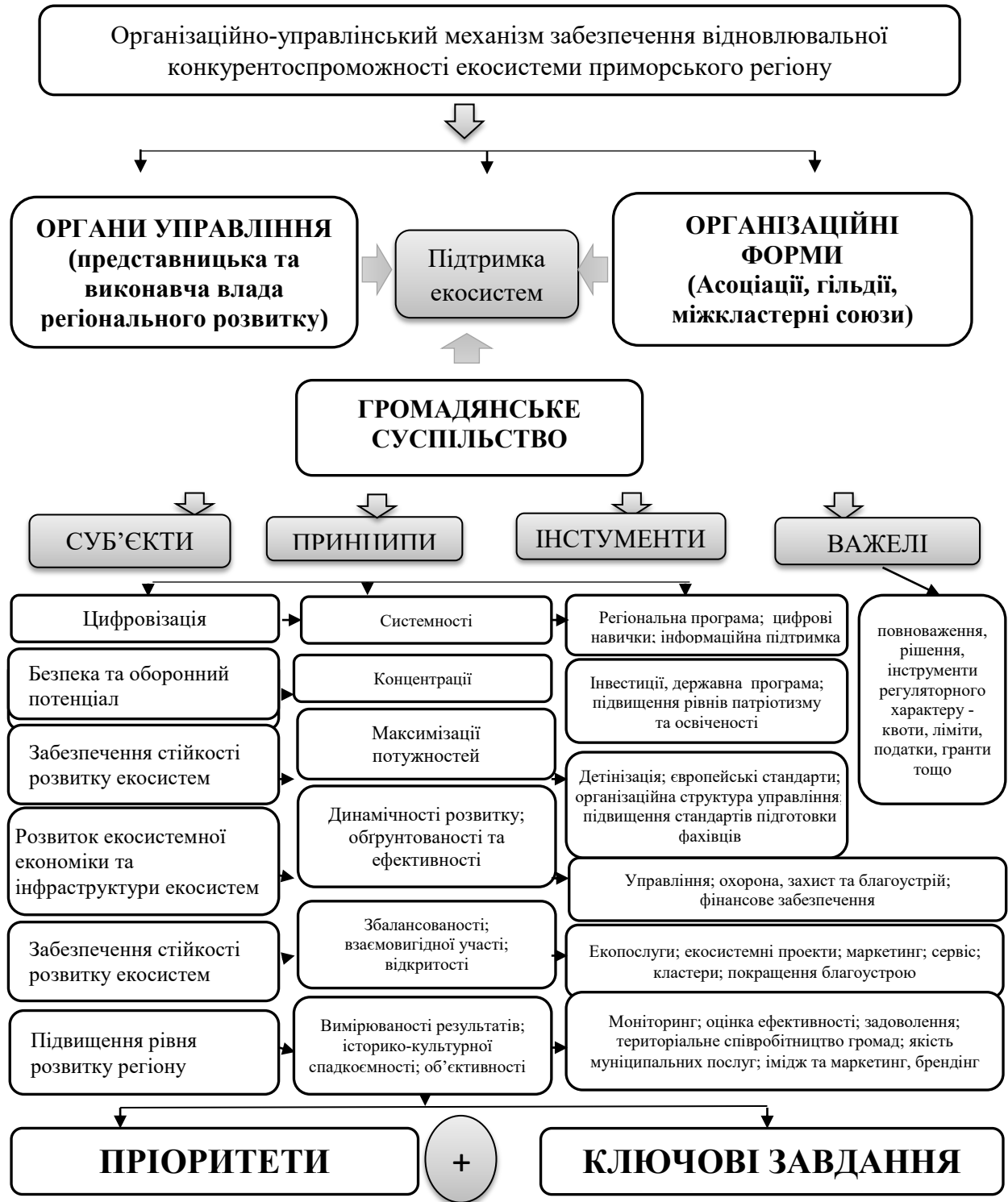

Рис. 5.2. Організаційно-управлінський механізм забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону
Джерело: розроблено автором

Реалізація механізму забезпечення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону передбачає формування комплексу інструментів та їх систематизацію на основі раціонального використання природо-ресурсного потенціалу, відтворення природо-ресурсного потенціалу, досягнення стану безпеки приморських територій, забезпечення цифровізації регіону та підвищення рівня інформування (рис. 5.3).

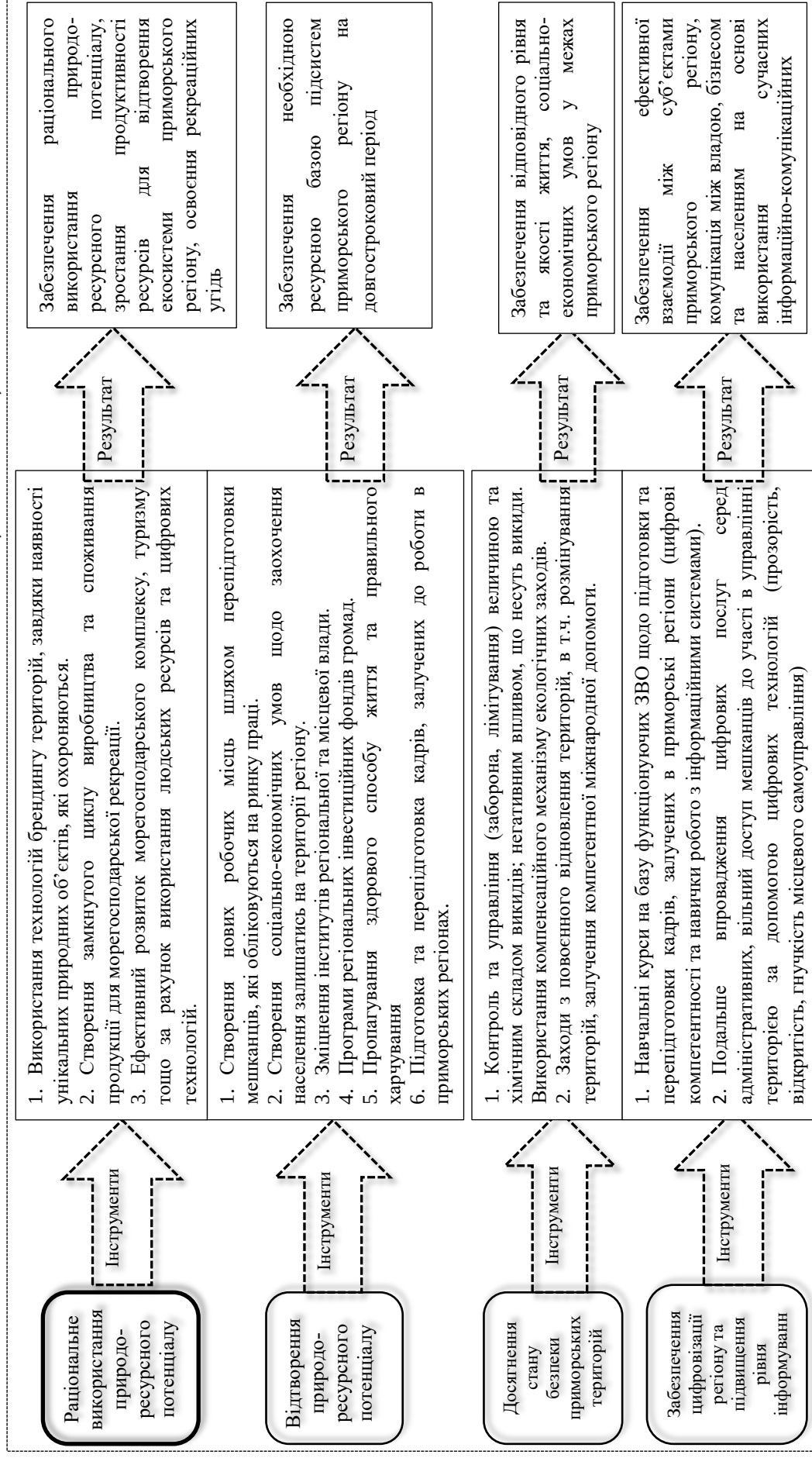

Рис. 5.3 Інструменти забезпечення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону та очікувані результати

Джерело: розроблено автором

Для забезпечення раціонального використання природо-ресурсного потенціалу перед органами місцевого самоврядування та громадами постає завдання ефективного застосування інструментарію щодо технологій брендингу територій, завдяки наявності унікальних природних об'єктів, які охороняються; підвищення ефективності туристсько-рекреаційного комплексу приморських регіонів на основі створення замкнутого циклу виробництва та споживання продукції для морегосподарської рекреації; ефективного розвитку морегосподарського комплексу, туризму тощо за рахунок використання людських ресурсів та цифрових технологій. Результатом зазначеного є забезпечення раціонального використання природо-ресурсного потенціалу, зростання продуктивності ресурсів для відтворення екосистеми приморського регіону.

Важливим для приморського регіону є відтворення природо-ресурсного потенціалу, що досягається за рахунок створення нових робочих місць шляхом перепідготовки мешканців, які обліковуються на ринку праці; створення соціально-економічних умов щодо заохочення населення залишатись на території регіону; зміцнення інститутів регіональної та місцевої влади; створення програм щодо регіональних інвестиційних фондів громад; пропагування здорового способу життя та правильного харчування; створення навчальних курсів на базу функціонуючих ЗВО щодо підготовки та перепідготовки кадрів, залучених до роботи в приморських регіонах. Використання інструментарію щодо відтворення природо-ресурсного потенціалу дозволить забезпечити необхідною ресурсною базою підсистем приморського регіону на довгостроковий період.

У контексті досягнення стану безпеки приморських територій найважливішими інструментами механізму визначено: контроль та управління (заборона, лімітування) величиною та хімічним складом викидів; негативним впливом, що несуть викиди, використання компенсаційного механізму екологічних заходів; використання заходів з повоєнного відновлення територій, в тому числі розмінування територій, залучення компетентної допомоги з країн, що мають подібний досвід. За умови застосування зазначеного інструментарію забезпечується відповідний рівень та якості життя, соціально-економічні умови в межах приморського регіону.

Значну роль у системі механізму забезпечення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону відіграє цифровізація регіону та підвищення рівня інформування, результатом якої є забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами приморського регіону, комунікація між владою, бізнесом та населенням на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Дієвими інструментами, на нашу думку, можуть бути пропагування здорового способу життя та правильного харчування; створення навчальних курсів на базу функціонуючих ЗВО щодо підготовки та перепідготовки кадрів, залучених в приморські регіони; подальше впровадження цифрових послуг серед

адміністративних, вільний доступ мешканців до участі в управлінні територією за допомогою цифрових технологій (прозорість, відкритість, гнучкість місцевого самоуправління).

Враховуючи значний спектр інструментарію щодо механізму забезпечення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону, важливою є ефективна взаємодія органів управління та організаційних форм інтеграції, населення та іншими суб'єктами підприємницької діяльності.

Виклики, що стоять перед публічним управлінням конкурентоспроможністю регіонів, полягають у вивченні напрямів та пріоритетів регіональної програми розвитку, використанні дієвих інструментів розвитку, інституціональному забезпеченні процесу, розробці принципів моніторингу заходів підвищення регіональної конкурентоспроможності. Використання ефективних інструментів для створення концепції регіональної конкурентоспроможності повинно ґрунтуватись на забезпеченні ефективного фінансування (за рахунок державних, приватних коштів і коштів міжнародних установ) та просування власних брендів регіонів. Подолання диспропорцій регіонального розвитку, враховуючи їх історичну та соціально-економічну специфіку, використовуючи максимально регіональний потенціал, за допомогою активного управління активами регіону.

Запропоновано адаптивний організаційно-управлінський механізм, який сприяє реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону. Цей механізм ґрунтується на комплексній моделі розвитку екосистеми і передбачає ефективну взаємодію між органами управління (представницькою та виконавчою владою регіонального розвитку) і різними організаційними формами (асоціаціями, гільдіями тощо).

Основні особливості цього механізму включають:

1. Сполучення органів управління: механізм забезпечує ефективну співпрацю між представницькими та виконавчими регіональними органами публічної влади. Це дозволяє залучити різні групи зацікавлених сторін до процесу управління екосистемою і забезпечити широкий спектр перспектив і експертного знання.

2. Сполучення може поєднання, взаємодія організаційних форм: механізм передбачає взаємодію з різними організаційними формами, такими як асоціації, гільдії, об'єднання підприємств, кластери тощо. Ці організації можуть виконувати роль посередників між урядом, органами місцевого самоврядування, бізнесом та громадськістю, сприяючи впровадженню стратегії розвитку екосистеми та обміну інформацією.

3. Підтримка екосистем: механізм спрямований на підтримку розвитку відновлювальних екосистем у приморському регіоні. Це включає заходи зі збереження біорізноманіття, створення стійких екосистемних послуг, екологічної реконструкції та розвитку екотуризму.

4. Стратегічне бачення: механізм ґрунтується на розробленому стратегічному баченні підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми. Це дозволяє визначити основні напрями розвитку, цілі і завдання, які будуть спрямовані на досягнення стійкого розвитку регіону.

5. Інструменти управлінського механізму: механізм надає набір інструментів для досягнення поставлених цілей. Це можуть бути фінансові стимули, правові механізми, механізми моніторингу та оцінки, механізми залучення громадськості тощо.

Застосування такого адаптивного організаційно-управлінського механізму допоможе забезпечити реалізацію стратегії підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону. Він дозволяє залучити всіх зацікавлених сторін, об'єднати зусилля та ефективно використовувати ресурси для досягнення стійкого розвитку екосистеми.

Механізм стратегічного управління конкурентоспроможністю відновлювальної екосистеми приморських регіонів ґрунтується на наступних документах та нормативно-правових актах:

- Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430 (Офіційний вісник України, 2018 р., № 52, ст. 533),

- Енергетична стратегія України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605,

- Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року,

- Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 94, ст. 61),

- Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932,

- Національний план дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням

- Морська доктрина України на період до 2035 року.

Таким чином, запропоновано стратегічні напрями реалізації моделі організаційно-управлінського механізму для забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону:

1. Повоєнна відбудова та подолання наслідків воєнної агресії
2. Підвищення рівня освіти, навичок та компетенцій персоналу
3. Застосування принципів «зеленої» економіки в енергетиці,
4. Пропагування здорового способу життя
5. Організація діяльності туристичних кластерів, захист територій тощо
6. Збільшення обсягів надання цифрових та інформаційних послуг в приморському регіоні.

7. Заходи в сфері модернізації та оновлення рибальства та морського транспорту, галузей морегосподарського комплексу.

«У залежності від сфери впливу, сили повноважень та сприйняття необхідних змін у державній регіональній політиці (позитивне чи негативне) основних інституційних партнерів, слід розробляти відповідні практичні заходи..., які б враховували ці фактори і пропонували оптимальні інструменти для досягнення бажаної цілі» [16, с. 200].

На сьогодні перед державними органами влади стоять виклики, що пов'язані з державним регулюванням стратегічного розвитку регіонів, забезпеченням подальшого провадження реформи децентралізації. Серед найбільш значних викликів необхідно виділити наступні:

- нестабільне інституційне середовище, постійна зміна якого призводить до того, рамкові умови функціонування й розвитку економіко-соціальних об'єктів розвитку не мають тривалого визначення.

- бюрократизм, владна вертикаль із слабкими горизонтальними зв'язками; функціонування державних органів влади, захищаючих суб'єктивні інтереси влади, що призводить до формування в суспільстві привілейованих класів;

- відсутність довгострокового бачення розвитку країни та регулювання регіонального розвитку зводить нанівець всі стратегічні ініціативи регіональної влади;

- законодавчі неузгодження створюють припони для виконання оперативних цілей регіонального розвитку;

- невідповідність національних та регіональних інтересів (регіональні проблеми уступають загальнонаціональним при формуванні стратегії розвитку країни);

- неадекватне фінансування регіональних проектів розвитку (дефіцит, фінансові «дірки» державного бюджету);

- відсутність стратегічного фокусу проектів та цільових програм регіонального соціально-економічного розвитку, хаотичне планування короткотермінових законодавчих ініціатив призводить до порушенню стабільності управління, розбалансованості регіональних інтересів.

Інструментарій з регіонального розвитку у вигляді угоди щодо регіонального розвитку між урядом та регіоном є недостатньо чітко означеним і таким, що охоплює широкий спектр проблем регіонального розвитку, які слід вирішувати [16; С.248].

Всі українські регіони мають власні стратегії розвитку, проте, вони прийняті в різний час, мають різний ступінь деталізації, відрізняються за структурою подання матеріалу. Слабка деталізація параметрів моніторингу спирається лише на показники у гривневому еквіваленті, що (через інфляційні процеси) не є об'єктивним показником аналізу. Відсутність ситуаційного аналізу та критеріїв ефективності виконання вищезначених стратегій є основними недоліками, виявленими при аналізі цих документів.

Плани реалізації регіональних стратегій мають різний предметний характер та мають різні ступені деталізації та інформацію про їх виконання.

Управлінський механізм реалізації стратегії передбачає систему розробки збалансованих та пов'язаних головною метою, стратегічними та операційними цілями програм, планів, проектів і конкретних завдань з реалізації стратегії, а також прийняття рішень. Саме тому для вибору плану заходів на 3 роки важливим є використання наукових методів та отриманих результатів для вибору оптимального управлінського рішення. З точки зору досягнення результату в дослідженні використано сценарний аналіз та когнітивне моделювання, які дають можливість прогнозування поведінки відновлювальної екосистеми приморських регіонів та можливих комбінацій впливу факторів на підвищення її конкурентоспроможності. Ці методи дозволяють аналізувати взаємозв'язок між факторами, що впливають на розвиток регіону, і визначати стратегічні кроки для покращення його конкурентоспроможності. Застосування таких аналітичних інструментів може сприяти ефективному плануванню та прийняттю рішень щодо соціального розвитку приморських регіонів на основі сталого використання екосистемних ресурсів. Визначаючи стратегічні напрями розвитку приморських регіонів, необхідно звернути увагу на прогнозування зміни конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів на основі впровадження рекомендованого організаційно-управлінського механізму. Використання методу сценарного аналізу можливо при застосуванні когнітивного підходу до моделювання при визначенні факторів управління, цільових факторів та факторів-індикаторів. Сценарний аналіз полягає в моделюванні впливу факторів на основі когнітивної карти. Опрацювання когнітивної моделі дало можливість розглянути взаємозв'язок факторів, що впливають на конкурентоспроможність приморського регіону на екосистемній основі.

На когнітивній карті відображено вплив факторів один на одного: пряма лінія відображає позитивний вплив, пунктирна – негативний, відсутність ліній свідчить про відсутність впливу.

Сценарний аналіз вказує на цілочисельні імпульси в активні вершини когнітивної карти й дає можливості для моделювання – визначення змін значень вершин на відповідних тактах. В процесі аналізу активними вершинами визначено фактори – потенційні важелі впливу на систему:

X_1 – брендинг;

X_2 – екосистемні послуги;

X_{10} – публічна влада.

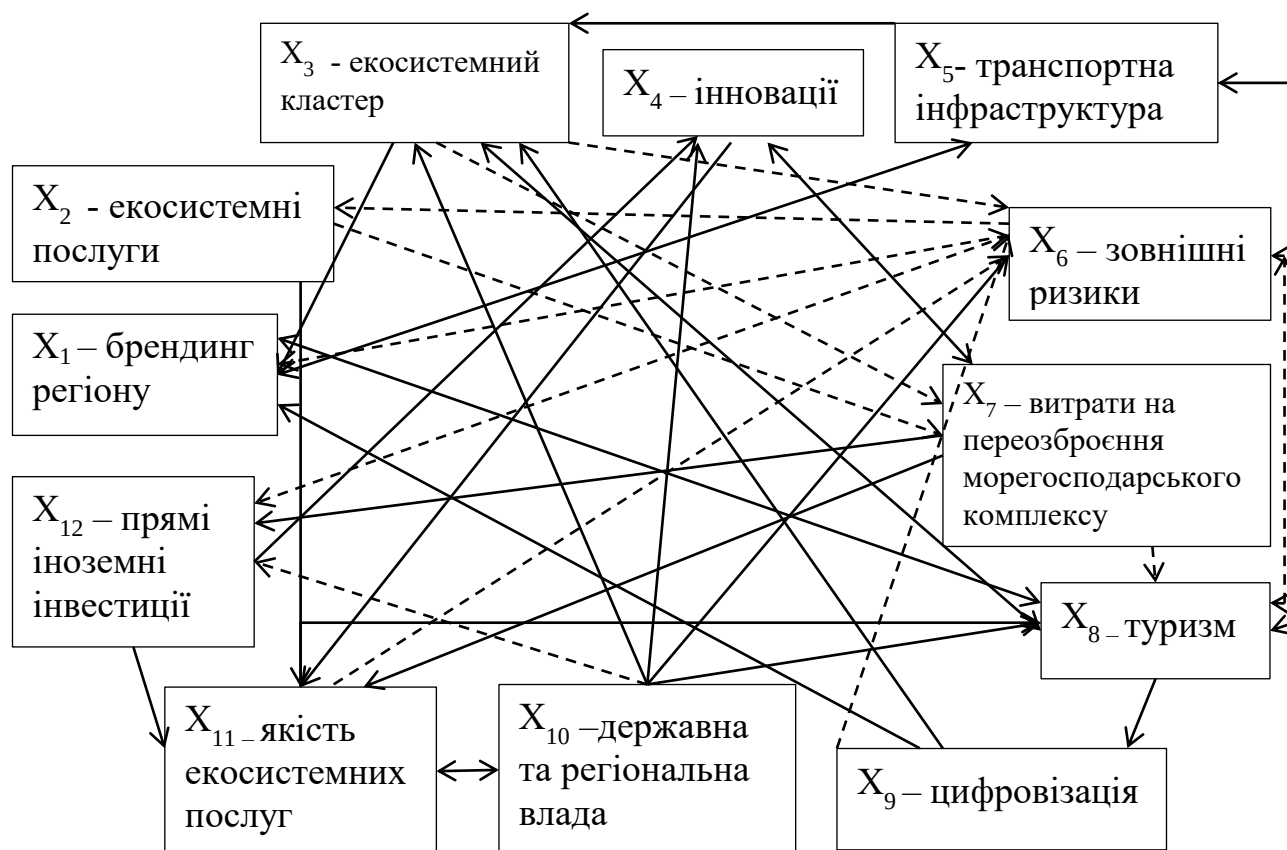

Рис. 5.4. Когнітивна модель впливу факторів на конкурентоспроможність відновлювальної екосистеми приморського регіону.

Джерело: розроблено автором

В таблиці 4.16 відображено матрицю суміжності орієнтованого графу при імпульсному процесі моделювання (індикатори розвитку системи). Тобто відображення існуючих й можливих впливів на фактори досліджуваної системи створює можливості для розгляду відповідних тактів моделювання, що відображають можливий план розвитку системи.

Таблиця 5.3

Матриця суміжності орієнтованого графу при імпульсному процесі моделювання заданої системи

Сценарії	Імпульси	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅	X ₆	X ₇	X ₈	X ₉	X ₁₀	X ₁₁	X ₁₂
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Q1=+1 Q2=+1 Q10=-1	+1	+1								-1		
2	Q1=+1 Q2=+1 Q10=+1	+1	+1								+1		
3	Q1=-1 Q2=-1 Q10=+1	-1	-1								+1		

Продовження табл. 5.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
4	Q1=+1 Q2=-1 Q10=-1	+1	-1								-1		
5	Q1=-1 Q2=+1	-1	+1										

Джерело: розроблено автором

Основні результати моделювання цільових факторів і факторів - індикаторів розвитку системи відображено графічно та зроблено відповідні висновки (Додаток Н. табл. Н.1).

Сценарне моделювання вищенаведених ситуацій комбінацій факторів конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі дозволило виявити найбільш визначальні фактори – підтримка органів державної та регіональної влади та екосистемні послуги. Тобто, важливість, своєчасність, актуальність державної підтримки у наданні екосистемних послуг еко-кластерами суттєво впливатиме на стан соціально-економічних показників приморського регіону (наприклад, за сценарієм 2 витрати на переозброєння море господарського комплексу залежать від державної підтримки процесу трансформації).

Актуальність спеціалізації на екосистемних послугах підтверджується сценарієм 1 та 5, за результатами яких забезпечується зниження витрат на переозброєння море господарського комплексу і, відповідно, покращуються показники соціально-економічного розвитку приморського регіону.

Сценарне моделювання за фактором брендингу регіону свідчить про його важливість як допоміжного інструменту в набутті конкурентоспроможності приморського регіону, який вимагає застосування і інших інструментів впливу в комплексі. Сценарій 3 свідчить, що лише один брендинг не дозволяє досягти зменшення зовнішніх ризиків регіону та суттєво знизити витрати на переозброєння море господарського комплексу

Таким чином, запропоновано структуру механізму підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів, що передбачає реалізацію організаційного та управлінського модулів, на основі яких вирішуються важливі стратегічні цілі щодо раціонального використання природо-ресурсного потенціалу, відтворення природо-ресурсного потенціалу, досягнення стану безпеки приморських територій та забезпечення цифровізації регіону та підвищення рівня інформування.

Проведене сценарне моделювання дозволяє зробити висновок про те, що підвищення конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі можливо за умови поліпшення або стабілізації впливу факторів розвитку екосистемного кластеру, зменшення витрат на переозброєння море господарського комплексу та зовнішніх ризиків. Досягти чого можливо шляхом регулювання впливу наступних факторів на

конкурентоспроможність: спеціалізація на екосистемних послугах, використання брендингу, підтримки органів убічної влади.

5.2. Кластеризація туристичної галузі приморського регіону у забезпеченні стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів

В процесі осмислення можливостей реалізації стратегії конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі необхідно зазначити, що її втілення в життєдіяльність регіону передбачає заохочення до впровадження принципів екосистемного розвитку суб'єктів, безперечно, з підприємств, організацій, інституцій з усіх сфер галузей господарства регіону. Чим найрізноматніший буде склад учасників та тісніші господарські зв'язки, тим ефективніше буде впроваджуватись сформульована концепція стратегії. Набір суб'єктів учасників та їх ступінь самостійності, зв'язки між ними, інструменти впливу виокремлюють різні види організаційних форм інтеграції господарської діяльності.

Дослідження особливостей функціонування подібних видів організаційних форм викладено в Додатку О табл. О.1.

Тобто, більшість організаційних форм стимулюють більш інтенсивну експлуатацію ресурсів суходолу й моря, зростання кількості та якості зовнішньоекономічних зв'язків, прискорення логістичних процесів тощо (особливо спеціальні економічні зони, територіально-виробничі комплекси).

До нових організаційних форм можна віднести міжкластерні спілки (транскордонні кластери, мережеві кластери), асоціації, гільдії, форми публічно-приватного партнерства тощо. Нові форми, на відміну від старих, активно використовують інструменти цифрової економіки, що дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів як матеріальних (наприклад, фінансові) так і нематеріальних (наприклад, часові). Отже, організаційні форми в умовах цифровізації мають особливе значення для повоєнного відновлення економіки, адже дозволяють реалізовувати поставлені завдання оперативно з мінімальними витратами часу та ефективним розподілом фінансових ресурсів.

На сучасному етапі особливо важливим є створення та поширення транскордонних кластерів, котрі є прикладом систем, здатних до самоорганізації в економіці. Транскордонні кластери мають позитивні риси, які є необхідними для функціонування в умовах цифровізації економіки. Серед найважливіших доцільно виокремити такі:

- відкритість – наявність вхідних і вихідних матеріальних та інформаційних потоків;
- мінливість та динамічність;
- адаптивність – здатність змінювати свою структуру;
- дисипативність – виникнення та «розчинення»;
- складність – наявність підсистем різного роду і рівня;

– здатність до самоорганізації – децентралізований характер і накопичення досвіду, що дає можливість моделювати та будувати прогнози їх розвитку.

Транскордонні кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих організацій, які:

- географічно зосереджені у транскордонному регіоні;
- співпрацюють і конкурують;
- спеціалізуються в різних галузях, пов'язані загальними технологіями та навичками і взаємодоповнюють один одного.

Вищезазначена структура транскордонного кластеру дає можливість отримати синергетичні та мережеві ефектів, дифузії знань і навичок [344]. Важливим є те, що на основі кластера створюється додатковий економічний ефект, посилює конкурентні переваги регіону за рахунок зростання можливостей щодо використання спільного ресурсного потенціалу, ефективності ринкової інфраструктури ринку, синергії і планування.

З високим рівнем самоорганізації пов'язаний мережевий кластер, який характеризується взаємозалежністю з інституційним середовищем.

Транскордонна виробнича кооперація розглядається як інструмент підвищення конкурентоспроможності периферійних територій в рамках прогресивного технологічного розвитку і появи домінантної технології нового технологічного укладу. Конкурентоспроможність регіонів виступає необхідною умовою входження в глобальний ринок і в глобальну систему обмінів, а транскордонні регіони отримують інтенсивний розвиток саме в умовах глобалізації.

Аналіз світової практики показує, що публічно-приватне партнерство (ППП) є важливим інструментарієм вирішення питань щодо збалансованого розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях функціонування економіки.

У сучасних умовах виокремлюють такі форми публічно-державного партнерства [345]:

- 1) традиційна передбачає залучення державою бізнес-структур до спільного вирішення питання задоволення потреб суспільства на основі партнерських відносин;
- 2) інвестиційна – форма спільного інвестування, як правило, в інфраструктурні проекти, котра має стратегічне спрямування на стимулювання економічного зростання ;
- 3) науково-освітня включає інноваційні напрямки розвитку на національному, міжнародному і глобальному рівнях під впливом глобалізації та інтернаціоналізації.

Відповідно до Зеленої книги ЄС [346] можна виділити спільні риси форм приватно-державного партнерства:

- довгостроковість відносин;
- спільне використання ресурсного потенціалу;
- розподіл ризиків між партнерами;

- інвестування в об'єкти ППП приватним партнером;
- об'єднання приватних інвестицій з фінансовими ресурсами.

У країнах ЄС інструменти ППП є розповсюдженими, що підтверджується кількістю проєктів, котрі реалізуються щорічно – біля 60 проєктів вартістю 12 млрд євро [347].

Зауважимо, що найбільш успішними проєктами ППП локального рівня є водопостачання та водовідведення (Чилі, Вірменія), управління твердими побутовими відходами (Канада), будівництво житла (Польща та Великобританія), вуличне освітлення (Великобританія). У Франції інструментарій ППП використовується для укріплення міст та облаштування нових земель регіонів за рахунок вирішення суспільних проблем «фінансовими інвесторами».

Публічне приватне партнерство може мати різні форси залежно від ступеню залучення приватного та публічного секторів та відповідно до рівня ризику сторін-учасників:

- а) договори на виконання певних робіт та надання суспільних послуг, на поставку продукції для потреб територіальної громади, тощо;
- б) діяльність спільних підприємств;
- в) концесія та оренда, які є найбільш поширеною формою партнерства у міжнародній практиці.

Класична модель концесійної угоди передбачає передачу публічним сектором об'єкта інфраструктури приватному оператору на певний термін. Зазначені види контрактів фінансуються за рахунок споживачів.

У Великій Британії досить розвиненою є інша модель концесійної угоди, що ґрунтується на приватній фінансовій ініціативі (Private Finance Initiative (PFI)). На сучасному етапі така модель є досить успішною в Канаді, Франції, Нідерландах, Португалії, Ірландії, Норвегії, Фінляндії, Австралії, Японії, Малайзії, США і Сінгапурі, і є невід'ємною складовою реформування процесів із надання державних послуг. Важливою відмінністю є те, що договори щодо державних послуг і робіт реалізуються за рахунок держави, не не споживача.

Спектр об'єктів, створених у рамках концесійних угод, є широким. Наприклад, проєкту «Євротунель» (15 млрд дол США), менші за обсягом фінансування контракти муніципальних органів влади у сфері екології, дозвілля і відпочинку вартістю [348].

Сучасними формами ППП, які розрізняє Європейська Комісія є:

- концесії договірного характеру, за якими партнерство державного і приватного секторів базується виключно на договірних відносинах, що передбачають гарантовану винагороду приватному оператору за виконану роботу чи надані послуги від публічної організації та/або безпосередніх користувачів;
- концесії інституційного характеру, за якими співпраця між державним і приватним сектором відбувається в рамках певної структури - форми спільних підприємств між державними та приватними учасниками.

Проведений аналіз підтверджує доцільність та необхідність використання сучасних організаційних форм інтеграції господарської діяльності, які дозволяють отримати синергетичний ефект, тобто забезпечують зростання ефективності в результаті створення об'єднання, інтеграції, злиття окремих частин в єдину систему. При цьому ефект від взаємодії учасників об'єднання всередині інтегрованої системи перевищує суму ефектів діяльності кожного учасника окремо (автономно).

Використання кластерної форми господарської діяльності суб'єктів приморського регіону на сьогодні виступає найактуальнішою та найефективнішою формою впровадження стратегії забезпечення конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі. Кластерна модель управління дозволяє управляти великими масивами земель, природно-заповідного фонду, ресурсами екосистеми в цілому з метою реалізації принципів екосистемної концепції розвитку та загальної економії на витратах всіх суб'єктів-учасників. Тобто єдність в розумінні екосистемної концепції та системність в роботі кожного суб'єкта-учасника складають найвагоміші позитивні риси для функціонування екосистемного кластеру приморського регіону.

Розвиток туристичних кластерів та рекреаційних зон на території приморських регіонів України надає різноманітні екосистемні послуги, які важливі для сталого розвитку та привабливості цих областей. Ось декілька прикладів екосистемних послуг, пов'язаних з діяльністю туристичних кластерів та розвитком рекреації:

1. Біорізноманіття та екологічний туризм. Приморські регіони України мають унікальне природне багатство та біорізноманіття. Екосистемні послуги пов'язані зі збереженням та використанням цього природного потенціалу. Туристичні кластери можуть сприяти розвитку екологічного туризму, включаючи екскурсії до природних заповідників, організацію екологічних маршрутів та вивчення флори та фауни.

2. Водні рекреаційні послуги. Приморські регіони мають доступ до моря, озер та інших водних об'єктів. Розвиток туристичних кластерів сприяє розвитку водних рекреаційних послуг, таких як пляжний відпочинок, водні види спорту (серфінг, каякінг, водний лижний спорт тощо), організація морських круїзів та риболовлі.

3. Природні ландшафти та активний відпочинок. Туристичні кластери можуть пропонувати послуги з активного відпочинку, такі як піші прогулянки, гірські походи, велосипедні тури, верхова їзда тощо. Це дозволяє відвідувачам насолоджуватися природними ландшафтами, одночасно зберігаючи їх цілісність та екологічну цінність.

4. Екологічні послуги. Розвиток туристичних кластерів може сприяти залученню інвестицій у відновлення та охорону природних екосистем. Наприклад, організація екологічних проектів, включаючи очищення водойм, захист природних заповідників та розробку програм збереження диких тварин.

5. Екологічно чисті послуги та продукти. Розвиток туристичних кластерів може стимулювати попит на екологічно чисті продукти та послуги. Наприклад, розвиток органічного сільського господарства, місцевих ринків з продуктами від місцевих фермерів, створення екологічно чистих готелів та ресторанів, які використовують місцеві, стали та органічні інгредієнти.

Ці приклади демонструють, як розвиток туристичних кластерів та рекреаційних зон на території приморських регіонів України може сприяти наданню різноманітних екосистемних послуг. Це не лише стимулює розвиток туризму, але й сприяє збереженню та сталому використанню природних ресурсів цих регіонів.

Реалізація концепції та механізмів управління кластерними взаємодіями заснована на методиці визначення взаємозв'язків та організації взаємодій, які спрямовані на створення сприятливих умов використання інновацій та створення конкурентних переваг.

Визначення та уточнення теоретичних засад кластерних утворень в туризмі набуває все більшої актуальності з позицій наукового дослідження та практичної реалізації стратегії розвитку туризму в приморських регіонах України.

Засновником наукової течії вчення про економічні кластери є А. Маршалл, який в своїй праці «Принципи економічної науки» обґрунтував передумови їх створення («наявність доступного кваліфікованої праці, зростання підтримуючих та допоміжних економік, спеціалізація різних форм на різних стадіях і сегментах виробничого процесу») [349, С. 195]. Найбільш відомий послідовник А. Маршала М. Портер розвинув наукові дослідження про підвищення конкурентоспроможності діяльності кластерних утворень промислових підприємств, які детально викладені в працях «The Competitive Advantage of Nations» [350] «On Competition» [351]. Якщо А. Маршал розглядав кластерні утворення підприємств як «концентрацію спеціалізованих галузей в окремих місцевостях», то М. Портер надав визначення кластеру як «кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній (постачальники, виробники і ін.) і пов'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи держ. управління, інфраструктурні компанії), що діють в певній сфері і взаємодоповнюють один одного». Проте, як зазначає закордонний дослідник С. Фернандес [352] в своєму дисертаційному дослідженні, існує певна неоднозначність в трактуванні дефініції «кластер», що полягає в «коливанні» промислових та географічних визначень кластера вченими. Між тим, розвиваючи кластерну теорію, українські вчені досліджують можливості підвищення туристського потенціалу за рахунок кластерної моделі організації туристичної діяльності регіону. Даній проблемі присвячені публікації І.М. Писаревського [353], О.М. Тищенко [354], В.М. Черторижського [355], М.О. Кизим, Хаустова В.Є. [356], Хумарова Н.І., Крівенцева А. [357], Гудзь П.В. [358-359], Іванов А.М., Савельєва І.В., Семенов В.Ф. [360], Фінагіна О.В. [361] Скібська, Журба [362-363], Панкова Н.І. [364-365], Бітюк, Буряк, Запорожець [366], Бойко, Пласюк [367].

М. Портер [350] надав першим визначення кластеру, що полягало у наступному: «Група географічно взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного». Розвиваючи вчення Майкла Портера про характеристику конкурентоспроможності країни через призму конкурентоздатності її кластерів, вітчизняними вченими Ковальчук І.Є. [368], Г.Р. Копець, Я.М. Клімковська [369], Тищенко О.М., Петрова Н.Б. [370], Требух А.А, Бандура Н.Б. [371], Михайліченко Г.І.[372] досліджено особливості туристських кластерів, маркетингові аспекти їх діяльності в Україні, вплив діяльності туристичних кластерів на посилення конкурентних переваг регіону.

За визначенням основоположника кластерного підходу в Україні С.І.Соколенко «Кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону» [373, с. 258].

Водночас дослідники Гончаренко І.В., Шишпанова Н. [374], Балджі [375] зазначають про необхідність впровадження положень екологічного менеджменту, сталий розвиток сільських територій в тому числі на основі концепції туристичного кластера зеленого туризму.

Таким чином, концепція кластера представляє новий спосіб бачення національної економіки, економіки регіону, а також указує на нові ролі компаній, прагнучих до підвищення конкурентоспроможності. Велика значущість кластерів приводить до нової парадигми менеджменту, необхідність в якій є недооціненою.

Не дивлячись на значну кількість досліджень, на даний момент в Україні відсутня грамотна схема планування туристських центрів з урахуванням просторових диспропорцій економіко-географічного розвитку регіонів. Кластери були описані М.Портером в його роботах, але принципи та підходи до організації досі не розроблені і не систематизовані.

Дослідники Фінагіна О.В., Бойко А.І., Плаксюк О.О. в якості ознак туристичного кластеру наводять [367]:

- максимальну географічну близькість;
- спорідненість технологій;
- спільність ресурсної бази;
- наявність інноваційної складової.

До наведених вище ознак туристичних кластерів необхідно додати єдину мету та направленість діяльності, спільну маркетингову стратегію. Єдина мета та направленість діяльності характеризується спорідненістю виконуваних функцій кожного учасника кластерної взаємодії з метою отримання кінцевого результату – задоволення вимог споживача якісним туристичним продуктом. Спільна маркетингова стратегія розуміє під собою комплекс заходів маркетингу, які об'єднують учасників кластеру в єдину систему з метою брендингу, реклами та розширення збуту цієї системи.

Оскільки кластерні учасники по суті є добровільною проектною командою, то функціонування туристичного кластеру потребує розробки відповідної тактики та стратегії. Факторами створення туристського кластеру є попит, пропозиція, зв'язки між галузями та спільна стратегія.

Серед функцій туристичних кластерів виокремлено:

1. Організаційна – туристичний кластер організовує діяльність підприємств різних галузей економіки з метою сумісного ведення бізнесу в рамках досягнення синергетичного ефекту;

2. Інформаційна – учасники кластеру без перешкод регулярно надають повну, правдиву інформацію стосовно своєї господарської діяльності;

3. Координаційна – створення туристичного кластеру вимагає від учасників функціонування координаційного органу (центру), який би дозволяв спрощувати управління кластером, налагоджувати взаємодію з державними органами влади (заступники місцевих голів, заступники райдержадміністрацій, Державна податкова інспекція, Антимонопольний комітет тощо) з питань розвитку міжнародного та внутрішнього туризму партнерів, бізнес-структурами (з метою збільшення учасників кластеру) та громадськими організаціями.

Серед принципів діяльності туристичних кластерів необхідно виділити наступні: креативність, доцільність (критичної маси), комплексність, інноваційність, економічна ефективність, повнота та доступність інформації, взаємоузгодженість дій, конкурентоспроможність, територіальна цілісність, наукова обґрунтованість, соціальна відповідальність, законність, синергетичної ефективності (соціальний, економічний, екологічний, інформаційних, культурний ефекти).

Місією створення екосистемного туристичного кластеру приморського регіону є формування образу приморських регіонів як туристичних центрів, що здійснюють значний внесок в природний капітал, дотримуючись принципів екосистемного розвитку.

Мета функціонування туристичного екосистемного кластеру розглядається з двох позицій - з позицій задоволення потреб споживача та з позицій задоволення потреб учасників кластеру. Передумовами створення туристичного екосистемного кластеру є наявність туристичного потенціалу території (природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів приморських регіонів).

Наведемо класифікацію туристичних екосистемних кластерів:

1. За джерелом фінансування створення кластеру:

1.1. За рахунок коштів бюджету (місцевий, державний);

1.2. За рахунок внесків іноземних інвесторів;

1.3. За рахунок позикових коштів;

1.4. За рахунок власних коштів партнерів;

1.5. За рахунок змішаного фінансування;

2. За локалізацією учасників туристичного кластеру:

- 2.1. Кластери туристичної центру (туристичної дестинації) або мікрокластери;
- 2.2. Регіональні кластери або мезокластери;
- 2.3. Національні кластери або макрокластери;
- 2.4. Міжнародні кластери або інтеркластери.
3. За кількістю інтегрованих галузей (які представлені учасниками-партнерами туристичного кластеру):
 - 3.1. Малі (до трьох);
 - 3.2. Середні (від трьох до п'яти);
 - 3.3. Великі (більше п'яти).
4. За метою подорожу до туристичного кластеру
 - 4.1. Лікувально-оздоровчий;
 - 4.2. Діловий;
 - 4.3. Культурно-пізнавальний;
 - 4.4. Екологічний (зелений);
 - 4.5. Пригодницький;
 - 4.6. Сільський;
 - 4.7. Мисливський;
 - 4.8. Змішаний.
5. За стадією життєвого циклу:
 - 5.1 Кластер, що зароджується;
 - 5.2 Кластер, що знаходиться на стадії росту;
 - 5.3 Зрілий кластер;
 - 5.4 «Згасаючий» кластер.
6. За видом туристичного ресурсу:
 - 6.1. Водний туристичний кластер;
 - 6.2. Лісовий;
 - 6.3. Бальнеологічний;
 - 6.4. Ландшафтний.
7. За особливостями створення та функціонування[376]:
 - 7.1 Кластери, створені на основі горизонтальної міжгалузевої кооперації підприємств;
 - 7.2 Кластери, створені на основі багато профільної вертикальної міжгосподарської інтеграції;
 - 7.3 Багато профільні кластерні утворення.
8. За способом формування:
 - 8.1 Цільові;
 - 8.2 Цільові з історико-культурною основою;
 - 8.3 Самоорганізовані туристичні кластери;
 - 8.4 Історично складені туристичні кластери.
9. За характером господарської активності [377]:
 - 9.1 Працюючі кластери;
 - 9.2 Латентні кластери;

9.3 Потенційні кластери.

Закордонний вчений А. Маркусен в своєму дослідженні [378] також виділяє наступні кластери: «італійський» кластер (вузькоспеціалізований територіально обмежений), «колесо і спиці» (декілька основних фірм в декількох галузях), сателітний (велика кількість додаткових підрозділів транснаціональних компаній) та державний туристичний кластер (базовий внутрішній учасник - держава)

Переваги процесів кластеризації для бізнесу та економіки в цілому полягають у наступному:

- здатність фірм об'єднувати свої можливості для того, щоб знизити витрати та запропонувати ринку конкурентноспроможну ціну, яку кожен з суб'єктів окремо не зміг би собі дозволити.
- підвищення рівня знань. Це забезпечує компанії-постачальники більшою глибиною ланцюжків поставок і дозволяє використовувати потенціал знань, що були здобуті в процесі співпраці.
- потенціал економії на масштабах, що буде реалізовуватись шляхом спільних закупівель з оптовими знижками та спільними витратами на маркетинг.
- зміцнення соціальних та інших неформальних зв'язків, що призведе до створення нових ідей і нових підприємств.
- покращення інформаційних потоків всередині кластера, наприклад, рекомендуючи партнерів по кластеру як надійних підприємців.

Серед тенденцій сучасного розвитку туристичного бізнесу на перший план виходить формування туристичної пропозиції за рахунок унікальних природних, культурних та інфраструктурних ресурсів регіону. В той же час позиціонування регіону серед інших – тобто рівень його конкурентоспроможності – обумовлюється такими характеристиками, як пасажиропотік, вантажопотік, об'єм реалізованої продукції, рівень безробіття – на які прямим чином впливають туристичні потоки.

Інфраструктура індустрії туризму є забезпечуючим елементом для індустрії туризму. Туристична інфраструктура має 3 рівні, які характеризуються ступенем участі в процесі споживання туристичного продукту.

Функції туристичної інфраструктури полягають у трьох площинах:

1. Забезпечення функціонування галузі туризму (телекомунікаційний зв'язок, інтернет, електричні мережі, турагентські підприємства, фінансові посередники, в т.ч. банки та страхові компанії, пункти обміну валют).

2. Обслуговування туристів (авто- та залізничні шляхи, вокзали, термінали, системи теплозабезпечення, сукупність місць розміщення, об'єктів харчування, культурні (театри, зоопарки, музеї, кінотеатри, конгрес-зали, виставкові зали), спортивні заклади, екскурсійне обслуговування, прокат авто

3. Інтеграційна та регулююча функції (створення регіональних кластерів, формування туристсько-рекреаційних комплексів)

Таблиця 5.4

Рівні туристичної інфраструктури

Рівні	Характеристика	Види організацій та підприємств
Перший	Виробнича інфраструктура (комплекс взаємодіючих суб'єктів господарювання, які не відносяться до виробництва турпродукту, але необхідні для надання туристичних послуг)	Підприємства, що надають послуги транспорту, зв'язку, енергетики, фінансів, страхування, комунальні господарства, безпеки
Другий	Додаткова туристична інфраструктура – (комплекс взаємодіючих суб'єктів господарювання, діяльність яких розширюється при знаходженні туристів в місцях перебування)	Прокат автомобілів, таксі, кафе і ресторани, спортклуби, музеї, театри і кінотеатри, виставкові зали, цирки, зоопарки, казино.
Третій	Основна туристична інфраструктура – підприємства та організації, що призначені для обслуговування туристів.	Туроператори і турагенти, засоби розміщення, туристська навчальна інфраструктура, туристична інформаційна інфраструктура, туристична наукова інфраструктура, підприємства по виробництву товарів туристичного призначення, спеціалізована туристична торгова інфраструктура, спеціалізований транспорт

Джерело: розроблено автором

Інтеграційна та регулююча функції проявляють свій вплив на економіку регіону через підвищення зайнятості, залучення прямих іноземних інвестицій, підвищення податкових надходжень в місцеві та державні бюджети. Подібний соціально-економічний ефект становить саме синергетичний мультиплікативний ефект від міжгалузевого співробітництва.

Показники розвитку туристичної галузі відображають характер економічного зростання регіону. Обмеження, які створює рівень розвитку туристичної інфраструктури чинять пряму вплив на рівень конкурентоспроможності регіону.

Вважається, що розвиток туристичних екосистемних кластерів як туристичних центрів можливий лише при функціонуванні наступних систем:

1. Система туристичної привабливості. Включає справжні пам'ятки і пам'ятники культури, звичаї, історію місцевості. Вона повинна повною мірою представляти характерні риси та культурне наповнення міста.

2. Система транспорту. Функція даної системи проявляється у організації зручного переміщення туристів до тих чи інших об'єктів туристичної привабливості.

3. Система обслуговування. Функція системи спрямована переважно на якісне обслуговування рекреантів. Це й організація харчування, проживання у місті відвідування.

4. Система контролю якості обслуговування. Доцільно виділити як окрему систему, так як дуже важливо правильно відслідковувати ефективність роботи усіх вище згаданих систем та вчасно вносити корективи у їх роботу.

5. Система страхування та особистої безпеки туристів.

6. Система туристичних вказівників. Система вказівників є важливою частиною інтернаціоналізації міста, включаючи проектування знаків, систему їх пояснення і систему пояснюючих мов. Система пояснюючих мов дуже важлива. Англійська мова є основною для іноземних туристів.

7. Система туристичної інфраструктури. Мається на увазі система інформаційних центрів, що зможуть різними способами пропонувати допомогу туристам міста.

8. Екосистема. Всі природні компоненти, в тому числі, біогеозенот в комбінації з принципами, цілями функціонування.

У Запорізькому регіоні, як і в більшості інших українських регіонів, за кожною з цих функцій відповідає окремий підрозділ місцевої влади. Досвід непогодженої роботи усіх цих підрозділів не посилює туристичний потенціал міста, а лише тільки заважає його розвитку. Ідея туристичних кластерів виникла саме за для того, щоб об'єднати зусилля різних підрозділів для створення єдиної ефективної системи управління туристичними потоками.

Розглянемо це питання у практичному сенсі. Для цього треба визначити відповідальні за кожною з систем структури, що надалі стануть суб'єктами туристичного кластеру (табл. 5.5)

Таблиця 5.5

Система суб'єктів туристичного екосистемного кластеру.

Системи	Складові системи	Учасники
Система туристичної привабливості	Музеї, культурні центри, історичні комплекси	
Система транспорту	Місцева влада	Малий бізнес
Система обслуговування	Готелі	Ресторани
Система контролю якості обслуговування	Університети, факультет туризму, наукові дослідження	Асоціації туризму
Система фінансової безпеки туризму	Фінансові установи	Страхові компанії
Система туристичної інфраструктури		
Інформаційна система	Інформаційні центри міста	СМІ, інтернет,
Екосистема	Природні ресурси, культура та цінності	

Джерело: розроблено автором

Кожна система, що є основою єдиного механізму, має свої підрозділи, що є відповідальними за її функціонування. Ознаки кластеризації учасників пролягають в площині територіальних, фінансових, маркетингових, технологічних, інформаційних та ресурсних зв'язків та відносин.

Завдання економічного дослідження туристичних екосистемних кластерів перед вітчизняними вченими постає у виявленні передумов створення, дослідження туристського потенціалу територій, організаційних засад та особливостей функціонування туристичних екосистемних кластерів, підвищенні ефективності їх діяльності.

Серед факторів створення туристичного екосистемного кластеру виділяємо: географічна близькість, наявність попиту, формування спільної стратегії розвитку, ієрархічні функціональні зв'язки між учасниками, пріоритетність захисту та розвитку екосистеми приморського регіону, екосистемна культура та цінності. Для того щоб зрозуміти чи доцільно створювати у певній місцевості туристичний екосистемний кластер, пропонуємо алгоритм оцінки можливості його створення (рис. 5.5).

Оцінка можливостей створення туристичного екосистемного кластеру на території приморських регіонів передбачає виконання послідовних дій (рис. 5.5):

1. Розробка методичних рекомендацій щодо створення туристського екосистемного кластеру на території приморського регіону передбачає формулювання та узагальнення етапів створення туристського екосистемного кластеру – характеристика та уточнення організаційних, фінансових, кадрових, маркетингових, інформаційних та технологічних питань створення об'єднання; взаємоузгодженість діяльності.

2. Аналіз туристичних ресурсів географічно локалізованої території передбачає дослідження та характеристику природно-кліматичних, екосистемних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів, локалізованих на певній території.

3. Розробка та експертиза бізнес-плану туристичного екосистемного кластеру передбачає техніко-економічне обґрунтування діяльності екосистемного туристичного кластеру та програму його майбутньої діяльності. Бізнес план туристичного екосистемного кластеру повинен мати опис майбутньої діяльності (обґрунтування необхідності створення туристичного кластеру, зв'язок майбутньої діяльності з соціальною та екологічною системами певної території, опис учасників та характерних переваг майбутнього «продукту» бізнес-діяльності), дослідження туристичного ринку продукції та послуг (характеристика діяльності конкурентів та характеристика особливостей та переваг власного «нового» продукту, технологічні особливості діяльності), опис заходів маркетингу (зокрема система ціноутворення для учасників кластеру, наявність «договірних» цін, застосування різних видів реклами, «public relation», характеристика умов розширення зовнішньоекономічної діяльності та інших

заходів стимулювання попиту на послуги туристичного кластеру), фінансово-економічне обґрунтування діяльності (завантаженість номерів посезонна, розрахунок чисельності персоналу, вимоги до персоналу, забезпечення логістики, транспортних засобів та харчування, характер співробітництва постачальників і покупців, можливість використання товарів-комплементарів вітчизняного виробництва, прогноз сумарних витрат, основних фондів, капітального будівництва, контроль за якістю туристичного продукту та сервісу), оцінка і страхування ризиків, описані заходи з екосистемного захисту та розвитку території, їх учасники та джерела фінансування.

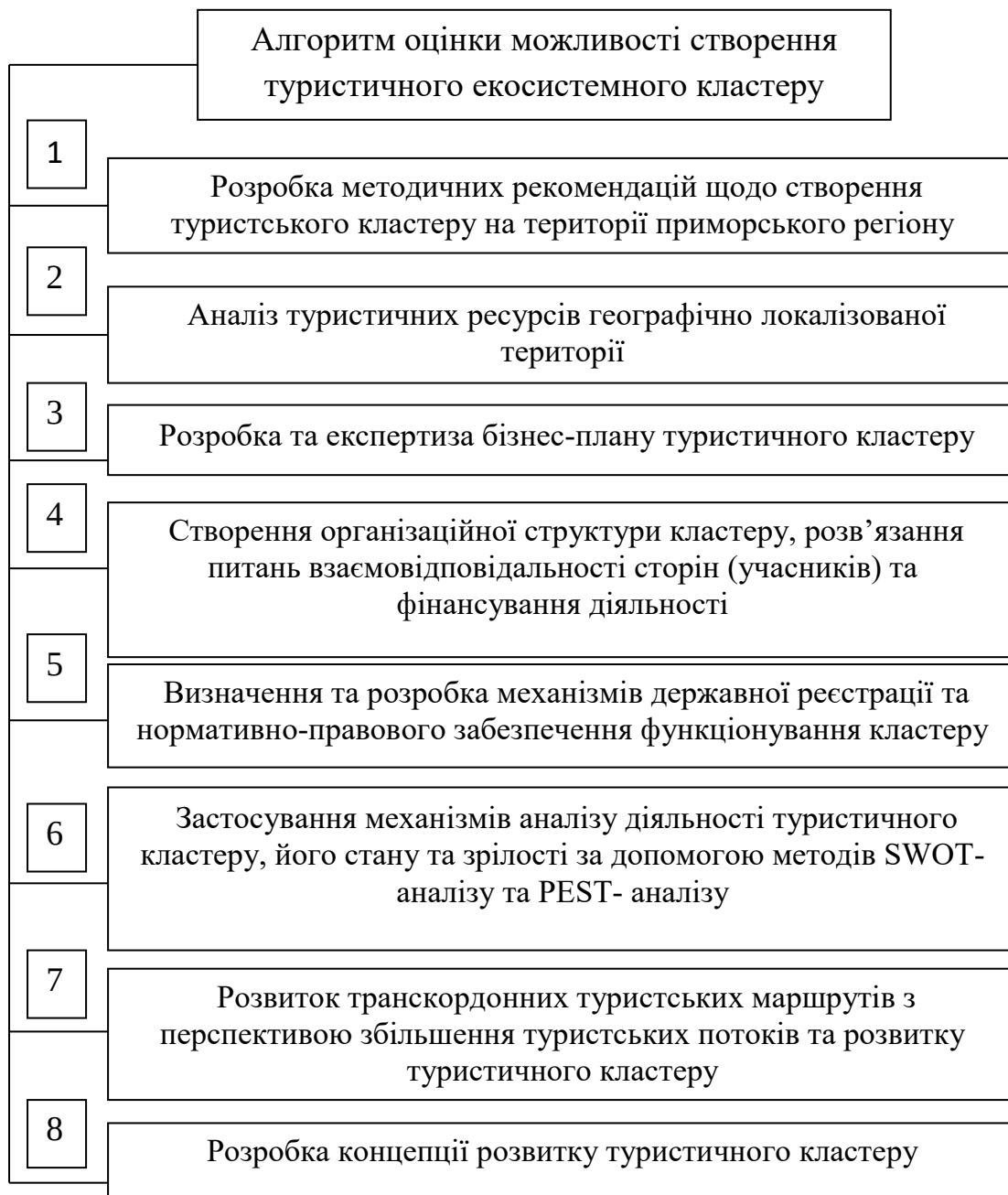

Рис. 5.5. Алгоритм оцінки можливості створення туристичного екосистемного кластеру

Джерело: розроблено автором

4. Створення організаційної структури екосистемного кластеру, розв'язання питань взаємовідповідальності сторін (учасників) та фінансування діяльності передбачає визначення засад керівництва кластером, відповідальності (в т.ч. матеріальної), обчислення потреби в кадрах. Обов'язковим елементом цього етапу є визначення відповідальних осіб за становлення та функціонування туристичного екосистемного кластеру, опис горизонтальних та вертикальних зв'язків. Фінансування створення кластеру може відбуватись в площині залучення коштів інвесторів, державних асигнувань, кредитування та коштів юридичних та фізичних осіб.

5. Визначення та розробка механізмів державної реєстрації та нормативно-правового забезпечення функціонування екосистемного кластеру. На даний час в Україні кластер реєструється через затвердження статуту його діяльності органами обласної ради. На практиці не розроблені на державному рівні механізми стимулювання створення кластерів (наприклад, механізм пільгового оподаткування, державного субсидіювання, створення сприятливих умов для інвестування, в т.ч. закордонного, нормативно-правове забезпечення діяльності з урахуванням вимог міжнародного права). Закріплення кластерної політики розвитку туризму в державній концепції розвитку туризму на довгострокову перспективу дозволило стимулювати створення подібних географічно локалізованих кооперацій підприємств різних галузей, об'єднаних єдиною метою - виробництвом та збутом спільного продукту.

6. Застосування механізмів аналізу діяльності туристичного екосистемного кластеру, його стану та зрілості за допомогою методів SWOT-аналізу та PEST- аналізу. Діяльність туристичного екосистемного кластеру потребує періодичного контролінгу та аналізу з метою удосконалення діяльності. Оскільки вченими [] управління кластером розглядається з позицій управління життєвим циклом організації, виявлення стадії життєвого циклу, характеристика загроз та можливостей функціонування туристичного екосистемного кластеру полягає в аналізі його діяльності через призму політичних, економічних, соціальних, технологічних, демографічних, правових, екологічних (природних), етнічних та культурних факторів макросередовища. Аналіз тенденцій галузі пов'язано зі стратегічним управлінням та прогнозуванням, розробкою планів по досягненню, розробкою сценаріїв та методів досягнення цілей. Важливою складовою аналізу макро- та мікро- середовища є аналіз конкурентів.

7. Розвиток міжнародних туристських маршрутів з перспективою збільшення туристських потоків та розвитку туристичного екосистемного кластеру. Посилення міжнародного туризму, збільшення прибуттів іноземних громадян – є індикаторами зовнішньоекономічної діяльності та підсилюючими факторами покращення макроекономічної ситуації в країні (покращення сальдо платіжного балансу, збільшення притоку іноземної валюти, збільшення дохідної частини бюджетів міських та

державного опосередковано, через податки). Включення туристичного екосистемного кластеру до інтегрованого туристського маршруту через декілька країн – є важливою перспективою його розвитку та підтвердженням виходу туристського продукту на міжнародний туристський ринок.

8. Розробка концепції розвитку туристичного екосистемного кластеру. Концепція діяльності туристичного екосистемного кластеру – узагальнюючий програмний документ, в якому зазначені умови та програмні пункти. Наряду зі статутом кластеру учасники кластеру повинні мати типовий документ концепції, затверджений та обґрунтований для спеціальної географічної території з урахуванням специфічних умов туристичної діяльності. Концепція повинна визначати мету за завдання створення туристичного кластеру, виробничу стратегію розвитку кластеру, обґрунтування науково-технологічної та освітньої діяльності, стратегію фінансування розвитку кластеру, маркетингову стратегію та аналіз проектних ризиків.

Приведемо приклад шостого етапу алгоритму, коли недоліки та переваги функціонування туристичних кластерів можна визначити за допомогою SWOT-аналізу (Додаток О табл. О.1).

Аналізуючи результати, потрібно сказати, що у даного проекту є і недоліки і загрози, що в більшості випадків пов'язані з економічною ситуацією, що склалася у країні. Якщо в Україні абсолютну прозорість у операціях між контрагентами відносимо до недоліків, то європейське співтовариство бачить у цьому лише переваги і можливості у залученні нових інвестицій. В будь-якому випадку представлений аналіз показав велику кількість можливостей, що відкриваються перед регіонами у випадку створення туристичних кластерів.

Кластеризація є одним з ключових чинників економічного зростання в містах і регіонах. Це є чи не єдиним способом стимулювання регіонального економічного зростання.

Туризм є однією з найбільших динамічних галузей, що розвиваються у світі. Промислова кластерна теорія є, на думку американських авторів, провідною моделлю економічного розвитку сьогодні. Незважаючи на це, наукова література щодо теорії індустріального кластера, звертає мало уваги на індустрію туризму. У той же час, практики з розвитку туризму експериментують з кластерною концепцією в США і в усьому світі, інноваційним шляхом, але в цілому безсистемно. будь-який розвиток кластерної теорії неможливий без ініціативної групи спеціалістів, що будуть поступово та плановірно готувати громадську свідомість до переваг створення туристичних кластерів у регіонах 43

В дослідженні Сотниченко Л.Л. [3, с. 249] обґрунтовано метод оцінювання інфраструктурного потенціалу регіону, заснований на розрахунку інтегрального показника приросту інфраструктурного потенціалу (за умови використання статистичних даних щодо темпів зростання питомої ваги транспортної галузі у ВРП, темпів зростання вартості основних фондів

інфраструктури, темпів зростання вантажоперевезень в регіонах). Проте запропонований метод оцінювання більше ґрунтується в своїх розрахункових позиціях на обчисленні темпів зростання саме транспортної галузі, не беручи до уваги розвиток інших складових інфраструктури регіону.

В той же час використання окремих коефіцієнтів, наприклад, таких як коефіцієнт Енгеля, метод торгівельно-економічного градієнту, які характеризуються простотою розрахунку, мають узагальнюючий характер та передбачають тільки кількісну оцінку та можуть привести до помилкового уявлення про стан інфраструктури регіону, мають вузько спрямований характер та не показують вплив на конкурентоспроможність регіону, його соціально-економічний розвиток.

Теоретичною основою запропонованої методики виступає теорія поляризованого розвитку, принципи формування кластера та метод ранжування регіону за статистичними даними, показано зв'язок потенціалів - кластеризації регіону і його нематеріальних активів. Виконані розрахунки за допомогою експертних методів оцінювання розкривають фондовий, фінансовий та сировинний потенціали регіону, які можуть бути використані для визначення потенціалу кластеризації промислових галузей регіону (в статті розкрито методику на формуванні кластеру чорної металургії). Туристична галузь відноситься до сфери обслуговування, створення додаткового валового продукту в цій галузі має істотні відмінності та формується дещо на інших принципах, ніж в промислових галузях. Запропонована в роботі схема відбору включення підприємств в кластер дає можливість визначити ступінь розвитку підприємства і припускає необхідність розширення кластерних організацій для підвищення конкурентоспроможності та виведення галузі на міжнародний рівень [379].

Аналіз конкурентоспроможності промислових кластерів [380] передбачає визначення цілей аналізу, інформаційне забезпечення оцінки, аналіз регіонів та кластерних утворень у них; вибір бази для порівняння, встановлення переліку порівнюваних параметрів для оцінювання конкурентоспроможності промислових кластерів; оцінка конкурентоспроможності за допомогою визначення рівня конкурентоспроможності підприємств - учасників (розрахунок коефіцієнту конкурентоспроможності підприємства). Разом з тим питання впровадження кластерного підходу підприємствами туристичної галузі та забезпечення його результативності, враховуючи особливості економічного розвитку України, на сьогодні недостатньо досліджено

Визначення оцінки потенціалу кластеризації на сьогодні не має єдиної розробленої методики. За визначенням вітчизняних вчених О. В. Христенко, Т.В.Пуліної «Кластеризація – це наявність конкурентних переваг галузей, підприємств, інфраструктурних організацій, що знаходяться на території регіону та можливість об'єднання та використання даних переваг для підвищення конкурентоспроможності регіону» [381].

Для визначення потенціалу кластеризації туристичної галузі приморських регіонів скористаємося методикою М.В. Вінокурової [379]. Використання методики М.В. Вінокурової для обчислення потенціалу провідних галузей промисловості полягає в розрахунку коефіцієнтів локалізації, реалізації на одну особу та спеціалізації галузей промислових підприємств.

Аналіз локалізації туристичних послуг в індустрії туризму здійснюється інакше, ніж у галузях промисловості. Локалізація туристичної діяльності в регіоні диференціюється як визначення локалізації турагентської та туроператорської діяльності. Відповідні коефіцієнти знаходяться як відношення питомої ваги турагентської та тур операторської діяльності у структурі галузі туризму приморського регіону до питомої ваги турагентської та туроператорської діяльності у структурі виробництва країни. Коефіцієнт локалізації турагентської діяльності приморського регіону ($K_{лта}$) розраховується за формулою:

$$K_{лта} = \frac{T_{Ар}}{T_p} \times 100 \div \frac{T_{Акр}}{T_{кр}} \times 100,$$

де $T_{Ар}$ - вартість реалізованих туристичних путівок туристичними агентами, фізичними та юридичними особами приморського регіону, тис. грн

T_p – вартість реалізованих туристичних путівок загалом по регіону, тис. грн.;

$T_{Акр}$ - вартість реалізованих туристичних путівок туристичними агентами, фізичними та юридичними особами по Україні, тис. грн

$T_{кр}$ – вартість реалізованих туристичних путівок загалом по Україні, тис. грн.

Коефіцієнт реалізації на одну особу (K_p) підприємств туристичної галузі розраховується як відношення питомої ваги туристичної діяльності приморського регіону у відповідній структурі виду економічної діяльності країни до питомої ваги населення приморського регіону в населенні країни за формулою:

$$K_p = \frac{T_p}{T_{кр}} \times 100 \div \frac{H_p}{H_{кр}} \times 100,$$

де T_p – вартість реалізованих туристичних путівок (туроператорами та тур агентами, фізичними та юридичними особами) загалом по регіону, тис. грн.;

$T_{кр}$ – вартість реалізованих туристичних путівок загалом по Україні, тис. грн.

H_p – населення приморського регіону,

$H_{кр}$ – населення країни.

За відповідною формулою можна розрахувати коефіцієнт реалізації на одну особу діяльності туроператорів та турагентів окремо.

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації можливо виконати лише окремо по турагентській та туроператорській діяльності. Коефіцієнт спеціалізації (K_c) турагентської діяльності визначається як відношення питомої ваги турагентської діяльності приморського регіону в країні до певної ваги валового регіонального продукту (ВРП) у ВВП країни:

$$K_p = \frac{TA_p}{TA_{кр}} \times 100 \div \frac{ВРП}{ВВП} \times 100,$$

де TA_p – вартість реалізованих туристичних путівок турагентами (фізичними та юридичними особами) загалом по приморському регіону, тис. грн.;

$TA_{кр}$ – вартість реалізованих туристичних путівок турагентами загалом по Україні, тис. грн.

ВРП – валовий регіональний продукт,

ВВП – валовий внутрішній продукт.

За відповідною формулою можна розрахувати коефіцієнт спеціалізації діяльності туроператорів.

При цьому, якщо розраховані коефіцієнти близькі або більше за одиницю і мають тенденцію до зростання, то в галузі можливе створення кластерів [382]. Наразі є різні думки щодо інтерпретації отриманих значень цих коефіцієнтів. Е. Бергман та Е. Фізер вважають, що про спеціалізацію регіону свідчить коефіцієнт локалізації, який більше за 1,25. Під час ідентифікації кластерів у Швеції П. Браунхельм і Б. Карлссон застосували коефіцієнт з граничним значенням 1,3 [383].

М.В. Винокурова для коефіцієнтів локалізації виробництва на одну особу та спеціалізації пропонує мінімальне граничне значення для коефіцієнтів локалізації виробництва на одну особу та спеціалізації – одиницю [379]. Крім того, необхідно простежувати динаміку цих коефіцієнтів, яка свідчить про можливі перспективи зростання кластера [384].

Для аналізу потенціалу кластеризації мікросередовища туристичної діяльності регіону оцінимо за допомогою коефіцієнтного та експертного методів потенціал кластеризації у приморських регіонах. Узагальнена схема методики оцінки потенціалу кластеризації туристичної галузі приморського регіону наведено на рис. 5.6.

Оцінка потенціалу туристичної галузі для створення кластеру в приморському регіоні починається з розрахунку коефіцієнтів виробництва (табл. 5.6).

За розрахованими даними необхідно сказати, що турагентська та туроператорська діяльність приморських регіонів розподілені нерівномірно. Коефіцієнти виробництва на одну особу підприємств туристичної галузі приморських регіонів мають низкі значення за досліджуваний період та навіть тенденцію до зниження (Херсонський регіон).

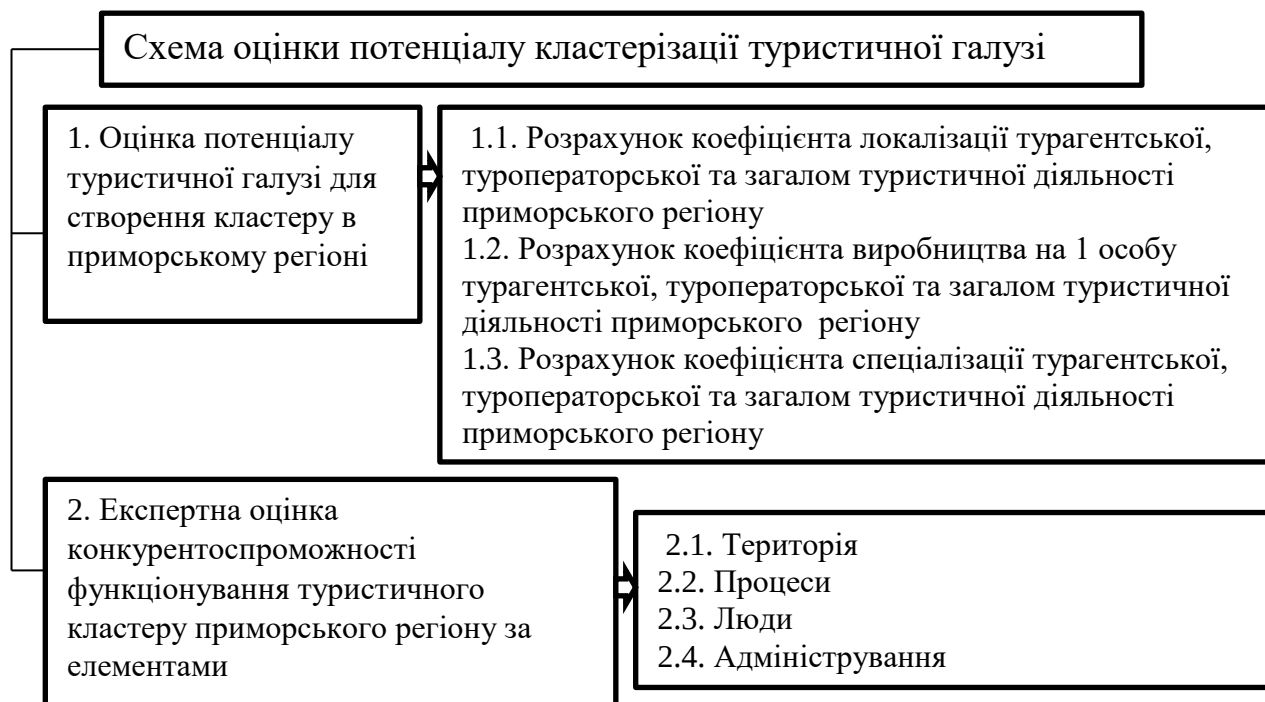

Рис. 5.6. Методика здійснення оцінки потенціалу кластеризації туристичної галузі приморського регіону

Джерело: розроблено автором

Таблиця 5.6

Коефіцієнти виробництва на одну особу підприємств туристичної галузі, турагентської діяльності, туроператорської діяльності приморських регіонів

Регіон	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Коефіцієнт виробництва на одну особу підприємств туристичної галузі</i>					
Запорізький регіон	0,3349	0,4325	0,3186	0,2522	0,3177
Миколаївський регіон	0,1696	0,2284	0,1988	0,1923	0,1770
Одеський регіон	0,4157	0,5182	0,3562	0,3323	0,2127
Херсонський регіон	0,2207	0,4360	0,2172	0,1611	0,1392
<i>Коефіцієнт виробництва на одну особу тур агентської діяльності</i>					
Запорізький регіон	1,1667	1,2498	0,6662	0,8690	0,8728
Миколаївський регіон	0,5478	0,6100	0,3922	0,8442	0,7271
Одеський регіон	1,6229	2,4750	3,1765	1,7981	0,6813
Херсонський регіон	1,1289	2,2909	2,1552	1,8922	0,7866
<i>Коефіцієнт виробництва на одну особу туроператорської діяльності</i>					
Запорізький регіон	0,0121	0,0076	0,0033	0,1525	0,2143
Миколаївський регіон	0,0228	0,0301	0,0234	0,0869	0,0747
Одеський регіон	0,1548	0,0901	0,0698	0,2321	0,1255
Херсонський регіон	0,0127	0,0170	0,0008	0,0252	0,0188

Джерело: розраховано авторами за даними [15]

Розраховані коефіцієнти спеціалізації відображено в табл. 5.7.

З-поміж розрахованих показників найбільш прийнятні показники (>1) мають коефіцієнти виробництва на одну особу турагентської діяльності Одеського та Херсонського регіонів, тим не менш, з тенденцією до зниження (особливо за результатами розрахунків 2019-2020 рр. через наслідки пандемії Covid-19)

Туроператорська діяльність в приморських регіонах представлена дуже слабо, показником її ефективності роботи є коефіцієнт виробництва на одну особу турагентської діяльності

Таблиця 5.7

**Коефіцієнти спеціалізації підприємств туристичної галузі,
турагентської діяльності, туроператорської діяльності приморських
регіонів**

Регіон	2016	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт спеціалізації підприємств туристичної галузі					
Запорізький регіон	0,2990	0,3959	0,3150	0,2627	0,3703
Миколаївський регіон	0,1791	0,2577	0,2374	0,2207	0,2228
Одеський регіон	0,4378	0,5640	0,4113	0,3782	0,2617
Херсонський регіон	0,3190	0,6534	0,3445	0,2532	0,2372
Коефіцієнт спеціалізації турагентської діяльності					
Запорізький регіон	1,0417	1,1441	0,6587	0,9053	1,0174
Миколаївський регіон	0,5873	0,5625	1,0008	0,9689	0,9147
Одеський регіон	0,8380	2,0464	3,6675	2,6938	1,7093
Херсонський регіон	1,4636	3,1710	2,9854	2,9747	1,3412
Коефіцієнт спеціалізації туроператорської діяльності					
Запорізький регіон	0,0108	0,0069	0,0033	0,1588	0,2499
Миколаївський регіон	0,0241	0,0339	0,0279	0,0997	0,0940
Одеський регіон	0,4378	0,5640	0,4113	0,3782	0,2617
Херсонський регіон	0,0184	0,0255	0,0012	0,0397	0,0320

Джерело: розроблено автором

Коефіцієнт спеціалізації на одну особу турагентської діяльності Запорізького, Одеського та Херсонського регіонів за весь період дослідження, а також за результатами розрахунку Миколаївського регіону (з 2018 року) свідчать про активну спеціалізацію тур агентської діяльності в регіоні. Попит на ці послуги зумовлює активне користування тур агентських послуг. Схильність населення до подорожей, позитивне ставлення споживачів до туризму загалом, розуміння, що туристичні послуги є невід’ємними та необхідними в структурі витрат домогосподарств становить ґрунт для подальшого розвитку туризму як зовнішнього, так і внутрішнього (враховуючи потенціал територій приморських регіонів).

Коефіцієнт спеціалізації на одну особу туроператорської діяльності приморських регіонів свідчить про недостатній розвиток туроператорської діяльності в приморських регіонах. Не дивлячись на попит на туристичні

послуги, в приморських регіонах існує незаповнена ніша, представлена тур операторською діяльністю, що створює як визначені вигоди, так і ризики для такої діяльності. Нівелювання (принаймні зниження) майбутніх ризиків можливо за умови функціонування тур операторської діяльності в системі туристичного екосистемного кластеру.

Розраховані коефіцієнти локалізації відображено в табл. 5.8.

Таблиця 5.8

Коефіцієнти локалізації турагентської діяльності, туроператорської діяльності приморських регіонів

Регіон	2016	2017	2018	2019	2020
<i>Коефіцієнт локалізації турагентської діяльності</i>					
Запорізький регіон	3,4843	2,8897	2,0910	3,4458	2,7477
Миколаївський регіон	3,2307	2,6703	1,9730	4,3906	4,1068
Одеський регіон	0,0829	0,0848	0,0421	0,1348	0,0769
Херсонський регіон	3,4289	2,8483	2,0986	6,2166	5,6502
<i>Коефіцієнт локалізації туроператорської діяльності</i>					
Запорізький регіон	0,0361	0,0175	0,0104	0,6046	0,6748
Миколаївський регіон	0,3465	0,2530	0,1296	2,7947	2,2673
Одеський регіон	0,3724	0,1739	0,1961	0,6986	0,5902
Херсонський регіон	0,0575	0,0390	0,0036	0,1566	0,1347

Джерело: розраховано автором

Підтвердженням тези про активну турагентську діяльність в приморських регіонах є показники розрахованого коефіцієнту локалізації турагентської діяльності (показники >1 Запорізького, Миколаївського та Херсонського регіонів за розрахований період). Одеський регіон має найнижчі показники, які, в тому числі, обумовлені більшою кількістю населення в регіоні та його площею, що створює передумови для подальшого розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.

Коефіцієнт локалізації туроператорської діяльності приморських регіонів має показник вище норми лише в Миколаївському регіоні за 2019 та 2020 роки. Інші розраховані показники є нижчими за 1 та свідчать про недостатню концентрацію туроператорів в приморських регіонах зв досліджуваний період.

Необхідність проведення якісного аналізу у вигляді експертного оцінювання визначається складністю та неможливістю статистичного вимірювання показників потенціалу кластеризації. Для того, щоб уникнути неузгодженості думки експертів пропонується проводити експертне оцінювання за наведеним алгоритмом на рис. 5.7.

Оцінювання потенціалу кластеризації приморських регіонів повинно здійснюватись згідно з визначеною концепцією оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів за елементами (табл. 5.9).

Рис. 5.7. Алгоритм експертного оцінювання потенціалу кластеризації приморського регіону

Джерело: розроблено автором

Здійснимо експертне оцінювання потенціалу кластеризації Бердянського та Каховського приморських районів (Кластер 2) за елементами їх конкурентоспроможності.

Приморський район, що розташований в південній частині Запорізької області на березі Азовського моря, представляє собою неперевершений район. Загальна площа цієї області становить 1,4 тис. кв. км, а кількість мешканців перевищує 33,0 тис. осіб. Цей район відрізняється своєрідною красою та унікальністю, адже він є найбільш посушливою територією усієї країни.

Функціонування кластеру №2 має середній потенціал кластеризації за елементами їх конкурентоспроможності – 5,5.

Таблиця 5.9

Оцінювання потенціалу кластеризації приморських регіонів за елементами їх конкурентоспроможності

Елементи	№ з/п	Складові	Бал (0-10)
1	2	3	4
Територія	1	Ефективність природоохоронних заходів	
	2	Доступність та стан прибережних зон для розвитку туризму	
	3	Раціональність розташування бізнес-об'єктів	
	4	Функціонування кластерних форм організації бізнесу	
Люди	1	Ефективність системи захисту здоров'я	
	2	Готовність громад до взаємодії з туристами, в т.ч. іноземними	
	3	Рівень освіченості населення	
	4	Рівень розвитку волонтерської діяльності (для суспільних потреб)	
Бізнес-процеси	1	Ступінь доступності цифрових послуг для бізнесу та населення	
	2	Інвестиційний клімат регіону	
	3	Якість туристсько-рекреаційних послуг	
	4	Рівень розвитку інфраструктури	
Адміністрування	1	Легкість ведення бізнесу	
	2	Прозорість та довіра до органів місцевої влади та схвалення її дій	
	3	Рівень активності мешканців в діяльності місцевої влади	
	4	Ступінь висвітлення результатів роботи місцевої влади в ЗМІ та Інтернет	

Джерело: розроблено автором

Таблиця 5.10

Інтерпретація оцінювання потенціалу кластеризації приморських регіонів за елементами їх конкурентоспроможності

	Низький потенціал	Середній потенціал	Високий потенціал
Формула	Середня арифметична за кожним елементом та загалом по кластеру		
Значення	<0,4	0,4 – 0,7	>0,7

Джерело: розроблено автором

Таблиця 5.11

**Оцінювання потенціалу кластеризації за елементами їх
конкурентоспроможності Кластеру 2
(Бердянський та Каховський райони)**

Еле- менти	№ з/п	Складові	Бал (0-10)
1	2	3	4
Територі я	1	Ефективність природоохоронних заходів	7
	2	Доступність та стан прибережних зон для розвитку туризму	6
	3	Раціональність розташування бізнес-об'єктів	6
	4	Функціонування кластерних форм організації бізнесу	5
Люди	1	Ефективність системи захисту здоров'я	6
	2	Готовність громад до взаємодії з туристами, в т.ч. іноземними	6
	3	Рівень освіченості населення	7
	4	Рівень розвитку волонтерської діяльності (для суспільних потреб)	5
Бізнес- процеси	1	Доступність цифрових послуг для бізнесу та населення	5
	2	Інвестиційний клімат регіону	4
	3	Якість туристсько-рекреаційних послуг	5
	4	Рівень розвитку інфраструктури	3
Адміністру вання	1	Легкість ведення бізнесу	4
	2	Довіра до органів місцевої влади та схвалення її дій	5
	3	Рівень активності мешканців в діяльності місцевої влади	6
	4	Ступінь висвітлення результатів роботи місцевої влади в ЗМІ та Інтернет	8

Джерело: розроблено автором

Територія має достатню кількість об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, які мають значний потенціал щодо розвитку лікувального, екологічного, зеленого, пригродницького, релігійного та інших видів туризму, серед яких: ландшафтний заказник «Корсак-могила», ландшафтний заказник «Коса Обіточна», ландшафтний заказник «Ставки з лісонасадженнями навколо», ландшафтний заказник «Водосховище з лісонасадженнями навколо», ботанічний заказник «Цілинна балка», ботанічний заказник «Цілинна ділянка», ботанічний заказник «Берег старого русла р. Обіточна», природний заповідник «Коса Обіточна», Єлисеївський пегматитовий кар'єр «Блакитні озера» («Зелена могила»), солоне джерело на косі Обіточна, «Дендропарк Ботанічний», заказник «Асканія-Нова», ландшафтний заказник «Коса Обіточна», ботанічний заказник «Шайтанова балка» тощо.

Проте здійснене обстеження інфраструктури району виявило відсутність туристичної інфраструктури – починаючи від доріг, показчиків, благоустрою території завершуючи розважальними закладами, місцями

громадського харчування. Найбільшими туристичними центрами протягом сезону є бази відпочинку в м. Приморськ, м. Бердянськ, що приймають найбільшу кількість відпочиваючих та мають належну зразкову для багатьох оздоровчих комплексів інфраструктуру, розташовані уздовж вулиці Курортної (ОК «Прибій», ОК «Мотор», БВ «Берізка», «Перлина»). Необхідно зазначити, що частина баз відпочинку знаходяться в приватній власності, інша частина є відокремленими підрозділами великих підприємств м. Запоріжжя (ПАТ «Мотор Січ», ДП «Івченко-Прогрес»,). Деяка частина баз не працює через складне фінансове становище великих підприємств та відсутність ефективної моделі господарювання. Наметові містечка, де можуть відпочити любителі дикого відпочинку, користуються не меншою популярністю, проте пропозиція таких місць для відпочинку обмежена.

Перспективне відродження економіки Кластеру 2 вбачаємо саме в розквіті туризму за рахунок державних та іноземних інвестицій.

Спираючись на результати дослідження Лисенко В.Ю., Пічкур Н.В [385], серед короткострокових результатів створення кластеру Бердянського та Каховського районів можемо сформулювати наступні:

- розбудова транспортної інфраструктури міста (під'їзди до пам'яток та туристичних центрів, асфальтування та ремонт доріг, встановлення показників до туристичних об'єктів, облаштування зупинкових комплексів);
- озеленення територій, забезпечення чистоти;
- формування нового туристичного бренду як конкурента діючим курортам Азовського моря.
- розроблення, прийняття місцевими органами вдали та реалізація комплексної програми розвитку туристичної галузі в приморських районах;
- підвищення якості товарів та супутніх туристичних послуг;
- організація загальноміських культурних заходів;
- розбудова мережі готелів, хостелів, кемпінгів, паркінгів;
- створення web-сторінки в Інтернет Інформаційного туристичного центру приморських районів;
- створення нових та оновлення існуючих парків, скверів, фонтанів, пам'ятників.

Очікувані довгострокові соціально-економічні результати створення кластеру в Бердянського та Каховського районах:

- формування нового туристичного бренду міжнародного значення “Prymorsk” або “Prymor sky”;
- збільшення доходної частини бюджету районів;
- підвищення рівня зайнятості та якості життя мешканців приморських районів;
- збільшення потоку іноземних туристів в регіон;
- створення сприятливих умов для ведення бізнесу;
- відновлення та формування мережі учбових та спеціальних закладів;
- продукування екосистемних послуг на постійній основі;
- захист та збереження екосистем приморських регіонів.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження встановлено, що найкращою організаційною формою продукування екосистемних послуг приморського регіону є кластер. На відміну від інших організаційних форм, кластерне управління дозволяє втілювати у економіко-соціальне життя приморського регіону екосистемні принципи, сприяти захисту та збереженню унікальних екосистем, залучати учасників з різних сфер народного господарства та інститутів різних спеціалізацій, не вимагають будівництва додаткових транспортних вузлів та хабів, що можуть чинити тиск на природу, не використовують інструменти податкової та митної політики, чим не підривають бюджет місцевої громади.

Функціонування туристських кластерів в приморських регіонах можливо лише за умови скоординованої роботи низки взаємопов'язаних систем та їх підрозділів (системи туристичної привабливості, обслуговування, контролю фінансової безпеки туристів, системи туристичної інфраструктури, екосистеми як невід'ємної частини кластеру). Розроблений алгоритм оцінки можливості створення туристичного екосистемного кластеру дозволяє провести оцінку туристичного потенціалу території за допомогою використання інструментів бізнес-планування, системного аналізу, економічного аналізу, SWOT та PEST- аналізу. Інноваційна направленість функціонування туристичних екосистемних кластерів є ключовим важелем в формуванні регіональної політики в галузі туризму.

Наведена методика, що дозволяє оцінити потенціал кластеризації, зосереджує увагу на розвитку туристичної галузі на регіональному рівні та передбачає розрахунок показників спеціалізації, локалізації та виробництва на 1 особу та експертне оцінювання. Запропонована методика, на жаль, не враховує аналіз діяльності системи розміщення, обслуговування та транспорту, які також можуть бути включені до кластеру та потребують більш детального аналізу та вивчення статистичної інформації. Отримані результати щодо розрахунків коефіцієнтів співвідносяться зі шкалою оцінки потенціалу кластеризації (високий, середній, низький) для більш зрозумілої інтерпретації розрахованих показників.

Звісно, запропонована методика має власні недоліки, наприклад, пов'язані з тим, що для розрахунку коефіцієнтів береться лише до уваги вартість реалізованих туристичних путівок. Не враховуються в розрахунках кількість туристів, кількість засобів розміщення та їх наповненість. Проте використання експертного методу дозволяє більш об'єктивно оцінити потенціал кластеризації з точки зору врахування елементів конкурентоспроможності приморського регіону.

Приморські райони мають всі перспективи щодо розвитку туризму та формування нового туристичного екосистемного кластеру – бренду міжнародного значення «Prymorsk» або «Prymor sky» на власній території за рахунок створення кооперації між державною владою, науково-освітніми центрами, іноземними інвесторами, бізнес-структурами, громадськими організаціями. Наявність різноманітних туристичних ресурсів,

перспективи розбудови туристичної інфраструктури, інтерес з боку державних та місцевих органів влади, громадська ініціатива є важливими факторами для налагодження співробітництва в процесі створення туристичного екосистемного кластеру.

Запропоновано кластерну діяльність приморського регіону здійснювати за рахунок функціонування інформаційно-управлінського центру координації кластерів приморських регіонів України. Виконання спільних робіт майбутніх учасників кластеру потребує формування та узгодження принципів, основних завдань, плану робіт, які будуть відображені в стратегічному плані розвитку приморських регіонів на короткостроковий період.

Туризм та рекреація розглядаються вченими-економістами на протязі останніх десятиліть як галузь світового господарства, що активно розвивається. Створення кластерних структур сприяє більш високим темпам розвитку бізнесу, впровадженню інноваційних методів управління, підвищенню конкурентоспроможності галузі та регіону. Створення туристичних кластерів на сьогодні є перспективою розбудови туристичної індустрії.

Використання міжкластерного союзу приморських регіонів України у впровадженні діяльності екосистемних кластерів є необхідним і має кілька ключових переваг:

1. Синергія ресурсів: об'єднання приморських регіонів в міжкластерний союз створює унікальну можливість використання синергетичних ефектів. Це означає, що регіони можуть об'єднати свої ресурси, знання, технології та економічний потенціал для спільного розвитку екосистемних кластерів. Такий підхід дозволяє збільшити масштаб проектів, залучити більше інвестицій та створити більш ефективні інноваційні рішення.

2. Розширення ринку та привабливість для туристів: міжкластерний союз приморських регіонів створює можливості для розширення ринку туристичних послуг та підвищення їх привабливості. Об'єднання регіонів дозволяє створити комплексні туристичні пропозиції, які включають різноманітні види відпочинку, культурні та природні об'єкти, а також інші послуги, що забезпечують повноцінний туристичний досвід. Це залучає більше туристів, сприяє зростанню туристичного сектору та підвищенню економічного розвитку регіонів.

3. Обмін досвідом та навчання: міжкластерний союз приморських регіонів дозволяє створити платформу для обміну досвідом та навчання між різними кластерами. Регіони можуть ділитися кращими практиками, знаннями та інноваціями, що сприяє покращенню діяльності кластерів і сприяє швидшому розвитку. Такий обмін може включати навчальні семінари, конференції, стажування та інші форми співпраці, що сприяють підвищенню професійного рівня учасників та розвитку кластерних ініціатив.

4. Підвищення конкурентоспроможності: об'єднання приморських регіонів у міжкластерний союз допомагає збільшити конкурентоспроможність регіонів на національному та міжнародному рівнях. Спільна промоція, маркетингові кампанії та рекламні заходи під брендом

міжкластерного союзу забезпечують більшу видимість та привертають увагу інвесторів та туристів. Крім того, спільне вирішення проблем та впровадження інноваційних підходів дозволяють підвищити ефективність діяльності кластерів та забезпечити стійкий розвиток регіонів.

Міжкластерна колаборація буде координувати внутрішньокластерні взаємодії в екосистемному кластері. Координація діяльності учасників, швидка реакція на зміни, прагнення до прогресивного розвитку екосистем, використання інноваційних рішень та цифрових технологій характерно для міжкластерної взаємодії. Система організації міжкластерної взаємодії учасників екосистемних кластерів повинна сформувати мотивовану кооперацію ринкових відносин між учасниками екосистемних кластерів та носіїв інновацій, промисловістю, бізнесом (що надає екосистемні послуги). Екосистемна спеціалізація кластера передбачає комплексне виконання функцій кожного учасника кластеру щодо комплексного підходу до організації надання екосистемних послуг. Реалізація концепції екосистемного розвитку приморських регіонів, а також механізму підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону направлена на створення сприятливих умов функціонування міжкластерної колаборації.

На сьогодні, в кожному приморському регіоні накопичено значний потенціал та досвід сучасних інноваційних рішень розвитку відновлювальної екосистеми, надаванні екосистемних послуг, проведення унікальних наукових досліджень, проведення поточного моніторингу морського середовища та прибережних регіонів. Відсутність наразі керівного органу з реалізації екосистемних проектів, розповсюдженню інноваційного досвіду розвитку відтворювальної екосистеми створює перешкоди до підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів. Використання організаційної моделі міжкластерної взаємодії передбачає функціонування органу управління з міжкластерної взаємодії, функціями якого будуть формування та реалізація проектів екосистемних послуг, розвитку рекреаційного комплексу, впровадження програм підвищення кваліфікації населення приморського регіону. Усунення недоліків, пов'язаних з підвищенням якості екосистемних послуг, розповсюдженню досвіду, що накопичується в кластерах щодо інноваційних підходів до організації екосистемної діяльності приморських регіонів. Координаційний орган міжкластерного союзу буде забезпечувати організацію та впровадження екосистемних проектів, що направлені на підвищення конкурентоспроможності приморського регіону з метою виконання екологічного моніторингу стану морів, дослідницьких проектів, бізнес-проектів, залучення громади до функціонування екосистеми приморського регіону, вирішення проблем функціонування фізичної та інформаційної інфраструктури кластерів приморського регіону.

На рис. 5.10 представлена організаційна структура управління міжкластерним союзом, основним вектором діяльності якого є підвищення

конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів. Подібна організаційна структура є об'єднанням кластерних структур приморських регіонів, заснованим для досягнення загальної мети для всіх учасників.

Міжкоординаційна рада міжкластерного союзу покликана розробляти загальну єдину стратегію підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми та контролювати її реалізацію. Рада обирає виконавчого директора, обов'язки якого полягають у площині організації виконання рішень ради, до функцій якого відносяться наступні:

- оцінка поточного стану екосистеми приморського регіону, формування програм модернізації відновлювальної екосистеми, управління потенціалом екосистеми;
- координація бізнес-процесів приморських регіонів, формування та організаційне супроводження науково-дослідних програм збереження екосистем;

- формування попиту на екосистемні послуги за рахунок використання інструментів брендінгу приморського регіону.

Виконавчому директору безпосередньо підкорюється Департамент моніторингу стану Азовського та Чорного морів та координатор проектів підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми. Департамент моніторингу стану Азовського та Чорного морів здійснює екологічний моніторинг екосистем, моніторингу біоресурсів, контроль якості та безпеки екосистемних послуг

Координатор проектів підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми через роботу служб управління ресурсами здійснює контроль над ходом виконання завдань та оперативно реагує на них.

Служби управління ресурсами (економічними, фінансовими та інвестиційними, інформаційними, кадровими, виробничими) здійснює організацію взаємодії між партнерами з конкретного виду ресурсів. Кожна служба управління ресурсів відповідає за конкретний вид ресурсного потенціалу міжкластерного об'єднання, здійснює контроль процесу реалізації проектів екосистемного розвитку, в разі необхідності спрямовує до координатора проекту зауваження з коректування процедур взаємодії учасників.

Служба маркетингу досліджує та оцінює споживчих смаків, вико ристовує інструменти брендінгу в формуванні попиту на екосистемні послуги приморських регіонів. Служба управління екосистемним розвитком покликана на здійснення управління процесами системи міжкластерної взаємодії.

Запропонований координаційний орган дозволить сформувати глобальну інформаційну систему з використанням технологій Big Date, формуючи великі масиви даних про діяльність учасників екосистемних кластерів, що дозволить визначити нестандартні шляхи підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів та реалізовувати проекти програм екосистемного розвитку приморських регіонів.

Рис. 5.8. Організаційна структура управління міжкластерним союзом підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів

Джерело: розроблено автором

Маючи кінцеву мету свого заснування – підвищення валового обороту, чистого прибутку, зменшення витрат, економія на масштабі, більшість організаційних форм не можливо, так би мовити, «заохотити» на впровадження екосистемних принципів, оскільки вони не передбачені характером та сутністю їх функціонування, навіть навпаки, своєю діяльністю наносять пряму шкоду екосистемі. Наприклад, при організаційній формі території пріоритетного розвитку активним інструментом виступає податкова та митна політика; функціонування спеціальних економічних зон вимагає відчуження значного об'єму та потенціалу екосистеми регіону для будівництва логістичних хабів, транспортних розв'язок, в тому числі міжнародних транспортних коридорів. Активна економічна діяльність в спеціальних економічних зонах основною метою визначає збільшення валового обороту, підвищення інвестиційної активності в регіоні, що стримує та чинить негативний тиск на екосистему.

Синхронізація стратегій кластерів відновлювальної екосистеми приморських регіонів (рис. 5.9) забезпечує функціонування інформаційних платформ як інструменту, що забезпечує взаємодію малого та середнього бізнесу, інфраструктури та органів місцевого самоврядування та держави.

Таким чином, міжкластерний союз приморських регіонів України є необхідним для впровадження діяльності екосистемних кластерів. Він забезпечує синергетичний ефект, розширення ринку та привабливість для туристів, обмін досвідом та навчання, а також підвищення конкурентоспроможності регіонів. Це сприятиме сталому розвитку туризму, економіки та збереженню природних ресурсів приморських регіонів України.

З огляду на те, що державною політикою в сфері природокористування, екологічної безпеки та охорони довкілля встановлено необхідність створення регіональних екомереж, які складаються з міжнародних, національних та регіональних елементів, екосистемний кластер буде сприяти розвитку екомереж. Наприклад, екомережа Одеського регіону представлена міжнародними елементами екомережі (Нижньо-Дунайський природний регіон та Азово-Чорноморський), національними елементами екомережі (Азово-Чорноморський, Прибережно-Дністровський, Південно-Український, Галицько-Слобожанський та Прибережно-Бузький коридори) та регіональними елементами екомережі (Кодимсько-Савранський, Кодимсько-Слобідсько-Байтальський, Слобідсько-Ягорлицький, Кучурганський, Велико-Куяльницький, Тилігульський, Нижньо-Дунайський, Ялпuzький, Катлабузький, Киргиз-Китайський, Сасик-Когильницький, Хаджидерський та Чорноморський прибережно-морський коридор). Територією Миколаївської області проходять чотири екокоридори-національні елементи екомережі: Південноукраїнський, Прибережно-морський (широтні), Бузький та Дніпровський (субмеридіанні). Вони забезпечують комунікацію екомережі Миколаївщини з регіональними екомережами інших приморських регіонів: Одещини, Херсонщини.

Приморські регіони окрім можливостей мають власні загрози існуючих екосистем (Додаток П, табл. П.1). За інформацією ДП «Інститут рибного господарства та екології моря» (м. Бердянськ), з підвищенням солоності моря відзначено зниження видового різноманіття за рахунок кількісного зниження прісноводно-солонуватих видів і збільшення кількості морських видів. Режим солоності Азовського моря нестабільний, схильний до багаторічних і сезонних змін з екстремальними значеннями по роках і районам. В умовно-природний період середньорічні значення солоності змінюються в межах 9,3-11,8‰ [193].

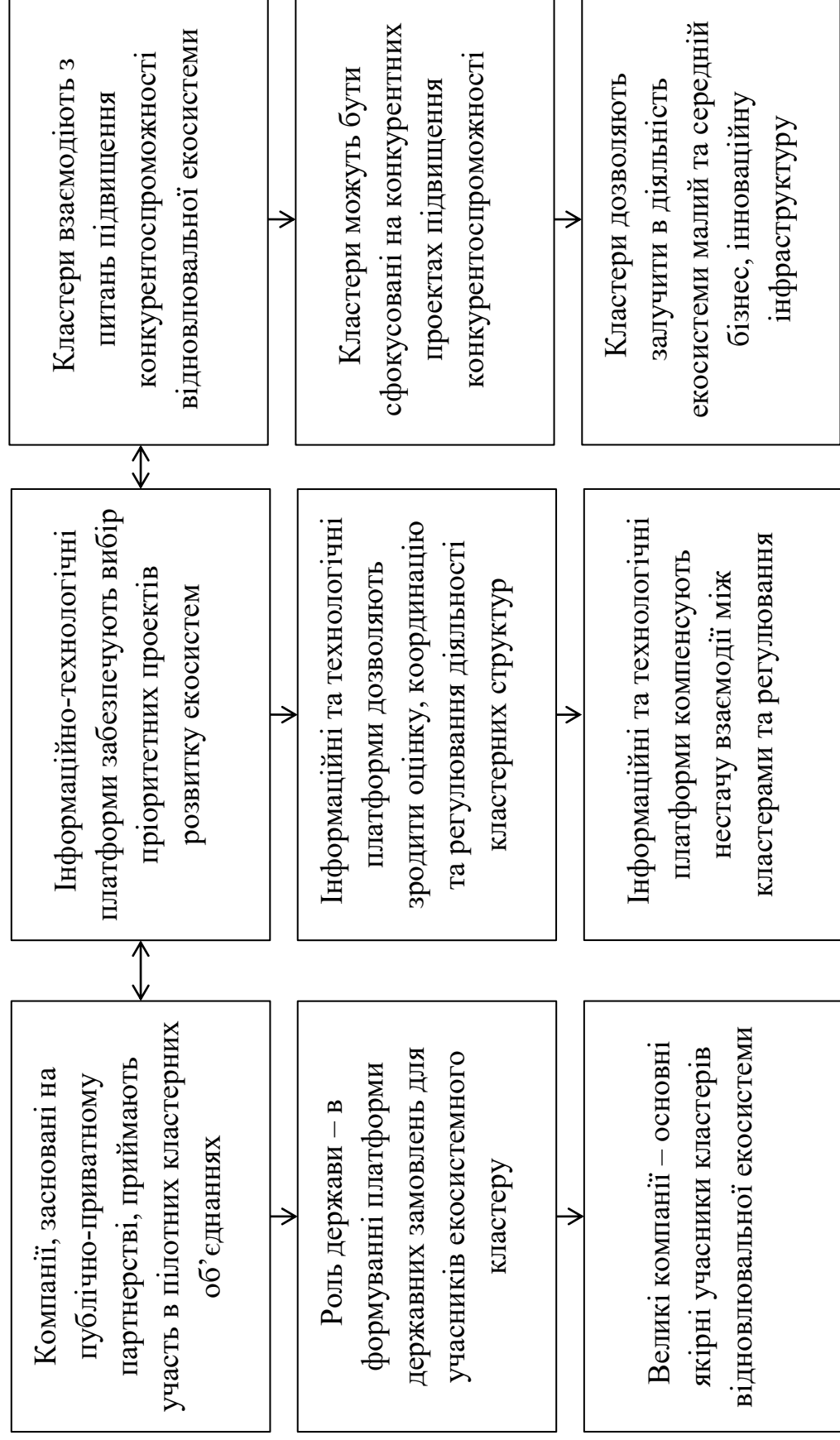

Рис. 5.9. Синхронізація стратегій кластерів відновлювальної екосистеми приморських регіонів
Джерело: розроблено автором

Так, екосистемний кластер в приморських регіонах України може відігравати важливу роль у розвитку регіональних екомереж, зокрема:

1. Збереження природних ресурсів: екосистемний кластер передбачає інтегрований підхід до використання природних ресурсів, з метою їх ефективного використання та збереження. Регіональні екомережі включають у себе різноманітні екосистеми, природні заповідники, охоронні території та інші природні об'єкти. Екосистемний кластер може сприяти координації заходів з охорони природи та створенню мережі екологічно значимих територій, що підтримує біорізноманіття та забезпечує екологічну безпеку.

2. Співпраця та обмін досвідом: екосистемний кластер створює сприятливі умови для співпраці між різними галузями, організаціями та стейкхолдерами, які працюють у сфері охорони довкілля та розвитку екомереж. Це включає урядові органи, наукові установи, неприбуткові організації, бізнес-сектор та громадськість. Спільні проекти, обмін досвідом, координація дій та впровадження найкращих практик допоможуть зміцнити регіональні екомережі та покращити їх стан.

3. Економічний розвиток: регіональні екомережі можуть стати привабливими для туристів, які цінують природну красу, екологічну чистоту та можливості для активного відпочинку. Екосистемний кластер, спрямований на розвиток туристичних послуг та рекреаційних можливостей, може сприяти створенню робочих місць, залученню інвестицій та економічному зростанню в приморських регіонах. Туризм може стати одним із джерел доходу для збереження та управління регіональними екомережами.

4. Популяризація екологічного підходу: екосистемний кластер може виконувати важливу функцію у популяризації екологічного підходу серед місцевого населення, бізнесу та туристів. Широке впровадження принципів сталого розвитку, зелених технологій та екологічно чистих практик у діяльності кластеру може стимулювати інтерес до екологічних питань та сприяти усвідомленню необхідності збереження природи та екосистем.

Розглянемо конкретний приклад впровадження інноваційних та синергічних рішень у формі комунальних підприємств у приморських регіонах, що сприятиме розвитку туристичних кластерів.

Приміське населення в приморських містах може бути задіяне у вирощуванні розсади овочевих рослин. Це може стати формою створення комунальних підприємств, які постачатимуть розсаду домогосподарствам для довиращування з подальшим викупом урожаю та продажем його різним покупцям.

Такий підхід має кілька переваг:

1. Екологічна чистота продукції – вирощування овочів без хімічних добрив та пестицидів сприяє отриманню екологічно чистої продукції. Це може бути привабливим для туристів, які цінують здорове харчування та екологічну свідомість.

2. Зайнятість населення – створення комунальних підприємств з вирощування розсади надасть можливість приміському населенню зайнятися цікавою та корисною діяльністю, що сприятиме збереженню робочих місць та підвищенню життєвого рівня.

3. Місцевий ринок продукції овочів – за умови успішного вирощування розсади та викупу урожаю, можна розвивати місцевий ринок продукції овочів. Це створить нові можливості для приморських міст та сприятиме розвитку місцевої економіки.

4. Залучення інноваційних технологій – у майбутньому, залучення інноваційних технологій у вирощуванні овочів може забезпечити підвищення ефективності та якості продукції. Наприклад, використання теплиць, гідропоніки або інших сучасних методів вирощування рослин.

5. Туристичний потенціал – розвиток комунальних підприємств у вирощуванні овочів може стати початковою точкою для подальшого розвитку туристичних локацій. Зацікавленість туристів у таку форму вирощування продукції може привести до з'явлення малих бізнесів, що використовують інноваційні технології у сфері сільського господарства.

Такий підхід передбачає співпрацю місцевих органів влади, підприємців, освітніх закладів та населення з метою розвитку туристичних кластерів. Оцінка потенціалу, вивчення практичного досвіду та адаптація успішних моделей зарубіжних країн можуть бути важливим етапом у розробці та впровадженні ефективних стратегій розвитку регіонального капіталу у сфері туризму

Використання міжкластерного союзу приморських регіонів України у впровадженні діяльності екосистемних кластерів є необхідним і має кілька ключових переваг:

1. Синергія ресурсів: об'єднання приморських регіонів в міжкластерний союз створює унікальну можливість використання синергетичних ефектів. Це означає, що регіони можуть об'єднати свої ресурси, знання, технології та економічний потенціал для спільного розвитку екосистемних кластерів. Такий підхід дозволяє збільшити масштаб проектів, залучити більше інвестицій та створити більш ефективні інноваційні рішення.

2. Розширення ринку та привабливість для туристів: міжкластерний союз приморських регіонів створює можливості для розширення ринку туристичних послуг та підвищення їх привабливості. Об'єднання регіонів дозволяє створити комплексні туристичні пропозиції, які включають різноманітні види відпочинку, культурні та природні об'єкти, а також інші послуги, що забезпечують повноцінний туристичний досвід. Це залучає більше туристів, сприяє зростанню туристичного сектору та підвищенню економічного розвитку регіонів.

3. Обмін досвідом та навчання: міжкластерний союз приморських регіонів дозволяє створити платформу для обміну досвідом та навчання між різними кластерами. Регіони можуть ділитися кращими практиками,

знаннями та інноваціями, що сприяє покращенню діяльності кластерів і сприяє швидшому розвитку. Такий обмін може включати навчальні семінари, конференції, стажування та інші форми співпраці, що сприяють підвищенню професійного рівня учасників та розвитку кластерних ініціатив.

4. Підвищення конкурентоспроможності: об'єднання приморських регіонів у міжкластерний союз допомагає збільшити конкурентоспроможність регіонів на національному та міжнародному рівнях. Спільна промоція, маркетингові кампанії та рекламні заходи під брендом міжкластерного союзу забезпечують більшу видимість та привертають увагу інвесторів та туристів. Крім того, спільне вирішення проблем та впровадження інноваційних підходів дозволяють підвищити ефективність діяльності кластерів та забезпечити стійкий розвиток регіонів.

Таким чином, за результатами дослідження встановлено, що створення кластерних структур сприятиме підвищенню конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів. Приморські регіони України мають всі передумови для об'єднання цих кластерних структур в міжкластерний союз, управлінсько-організаційна форма якого буде сприяти популяризації екосистемних послуг, поширенню впровадження екосистемних проектів, розвитку колаборації між бізнес-структурами та місцевою та регіональною владою, моніторингу стану Азовського та Чорного морів, прибережної зони. Це сприятиме сталому розвитку туризму, економіки та збереженню природних ресурсів приморських регіонів України.

5.3. Інформаційне та цифрове забезпечення реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону

Інформаційне забезпечення являє собою комплекс реалізованих рішень, які визначають обсяг інформації, її якісних та кількісних характеристик, розташування, організаційних форм тощо. Із зазначеного можна констатувати, що інформаційне забезпечення має за мету надати інформацію вчасно та достатньому обсязі задля прийняття ефективних управлінських рішень на різних рівнях функціонування [386].

Зауважимо, що інформаційне забезпечення складається із 4 елементів: інформаційні ресурси, інформаційні технології, технічні засоби та програмне забезпечення [387]. Крім того, інформаційне забезпечення передбачає отримання, оцінювання, зберігання та обробку даних, необхідних для прийняття управлінських рішень [388]. З іншого боку, інформаційне забезпечення являє собою процес забезпечення інформацією, і як сукупність форм документів, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі у процесі її функціонування.

Цифрове забезпечення являє собою процес впровадження цифрових технологій у сфери життєдіяльності, тобто максимальне використання

інформаційно-комунікаційних технологій для роботи з інформаційних забезпеченням [389].

Таким чином, інформаційне та цифрове забезпечення є взаємопов'язаними та взаємодіють між собою. Адже для того, що процес обробки інформаційного забезпечення був ефективним та результативним необхідним є відповідне цифрове забезпечення. Проблемним питання є недостатність інформаційного забезпечення та невідповідність цифрового забезпечення вимогам сьогодення. Зазначене є перешкодою на шляху побудови та реалізації ефективної стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону. Адже відсутність або надходження із запізненням відповідного інформаційного забезпечення та відсутність/невідповідність вимогам та запитам цифрового забезпечення призводить до прийняття неефективних рішень.

Перспективні напрямки інформаційного та цифрового забезпечення реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону сформулюємо на основі аналізу досвіду провідних країн світу, котрі досягли значних успіхів у впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій.

Зауважимо, що країни світу за стратегією інформаційного та цифрового забезпечення можна поділити на дві групи за зазначеним критерієм: 1 група – орієнтовані на впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій (США, Японія, Канада) та 2 група значну увагу приділяє розвитку інформаційних інституцій (Велика Британія), спеціальних інформаційних організацій та інформаційних центрів (наприклад, підтримки інноваційних міжгалузевих кластерів та інших організаційних форм інтеграції господарської діяльності), малих і середніх підприємств малого та середнього бізнесу (Японія, Франція, Німеччина тощо) [390, с. 16].

За досвідом першої групи країн, котрі визначили ключові напрями щодо визначення стратегічних орієнтирів створення та розвитку інформаційного й цифрового забезпечення, можна виокремити ключові напрями формування конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону, а саме:

- становлення економіки знань;
- розвиток електронної комерції;
- підвищення ефективності екологічної освіти та здійснення необхідної перепідготовки кадрів;
- вдосконалення діяльності органів державної влади, компетенція яких включає інформаційне та цифрове забезпечення;
- розвиток форм приватного партнерства задля побудови стратегії на принципах інклюзивності, креативності та сталості.

Наприклад, у США з 1993 р. діє програма «Національна інформаційна інфраструктура: план дій, згідно якої інформаційне та цифрове забезпечення створюється приватною ініціативою та складається з трьох частин [391, с. 17]:

- перша частина – ініціатива Information Super Highway – покликана об'єднати університети, школи, бібліотеки, лікарні, міністерства, громадські організації та ділові центри;
- друга частина – програма High Performance Computing and Networking – зосереджена на розробленні додатків у таких напрямках соціальної та екологічної сфери, як медицина, освіта, управління і контроль руху транспорту, контроль та моніторинг стану навколишнього середовища;
- третя частина передбачає програмний документ щодо модернізації діяльності державної адміністрації і державного доступу до інформації.

Підкреслимо, що Канада дотримується подібного вектору та опікується питанням посилення партнерства між державою, промисловістю та університетами, що дає відчутний економічний ефект шляхом об'єднання потенціалу найкращих дослідників, забезпечення внеску країни в глобальну економіку, сприяння розвитку наукомісткої промисловості та регіональних міжгалузевих інноваційних кластерів та інших організаційних форм інтеграції господарської діяльності (гільдії, асоціації, екологічні спілки тощо). У цих кластерах зосереджено університети, державні науково-дослідні установи й організації, інформаційно-технологічні центри та інші організаційні форми інтеграції господарської діяльності [391, с. 32.].

У Японії централізовано регулюється інформаційне та цифрове забезпечення через вибір науково-технічних та інноваційних пріоритетів, розробки спільних програм (міжнародних, зусиллями державних інституцій і приватних компаній) інформатизації і створення інформаційних технологій, розвитку науково-технічної та інформаційної інфраструктури тощо [391, с. 41].

Найважливішими напрямками розвитку ЄС щодо інформаційного та цифрового забезпечення є: освіта; електронне урядування; електронна Європа, е-моніторинг та е-контроль. Зазначене реалізується на основі комплексу окремих програм щодо комп'ютеризації та інформаційно-комунікаційне забезпечення сфер економіки та управління; поліпшення обігу знань і, як результат, формування відкритого інформаційного простору.

Підкреслимо, що стратегічна мета Європейського Союзу щодо інформаційного та цифрового забезпечення передбачає підвищення глобальної конкурентоспроможності на основі економічного оновлення та вдосконалення функціонування в соціальній сфері і охороні довкілля; розвиток економіки, що базується на знаннях і забезпечує більше робочих місць, в тому числі і віддалених, і тісніше соціальне гуртування через організаційні форми інтеграції та партнерство [391, с. 85].

Перед країнами-членами ЄС поставлено завдання забезпечити обмін інформацією про науково-технічну та інноваційну діяльність в узгоджених пріоритетних сферах, на основі цієї інформації привести у відповідність свої пріоритети, виявляти їхні сильні і слабкі сторони і не допускати дублювання науково-дослідних проектів.

Формуванню глобального інформаційного простору ЄС передбачає певні ініціативи, котрі розділені на конкретні сектори та завдання. Під кожную

ініціативу створено центри (агентства) з прозорим бюджетом, визначеними функціями, конкретними завданнями і планом їхнього виконання, встановленим керівництвом. Центри, в свою чергу, є підзвітними відповідним правотворчим або міжвідомчим органам. До роботи в них залучають провідних фахівців, науковців, інженерів, дослідників, викладачів, а також молодих спеціалістів.

Центри відіграють визначальну роль у вирішенні поставлених завдань або використовують для цих цілей підпорядковані їм організації (платформи), які здійснюють збір, аналіз інформації, формують відповідні БД і забезпечують доступ до них (наприклад, Інноваційний союз (Innovation Union), завданням якого є збір, аналіз та забезпечення доступу до актуальної інформації за всіма закріпленими за нею зобов'язаннями перед користувачами.

Кожна підсистема європейського науково-технічного, дослідницького та інноваційного простору має свій інформаційний центр, який висвітлює діяльність такої підсистеми або перенаправляє відвідувачів до відповідних баз даних, пошукових систем органів управління (підпорядкованих науково-дослідних організацій, консалтингових центрів тощо).

Франція орієнтується на передові наукові досягнення і поширення їх використання в суспільстві, що є стратегічним пріоритетом. Важливим фактором розвитку інформаційного та цифрового забезпечення країни є ефективність взаємодії науки і виробництва, яка значною мірою досягається на основі розвитку французьких міжгалузевих інноваційних кластерів, що об'єднують не тільки суб'єкти виробничо-господарської діяльності, а й профільні науково-дослідні організації, вищі навчальні заклади та організаційні форми інтеграції господарської діяльності [391, с. 63].

На сучасному етапі у Франції активно діють різноманітні міжгалузеві кластерні програми, якими охоплено понад 80 кластерних структур, зокрема аерокосмічний кластер AEROSPACE VALLEY (Бордоіль), мікро/нанотехнологічний кластер MINALOGIC (Гренобль), кластер системотехніки й інформаційних і телекомунікаційних технологій SYSTEM@TIC (Паризький регіон) тощо. Головними учасниками кластерів у Франції є більше 5 тис компаній, 80% з яких – малі та середні підприємства.

Цифрові технології стають повсякденними супутниками послуг муніципальних, соціальних, інформаційних, бізнес-послуг та інших. Регіони, міста яких реалізують концепцію Smart City, мають конкурентні переваги відносно інших. Перехід на повністю автоматизоване виробництво, управління яким здійснюється інтелектуальними системами (що постійно навчаються) в режимі постійної взаємодії зі зовнішнім середовищем є характеристикою Четвертої індустріальної революції.

Інформаційний потенціал регіонів України та механізми інвестування в розвиток інформаційної інфраструктури для трансферу технологій в умовах регіонального ринку знаходяться в полі зору українських вчених останнє десятиліття [392 – 395].

Smart-спеціалізація виступає обов'язковим елементом стратегічного планування регіонального розвитку [396-400].

В проекти Smart City найбільші міста світу витрачають понад \$300 млн на рік, при цьому в 2019 році кількість таких міст сягала 600 одиниць, щорічно збільшуючись. Міжнародний інститут управління розвитком щорічно аналізує найбільші міста та створює міжнародний рейтинг Smart Cities [401]. За даними обстеження в 2021 році Київ знаходиться на 82 місті в загальносвітовому рейтингу Smart Cities, піднявшись з 98 в 2020 році. Першу тройку міст-лідерів займають Сінгапур, Цюрих та Осло.

В табл. Н.1 Додатку Н відображені міста з прибережними зонами, що мають прогресивні ідеї щодо реалізації програми Smart City. Необхідно зробити висновок, що найбільш популярними сферами використання цифрових технологій є технології в сфері транспорту, логістики та освітлення з метою економії енергоресурсів. Зауважимо, що сфера використання технологій залежить від стану цифрової інфраструктури міста. Якщо дослідити досвід країн, то відмітимо, що окрім використання IoT-датчиків майже кожна країна має національну систему цифрового інфраструктурного забезпечення. Наприклад, Virtual Singapore – трьохмірна модель міста, розроблена Національним дослідницьким фондом Сінгапура. Осло має спеціальний інноваційний парк, мета якого забезпечення вуглецевої нейтральності (зокрема, впровадження за допомогою цифрових ініціатив спеціальної полоси руху для електромобілів, безкоштовне паркування для них). Копенгаген, що проголосив вуглецеву нейтральність до 25 року має власну Copenhagen Solution Lab – лабораторію для розробки SC, спеціальних Звдодатки для велосипедистів (окрім калорій відображають швидкість кручення педалі для легкого трафіку). У Нью Йорку працює власна система датчиків інтелектуальної мережі. Амстердам також має власну IoT Living Lab лабораторію, пристрої, додатки (LoRaWan, Bluetooth Low Energy, додатки Зелена генерація та вуглецева нейтральність). Лондон – місто, що накопичує дані; приватні інвестори розробляють продукти, бізнес-інкубатор Civic Innovation міська програма Connected London (5G). Становиться очевидним, що цифрові технології, цифрова інфраструктура та цифрові навички громадян знаходяться в тісному взаємозв'язку та взаємообумовлюють один одного.

Сталий розвиток адміністративно-територіальних утворень приморських територій закладається нині в міжнародних стандартах побудови інтелектуальних мереж, так звані Smart City & Smart Communities, які створюють додаткові сприятливі можливості для розвитку територіальних громад. Приморські регіони в розробці концепції Smart City повинні спиратись не лише на закордонний досвід, а й на особливості власного розвитку елементів конкурентоспроможності, що могло би знаходити відображення в концепції Smart Coastal City. Майбутня архітектура розумного міста приморського регіону повинна включати відстеження та інтелектуальне керування

В продовження розвитку цифрових послуг приморських регіонів в таблиці 5.12 запропоновано сервіси SC відповідно до елементів конкурентоспроможності приморських регіонів.

Таблиця 5.12

Запровадження концепції Smart City в приморських регіонах відносно елементів конкурентоспроможності

Елемент конкурентоспроможності	Сервіс Smart City
Адміністрування	Запровадження електронного кабінету мешканця; Доступ до інформації; Залучення громадян до участі в управлінні містом через електронні системи; Надання електронних адміністративних та соціальних послуг
Бізнес-процеси	Інтегрована інтелектуальна система управління транспортом (в т.ч. морським) та комунальним господарством (розумне освітлення, надання показників лічильників) Туризм Енергетика Система управління та нагляду за будівництвом Фінансові послуги
Людський капітал	Система охорони здоров'я (в т.ч. розвиток електронних медичних ресурсів) Система освіти (в т.ч. автоматизація навчального процесу) Створення умов для набуття мешканцями компетенцій, пов'язаних з цифровими технологіями
Територія	Система відеоспостереження та геолокацій (в т.ч. центрів збору та аналізу даних) Збір та обробка даних щодо прогнозу погодних умов та стану акваторії Екологія

Згідно з даними табл. 5.12, зробимо аналіз щодо стану розвитку концепції Smart Cities та цифрових послуг в приморських регіонах (табл. Н.2). Необхідно зауважити, що як держава, так і місцеві органи влади створюють умови для розвитку цифрових послуг та концепції CS в приморських регіонах. Найбільш результативно це відбувається на території Запорізької та Одеської областей.

Розглянемо зазначені на рис. 5.8 функціональні складові механізму SC в приморських регіонах

Як видно з рис. 5.8, Smart City як інтелектуальний цифровий механізм функціонує не лише завдяки інфраструктурі (прибори та датчики, смартфони, інформаційні системи, платформи, додатки, інтернет-покриття, ІОТ-пристрої, аналітичні центри та лабораторії з проведення досліджень, інноваційні

фонди), а й завдяки інтересу держави, втіленому у правовій складовій (нормативні акти чи розпорядчі документи, на основі яких розробляється та запускається Smart City), організаційній складовій (ефективний менеджмент, спрямований на результат, а не на процес) та фінансовій складовій (наявність бюджетних, спонсорських або донорських коштів).

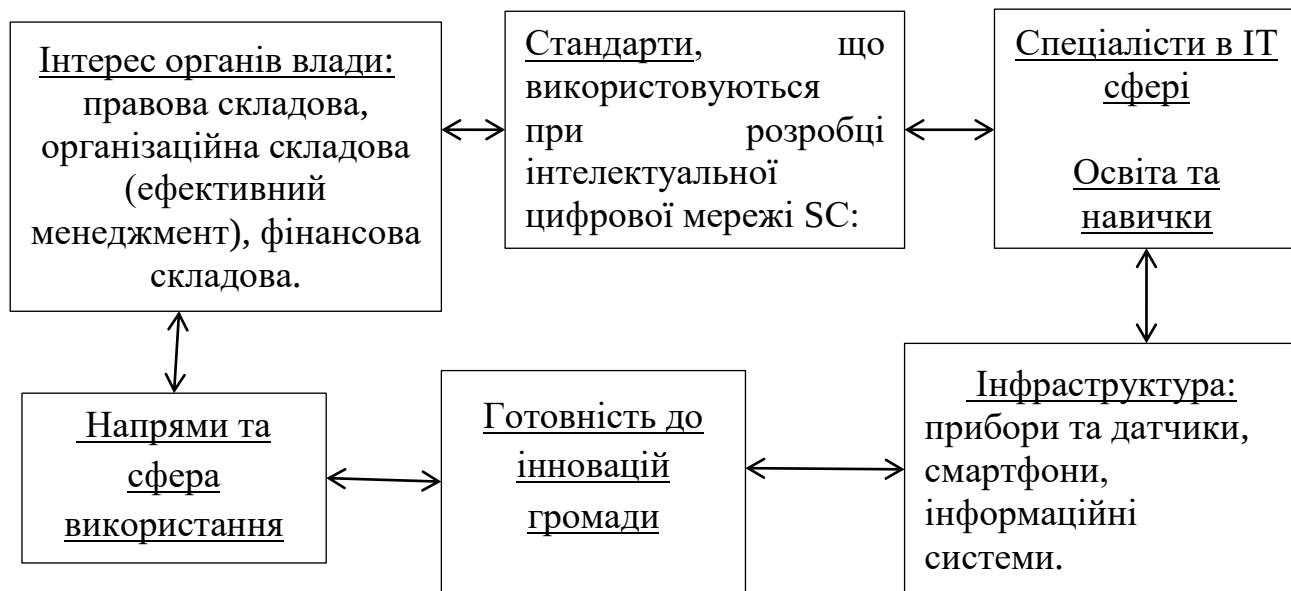

Рис. 5.8. Функціональні складові механізму SC в приморських регіонах
Джерело: згруповано автором

Стандарти, що використовуються при розробці інтелектуальної цифрової мережі SC:

1. ISO 37120:2014 Sustainable development of communities — Indicators for city services and quality of life («Стійкий розвиток суспільства. Показники міських послуг та якості життя»).
2. ISO 37122:2019(en) Sustainable cities and communities — Indicators for smart cities («Стійкий розвиток суспільства. Індикатори розумних міст»).
3. ISO 37101, Sustainable development in communities — Management system for sustainable development — Requirements with guidance for use (Стійкий розвиток суспільства. Система управління сталим розвитком — Вимоги з керівництвом щодо використання).
4. ISO 37151:2015 Smart community infrastructures — Principles and requirements for performance metrics («Інтелектуальні інфраструктури комунального господарства Принципи та вимоги до системи робочих показників»).

На основі стандартизованих процесів в ЄС нині концептуально змодельовано майбутню функціональну європейську еталонну архітектуру Smart Grid, яка передбачає взаємозв'язок та взаємодію стандартних інтерфейсів відповідно до європейського ринку електроенергії та енергетичної системи в цілому, і може бути масштабована для підтримки забезпечення життєдіяльності територіальних громад від найменших

адміністративно-територіальних утворень до мегаполісів з урахуванням їх специфіки [409].

Спеціалісти, які налаштовують, запускають та обслуговують систему повинні мати відповідні освіту та навички. При цьому відповідні цифрові навички повинні мати мешканці громади, щоб мати інтерес, схвалення подібних інновацій. Напрями використання інтелектуальної мережі: інтелектуальна система ЖКГ (облік ресурсів), управління вуличним освітленням, транспортна система, навколишнє середовище, «зелена енергетика», система охорони здоров'я, туризм, суспільна безпека, управління відходами, соціальні сервіси тощо [410].

В цифровій інфраструктурі міст необхідно виокремити додатки, Viber-спільноти, чат-боти та Telegram-канали, які формують окремі цифрові майданчики для спілкування

Додатки, що використовуються в приморських регіонах (Додаток Н табл. Н.3) спрощують функціонування окремих сфер регіону. Встановлено, що найбільша кількість додатків та охоплених сфер застосування створена та функціонує на базі Одеського регіону (що є найбільшим за чисельністю поміж приморських), що підтверджує ефективність взятого курсу на цифровізацію місцевою владою, достатню кількість ІТ-спеціалістів та користувачів цих додатків (попит та пропозиція на ІТ-послуги в регіоні є високою).

Viber-спільноти, чат-боти та Telegram-канали приморських регіонів (табл. Н.4 Додатку Н) створюють можливості для спілкування, реклами, пошуку роботи та розвитку бізнесу в приморських регіонах. Поміж приморських регіонів лідирують за кількістю канали для спілкування, реклами та новин.

Комунікація є ключем до розбудови соціального капіталу громади [409, С. 89]. Водночас Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф зазначають про вирішальну роль саме місцевих засобів поширення інформації, будь то соцмережі, Youtube, месенджери, місцеві телеканали, газети. Цим каналам зв'язку найбільше довіряють, вони висвітлюють новини, проблеми та досягнення громади, що є важливим для діалогу між місцевою владою та мешканцями.

Найвідоміші світові додатки, що можуть бути адаптовані та застосовані в приморських регіонах України, відповідно до розкриття елементів конкурентоспроможності та екосистемного підходу в таблиці 5.13.

За результатами табл. 5.13, необхідно зазначити, що додатки, які використовуються в світі на приморських територіях відповідно до елементів конкурентоспроможності приморського регіону не відображають попиту на додатки, пов'язані з елементом «Процеси». Розробка додатків для смартфонів, що б допомагали користувачам на території приморських регіонів у супутниковому рибальстві, туризмі, відстеженні рейсових маршрутів кораблів, літному спорті, бронюванні квитків на морські судна підвищило б конкурентоспроможність та спростило життя мешканців

приморських територій. Оскільки зараз цифрова культура виступає самостійним ресурсом та знаряддям праці, удосконалення та розвиток додатків є складовою успішного розвитку регіону.

Інформаційне забезпечення реалізації стратегії конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського регіону полягатиме в 4 напрямках: організаційно-правове забезпечення, формування і розвиток інфраструктури інформатизації, інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки, оборони, інформатизація пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, інформатизація екологічного розвитку відновлювальної екосистеми приморського регіону (Додаток Н, табл. Н. 5). Виконання поставлених завдань сприятиме інформаційно-технологічному оновленню складових конкурентоспроможності макро-регіону «Азов-Чорне море», підвищенню ефективності діяльності інститутів місцевої та регіональної влади, підвищенню соціально-економічного розвитку приморських регіонів, покращенню екологічного стану морів та прибережних територій, забезпеченню швидкого та безперебійного доступу громадян до управління розвитком відновлювальної екосистем.

Таблиця 5.13

Приклади світових додатків, що можуть бути адаптовані до потреб приморських регіонів України відповідно до елементів конкурентоспроможності

Приклади відомих світових додатків	Елемент конкурентоспроможності
1	2
Windy Wind Sea POSEIDON System Weather Sea Conditions	Територія (прогноз вітрів, карти прогнозів екосистеми океанів та станів морів, тиск, видимість, припливи та відливи)
Sea Proof Imray NavigatorWin GPS Marine Marine radar Boat Navi 2 FishTrack – Fishing Charts Sea Sector – Maritime Courses for Sailors Seabook Maritime Dictionary Offline Seabook Maritime Maritime Knowledge The Marine Education Sensea Maritime Academy Middeterian sea GPS Nautical ang Fishin Charts	Люди (планування маршрутів, навігатор, чат з рибальства, додатки для моряків, спілкування між колегами-морськими, навчання морських правил та маневрів, словник морських термінів)

Продовження табл.5.13

1	2
My sea	Процеси (Супутникове рибальство, туризм, рейсові маршрути кораблів, літній спорт, бронювання квитків на морські судна)
Програми для поліцейських – безпека, пожежних, великі дані – для медичних служб...	Адміністрування

Джерело: розроблено автором

Вироблення та впровадження державної політики, заснованої на розвитку цифрових технологій в приморських регіонах вимагає зусиль органів місцевого самоврядування, бізнесу, суспільства «на основі впровадження нормативного регулювання технічних параметрів мережевої інфраструктури як правової основи для регулювання внутрішнього ринку та створення сприятливих умов для розвитку зовнішньої торгівлі територіальних громад» [411, с. 2-3].

Цифровізація в регіоні охоплює не лише сторони, пов'язані з пропозиціями послуг, в тому числі екосистемних, а й – попит. Для формування запиту екосистемних послуг зі сторони споживача актуально використання в регіоні системи накопичення даних Big Date, що дозволяє використовувати різні цифрові інструменти для систематизації та пошуку серед великих баз даних про приморський регіон як цілісну та конкурентоспроможну екосистему

Якщо звернутися до аналітики, то у вересні 2020 р. агентство ResearchAndMarkets опублікувало звіт про глобальний ринок аналітики Big Date. Згідно з опублікованою інформацією, світовий ринок аналітики великих даних оцінюється в \$41,85 млрд за підсумками 2019 року. За прогнозами аналітиків, він зросте до \$115,13 млрд, за середньої динаміки в 11,9% протягом прогнозованого періоду з 2020 по 2028 рік. Як зазначається у звіті, аналітика великих даних може бути названа серцем цифрового світу на підставі аналізу та перетворення даних на інформацію, яка надає цінні ідеї для бізнесу. Хмарні платформи є основними додатків аналізу Big Date. При цьому для аналізу таких даних великі організації переважно використовують гібридну хмарну платформу, тоді як публічні хмари переважають серед малих і середніх організацій. За даними експертів IDC, у 2021 році обсяг світового ринку Big Date та бізнес-аналітики становив \$215,7 млрд, збільшившись на 10,1% щодо 2020-го [410].

Використання системи та цифрових інструментів Big Date при формуванні запиту щодо екосистемних послуг приморського регіону можливо відобразити у вигляді модель Big Date на рис. 5.14. Дана модель є архітектурою Big Date, що зосереджена конкурентних переваг приморського

регіону та дозволяє споживачу сформувати цифровий запит щодо власних вподобань екосистемних послуг регіону.

Накопичення, обробка та систематизація великих обсягів інформації про приморський регіон (що починається з інформації про регіон, «підтягує» дані щодо прогнозу погоди та температури води, вітру, приливів та відливів, розклад заходів в певних місцях) вимагає функціонування значної інфраструктури – аналітичних цифрових центрів, щільного інтернет-покриття на всій території регіону в незалежності від типу місцевості, рельєфу, розміру територіальної одиниці тощо, та в найкращому випадку – засобів до ступу до цієї інформації не лише з портативних смарт фонів та ноутбуків (тобто забезпечення цифрового розвитку громади за рахунок встановлення Data-центрів для громадського використання на території регіону, обласного центру, в місцях відпочинку та закладах культури, готелях, туристичних інформаційних центрах, державних органах влади, цифрових екранах-біг-бордах містом тощо). Забезпечення функціонування даної інфраструктури Big Date буде створювати певний імідж цифрового сучасного міста, що засновано не лише на засадах Smart-спеціалізації, а й використанні сучасних технологій обробки даних, яка на сьогодні впроваджена більшою мірою лише в банківському секторі, секторі виробництва та телекомунікаційних послуг.

Використовуючи архітектуру побудови системи запиту та накопичення Big Date можемо забезпечити різні види аналізу:

- описова аналітика дозволить нам аналізувати інформацію, яка надходить в режимі реального часу.
- прогнозна аналітика, яка забезпечує побудову сценарних моделей під впливом непередбачуваних подій (війна, конфлікти, стихійні лиха, екологічні катастрофи тощо);
- проблемна аналітика, яка дозволяє виявити слабкі сторони задля зменшення негативного впливу або їх усунення;
- діагностична окреслює причинно-наслідкові зв'язки.

Використовуючи архітектуру побудови системи запиту та накопичення Big Date можемо забезпечити різні види аналізу:

- описова аналітика дозволить нам аналізувати інформацію, яка надходить в режимі реального часу.
- прогнозна аналітика, яка забезпечує побудову сценарних моделей під впливом непередбачуваних подій (війна, конфлікти, стихійні лиха, екологічні катастрофи тощо);
- проблемна аналітика, яка дозволяє виявити слабкі сторони задля зменшення негативного впливу або їх усунення;
- діагностична окреслює причинно-наслідкові зв'язки.

Алгоритм системи запиту та накопичення Big Date:

Крок 1. Спочатку надходить запит із відповідними характеристиками.

Крок 2. Аналізуються набір елементів за кожною характеристикою. Наприклад, блок «Вимоги до розміщення» містить такі елементи: тип закладу

розміщення, характеристика, кількість зірок, тип номеру, кількість осіб, вартість, додаткові послуги.

Крок 3. Вибір альтернативних варіантів за кожною характеристикою запиту.

Крок 4. Аналіз альтернативних варіантів за кожною характеристикою запиту.

Крок 5. Вибір оптимального варіанту за кожною характеристикою запиту.

Крок 6. Прийняття рішення.

Використання масиву даних, що постійно оновлюється, поповнюється, структурується з метою виявлення більш конкурентних напрямів забезпечення життєдіяльності регіону на екосистемній основі, напрямів підвищеного або зниженого попиту, складання «портрету» як споживача екосистемних послуг, так і «профілю» самої екосистемної послуги за рахунок системного аналізу запитів споживачів, прогнозування та виявлення тенденцій тощо. Тобто, функціонування системи та інфраструктури Big Data відкриває широке коло можливостей щодо ґрунтового аналізу як попиту, так і пропозиції екосистемних послуг приморського регіону. Даний інструмент стає потужним двигуном підвищення конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі в цифровому просторі.

Дана аналітика вимагає забезпечення інформаційного центру значними потужностями в плані цифрової інфраструктури та «мозкового центру», який би складався з провідних фахівців з регіонального просторового планування, екосистемного розвитку, бізнес-сегменту та місцевого управління. Такий симбіоз вчених, програмістів-аналітиків, суб'єктів економічної діяльності та представників місцевих органів влади може ефективно функціонувати, маючи в якості «платформи» для вирішення регіональних проблем розвитку в площі цифрових послуг та цифрової аналітики – базис, який формується на основі знань, навичок та компетенцій в цифровому полі.

На теоретичному рівні щодо подальших перспектив цифровізації необхідно згадати, який зазначає про необхідність створення та продукування внутрішніх ресурсів громади (знань, навичок та компетенцій громади, що формують соціальний капітал об'єднаної громади). Ключовим внутрішнім ресурсом є спроможність членів громади – гуртом та індивідуально – за рахунок своїх знань, навичок та взаємодії щодня робити якісний і кількісний внесок у сталий розвиток громади. [409, С. 36, 38]

Таким чином, на основі аналізу шляхів інформаційного та цифрового забезпечення реалізації стратегії конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі сформовано рекомендації щодо доцільності використання концепції Smart-City, збільшенні об'єму інформаційних послуг на цифрових майданчиках, використання архітектури Big Data.

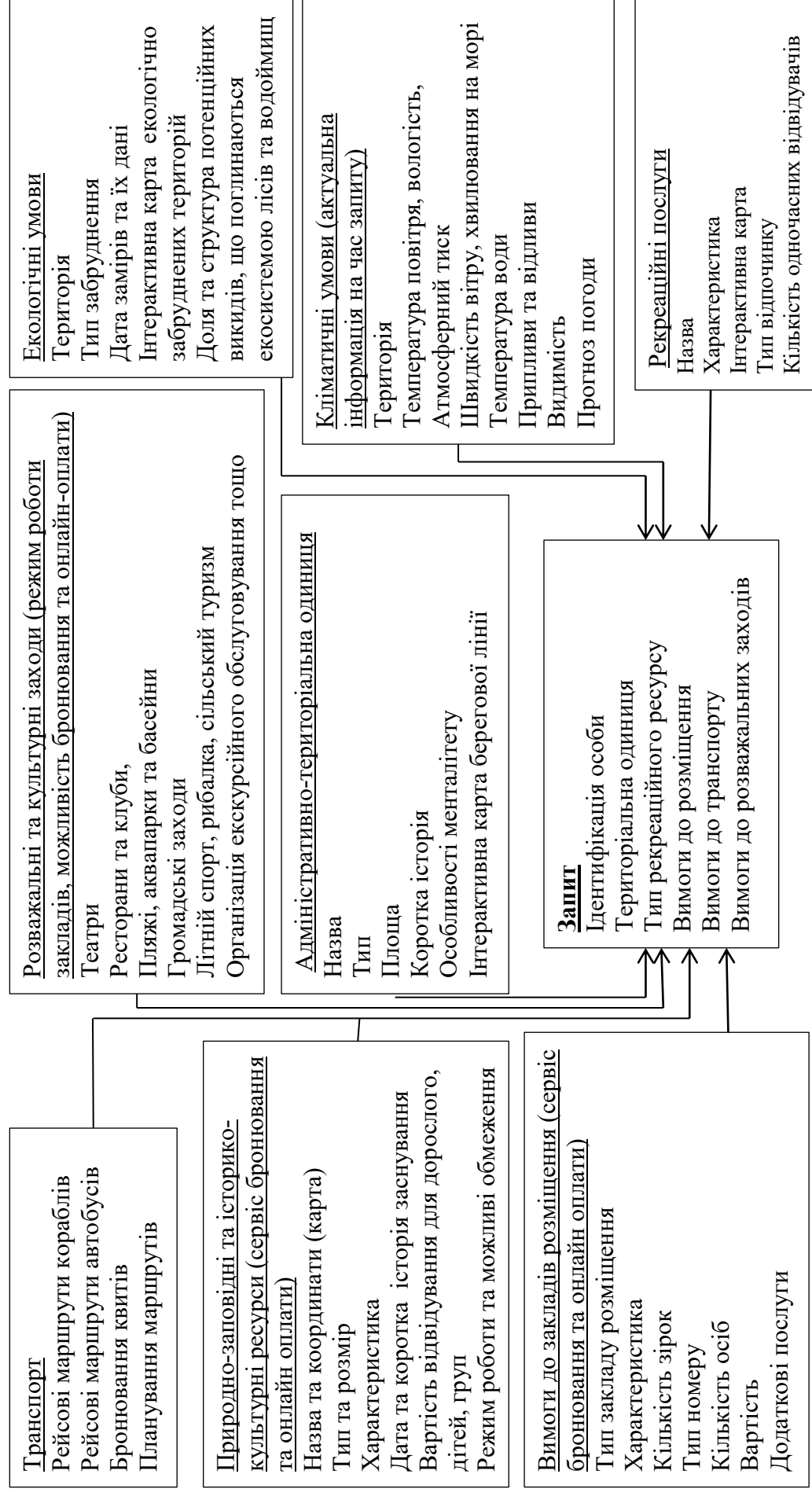

Рис. 5.9 Архітектура побудови системи запиту та накопичення Big Date

Джерело: розроблено автором

За результати дослідження світового досвіду управління приморськими регіонами на основі використання концепції Smart-City, найбільш популярними є використання цифрових технологій в сфері транспорту, логістики та освітлення з метою економії енергоресурсів. Smart-City дозволяє за допомогою інтелектуальних систем втілювати в життя приморського регіону принципи зеленої економіки. Встановлено, що найбільш результативно розвиток інфраструктури Smart Cities та цифрових послуг відбувається на території Запорізької та Одеської областей. Запропоновано удосконалювати та збільшувати асортимент сервісів SC відповідно до розуміння елементів конкурентоспроможності приморських регіонів.

Необхідно зазначити, за даними проведеного аналізу, найбільша кількість додатків та охоплених ними сфер застосування, чат-ботів та цифрових майданчиків для спілкування створено та функціонує на базі Одеського регіону, який є передовим щодо обраного курсу цифровізації в регіоні.

Таким чином, встановлено, що інформаційне забезпечення та цифрові технології відіграють важливу роль в формуванні конкурентоспроможності приморського регіону. Цифрові послуги та інфраструктура підвищують імідж регіону, створюють певний «цифровий майданчик» регіону, де передові технології управління регіоном зустрічаються з освіченими користувачами, які мають високі цифрові навички та компетенції.

Концепція Smart City широко просунута та продовжує свій розвиток в приморських регіонах в світі на засадах принципів зеленої економіки, проте аналіз стану розвитку концепції Smart City в приморських регіонах України дозволяє зробити висновки про актуальність запровадження заходів з розвитку цифрової інфраструктури та інформаційного забезпечення у відповідності з елементами конкурентоспроможності. Цифрова інфраструктура та інформаційне забезпечення, інтерес органів влади, існуючі стандарти роботи системи, IT-спеціалісти, громадська думка у сукупності складають функціональний механізм Smart City приморського регіону.

Використання системи та цифрових інструментів Big Date з метою обрання споживачем послуг та запитів щодо власних вподобань вимагає функціонування значної інфраструктури – аналітичних цифрових центрів, щільного інтернет-покриття на всій території регіону в незалежності від типу місцевості, рельєфу, розміру територіальної одиниці тощо. Забезпечення функціонування даної інфраструктури Big Date буде створювати імідж цифрового сучасного міста, що засновано на використанні сучасних технологій обробки даних. При цьому, функціонування системи та інфраструктури Big Date відкриває широке коло можливостей щодо ґрунтового аналізу як попиту, так і пропозиції екосистемних послуг приморського регіону, що є рушієм підвищення конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі в цифровому просторі.

ВИСНОВКИ

1. На основі комплексної моделі розвитку відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону запропоновано організаційно-управлінський механізм забезпечення відновлювальної конкурентоспроможності екосистеми приморського регіону, впровадження якого дозволить вдосконалити адміністративно-управлінські процеси виконання функцій учасників та вирішити проблему підвищення якості рішень законодавчої, виконавчої влади та органів підтримки екосистем регіону (асоціацій, гільдій, спілок тощо). Ефективна взаємодія органів управління (представницької та виконавчої влада регіонального розвитку) та організаційних форм (асоціацій, гільдій тощо), що забезпечує підтримку відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море» передбачає формування комплексу інструментів та їх систематизацію на основі раціонального використання природо-ресурсного потенціалу, відтворення природо-ресурсного потенціалу, досягнення стану безпеки приморських територій, забезпечення цифровізації регіону та підвищення рівня інформування.

2. Проведене сценарне моделювання дозволяє зробити висновок про те, що підвищення конкурентоспроможності регіону Азов-Чорне море на основі впровадження рекомендованого організаційно-управлінського механізму можливо за умови стабілізації впливу факторів розвитку екосистемного кластеру, зменшення витрат на переозброєння морегосподарського комплексу та зовнішніх ризиків. Досягти чого можливо шляхом регулювання факторів впливу на конкурентоспроможність приморського регіону: спеціалізація на екосистемних послугах, використання брендінгу, підтримка органів державної та регіональної влади.

3. Проаналізовані особливості організаційних форм територіальної організації економічних систем в умовах функціонування екосистемної економіки дали змогу встановити, що найбільш пріоритетною формою територіальної організації для екосистемної економіки регіону є кластер, оскільки в цьому об'єднанні дозволяється створення єдиного управлінсько-інформаційного центру зі збереженням самостійності прийняття рішень у кластерних структурах, зберігаються засади екосистемного управління та комбінація екосистемних послуг, що закріплюється в принципах роботи кластеру, дозволяється залучення суб'єктів з різних сфер та інституцій, в тому числі наукові школи, управлінський персонал державних та регіональних органів влади тощо. Водночас запропонована методика здійснення оцінки потенціалу кластеризації туристичної галузі приморського регіону, яка передбачає оцінку потенціалу туристичної галузі для створення кластеру в приморському регіоні (розрахунок коефіцієнтів локалізації, спеціалізації та виробництва на 1 особу) та експертна оцінка конкурентоспроможності функціонування туристичного кластеру приморського регіону за елементами.

Запропоновано використання організаційної моделі міжкластерної взаємодії в рамках макрорегіону Азов-Чорне море є органом управління з міжкластерної взаємодії, функціями якого будуть формування та реалізація проектів екосистемних послуг, розвитку рекреаційного комплексу, впровадження програм підвищення кваліфікації населення приморського регіону, що дозволить усунути недоліки, пов'язані з підвищенням якості екосистемних послуг, розповсюдженням досвіду щодо інноваційних підходів до організації екосистемної діяльності приморських регіонів.

4. Проаналізовано інформаційне та цифрове забезпечення підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів: концепція SC, цифрові майданчики для спілкування та, поширення інформації, додатки та система Big Date. Запропоноване інформаційне забезпечення впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми за наступними напрямками інформатизації: організаційно-правове забезпечення, формування і розвиток інфраструктури інформатизації, інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки, оборони, інформатизація пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, інформатизація екологічного розвитку відновлювальної екосистеми приморського регіону.

5. Використання системи та цифрових інструментів Big Date при формуванні запиту щодо екосистемних послуг відображено у вигляді моделі-архітектури Big Date, що зосереджена конкурентних переваг приморського регіону та дозволяє споживачу сформулювати цифровий запит щодо власних вподобань екосистемних послуг регіону. Функціонування інфраструктури Big Date створює імідж цифрового сучасного міста, що засновано на використанні сучасних технологій обробки даних, що постійно оновлюється, поповнюється. Складання «портрету» споживача екосистемних послуг, «профілю» екосистемної послуги – кінцева мета застосування даної системи. Використання результатів даних цифрової аналітики – основа своєчасного реагування та гнучкості системи управління конкурентоспроможним регіоном.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Balkytė A., Tvaronavičienė M. Perception of Competitiveness in the Context of Sustainable Development: Facets of “Sustainable Competitiveness”. *Journal of Business Economics and Management*. 2010. Vol. 11(2) P. 341–365.
2. Hatzichronoglou T. Globalization and Competitiveness: Relevant Indicators. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*. 1996. № 5. P. 3-62.
3. Концепція державної регіональної політики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> (дата звернення: 26.04.2023)
4. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 90.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». Голос України, 26.07.2022, № 152.
6. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 34, ст. 343.
7. Грамберг А. Г. Региональная экономика. Учебник для вузов. Высшая школа экономики. 4-е изд. М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. 495 с.
8. Region: Definition, Concept and Types. URL: <https://old.amu.ac.in/emp/studym/100017730.pdf>. (дата звернення: 26.04.2023).
9. Radulović D., Radulović S. Region as a Basic Territorial Unit of Regional Development (Concepts and Types). *Scientific Review, Economic Analysis*. 2015, Vol. 48, No. 3-4, P. 69-80.
10. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів. Навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2014. 384 с.
11. Sousa S. Theories of regional economic development: a brief survey. URL: <https://revistas.ucp.pt/index.php/povoseculturas/article/view/8651/8529> (дата звернення 03.09.2021).
12. Гладкий Ю. Н. Регион как научная категория: реальный конструкт или «мусорный ящик»? *Псковский регионологический журнал*. 2009. С. 3-10.
13. Паршина М. Ю. Визначення типології регіонів України за показниками випуску продукції. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Економічні науки*. 2014. № 28. С. 220-226.
14. Гудзь П. В. Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Донецьк, 2003. 36 с.
15. Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 156 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.09.2021).
16. Кучер С. Ф., Шарик А. С. Стратегії аналізу регіональних економічних систем приморського регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 23. Частина 2. 2017, С. 140-143.
17. Щодо напрямів підвищення інвестиційної привабливості приморських регіонів України. Аналітична записка. Національний інститут

стратегічних досліджень URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1168/> (дата звернення: 26.10.2020).

18. Филипенко А. О., Михайлюк О. Л., Сербіна Ю. В.. Шляхи підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів України : аналітична доповідь, матер. Круглого столу (м. Одеса, 27 червня 2013 р.). Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. Одеса : Фенікс. 2013. 162 с.

19. Савіна Н. Б., Ковшун Н. Е. Багатоцільовий екологічний комплекс як організаційно-господарська структура прибережних територій. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Містобудівне планування і управління прибережними територіями», 19-20 вересня, смт. Сергіївна Одеської обл. Одеса : 2016. С. 101-102.

20. Закон України «Про внесення змін до Водного і земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 18, ст. 122.

21. Михайлов С. В. Экономика Мирового океана. М. : Экономика, 1966. 272 с.

22. Булюк В. В. Засади розвитку приморських регіонів в системі міжрегіонального співробітництва : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.10.01; НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2006. 18 с.

23. Munawar M., Hartig J. A commentary The Ecosystem Approach in the 21st Century: Guiding science and management, Aquatic Ecosystem Health & Management, 23:4, P. 500-504, DOI: 10.1080/14634988.2020.1863736.

24. Страчкова Н. Приморський регіон: суть та підходи до визначення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2013. № 6. С. 84-89.

25. Cowell, P. J., Stive M. J. F., Niedoroda A. W., De Vriend H. J., Swift D. J. P., Kaminsky G. M., Capobianco M.. The coastal tract. Part 1: A conceptual approach to aggregated modelling of low-order coastal change. J. Coastal Res., 2003, 19, P. 812-827.

26. Cowell, P. J., Stive M. J. F., Niedoroda A. W., Swift D. J. P., De Vriend H. J., Buijsman M. C., Nicholls R. J., Roy and P. S. The coastal tract. Part 2: Applications of aggregated modelling of lower-order coastal change. J. Coastal Res., 2003, 19, P. 828-848

27. Crossland Chr., Baird D., Ducrotoy J.-P., Lindeboom H. The Coastal Zone — a Domain of Global Interactions Chapter, 2006, P. 1 – 38. URL: <http://archive.iwlearn.net/loicz.org/imperia/md/content/loicz/print/01-chapter-01-low.pdf>. (дата звернення: 01.03.2023).

28. Makhnovsky D. The coastal regions of Europe: economic development at the turn of the 20th century. *Baltic Region*. 2014. № 4. P. 50-66.

29. European Comission. Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of the European Union. Luxembourg: European Commission. 1999.

30. Гудзь П. В. та Лайкової К. Еволюція наукових поглядів просторового розвитку регіону. International Scientific Internet-Conference Organization and management in the services'sphere May 8, 2020. Berdyansk – Kyiv – Opole – Slovyansk. The Academy of Management and Administration in Opole (Poland). 2020. 156 s.
31. Слова, фразы и их происхождение URL:<https://ymadrodd.blogspot.com/2015/08/konkurencija-i-konkurs.html>. (дата звернення: 26.10.2022).
32. Словник української мови: в 11 томах. Академічний тлумачний словник. Том 4, 1973. С. 261. URL: <http://sum.in.ua/p/4/261/1>. (дата звернення: 26.10.2022).
33. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. URL: <https://liteka.ru/english/library/81-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations>. (дата звернення: 26.10.2022).
34. Портал української мови та літератури Словник.ua URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword>. (дата звернення: 26.10.2022).
35. Дейнега О. В. Методологічні аспекти оцінювання конкурентоздатності підприємств. URL: http://vlp.com.ua/files/10_25.pdf. (дата звернення: 26.10.2022).
36. Фридман Ю. А., Речко Г. Н., Писаров Ю. А. Алгоритм оценки конкурентоспособности региона. *Вестник НГУ. Серия: Социально-экономические науки*. 2014. Том 14, Выпуск 4, С. 111-124.
37. Best M. The New Competition. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 1990.
38. Best M. The New Competitive Advantage: The Renewal of American Industry. Oxford: Oxford University Press. 2001.
39. Aiginger K. A. Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries. *Structural Change and Economic Dynamics*. 1998. No 9. P. 159-188,
40. Paas T. Evaluating the competitiveness of the countries in the Baltic sea region. P. 19-54.
41. Peneder M. A sectoral taxonomy of educational intensity, *Empirica*, № 34(3), 2007, P. 189-212.
42. Grilo I., Koopman G. J. Productivity and microeconomic reforms: strengthening EU competitiveness, *Journal of Industry, Competition and Trade*, 2006, 6(2), P. 67-84.
43. Rodríguez-Pose A., Social conditions and economic performance: The bond between social structure and regional growth in Western Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*. 1998. Vol. 22. P. 443-459.
44. Kitson M, Martin R., Tyler P. Regional Competitiveness: An Elusive yet Key Concept?, *Regional Studies*, 2004, Vol. 38:9, P. 991-999.
45. Cellini R., Soci A. Pop Competitiveness, *Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review. LV*. 2002. № 220. P. 71-101
46. Camagni R. On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*. 2002. № 39. P. 2395-2411.

47. Doel M., Hubbard P. Taking World Cities literally: Marketing the City in a Global Space of Flows. *City*. 2002. № 6(3), P. 351-368.
48. Markusen A. Sticky Places in slippery Space: a Typology of industrial Districts. *Economic Geography*. 1996. № 72(3). P. 293-313.
49. Chitea M. A. Evaluation of territorial competitiveness. Case study: South-East region and Tulcea country. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2016. Vol. 16, Issue 1.
50. Skokan, K. Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji. *Ostrava: Repronis*. 2004. 159 p.
51. Burkynskyi B. V. Goryachuk, O. Laiko, V. Lisyuk, N. Shlafman, O. Bondarenko. Analyzing and Strategizing the Development of Entrepreneurial Activity Based on the Principles of Increasing Productivity. *Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego*. Is. 3. P. 109-125. URL: <https://czasopisma.uni.lodz.pl/CER/article/view/10756/10394>. (дата звернення: 26.05.2023).
52. Романко О. П. Сучасні конкурентні переваги конкурентоспроможності регіону. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. № 10. С. 609-613
53. Андрусак Н. О. Інституційні елементи конкурентоспроможності регіонів. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/47.pdf. (дата звернення: 26.05.2023).
54. Оболенцева Л. В. Складові управління конкурентоспроможністю промислових комплексів регіонів. *Моделювання регіональної економіки*. 2017. № 2(30). С. 407-416
55. Тульчинська С. О. Напрями підвищення конкурентоспроможності промислових комплексів регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 194-198.
56. Полякова Ю. В. Циклічність інноваційної діяльності та конкурентоспроможність: макро- і мезорівень. *Економіка та суспільство*. 2018. №15. С. 555-560.
57. Співак С. М., Королюк Т. М., Мазуренок О. Р. Фактори підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 6. С. 22-29.
58. Романко О. П. Поняття конкурентоспроможності регіону та його ознаки. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_15. (дата звернення: 26.05.2023).
59. Porter M., Ketel C. UK Competitiveness: Moving to the Next Stage. *DTI Economics Paper*. London: Department of Trade and Industry. 2003. № 3
60. І. Г. Кадирус Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. *Ефективна економіка* № 5, 2014 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3390>. (дата звернення: 26.05.2023).
61. Akbarov N. G. Different types of competitiveness according to level features. *International Journal of Economics, Commerce and Management*. United Kingdom. 2018. Vol. VI, Issue 4, P. 670-678.

62. Kaszmarek Ja. Sobon Criteria for classification and types of competitiveness. URL: <http://www.gsijournal.bg/gsjournal/images/dok/GSI3/Anna%20Kaczmarek,%20Janusz%20Sobo%C5%84.pdf>6RERĚ. (дата звернення: 26.05.2023).
63. Безхлібна А. П. Сутність конкурентоспроможності приморських регіонів. *Проблеми економіки 2021. № 1 (47). С. 45-51.*
64. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону : наук. доп. / наук. ред. П. Ю. Беленький. Львів : ІРД НАН України. 2005. 145 с.
65. Burkynskyi B. Alyokhin A., Brutman A., Sokolovska Z., Khumarova N. Competitiveness and Related Concepts: A Logical Approach to Definition. *Economic Studies journal*. 2019. Is. 4. P. 18-44. DOI 10.34218/IJM.11.5.2020.056.
66. Безхлібна А. П. Аналіз підходів до визначення факторів регіональної конкурентоспроможності. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. Ч. 2. С. 19–23.
67. Гудзь М. В. Соціальний ресурс розвитку курортних територій Молодь і ринок. 2006. № 7 (22). С. 105-108.
68. Kucherenko S. Yu, Levaieva L. Yu. Assessment of Ukraine's regions competitiveness. *Экономический вестник университета*. 2017. Вип 35/1. С. 14–19
69. Akos D. Evaluation of the Regional Competitiveness of the Hungarian Regions. *Hungarian Statistical Review*. Special Number 14. P. 27–45
70. Gardiner B., Martin R., Tyler P. Competitiveness, productivity and economic growth across the European regions. *Regional Studies*. 2004. № 38. P. 1037–1059.
71. Степанов В. М., Єрмакова О. А. Морська берегова зона як форпост розвитку рибного господарства та аквакультури в українському Причорномор'ї: монографія. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ». 2022. 68 с.
72. Porter J. M. The Competitive Advantage of Nations New York. Free Press, 1990.
73. Pessoa A. Competitiveness, clusters and policy at the regional level: rhetoric vs. practice in designing policy for depressed regions. *Regional Science Inquiry Journal*. Vol. V (1). 2013. P. 101–116.
74. Гребін'як Л. Як змусити працювати вашу стратегію: Ефективна реалізація стратегії та впровадження змін. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Бук, 2006. 352 с.
75. Пересмотренная дорожная карта для десятилетия Организации Объединенных наций, посвященного науке об океане в интересах устойчивого развития. URL: <https://www.oceandecade.org/resource/43/>. (дата звернення: 26.10.2020).
76. Cracknell A. P. Remote sensing techniques in estuaries and coastal zones – An update, *International Journal of Remote Sensing*, 1999. Vol. 20, no. 3, P. 485–496.

77. Mikhaylov A. S. Coastal agglomerations and the transformation of national innovation spaces. *Baltic Region*. 2019. № 1. P. 29–42.
78. Salvati L., Looking at the Future of the Mediterranean Urban Regions: Demographic Trends and Socioeconomic Implications, *Romanian journal of regional science*, 2014. Vol. 8, no. 2, P. 74–83.
79. Small C., Nicholls R. J. A global analysis of human settlement in coastal zones. *Journal of Coastal Research*. 2003. Vol. 19. № 3. P. 584–599.
80. Crowell M., Edelman S., Coulton K., McAfee S. How many people live in coastal areas? *Journal of Coastal Research*. 2007. Vol. 23. № 5. P. 3–6.
81. Glavovic B. C. Coastal innovation paradox. *Sustainability (Switzerland)*. 2013. Vol. 5. № 3. P. 912–933.
82. Бутко М. П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті Євроінтеграції: монографія. Київ : АМУ. 2016. 452 с.
83. Полякова Ю. В. Засади формування регіональної політики ЄС та пріоритети її імплементації в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 30. Ч. 2. С. 45–48.
84. Justification of priorities of the competitiveness strengthening of Ukrainian regions in the European integration process. Socio-economic reforms of the national economy recovery: the experience of Ukraine: Collective monograph. Edited by: Olexandr Vlasniuk, Olga Ilyash, Magdalena Osinska, Liubov Smoliar, Larysa Frolova. Vol. 4. Bydgoszcz, Poland: University of Economy in Bydgoszcz, Publishing House. 2018. 378 p.
85. Горячук В. Ф., Дуков Д. М. Державна регіональна політика та угоди щодо регіонального розвитку в контексті європейського вибору. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 1. С. 1–6.
86. Полякова Ю. В. Environmental policy of Ukraine in the context of European integration: a regional dimension. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск №5(16). 2018. С. 24–28. URL: www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/2018. (дата звернення: 26.10.2022).
87. Burkynskyi B. V., Ilchenko S. V., Gryshchenko V. F., Gryshchenko, I. V. The competitive strategy profile of Ukrainian inland water transport: economic justification. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2023. № 1. P. 169–173. URL: http://nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2023/1/01_2023_Burkynskyi.pdf. (дата звернення: 26.10.2022).
88. Тютюнник Г. Інституціональне забезпечення розвитку мари культури в Україні: імплементація міжнародного досвіду: аналітична доповідь. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2023. 170 с.
89. Horta B., Joachim C., Gustavo C., Karim F., Anthony E., Gonçalves E. A regulation-based classification system for Marine Protected Areas (MPAs). *Marine Policy*. 2016. Vol. 72, P. 192–198.
90. Hilborn R. Marine biodiversity needs more than protection. *Nature*. 2016. № 535, P. 224–226.

91. Berney P., Hosking T. Opportunities and challenges for water-dependent protected area management arising from water management reform in the Murray–Darling Basin: a case study from the Macquarie Marshes in Australia. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2016. Vol. 26, Is. S1. URL: https://www.researchgate.net/publication/304494039_Opportunities_and_challenges_for_water-dependent_protected_area_management_arising_from_water_management_reform_in_the_Murray-Darling_Basin_a_case_study_from_the_Macquarie_Marshes_in_Australia_Impacts. (дата звернення 28.10.2020).

92. Alexander S. M., Armitage D. A social relational network perspective for MPA science. 2015. *Conversation Letters*, № 8, P. 1-13], історії [Wells G., Carleton R., Gjerde K., White A., Muthiga N., Bezaury J., Billy C. Jerry C., McCormick-Ray, Salm R., Gubbay S., Kelleher G., Reti J. Building the future of MPAs – lessons from history. *Aquatic conservation: marine and freshwater ecosystems*. 2016. Vol. 26 (Suppl. 2). P. 101–125.

93. Beger B, McGowan J, Treml E. A., Green A. L., White A. T., Wolff N. H., Klein C. J., Mumby P. J., Possingham H. P/. Integrating regional conservation priorities for multiple objectives in national policy. *Nature Communications*. 2015. № 6, P. 8208.

94. O’Leary B. C., Winther-Janson M, Bainbridge J. M., Aitken J, Hawkins J. P., Roberts C. M.. Effective coverage targets for ocean protection. *Conservation Letters*. 2016. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/conl.12247/epdf>; (дата звернення: 28.05.2023)

95. Geldmann J, Coad L, Barnes M, Craigie I. D., Hockings M, Knights K, Leverington F, Cuadros I. C., Zamora C, Woodley S, et al. Changes in protected area management effectiveness over time: a global analysis. *Biological Conservation*. 2015. Vol. 191. P. 692–699.

96. M. Sciberras, S. R. Jenkins, R. Mant, M. J. Kaiser, S. J. Hawkins, A. S. Pullin Evaluating the relative conservation value of fully and partially protected marine areas *Fish. Fish.* 2015. Vol. 16 (1). P. 58-77.

97. Dehens L. A. What counts in making marine protected areas (MPAs) count? The role of legitimacy in MPA success in Canada. *Ecological Indicators*. 2018. Vol. 86. № 45-57.

98. AHernández A., Tapia F., Saldías G., Quiñones R. Coastal geomorphology and oceanographic features shape subtidal benthic communities in management areas of central Chile. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/aqc.3415>. (дата звернення: 29.05.2023).

99. Addison P. F. E., Flander L B., Cook C. N. Are we missing the boat? Current uses of long-term biological monitoring data in the evaluation and management of marine protected areas. *Journal of Environmental Management*. 2015. Vol. 149. P. 148–156

100. Coad L, Leverington F, Knights K, Geldmann J, Eassom A, Kapos V, Kingston N, de Lima M, Zamora C, Cuadros I, et al. Measuring impact of protected

area management interventions: current and future use of the Global Database of Protected Area Management Effectiveness. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. 2015. Vol. 370.

101. Costello M. J., Ballantine W. J. Biodiversity conservation should focus on no-take Marine Reserves. *Trends in Ecology & Evolution*. 2015. Vol. 30. P. 507–509.

102. Wells S., Addison P., Bueno P., Costantini M., Fontaine A., Germain L., Lefebvre T., Morgan L., Staub F., Wang B., White A., Zorrilla M. Using the IUCN Green List of Protected and Conserved Areas to promote conservation impact through marine protected areas *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2016. 26 (Suppl. 2). P. 24–44.

103. Gill D., Mascia M., Ahmadi G., Glew L., Lester S., Barnes M., Fox H. Capacity shortfallshinder the performance of marine protected areas globally. *Nature*. 2017. Vol. 543, P. 665–669.

104. Robles J., Morales-Vela H., Argueta O., Pozo C., Olivera-Gómez L. Management effectiveness in marine protected areas for conservation of Antillean manatees on the eastern coast of the Yucatan Peninsula. *Mexico Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2020. Vol. 30. URL: <http://www.ecosur.mx/sitios/ecoconsulta/indicadores/detalles.php?id=36034&bdi=130&name=Management%20effectiveness%20in%20marine%20protected%20areas%20for%20conservation%20of%20Antillean%20manatees%20on%20the%20eastern%20coast%20of%20the%20Yucatan%20Peninsula,%20Mexico>. (дата звернення: 28.05.2023).

105. Giménez J., Louis M., Barón E., Ramírez F., Verborgh P., Gauffier P., Esteban R., Eljarrat E., Barceló D., Forero M., Stephanis R. Towards the identification of ecological management units: A multidisciplinary approach for the effective management of bottlenose dolphins in the southern Iberian Peninsula. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2017. Vol 28. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/aqc.2814>. (дата звернення: 28.04.2023).

106. Nelson A., Johnson G., Wenzel L., Antoine A., Ma L., Manubag L. Integrating social network development into marine protected area management capacity building and institutionalization in the Philippines and Indonesia. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2019. Vol. 29, URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/aqc.3050>. (дата звернення: 28.05.2023).

107. Yjrigue V., Pressey R. L., Mills M., Brotankova J., Cabral R., Andrefouet S. Benefits and challenges of scaling up expansion of marine protected area networks in the Verde Island Passage, central Philippines. *PloS ONE*. 2015 URL: <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0135789>. (дата звернення: 28.05.2023).

108. IUCN resolutions, recommendations and other decisions. World Conservation Congress, Honolulu, Hawai'i, United States of America. 2016. Gland.

Switzerland: IUCN. URL: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/iucn-wcc-6th-005.pdf>. (дата звернення: 28.05.2023).

109. Rotinsulu C. West Papua Program Coordinator for SEA Project Indonesia (Mentor with Indonesia MPA Caracity Building Program)/ Personal communication. 2018. URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00W6BF.pdf. (дата звернення: 28.05.2023).

110. Bösch M., Elsasser P., Franz K., Lorenz M. Forest ecosystem services in rural areas of Germany: Insights from the national TEEB study URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S221204161730668X>. (дата звернення: 28.05.2023).

111. Vacht P., Koff T., Plüschke-Altöf B. Müüripeal A. Ecosystem services of Tallinn city: achievements and challenges. URL: <https://journals.openedition.org/dynenviron/2383#tocto2n2>. (дата звернення: 28.05.2023).

112. Maritime cluster fund. URL: <https://www.maritimesgconnect.com/learn/mcf/overview> (дата звернення: 28.10.2020)

113. Blueprint For Sectoral Cooperation on Skills. Maritime Technologies. Responding to skills mismatches at sectoral level. A key action of the New Skills Agenda for Europe Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2017. 12 p.

114. Федоров Г. М., Михайлов А. С., Кузнецова Т. Ю. Влияние моря на развитие экономики и расселения стран Балтийского региона. *Балтийский регион*. Т. 9. № 2, С. 7-27.

115. 4 міста «з нуля»: CO₂-нейтральне, розумне, лісове й індустріальне. URL: <https://mind.ua/ru/publications/20198134-4-goroda-s-nulya-co2-nejtralnyj-umnyj-lesnoj-i-industrialnyj>. (дата звернення: 28.04.2023).

116. Strategy of innovation development of the Oedds region. Trategy of innovation development of the Odessa region on the principles of glocalization: brochure. [O. A. Iermakova and others ; under the scientific editorship of O. A. Iermakova]; NAS of Ukraine, Institute of market problems and economic&ecological research. Odesa : IMPEER NASU, 2019.

117. Witte P., Slack B., Keesman M., Jugie J.-H., Wiegman B. Facilitating start-ups in port-city innovation ecosystems: A case study of Montreal and Rotterdam. *Journal of Transport Geography*. 2018. №. 71. P. 224–234.

118. Doloreux D., Sheanrmur R., Figueiredo D. Québec' coastal maritime cluster: Its impact on regional economic development, 2001 – 2011. 2016. *Marine Policy*. No. 71. P. 201–209.

119. Druzhinin A. G., Gorochnya V. V., Gontar N. V., Dets I. A., Lachininskiy S. S., Mikhailov A. S. Transboundary clusters in the coastal zones of the european part of russia: inventory, typology, factors, and prospects. *Baltic Region*. 2017. Vol. 9, No. 4. P. 21–32.;

120. Druzhinin A. G., Gorochnaya V. V., Dets I. A., Latchninsky S. S., Mikhaylov A. S., Volkhin D. A. Trans-aquatorial clustering within the trend of cross-border international economic interactions. *Internation- al Journal of Economics and Financial Issues*. 2016.Vol. 6. No. 5. P. 128–135

121. Dubai signs maritime cluster. MoUs with Hamburg and Vancouver. URL: <https://www.seatrade-maritime.com/americas/dubai-signs-maritime-cluster-mous-hamburg-and-vancouver>. (дата звернення: 28.02.2023).
122. The EU Blue Growth Strategy URL: <https://blue-action.eu/policy-feed/blue-growth>. (дата звернення: 28.02.2023).
123. Jiang J. Is Oslo the world's most complete maritime cluster? 2017. URL: <https://splash247.com/oslo-worlds-complete-maritime-cluster/>. (дата звернення: 29.05.2023).
124. Reasons to invest in Oslo. URL: <https://oslobusinessregion.no/articles/good-reasons-to-invest-in-oslo>. (дата звернення: 28.04.2023).
125. Regional Report. Lombardy – Italy. Regione Lombardia – Cristina Pellegrino. General Directorate University, Research and Open Innovation. 2016. 33 p.
126. Baussola M. Modelling a Regional Economic System: The Case of Lombardy. *Regional Studies*. 2007. 34 p.
127. Cambridge Econometrics. A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy, University of Cambridge, 2003
128. Eurobarometr. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/IP_22_3756. (дата звернення: 28.02.2023).
129. Communication From The Comission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee of The Regions. Brussels. European Comission. 2017. 11 p.
130. Links. Maritime Affairs. URL: https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/links_en. (дата звернення: 28.10.20).
131. Hepburn C., Jackson A., Pritchard D., Scott N., Vanderburg P., Flack B. Challenges to traditional management of connected ecosystems within a fractured regulatory landscape: A case study from southern New Zealand. *Aquatic Conservation: Marine and Freshwater Ecosystems*. 2019. Vol. 29, URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/aqc.3152>. (дата звернення: 28.04.2023).
132. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник. Київ : Знання, 2011. 630 с.
133. Борзенко В. І. Антикризове управління: навч. посібник. Харків : Видавництво Іванченка.І. С., 2016. 232 с.
134. Хрипун А. В. Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовою діяльністю підприємства. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11302/247.pdf>. (дата звернення: 28.05.2023).
135. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів: навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2014. 384 с.
136. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

137. Курлянд З. Н., Осипова Р. С., Гурін Р. С. Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 390 с.
138. Бурау Н. І., Антонюк В. С., Півторак Д. О. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум: навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології». КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.
139. Forrester J. W. Industrial Dynamics. Cambridge: Massachussetts Institute of Technology, 1961. 464 p.
140. Vrtenova L. Evaluation of factors of Regional Competitiveness. 3rd central European Conference in Regional Science CERS. 2009 P. 1404–1414.
141. Martin R. A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A final Report for the European Commission. 2003. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf. (дата звернення: 28.02.2023).
142. Blažek L., Viturka M. Analýza regionálních a mikroekonomických aspektů konkurenceschopnosti. Brno: ESF MU, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti. 2008.
143. Melecký L. Nevima J. Ekonometrický přístup k hodnocení konkurenceschopnosti regionů v ČR. In. IMEA, The 9th Annual Ph.D. Conference. 2009. Vol. 9 (1). P. 136–143.
144. Безхлібна А. П. Методи оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону. *Регіональна економіка та управління*. 2021. № 2(32). С. 14–17.
145. Бандур С. І., Заяц Т. А., Терон І. В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика. Київ : ТОВ «ПРИНТЕКСПРЕС», 2002. 250 с.
146. Вініченко І. І. Методичні підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 23. С. 11–14.
147. Snieska V., Bruneckiene J. Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index. *Engeneering Economics*. 2009. № 1 (61). P. 45–57.
148. Dubina, I., Ostashchenko, T. Evaluation of the region's intellectual capital: tasks, methods, tools. *Economics and management: problems, solutions*. 2016. № 4(1). P. 140–149.
149. Звіт про науково-дослідну роботу розроблення науково-обґрунтованих пропозицій щодо порядку та методики обрахування індексу конкурентоспроможності регіонів Начальник НДЧ, к. т. н. Керівник НДР, д. е. н., проф. Старостіна А. Ю. Димченко О. В
150. Annoini P. Dijkstra L. The EU Regional Competitiveness Index 2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2019. 42 p.
151. Назаров М. І. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону С. 91–95. URL: www.economy.in.ua. (дата звернення: 08.05.2023).

152. Annoni P., Kozovska K. EU Regional Competitiveness Index RCI 2010. European Commission, Joint Research Centre, 2010. 289 p.
153. State Competitiveness Report 2007. The Beacon Hill Institute for Public Policy Research, 2007. 68 p.
154. Tenth Annual BHI State Competitiveness Report. The Beacon Hill Institute for Public Policy Research, 2010. 68 p.
155. Centre for International Competitiveness URL: <http://www.cforic.org/>. (дата звернення: 08.05.2023).
156. Великий тлумачний словник сучасної мови критерій. URL: <https://slovyk.me/dict/vts/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B9>]. (дата звернення: 08.05.2023).
157. Критерій. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F0%E8%F2%E5%F0%B3%E9>]. (дата звернення: 08.05.2023).
158. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>. (дата звернення: 08.05.2023).
159. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 275 с.
160. Порядок проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 08.05.2023).
161. Lengyel I. A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*. 2000. XLVII. évf. December. P. 962–987.
162. Huggins R. Creating a UK competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. P. 89–96.
163. Романко О. П.. Технологія управління конкурентоспроможністю регіону. *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/63.pdf. (дата звернення: 08.05.2023).
164. Маслак О. І., Таловер В. А. Визначення рейтингів регіонів за рівнем за рівнем інвестиційної привабливості (на прикладі Полтавської області). *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2016. Випуск 1 (60). С. 66-76.
165. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку: за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. 48 с.
166. Філонич В. С., Праченко Т. О., Носирев О. О. Фактори та передумови формування конкурентоспроможності. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. 2008. Т. 11 № 1. С. 5–9.
167. Шпильова В. О. Особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія : Економічні науки..* 2009. № 24. С. 184–187.
168. Martin, R. Thinking about Regional Competitiveness: Critical. 2005. URL: <http://www.intelligenceeastmidlands.org.uk/uploads/documents/89137/Ron-Martinpaper1.pdf>. (дата звернення: 23.05.2023).

169. Lengyel I. Bottom-up Regional Economic Development: Competition, Competitiveness and Clusters. Regional Competitiveness, Innovation and Environment. JATEPress, Szeged, 2009. P. 13-38.

170. Постанова про затвердження методики Кабінету Міністрів «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 23.05.2023).

171. Постановою КМ № 726 від 24.06.2022 Про реалізацію експериментального проекту щодо моніторингу завданих пошкоджень та руйнувань за регіонами України внаслідок збройної агресії Російської Федерації на основі геоінформаційної системи URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2022-%D0%BF#n122pa>. (дата звернення: 23.05.2023).

172. Романко О. П. Методи та способи здійснення оцінки конкурентоспроможності регіону: світова практика і український досвід. Економіка та держава. 2018. № 4. С. 42-45.

173. Romanko O. P., Savina N. B. Information technology for evaluation of innovation indicators influence and investment activity on competitiveness of the region. *Proceeding of SPIE-2019 Photonics-ODS*. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/337069213_Information_technology_for_evaluation_of_innovation_indicators_influence_and_investment_activity_on_competitiveness_of_the_region. (дата звернення: 23.05.2023).

174. Журба І. Є. Конкурентоспроможність регіону: суть, методи оцінки, сучасний стан. *Економіка підприємства*. 2005. № 3. С. 45–49.

175. Кузьмін О. Є., Горбаль Н. І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: підручник. Львів : Компакт-ЛВ. 2005. 304 с.

176. Ковальська Л. Л. Методичні підходи до аналізу і оцінювання конкурентоспроможності регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 3(141). С. 109–124.

177. Салига С. Я., Фатюха В. В. Інформаційне забезпечення управлінських рішень на підприємствах: монографія. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. 152 с.

178. Голтвенко О. В., Марова С. Ф., Шляхи управління інноваційним розвитком приморських територій як соціо- еколого- економічних систем. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 81-84.

179. Кучер С. Ф. Шарик А. С. Стратегії аналізу регіональних економічних систем Приморського регіону *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 23. Частина 2. С. 140-143.

180. Михайлюк О. Л. Механізми активізації внутрішнього розвитку приморських регіонів України. *Науковий вісник. Науки: економіка, політологія, історія*. 2014. №2 (210). С. 142–156.

181. Гудзь М. В. Оцінка видів природно-рекреаційного потенціалу курортно-рекреаційної території. *Економіка та право*. 2010. № 1(26). С. 35-38

182. Гудзь П. В., Гудзь М. В. Оцінка використання рекреаційного потенціалу територій Північного Приазов'я. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону*. 18-20 квітня 2016 р. Суми : СумДУ, 2016, С. 30–34.
183. Goryachuk V. F., Osypov V. M. Methodological Principles of Evaluation of Entrepreneurship Development in Territorial Economic Systems in the Context of Capitalization. *Economics: time realities. Scientific journal*. 2022. № 6 (64). P. 5-13. DOI: 10.15276/ETR.06.2022.1. DOI: 10.5281/zenodo.7620812.
184. Порудеева Т. В. Оцінка конкурентоспроможності Причорноморського регіону України в умовах поглиблення процесів глобалізації та євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 141-145.
185. Формування конкурентоспроможної економіки регіону Українського Причорномор'я: моногр. Б. В. Буркинський, Осипов В. М., Моліна О. С. та ін.; Одеса : НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. 2012. 492 с.,
186. Bezkhlibna A., Zaytseva V. Formation of regional competitiveness development strategies based on cluster analysis. *AD ALTA Journal of interdisciplinary research*. 2020. 10. Issue 1. P. 34–40.
187. Статистичний щорічник 2020. Державна служба статистики України : за ред. І. Є. Вернера. 2020. 455с.
188. Валовий регіональний продукт (2004-2020) з урахуванням перегляду даних платіжного балансу. URL: ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 26.05.2023).
189. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Стратегії розвитку Миколаївської області на 2021-2027 роки. Миколаїв: Департамент економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської облдержадміністрації. 2019. 56 с.
190. Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/border>. (дата звернення: 26.05.2023).
191. Безруков Ю. Ф., Булгаков М. П. Азовське море Енциклопедія сучасної України. Том 1. URL: https://esu.com.ua/search_in_authors. (дата звернення: 26.05.2023).
192. Вікіпедія. Черное море. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>. (дата звернення 03.05.2023).
193. Інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства енергетики та захисту довкілля України з питання «Аналіз площ природно-заповідного фонду України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. URL: <https://wownature.in.ua/wp-content/uploads/2021/05/Dovidka-PZF-2020-V3.0.pdf>. (дата звернення 03.05.2023).
194. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Запорізької області на 2021 рік. Запоріжжя: Запорізька обласна рада. 2019. 59 с.
195. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України URL: <https://mepr.gov.ua/news/33301.html>. (дата звернення 30.06.2021).

196. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Херсонської області на період 2021-2027 років. Херсон : Херсонська обласна державна адміністрація. 2019. 70 с.
197. Статистичний щорічник 2021. Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера. 2022. 465 с.
198. Закон «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. ст. 155.
199. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Стратегії розвитку Миколаївської області на 2021–2027 роки. Миколаїв: Департамент економічного розвитку та регіональної політики Миколаївської облдержадміністрації. 2019. 56 с.
200. Звіт про стратегічну екологічну оцінку стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027. Одеса : Одеська обласна рада. 2019. 83 с.
201. Головне управління статистики у Запорізькій області. URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 19.07.2021).
202. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 19.07.2021).
203. Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 19.07.2021).
204. Головне управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 19.07.2021).
205. Колективні засоби розміщування в Україні (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) у 2020 році. Державна служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 26.05.2023).
206. Моніторинг туристичних потоків Херсонської області у 2021 році за даними мобільного оператора «Київстар». URL: <https://khoda.gov.ua/mon%D1%96toring-turistichnih-potok%>. (дата звернення: 26.05.2023).
207. Буркинський Б. В. Грищенко В. Ф. Фінансове забезпечення реалізації конкурентних стратегій водного транспорту України в умовах структурних змін макросередовища. *Економічні інновації*. 2022. Т. 24, Вип. 1(82). С. 7-24. <https://doi.org/https://doi.org/10.31520/ei.2022.24>.
208. Burkinskyi B. V., Ilchenko S. V., Gryshchenko V. F., Gryshchenko, I. V. The competitive strategy profile of Ukrainian inland water transport: economic justification. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2023. № 1. P. 169-173.
209. Laiko O., Khumarova N., Ilchenko S, Gryshchenko V, Gryshchenko I. Conceptual Model of Utilizing the Competitive Ability of Maritime Transport in the Economic Security System *Science and Innovation*. 2023. Vol. 19, Is. 2. P. 31-43.
210. Головне управління статистики у Миколаївській області <https://www.donetskstat.gov.ua/>.
211. Статистичний щорічник 2020. Державна служба статистики України За редакцією І. Є. Вернера. 2021. 465 с.

212. Вікіпедія. Діагностика. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення 22.03.2023).
213. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика. 2-ге вид. [текст]: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 456 с.
214. Кембріджський словник cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/diagnostic>. (дата звернення 22.03.2023).
215. Приб, К. А. Патики Н. І. Діагностика в системі управління: навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2016. 431 с.
216. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: Стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт 342 с. URL: https://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part_UA.pdf. (дата звернення: 02.03.2023).
217. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Місія та цінності. URL: <https://mtu.gov.ua/>. (дата звернення 18.02.2023).
218. Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування. URL: http://komsamovr.rada.gov.ua/news/Pro_komitet/zag_inf/Istor_Kom/. (дата звернення 04.05.2023).
219. Національний інститут стратегічних досліджень URL <http://www.niss.gov.ua/presentation.html>. (дата звернення 04.05.2023).
220. Гнатенко А. Напрями вдосконалення механізму державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України. *Управління розвитком*. 2015. № 8. С. 103–104.
221. Громоздова Л. Удосконалення оцінки тенденцій регіонального економічного розвитку. *Держава та економіка*. 2014. № 1. С. 12–16.
222. Дацій Н. В. Принципи дії соціальної держави щодо підтримання соціального статусу і життєвих потреб населення території. *Вісник Академії митної служби України. Серія: „Державне управління”*. 2013. №1(8). С. 7–13.
223. Єліневський В. Наукові засади управління сталим соціально-економічним розвитком регіонів. *Ефективна економіка..* 2016. №12. С. 45 – 49.
224. Беленький П., Другов О. Регіональна політика збалансованого соціально-економічного розвитку. *Регіональна економіка*. 2005. № 1. С. 96–106.
225. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. Луцьк : Надстир'я, 2001. 528 с.
226. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України. *Економіка України*. 2004. № 3. С. 4.
227. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / за ред. З. С. Варналія. Київ : Знання України, 2005. 498 с.
228. Навіщо децентралізація? URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 02.10.2018). (дата звернення 04.05.2023).
229. Софій О. Державний фонд регіонального розвитку: механізм/процедури підготовки та відбору проектів регіонального розвитку URL: Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/derzhavniy-fond-regionalnogo-rozvitku->

mehanizm-protseduri-pidgotovki-ta-vidboru-proektiv-regionalnogo-rozvitku/.

(дата звернення: 26.05.2023).

230. Перелік проектів регіонального розвитку, поданих для участі в конкурсному відборі. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/informatsiya-pro-proekti-regionalnogo-rozvitku/>. (дата звернення: 26.03.2023).

231. Херсонська обласна державна адміністрація. URL: <https://khoda.gov.ua/>. (дата звернення 26.03.2023).

232. Бердянська міська рада. Соціально-економічний розвиток URL: <https://bmr.gov.ua/index.php?id=800000272>. (дата звернення 04.08.2021).

233. Новотроїцька селищна рада Генічеського району URL: <https://ntsr.ks.ua/20-rishennya-sesiji.html>. (дата звернення 04.09.2021).

234. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#Text>. (дата звернення 04.09.2021).

235. Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2019 рік. Міністерство розвитку громад та територій України <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/rozrahunok-indeksu-regionalnogo-lyudskogo-rozvytku-za-2019-rik.pdf>. (дата звернення: 26.10.2020).

236. Огляд. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/human-development-report-2019.html. (дата звернення: 26.10.2020).

237. Фінагіна О. В. Факторний аналіз дослідження конкурентоспроможності регіонів. «Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління» Том 33 (72). N 3, 2022.

238. Гончаренко І. В. Використання прогнозування за допомогою штучних нейронних мереж при вивченні конкурентоспроможності приморських регіонів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 2 (91). С. 104–110.

239. Besik Aladaşvili Wartime economy: historical experience and today's reality *Przegląd Nauk o Obronności* 2016; (1-2): P. 83–90.

240. Українська Гельсінська спілка з прав людини, у рамках глобальної ініціативи «Трибунал для Путіна» URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/rik-povnomasshtabnoi-viyny-u-zaporizhzhii-ta-zaporizkiy-oblasti-oblasti-uzahalnennia-podiy/>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

241. Запорізька обласна військова адміністрація. URL: <https://www.zoda.gov.ua/>. (дата звернення 26.03.2023).

242. Через війну збитки для Одеської області сягнули 300 млн гривень URL: <https://nv.ua/ukr/odesa/cherez-viynu-zbitki-dlya-odeskoji-oblasti-syagnuli-300-mln-griven-ukravtodor-50232830.html>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.)

243. Словник. URL: <https://slova.com.ua/word/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>_(посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
244. Савчук І. Г. Ревіталізація. Словник суспільної географії. URL: <https://geohub.org.ua/node/5549>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
245. Портал української мови та культури Словник.Ua <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%A0%D0%95%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF>.
246. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/s/vidbudova#:~:text=%D0%92%D0%86%D0%94%D0%91%D0%A3%D0%94%D0%9E%CC%81%D0%92%D0%90%2C%20%D0%B8,%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%2C%20%D1%81%D1%96%D0%BB%2C%20%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2>_. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
247. Barakat, S., Calame, J. And Charlesworth E, Urban Triumph or Urban Disaster? Dilemmas of Contemporary Post-War Reconstruction. MIT/PRDU, The University of York, and MIT, Cambridge, Massachusetts, 1998.
248. Pugh, M. Regeneration of War-Torn Societies. London, Macmillan Press Ltd, 2000.
249. Galtung, J. Violence, War and Aftermath, draft, mimeo, War-torn Societies Projects, Geneva, UNRISD, 1995.
250. Staub, E. The Roots of Evil and The Psychological and Cultural Origins of Genocide. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
251. Cernea and McDowell, Risks and Reconstruction: Experiences of Resettlers and Refugees. Washington D. C. : World Bank Publications, 2000.
252. David Elder. Post-war reconstruction, resettlement and revitalization in the Republic of Croatia. Under the Direction of Pratt Cassity.
253. Reconstruction Planning in post-conflict Zones. Bosnia and Herzegovina and the International Community. Tigran Hasic Doctoral Dissertation Poyal Institute of Technology Stockholm, Sweden, 2004. 250 p.
254. Kumar K. Rebuilding Societies After Civil War: Critical Areas for International Assistance. Boulder Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1997.
255. Повоєнна відбудова: що переймати і чого уникати українським містам. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/12/14/povoyenna-vidbudova-shho-perejmaty-i-chogo-ynykaty-ukrayinskym-mistam/>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
256. Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev. Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, 2006, 233 p.
257. Как вступить в ЕС после войны с соседом: что меняла и что преодолевала послевоенная Хорватия. URL: <https://bin.ua/news/foreign/world/>

248562-kak-vstupit-v-es-posle-vojny-s-sosedom-chto.html. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

258. Carbonnier, G. Conflict, Postwar Rebuilding and the Economy^ A Critical Rewiew of the Literature. Geneva: UN Research Institute for Social Development and Programme for Strategie and International security Studies, *The War-torn Societies Project*, Occasional Paper No 2 and 3, February & June, 1998

259. Lederach J. Building Peace: Sustainable Reconciliation in Dirided Societies. Washington, D.C.: United States Institute of Peace, 1997.

260. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. URL: <https://mepr.gov.ua/>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

261. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3713489-rosia-zavdala-zbitkiv-ukrainskomu-dovkillu-na-visim-triljoniv-griven.html>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

262. Міндовкілля затвердило методику, за якою рахуватимуть збитки лісам, завдані російським вторгненням. URL: https://lb.ua/society/2022/11/02/534603_mindovkillya_zatverdilo_metodiku.html. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

263. Екологічні збитки Україні від війни становлять 36 мільярдів євро. URL: <https://www.dw.com/uk/ekologicni-zbitki-ukraini-vid-vijni-stanovlat-36-milardiv-evro/a-63325461>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

264. Дейнега М. А. Екосистемний підхід до використання природних ресурсів:правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 2., 2018 С. 131-135.

265. Munawar M., Hartig J. A commentary-The Ecosystem Approach in the 21st Century: Guiding science and management, *Aquatic Ecosystem Health & Management*, 2020. 23:4, 500-504, DOI: 10.1080/14634988.2020.1863736

266. Суєтнов Є. П. Конвенція про біологічне різноманіття як передумова розроблення екосистемного підходу на міжнародно-правовому рівні. *Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу* : матеріали Всеукраїнського наук.-практ. круглого столу, 28 жовт. 2016 р., Дніпро, 2016. С. 143-148.

267. Economics of Coastal Zone Management in the Pacific Vina Ram-Bidesi, Padma Narsey Lal, and Nicholas Conner International Union for Conservation of Nature с 7.

268. Ecological Society of America 2005 'Principles of Ecosystem-Based Management' and 'Overview of Ecosystem-Based Management'. URL: <http://www.michigan.gov/dnr> Accessed 30 October 2005. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).

269. Мішенін Є. В., Дегтярь Н. В. Економіка екосистемних послуг: теоретико-методологічні основи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2015, № 2, С. 243-257.

270. Brown T., Bergstrom J., Loomis J. Ecosystem Goods and Services: Definition, Valuation and Provision. *Natural Resources*. 2007. №47. P. 329-369.

271. Варивода Є. О. Управління природно-заповідними територіями та об'єктами Харківської області на засадах екосистемного підходу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія»*, 2017. Вип. 16. С. 53–60.
272. Tamma P., Schaart E. Gurzu A. Europe's Green Deal plan unveiled. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/the-commissions-green-deal-plan-unveiled/>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
273. Simon Fr. EU Commission unveils 'European Green Deal': The key points. URL: <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-commission-unveils-european-green-deal-the-key-points/> (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
274. Valatsas D. Green Deal, Greener World. <https://foreignpolicy.com/2019/12/17/united-states-democrats-green-new-deal-eu-europe-technically-feasible-environment-progress/>. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
275. Oceans and fisheries. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/blue_growth_en. (посилання дійсне на 20.03.2023 р.).
276. Галушкіна Т. П. Джерела економічного зростання в умовах моделі «зеленої» економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 5. С. 71-74.
277. Обґрунтування переходу від природокористування до механізму відтворення потенціалу курортно-рекреаційних територій *Вісник Східно-українського національного університету імені Володимира Даля*. 2010. Ч. 2. № 3 (133). С. 59–66.
278. Механізм формування та реалізації еколого-економічної стратегії розвитку туризму *Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка: збірник наукових праць*. 2012. № 3(15).
279. Burkynskiy B., Andryeyeva N., Khumarova N., Konstetska K. An Innovative Approach to the Implementation of Sustainable Business Ideology in Ukraine Environmental Research. *Engineering and Management*. 2021. Vol 77. Is 4. P. 48-63
280. Kostetska K., Khumarova N., Umanska Y., Shmygol N., Koval V. Institutional qualities of inclusive environmental management in sustainable economic development. *Management Systems in Production Engineering*. 2020. Volume 28. Issue 1. P. 15-22.
281. Петрушенко М. М., Шевченко Г. М. Дизайн механізмів використання природних активів: монографія. Одеса : Астропринт, 2021. 208 с.
282. Чмир О. С., Захаркевич Н. П. «Зелена» економіка: сутність, цілі та базові принципи. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 54–62.
283. Бублик М. І., Бей Р. Особливості «зеленої» економіки та основні інструменти її трансформування в соціально-орієнтовану систему. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми економіки та управління*. 2016. № 847. С. 29-34.

284. “Ukrainian Green Deal” – концепція “зеленого” енергетичного переходу України до 2050 року. Сучасна енергія URL: <https://se.net.ua/ukrainian-green-deal-kontseptsiya-zelenogo-energetychnogo-perehodu-ukrayiny-do-2050-roku/>. (посилання дійсне на 24.03.2023).

285. Конвенція про охорону біологічного різноманіття URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_030. (посилання дійсне на 24.03.2023).

286. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття: Закон України від 29.11.1994 р. № 257/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 49. С. 433.

287. Доклад о работе Шестой сессии Региональной комиссии по рыбному хозяйству и аквакультуре в Центральной Азии и на Кавказе, Измир, Турция, 15–18 октября 2018 г. Доклад ФАО по рыболовству и аквакультуре № 1251. Анкара. 116 стр. URL: <https://www.fao.org/3/ca3216ru/ca3216ru.pdf>. (посилання дійсне на 24.03.2023).

288. Онлайн-тренінг «Як молодіжній групі отримати підтримку? Кращі практики програми малих грантів ПРООН-ГЕФ». Вирішення глобальних і локальних екологічних викликів за допомогою системного мислення та екосистемного підходу. Можливості для молоді. URL: https://www.ecoosvita.org.ua/sites/default/files/imce/vyrishennya_globalnyh_i_lokalnyh_ekologichnyh_vyklykiv_zh_dopomogoyu_systemnogo_myslennya_ta_ekosystemnogo_pidhodu_mozhlyvosti_dlya_molodi.pdf. (посилання дійсне на 24.03.2023).

289. Перелет Р. А. Экосистемный подход к управлению природопользованием и природоохранной деятельностью. *Механізм регулювання економіки*. 2006. №1. С. 36-53.

290. Munawar M., Hartig J. A commentary-The Ecosystem Approach in the 21st Century: Guiding science and management, *Aquatic Ecosystem Health & Management*. 2020. Vol. 23. Is. 4. P. 500-504, DOI: 10.1080/14634988.2020.1863736

291. Innes L., Moores L. The ecosystem approach in practice: developing sustainable forestry in central Labrador, Canada, XII World Forestry Congress, 2003, Quebec City, Canada URL: <http://www.fao.org/3/XII/0717-C1.htm>. (посилання дійсне ан 25.03.2023).

292. Ecological Society of America 2005 ‘Principles of Ecosystem-Based Management’ and ‘Overview of Ecosystem-Based Management’ URL: <http://www.michigan.gov/dnr> Accessed 30 October 2005. (посилання дійсне ан 25.03.2023).

293. Burkynskyi B. V., Horiachuk V. F., Laiko O. I., Shlafman N. L., Krivtsova O. M. Assessment of the socio-economic and environmental development of a region: A result-oriented approach. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. Vol. 19, Issue 2. P. 40-56. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.04/24](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.04/24). (посилання дійсне ан 25.03.2023).

294. Haughton J. The Reconstruction of War-Torn Economics. *CAER II Discussion Paper*. June 1998 № 23.

295. Pugh M. Post-conflict Rehabilitation: social and civil dimensions. *Journal of Humanitarian Assistance*, A034, Department of Peace Studies, Brandford University, Brandford June 2000.
296. Гаркавенко С. С. Маркетинг: підручник для вузів. 2002. Київ: Лібра, 712 с.
297. Ткачева В. А. Кластерний аналіз металургійних підприємств на основі на основі виробничих, фінансово-економічних та логістичних показників діяльності. *Вісник Запорізького національного Університету. Економічні науки*. 2012. № 1 (13), С. 37–44.
298. Bezkhlibna A. Zaytseva V. Formation of regional competitiveness development strategies based on cluster analysis. *AD ALTA Journal of interdisciplinary research*. 2020. 10. Issue 1. P. 34-40.
299. Пістунов І. М., Антонюк О. П., Турчанінова І. Ю. Кластерний аналіз в економіці : навч. посіб. Дніпропетровськ : Нац. гірн. ун-т, 2008. 84 с.
300. Лебединська О., Валентюк І. Державне регулювання регіону: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 3. С. 151–156.
301. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: Стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт. 342 с.
302. Буркинський Б. В., Грищенко В. Фінансове забезпечення реалізації конкурентних стратегій водного транспорту України в умовах структурних змін макросередовища. *Економічні інновації*, 2022. Т. 24, Вип. 1(82). С. 7-24. [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1\(82\).7-24](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1(82).7-24).
303. Burkynskyi B. V. Ilchenko S. V., Gryshchenko V. F., Gryshchenko, I. V. The competitive strategy profile of Ukrainian inland water transport: economic justification. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2023. № 1. PP.169-173.
304. Гудзь М. В. Проблеми економіки й управління у промислових регіонах: збірн. наук. праць. Донецьк: Ін-т економіко-правових досліджень НАН України, 2008. В 2-х т. Т. 1. С. 66-71.
305. Гудзь М. В. Стратегія інноваційного використання потенціалу курортно-рекреаційних територій. *Стратегія інноваційного розвитку економіки та актуальні проблеми менеджмент-бізнес освіти*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 20-24 квітня 2009 р., м. Харків. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. С. 65-68.
306. Гончаренко І. В., Перета А. В., Кучманич Н. І. Потенціал стратегічного розвитку об'єднаних територіальних громад регіону *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. № 1. С. 19-27.
307. Паскаль Л., Фінагіна О., Зінченко О. Економічні інтереси України: стратегіями, стратегії та сценарії розвитку міст в умовах інноваційно-інформаційної економіки *European Science* 2023 Vol 1 Is 30 p.53-64

308. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О., Туленков М. В. *Методи державного управління* Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. Колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.] Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : *Методологія державного управління*. С. 7–16.

309. Google-форма щодо оцінювання слабких та сильних сторін. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeWW3-kt8OGce7U84glw8qIzv1BBJ_IgYc2XIJ8WpQpAs0QDA/viewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0. (посилання дійсне на 08.05.2023).

310. Google-форма щодо оцінювання можливостей та загроз. URL <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfXvJeyBDuMbAxpUJBVtrEk6hPjudlpx83O2olazPNccNaTmA/viewform>). (посилання дійсне на 08.05.2023).

311. Дейлі Г. *Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку*, переклад з англійської. Київ: Інтелсфера, 2002. 312 с.

312. Commission Staff Working Document. A Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Brussels. European Comission. 2014. 13 p.

313. Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative. Brussels. European Comission. 2015. 27 p.,

314. For a Prosperious And Integrated Adriatic and Ionian Region. European Union, 2014. 11 p.

315. Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Commission Staff Working Document. A Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Brussels. European Comission. 2014. 13 p.

316. Як відбудувати Україну після війни URL: <https://ukrainer.net/vidbudova/>. (посилання дійсне на 04.05.2023).

317. Ковальчук В. Г. Удосконалення вітчизняного досвіду з формування та реалізації регіональних стратегій розвитку. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2017. Вип. 2. С. 335-342.

318. Зверяков М. І., Кухарська Н. О., Клевцевич Н. А., Шараг О. С. *Стратегування регіонального розвитку: теорія, методологія, концепція: монографія*. Одеса : Атлант BOI COIU, 2019. 241 с.

319. Ковалевська А. В., Балог О. Г. Визначення місця стратегії соціально-економічного розвитку регіону серед обов'язкових компонентів стратегічного управління. *Економіка і регіон*. 2012. №5 (36).

320. Рогоза М. Є., Перебийніс В. І., Інституційне забезпечення розвитку та стратегування громад і територій. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 2 (93). С. 54-62.

321. Sachs J., Zinnes C., Eilat Y. Systemic Transformation in Transition Economies. *Discussion Papers, Harvard University for International Development*. 2000. Volume II. Benchmarking Competitiveness in Transition Economies. Cambridge.

322. Карпенко Н. М. Організаційно-управлінський механізм боротьби з корупцією як умова забезпечення економічної безпеки країни. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/12654/1/2019%282%29ANTI->

CORRUPTION%20Annotation%20%281%29.pdf. (посилання дійсне на 05.05.2023).

323. Біль М. М. Організаційно-управлінський механізм забезпечення розвитку туристичної галузі України. Державне будівництво. 2008. №1. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bil.htm. (посилання дійсне на 05.05.2023).

324. Юрченко А. Ю. Формування організаційно-економічного механізму розвитку і безпеки регіону. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/7-2016/40.pdf>. (посилання дійсне на 05.05.2023).

325. Бондар В. Ю. Сутність поняття «організаційно-економічний механізм управління зовнішньоекономічною діяльністю. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/156.pdf. (посилання дійсне на 05.05.2023).

326. Шакіна Н. А. Формування організаційно-управлінського механізму забезпечення науково-технічного та інноваційного розвитку України на основі функціонального підходу. URL: <https://economics.donntu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/14-Shakina-N..pdf>. (посилання дійсне на 05.05.2023).

327. Буркинський Б. В., Хумарова Н. І., Шевченко Н. М. Деякі аспекти державного управління природними активами в Україні. *Economic innovations*. 2020. Vol 22, Is. 1 (74). P. 8-19.

328. Andryeyeva N., Khumarova N., Nikolaychuk T. Aligning the social, environmental, and economic interests of “green growth” of the Ukrainian nature reserve fund objects. *Environmental Economic*. Том 10, Изд. 1, (Jan 2020): P. 93-104. DOI:10.21511/ee.10(1).2019.07.

329. Регіональний економічний розвиток та співробітництво в умовах реформування місцевого самоврядування.: монографія / [Буркинський Б. В. та ін.] ; за наук. ред. Буркинського Б. В. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2021. 491 с.

330. Регіональний економічний розвиток та співробітництво в умовах реформування місцевого самоврядування: монографія; за наук. ред. Буркинського Б. В.. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ», 2021. 400с.

331. Домінанти інвестиційно-інноваційної політики природокористування національної економіки: монографія / [Буркинський Б. В., Андреева Н. М. та ін.]; за наук. ред. Буркинського Б. В., Андреевої Н. М. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2021. 580 с.

332. Домінанти сталого розвитку регіонів України: монографія / [Буркинський Б. В. та ін.] ; за наук. ред. Буркинського Б. В. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2020. 620 с.

333. Романко О. П. Політика підвищення конкурентоспроможності регіону: оцінка, перспективи. *Регіональна економіка та управління*. 2019. Вип. 3 (25). С. 73-77.

334. Романко О. П. Механізми підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах реформи з децентралізації влади в Україні. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Економічні науки»*. Вип №3. С. 103-109.

335. Купінець Л. Є., Шершун О. М. Інституціональне та інформаційне забезпечення інвестиційно-інноваційної політики природокористування в контексті світового досвіду: наукова доповідь. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2020. 59 с.

336. For a Prosperious And Integrated Adriatic and Ionian Region. European Union, 2014 11 p.

337. Maritime Affairs and Fisheries. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/maritimeaffairs/links_en (посилання дійсне на 22. 04.2023)

338. Commission Staff Working Document. A Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Brussels. European Comission. 2014. 13 p.

339. Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative. Brussels. European Comission. 2015. 27 p.,

340. For a Prosperious And Integrated Adriatic and Ionian Region. European Union, 2014. 11 p.,

341. A Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Commission Staff Working Document. A Sustainable Blue Growth Agenda for the Baltic Sea Region Brussels. European Comission. 2014. 13 p.

342. Сазонець І. Л., Джусов О. А., Созанець О. М.. Міжнародна інвестиційна діяльність. Київ: Центр учбової літератури, 2006. 297 с.

343. Ринейська Л. С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971>. (посилання дійсне на 22.04.2023).

344. Williamson O. The Economic Institutions of Capitalism. New York : Free Press, 1985. 450 p.

345. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.

346. Зелена книга щодо державно-приватних партнерств та законодавства співтовариства у сфері державних контрактів та концесій від 30.04.2004. URL: old.minjust.gov.ua/file/32428.docx. (посилання дійсне на 06.04.2023).

347. ДПП як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів. Група радників з впровадження державної регіональної політики в Україні Програми «U-LEAD з Європою». 2017. URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf. (посилання дійсне на 06.04.2023).

348. Бородієнко О. В. Публічно-приватне партнерство закладів професійної освіти: практичний посібник. Київ : ІПТО НАПН України, 2020. 219 с.

349. Marshal A. Principles of Economics. URL: <http://www.library.fa.ru/files/marshall-principles.pdf>. (посилання дійсне на 06.04.2023).

350. Porter M. E. The competitive advantage of nations. Free Press, 1990. 855 p.

351. Porter M. E. On Competition. Boston: Harvard Business School Press, 1998.

352. Fernandes C. Factores de Localização das Empresas de Base Tecnológica: O Caso da Beira Interior. Dissertação de Mestrado em Gestão, Portugal : Universidade da Beira Interior, Covilhã, 2008.
353. Писаревський І. М., Войтенко К. К. Підвищення туристського потенціалу міст на основі формування туристського кластера регіону (світовий і національний досвід). *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 58–63.
354. Тищенко О. М., Петрова Н. Б. Особливості туристських кластерів як синтетичних утворень. *Проблеми економіки*. 2009. № 3. С. 24–30.
355. Черторижський В. М., Колодійчук А. В. Кластерна модель організації туристичної діяльності – чинник виходу та закріплення туристичних фірм на зовнішніх ринках. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. № 19.7. С. 75–81.
356. Кизим М. О., Хаустова В. Є. Український досвід формування та розвитку кластерних структур. *Проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 3–11.
357. Khumarova N., Krivenceva A. A. Complex Systems Approaches to Sustainable Waste Management: The Case of a Recreational and Tourist Region of Ukraine. *Economics. Ecology. Socium*. 2022. Vol. 6, Is. 1 P. 1–10.
358. Гудзь П. В. Визначення доцільності створення кластера для суб'єктів кластерної політики. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. №1(13). С. 161–165.
359. Гудзь П. В. Теоретичне обґрунтування практичної реалізації кластерної політики в регіоні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 68–74.
360. Иванов А. М. Савельева И. В., Семенов В. Ф. Туризм как компонент морского комплекса Украины. Развитие научных школ Одесского национального морского университета. Одесса: «Издательство Балтия». 2020. С. 334-353
361. Фінагіна О. В. Проблеми формування та розвитку кластерів у сучасній світовій економіці. *Сучасні теорія і практика менеджменту та бізнес-адміністрування: Збірник тез доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Черкаси, 25 травня 2022 р.). Черкаси, Черкаський державний технологічний університет, 2022. 190 с.
362. Скібська К. О., Фінагіна О. В., Журба І. О. Напрями впливу соціальних складових на процеси кластеризації. *Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: кол. монографія: у 2 т. за ред. Г. Г. Півняка; Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. Т. 1. С. 587-594.*
363. Фінагіна О. В., Журба І. О. Розвиток засад кластерної політики: регіональні та галузеві перспективи. Колективна монографія: «Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку». Київ : Кондор-Видавництво, 2015. 316 с.
364. Finagina O. V., Pankova L. I.. Potential of cluster policy in stimulating innovative development of regions. Key interests and principles of using the capacity of cluster policy. Collective monograph: «Scientific development and achievement». London, 2018. V. 1, P. 264-278.

365. Finagina O. V., Pankova L. I. Innovative cluster policy in the conditions of growing the capacity of globalization: regions of the world. *Annali d'Italia*. № 10.2020. Vol. 3. Florence, Italy, P. 28-40.

366. Finagina O., Bitiuk I., Buryak E., Zaporozhets O. Cluster policy of Ukraine: target interests of regions and development of environmental management. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 62. С. 70-80

367. Фінагіна О. В., Бойко А. І., Плаксюк О. О. Теоретичні засади кластерної економіки: питання балансування та гармонізації економічних інтересів. *Трансформаційні перетворення економічних систем: виклики сучасності*. 2017. С. 168-17.

368. Ковальчук І. Є. Проблеми та перспективи кластеризації туристичної галузі Закарпаття. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. Випуск 1(1). 2014. С. 67-71.

369. Копець Г. Р., Клімковська Я. М. Маркетингові аспекти діяльності туристичних кластерів в Україні. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Logistyka/2012_749/75.pdf. (посилання дійсне на 22.04.2023).

370. Тищенко О. М. Петрова Н. Б. Особливості туристських кластерів як синтетичних утворень. *Проблеми економіки*. 2009. № 3. С. 24-30.

371. Требух А. А., Бандура Н. Б. Туристичний кластер як форма посилення конкурентних переваг регіону. *Науковий вісник НДТУ України*. 2010. С. 265-270.

372. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13980/1/50_341-349_Vis_727_Menegment.pdf. (посилання дійсне на 22.04.2023).

373. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры. Киев : Колос, 2002. 546 с.

374. Honcharenko I., Shyshpanova N. Agricultural insurance as a condition for sustainable development of rural areas. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2022. Vol.26(1). P. 59-68.

375. Baldzhy M. Implementetion of environmental management provisions in green tourism Marketing of innovations. *Innovations in marketing. Materials of the International Scientific Internet Conference*. 2022. Bielsko-Biala P. 158-159.

376. Басюк Д. І Науково-теоретичні підходи до класифікації туристичних кластерів. URL : <http://enuftir.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4336/1/Research%20and%20theoretical%20approaches%20to%20the%20classification%20of%20tourism%20clusters.pdf/> (посилання дійсне на 22.04.2023)

377. Rosenfeld S. A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development. *European Planning Studies*. 1997. № 1, 5. P. 3-23.

378. Markusen A. Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts. *Economic Geography*. 1996. Vol 72, Issue 3. P. 293-313.

379. Bezkhlibna A., But T., Nykonenko S. Assesment of potential clustering tourism industry. Scientific Papers of the University of Pardubice. 2018. № 43. P. 17-28/
380. Овчарук В. В., Маслак О. О., Дорошкевич К. О. Конкурентоспроможність регіону в умовах кластеризації національної економіки: сутність та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2014. № 85. С. 72-81.
381. Христенко О. В., Пуліна Т. В. Оцінка передумов створення кластеру на базі металургійного комплексу регіону. *Ефективна економіка*. 2015. № 7. URL: Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
382. Гавура В.О. Алгоритм коагстеризації економічки регіону (на прикладі Волинської області). *Ефективна економіка*. 2012. № 5. <http://www.economy.nayka.com.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
383. Bergman E. M., Feser E. J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. Regional Research Institute, WVU, 1999. URL: <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/chapter3.htm>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
384. Язіна В. Економічний аналіз особливостей організації та тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства Запорізької області. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць. 2015. Том 19. № 3. С. 107–113.
385. Лисенко В. Ю., Пічкур Н. В Стратегія розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. Запоріжжя, 2013 р. 93 с.
386. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: монографія. Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. 290 с.
387. Денисенко М. П., Колос І. В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*. 2006. № 7. С.19–24.
388. Чубенко Л. М. Аналіз підходів до побудови інформаційного забезпечення URL: <http://khnu.km.ua/root/kaf/ksm/Chubenko.doc>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
389. Економічна стратегія України 2030. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
390. Писаренко Т. В., Кваша Т. К., Березняк Н. В., Прудка О. В. Інформаційне забезпечення інноваційного розвитку: світовий та вітчизняний досвід : монографія. Київ : УкрІНТЕІ, 2015. 239 с.
391. Zinchenko O., Finahina O., Buriak I., Kovalenko Y., Pankova L. Investing in the Development of Information Infrastructure for Technology Transfer Under the Conditions of a Regional Market. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2021. June 30, 3(13 (111)), P. 6–17. doi: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.235948>.
392. Фінагіна О. В., Коваленко Ю. О. Панкова Л. І. Інформаційний потенціал регіонів України: пріоритети розвитку підприємств та влади.

Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2018. № 29 (XXI). С. 49–55.

393. Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Матвієнко О. Д., Гудима Д. М. Принципи розвитку українського освітнього простору в умовах інформаційної економіки: креативні підходи та європейський досвід. *Збірник наукових праць ЧДТУ.* 2022. Вип. 65. С.16–24.

394. Гудзь М. В. Цифрові пріоритети розвитку регіону в парадигмі конкурентоспроможності. *Цифрове суспільство: фінанси, економіка, управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2020. С.185–188.

395. Фінагіна О. В., Коваленко Ю. О., Пригодюк О. М. Смарт-економіка України: майбутнє регіонів та підприємств. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку.* Серія «Економіка» Т. XX, вип. 313. 2019, С. 44-60.

396. Бень В. В., Гудзь П. В. SMART-Спеціалізація як обов'язковий елемент стратегічного планування регіонального розвитку. *Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти (частина I): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 листопада 2020 року.* Львів : Львівський науковий форум, 2020. С. 11–13.

397. Гудзь П. В. Гудзь М. В. Цифрова економіка в парадигмі відтворення. С.56-58. Друк. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України : матеріали III Між-нар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 14 квіт. 2020 р. М-во освіти і науки України, Центральнoукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивни-цький : ЦНТУ, 2020. 356 с.

398. Гудзь П. В. Гудзь М. В. Інструменти адміністрування розумних міст. *Теорія та практика менеджменту: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (13 травня 2020 р.).* Луцьк, 2020. с. 182-184.

399. Gudz P., Pankova A. Determination of SMART-profiles of united territorial communities of Zaporizhzhia region *European journal of economics and management.* 2019. Volume 5. Issue 2. P. 188-194.

400. International Institute for Management Development. URL: <https://www.imd.org/smart-city-observatory/home/>.
<https://smapse.ru/international-institute-for-management-development/>.
(посилання дійсне на 04.04.2023).

401. Smart City сегодня — это обычный город завтра. URL: http://sib.com.ua/sib-01-116-2021/smart.html?fbclid=IwAR2IBXfuWJStfEXMDXmI2FO7MJemfqW4Y0tB4LnUNHX52BKVYWoDgTLz_bVA. (посилання дійсне на 04.04.2023).

402. Міністерство цифрової трансформації України URL: <https://thedigital.gov.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).

403. Запорізька обласна військова адміністрація URL: <https://www.zoda.gov.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).

404. Миколаївська обласна військова адміністрація URL: <https://mk.gov.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
405. Херсонська обласна військова адміністрація URL: <https://khoda.gov.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
406. Одеська обласна державна адміністрація URL: <https://oda.od.gov.ua/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).
407. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. Київ. : 2017. 110 с.
408. Tadadviser. URL: <https://www.tadviser.ru/index.php>. (Smart_cities) (посилання дійсне на 04.04.2023).
409. Технічне регулювання у сфері стандартизації «розумних громад» та «розумних міст»: європейський досвід. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2338/>. (посилання дійсне на 04.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Підходи до трактування поняття «конкурентоспроможність регіону»

Підхід, автор, рік	Сутність гіпотези
1	2
Фунціональний підхід	
Й. Шумпетер	Конкурентоспроможність – динамічний процес, що прагне до нового стану, в якому саме механізм конкуренції витісняє з ринку нежиттєздатних виробників.
Л. Вальрас, В. Парето, Дж. Мілль, М. Алле, Я. Тимберген	Оптимізація міжрегіональних взаємодій виступає інструментом підвищення конкурентоспроможності регіону.
А. Маршалл (теорія промислових районів)	Конкурентні переваги виникають в результаті економії на масштабі виробництва як всередині регіону, так і при міжрегіональній взаємодії.
Ресусний підхід	
М. Портер	Регіон слугує середовищем, що створює або не створює умови для стимулювання зростання конкурентоспроможності фірм.
Ю. Фрідман, Г. Речко, Ю. Пісаров	Конкурентоспроможність регіону – це здатність використання економічного потенціалу, що мається в регіоні, динаміку зростання рівня життя населення і доходів власників капіталу.
І. Бегг, Хаггінс	Конкурентоспроможність регіону в цілому відповідає наявності умов і дозволяє фірмам конкурувати на вибраних ними ринках в межах конкурентного регіону.
М. Сторпер	Регіональна конкурентоспроможність складається з можливостей конкретного регіону для залучення і утримання фірм зі стабільною або зростаючою долею ринку в діяльності при збереженні або підвищенні рівня життя учасників цього процесу.
Діджкстра	Регіональну конкурентоспроможність можна визначити як здатність запропонувати привабливу та стійке середовище для фірм та мешканців, щоб жити та працювати.
Факторний підхід	
Б. Робертс, А. Мюррей, П. Кругман	Самоорганізація системи повинна використовувати причинно-наслідкові зв'язки факторів.
Е. Хешкер, Б. Олін	Конкурентні переваги виникають в результаті більш раціонального розподілу праці між регіонами

1	2
В. Сниска	Регіональна конкурентоспроможність – можливість використовувати фактори конкурентоспроможності для створення конкурентоспроможної позиції та підтримки її серед інших регіонів.
Л.С. Шеховцева	Конкурентоспроможність регіону – продуктивність використання регіональних ресурсів, і в першу чергу робочої сили та капіталу, порівняно з іншими регіонами, що має кінцевий результат в валовому регіональному продукті на душу населення та його динаміці.
П. Кругман	Зростання продуктивності є основним фактором конкурентоспроможності регіону.
Організація економічного співробітництва та розвитку	Конкурентоспроможність регіону - здатність компаній, галузей, регіонів, країн або наднаціональних регіонів генерувати та залишатися відкритими для міжнародної конкуренції відносно високий коефіцієнт рівня доходів та зайнятості на стійкій основі.
А. Балкіт, М. Тваронавіцин	Конкурентоспроможність регіону - стійке зростання стандартів життя нації або регіону та низький рівень вимушеного безробіття.
А. Маркусен	Конкуренція регіонів – можливість залучати інвестиції та талановиту робочу силу з метою підтримувати привабливість як для праці, так і для капіталу,
Балансовий підхід	
Р. Шніпер	Конкурентоспроможність регіону в основному визначається спроможністю регіональної влади підтримувати баланс різноманітних регіональних інтересів (соціально-політичних, економічних, міжгалузевих, культурно-побутових)
А. Леш	Побудова моделей просторової економічної рівноваги дозволяє виокремити ринкові ареали, розміри яких залежать від ступеню конкурентоспроможності продажів певних продуктів.
Л. Мізес	Ринкова конкуренція – автоматичний динамічний процес, а не конкретна структура ринку. Тенденція до ринкової рівноваги є результатом підприємницької діяльності. Підприємство виграє або програє в конкуренції в залежності від сили своїх можливостей та ступені відповідності пропозиції потребам ринку.
Інноваційний підхід	
Т. Хегерstrand	Конкурентні переваги в регіоні формуються завдяки розвитку інновацій з урахуванням специфіки інноваційних процесів та процесів розповсюдження інновацій (дифузія інновацій).

Продовження табл. А.1

1	2
Ф. Перру	Необхідність зростання локалізації вимагає пошуку джерел зростання вартості і процесів кооперації для створення умов для розробки і застосування нових наукоємних продуктів, удосконалення технологій, способів виробництва, маркетингу та інших видів удосконалення економічного управління регіональними кластерами і регіональним розвитком.
Д. Мейя, Н. Гросжан	Концентрація територіальних виробничих систем сприяє виокремленню промислових районів, які базуються на використанні місцевих науково-технічних ресурсів, в яких внутрішньою причиною розвитку є інноваційне середовище
Інституційний підхід	
Фрідріх, М. Вебер, Дж. Бучанан	Окрім економічних факторів конкурентоспроможність регіону формується під впливом суспільних інститутів, таких як державні органи, профспілки, фінансові заклади, соціально-політичні організації, власність та організаційні структури та ментальні звички та норми поведінки
І. Ленгуель	Регіони та міста конкурують за рахунок створення бізнес-середовища, що сприяє збільшенню продуктивності та концентрує регіональні інститути : спеціалізовані інститути освіти, ефективна спеціальна інфраструктура, інформаційні послуги, що сприяють інноваційній діяльності, розробка наукових досліджень супутніх профілю кластерів
Ринковий підхід	
Дж. Блек, Н. Гашимзейд, Г. Майлз	Конкурентоспроможність регіону – здатність конкурувати на ринках товарів та послуг на основі поєднання ціни та якості.

Джерело: розроблено автором

Додаток Б

Таблиця Б.1

Переваги та недоліки методів, що можуть бути використані для оцінювання конкурентоспроможності приморських регіонів

Методи оцінювання конкурентоспроможності регіону		Переваги	Недоліки
Група	Метод		
1	2	3	4
Експертних оцінок	Інтерв'ю, бальний метод колективних експертних оцінок	Не потребує великою кількості статистичної інформації; дешевизна	Суб'єктивність експертів, наявність досвіду у них; складність отримання експертних оцінок в часі
	Метод рангів	Простота здійснення; не вимагає спеціального навчання експерта	Неможливість упорядкування об'єктів, кількість яких більша за 10-15 одиниць
	Метод попарних порівнянь	Більш простий, ніж метод ранжування	Не віддзеркалює повної картини та потребує проведення ранжування
Статистичні	Кластерний	дозволяє робити розбивку об'єктів відразу за цілим набором ознак; не накладає обмеження на данні	Склад та кількість кластерів залежить від вибраних критеріїв розбивки, теоретичного підґрунтя проблеми
	Факторний	Дозволяє виявити зв'язки між окремими факторами, згрупувати їх, оцінити значимість	Результати аналізу потребують тлумачення та знання процесу, що досліджується; складність обрання показників (між ними повинен бути математичний зв'язок) для обрахування
	Індексний	Дозволяє зробити порівняльну характеристику конкурентоспроможності регіонів; з'ясувати її зміну під впливом зміни пов'язаних з нею простих явищ	Не враховує усі показники за критеріями конкурентоспроможності
	Експрес-аналіз	Мінімальні витрати матеріальних та фінансових ресурсів, часу	Використання простих методик аналізу

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Методи стратегічного планування	SWOT	ефективний, доступний, дешевий засіб оцінки стану конкурентоспроможності та управління нею. Систематизує проблемні ситуації; дає краще розуміти структуру ресурсів, на які слід опиратися в стратегії підвищення	існує ризик як недооцінки, так і переоцінки деяких факторів, що, своєю чергою, призводить до труднощів при реалізації стратегії; суб'єктивність вибору та ранжування факторів.
	PEST	глибоке розуміння та більш ефективне довгострокове стратегічне планування факторів зовнішнього середовища;	Змінність та перевірка точності та достовірності факторів. Слід використовувати в поєднанні зі SWOT-аналізом
Економіко-математичні методи	Кореляційно-регресивний аналіз, математичне програмування, матричні методи та моделі	встановлює характер і тісноту зв'язку між досліджуваними явищами; визначає і кількісно вимірює ступінь впливу окремих факторів і їх комплексу на рівень конкурентоспроможності; розраховує кількісні зміни рівня конкурентоспроможності при прогнозуванні її показників і надає об'єктивну оцінку.	кореляцію можна виявити, лише досліджуючи достатньо велику сукупність спостережень; зв'язок між ознаками і властивостями не є результатом марематичних розрахунків, а лежить в природі самої конкурентоспроможності; за допомогою методів економіко-математичних методів можна лише виразити об'єктивно існуючі закономірності економічних процесів
методи нечіткої логіки та штучного інтелекту	Нейромережеве моделювання	Математично обґрунтовано розв'язує задачі, для яких відсутня повноцінна статистика, або коли серед інформативних факторів є лише якісні показники, забезпечуючи можливість адаптації економіко-математичних моделей до мінливих умов економіки та прогнозування	Необхідність спеціалізованого програмного інструментарію та навчання роботі в цих програмах; складність змістовної інтерпретації даних

Джерело: розроблено автором

Додаток В

Таблиця В.1

Аналіз зарубіжної практики оцінювання конкурентоспроможності

Засновник	Найменування індексу	Критерії та показники	Особливості
1	2	3	4
Світовий економічний форум (World Economic Forum)	Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global competitiveness index)	Система показників (119 од.), що поєднані у 12 груп: інституції, інфраструктура, освіта, ефективність товарного та фінансового ринків, а також ринку праці, рівень розвитку бізнесу, інвестиції та ін.	Певною мірою суб'єктивний показник, що обумовлено застосуванням експертних методів оцінки для визначення переважної більшості показників
Європейський союз	Індекс регіональної конкурентоспроможності (Regional Competitiveness Index)	Показники макроекономічного розвитку, ринку праці, демографічні показники та показники рівня освіти	Широке застосування експертних методів оцінювання
Роберт Хаггінсом	Європейський індекс конкурентоспроможності (European Competitiveness Index)	36 показників, що утворюють групи: креативність, економічна діяльність, інфраструктура та доступність (населених пунктів), знання та зайнятість населення, освіта	Індекс ЕСІ досить повно враховує такі фактори як зайнятість населення та фінансування наукових досліджень, але не враховує такі з них, які можна оцінити лише на основі застосування експертних методів.
Інститут розвитку управління (Institute for Management Development)	Індекс конкурентоспроможності	Показники (331 од.) об'єднані у 4 великі групи: економічна діяльність, ефективність держави, ефективність бізнесу та інфраструктура.	Використання значного масиву статистичних даних
Велика Британія	Британський індекс конкурентоспроможності регіонів (UK Regional competitiveness index)	15 індикаторів конкурентоспроможності поділяються на вихідні (output factors), вхідні (input factors) та фактори зовнішнього оточення (outcome factors).	

Продовження табл. В.1

1	2	3	4
Фінляндія	Фінський показник конкурентоспроможності	Розрахунок 16 показників які поєднуються групи : людський капітал; інновації; агломерація фірм та економічна діяльність; доступність.	
Хорватія	Хорватський регіональний індекс конкурентоспроможності (The regional competitiveness index of Croatia)	135 показників, поєднані у 8 підгруп, які у свою чергу утворюють дві групи: 1. Бізнес-оточення: а) демографія здоров'я та культура; б) освіта; в) базова інфраструктура та публічний сектор (економіки), г) бізнес інфраструктура. 2. Бізнес сектор: а) інвестиції та тенденції розвитку антрепренерства; б) рівень розвитку антрепренерства в) рівень розвитку економіки г) тенденції розвитку економіки	визначається на основі результатів опитування представників бізнесу, суб'єктивність отриманих результатів та недостатня обґрунтованість вагових коефіцієнтів

Джерело: узагальнено автором на основі [148].

Додаток Г

Таблиця Г.1

**Використання спеціальних методів для оцінювання
конкурентоспроможності приморського регіону**

Метод оцінювання	Вирішення завдання оцінювання конкурентоспроможності	Елемент оцінювання конкурентоспроможності приморського регіону
1	2	3
Експрес-аналіз (статистичний)	Оцінювання соціально-економічних показників конкурентоспроможності приморських регіонів	Територія: дані стосовно природно-заповідного фонду (ПЗФ), викидів забруднюючих речовин, капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів. Бізнес-процеси: дані стосовно добування водних біоресурсів, вилову риби, розвитку туризму, функціонування морського транспорту. Людський капітал: дані стосовно тривалості життя, міграційних процесів, стану безробіття, кількості ЗВО та у них здобувачів
Індексний (статистичний)	Оцінювання параметрів соціально-економічних індикаторів в розрізі елементів конкурентоспроможності	Територія: дані стосовно ВРП, Щільність суб'єктів господарювання, індексу с/г та промислової продукції, Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища та ПЗФ Бізнес-процеси: дані стосовно інвестиційної, інноваційної діяльності, діджиталізації, розвитку туризму, транспортної інфраструктури та добування водних біоресурсів. Людський капітал: дані стосовно економічної активності населення, інноваційної діяльності персоналу, дошкільного розвитку дітей, очікуваної тривалості життя Адміністрування: дані стосовно використання бюджету, виконаних листів, прийнятих нормативно-правових актів тощо

Продовження табл. Г.1

	2	3
Опитування	Соціологічне дослідження ставлення людей для виявлення закономірностей	Людський капітал: дані стосовно ставлення людей до проживання в регіоні, питань факторів набуття конкурентоспроможності, причин міграційних процесів
Факторний (економіко-математичний)	Виявлення зв'язків між окремими факторами конкурентоспроможності, оцінювання їх значущості	Використання даних індексного методу дозволило виявити групи елементів з тісним зв'язком, індивідуальні для кожного приморського регіону. При обранні груп виходили з твердження про розрахункове виявлення змінних та факторів, які корелюють з затвердженою Стратегією регіонального розвитку кожного приморського регіону за напрямом «підвищення конкурентоспроможності».

Джерело: розроблено автором

Додаток Д

Таблиця Д.1

Структура КІ на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронної діяльності приморських регіонів, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6	7
Запорізька область						
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	62,26	81,01	53,84	47,73	67,74	54,53
Очищення зворотних вод	18,22	9,56	9,71	21,14	12,2	9,67
Поводження з відходами	11,68	5,89	7,91	6,02	4,42	11,93
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	7,29	3,35	26,82	23,94	13,32	21,02
Збереження біорізноманіття і середовища існування	0,45	0,09	0,42	0,92	1,17	2,79
Інші напрями природоохоронної діяльності	0,15	0,1	1,37	0,24	1,15	0,11
Миколаївська область						
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	37,02	27,79	29,68	12,63	9,95	39,78
Очищення зворотних вод	5,5	16,21	30,65	45,71	45,56	16,51
Поводження з відходами	51,98	56,56	37,27	39,84	43,21	43,26
Захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	–	–	0,04	0,07	0,01	0,03
Збереження біорізноманіття і середовища існування	5,5	4,44	2,37	1,07	1,27	0,35
Інші напрями природоохоронної діяльності	–	–	–	0,67	–	0,08
Херсонська область						
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	42,13	2,82	12,0	1,23	0,66	1,04
Очищення зворотних вод	44,43	83,49	62,77	82,04	63,42	56,0
Поводження з відходами	2,83	0,32	5,1	8,72	6,2	10,7
Захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	7,25	1,45	3,78	0,27	11,87	0,33
Збереження біорізноманіття і середовища існування	1,84	9,5	13,53	7,68	17,49	26,6
Інші напрями природоохоронної діяльності	1,52	4,84	2,83	0,12	0,37	5,32
Одеська область						
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	40,42	68,1	13,89	22,52	37,62	56,12
Очищення зворотних вод	17,83	17,94	9,68	20,06	49,17	16,79

Продовження табл. Д.1.

1	2	3	4	5	6	7
Поводження з відходами	7,53	9,35	3,6	12,31	7,03	7,49
Захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	31,05	2,9	1,26	10,12	0,78	19,31
Збереження біорізноманіття і середовища існування	0,79	–	–	–	–	
Інші напрями природоохоронної діяльності	0,43	1,7	–	–	2,31	0,28
Донецька область						
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	74,43	69,38	67,53	85,1	92,34	91,26
Очищення зворотних вод	9,72	12,59	11,93	8,0	4,03	5,55
Поводження з відходами	9,43	16,0	17,09	5,56	2,64	2,27
Захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	5,94	1,84	3,44	1,27	0,61	0,79
Збереження біорізноманіття і середовища існування	0,14	–	–	0,07	0,16	0,02
Інші напрями природоохоронної діяльності	0,35	0,19	0,004	0,01	0,07	0,11

Джерело: розраховано автором за даними [196]

Досягнення конкурентоспроможності складових за елементом «територія» приморських регіонів

Позитивні риси, досягнення	Стимули, мотиватори	Проблемні питання
1	2	3
Запорізька область		
Просторовий розвиток та територіальна інтеграція. Розроблення містобудівної документації на регіональному та місцевому рівнях	У 2018 р. затверджено 16 генеральних планів населених пунктів, 16 планів зонування територій та 30 детальних планів територій У 2019 р. затверджено 36 генеральних планів населених пунктів, 35 планів зонування територій та 25 детальних планів територій	Брак коштів у місцевих бюджетах. Очікування фінансування проектів за рахунок субвенцій з державного бюджету на розвиток інфраструктури об'єднаних територіальних громад
Створення умов для зменшення обсягів утворення відходів та збільшення обсягу їх переробки та повторного використання на регіональному рівні	Розробка та затвердження Регіонального плану управління відходами	Створено робочу групу, триває робота з проекту Технічного завдання
Визначення завдань щодо формування, збереження та невиснажливого використання екомережі, формування просторового розширення її елементів та об'єктів ПЗФ	Затверджені місцеві схеми формування екомережі Великобілозерського, Веселівського, Михайлівського та Розівського районів. Оголошено гідрологічним заказником загальнодержавного значення «Приморський», акваторію Азовського моря загальною площею 13,1 тис га, що прилягає до адміністративних меж Приморського району	Відсутні
Одеська область		
Реконструкція та будівництво автомобільних доріг місцевого значення	Покращення інфраструктури. Капітальний ремонт доріг	Виконання робіт в межах фінансування, відсутні

Продовження табл. Е.1

1	2	3
Реставрація пам'яток історичної та культурної спадщини	Реконструкція меморіалів. Капітальний ремонт території соборів, парків, театрів. Покращення інфраструктури.	Відсутні
Реалізація екологічних заходів щодо навколишнього природного середовища. Інженерний захист прибережних територій від негативних екзогенних геологічних процесів	Розчистка балки та захист від підтоплення частини території с. Василівка. Велікомасштабний інфраструктурний проект «Чиста Ріка» у рамках Спільної операційної програми "Румунія-Україна 2014-2020 роки". Розчистка русла Алкалія існуючої колекторно-дренажної мережі та облаштування дренажної насосної станції в с. Карналіївка Білгород-Дністровського району. Будівництво кар'єру, огорожі, доріг з твердим покриття по периметру кар'єру в с. Багате	Тривають роботи над проектом, відсутні
Підвищення рівня забезпеченості актуалізованою містобудівною документацією, розробленою на оновленій топографо-геодезичній основ	Виготовлено плани	Деякі територіальні одиниці не охоплені планування через брак коштів
Збереження причорноморських лиманів: Куяльницького, Тилігульського, Хаджибейського, Будацького	Створення сприятливого гідро екологічного режиму Будацького лиману	Тривають роботи, відсутні
Модернізація системи водовідведення для створення умов екологічної безпеки життя населення	Забезпечення питною водою мешканців сільського населення. Реконструкція першої черги очисних споруд "Південні" та напірного колектору у дві нитки від ГКНС до очисних споруд у м. Подільськ, Одеської області	Відсутні

1	2	3
Миколаївська область		
Ремонт автомагістралей та доріг	Більшість доріг загального користування у незадовільному стані.	Показник цільності автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення порівняно з попереднім роком залишився незмінним
Збільшення питомої ваги утилізованих відходів	Пілотні проекти щодо будівництва комплексу із сортування ТПВ, полігону ТПВ з цехом сміттесортування, впровадження новітньої технології сміттесортування, що потребує державного фінансування	В населених пунктах регіону відсутні технології сміттєпереробки та сміттєсортування
Збільшення площі природно-заповідного фонду	Розроблені проекти землеустрою з організації та встановлення меж 4 об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.	Тривають роботи, відсутні
Херсонська область		
Розроблення (оновлення) містобудівної документації населених пунктів області, впровадження містобудівного кадастру на території області	Розроблені (оновлені) ГП Створення геоінформаційних систем містобудівного кадастру	В процесі оновлення та створення геоінформаційних систем містобудівного кадастру

Продовження табл. Е.1

1	2	3
Впровадження пілотного проекту комплексної забудови 4-Б Таврійського мікрорайону міста Херсона, з характерними соціо-полісу і соціо-технополісу (житлового мікрорайону, у першу чергу для осіб з інвалідністю та учасників АТО)	Учасникам АТО виділено 251 земельну ділянку. За кошти міського бюджету розроблено проект та розпочато роботи з будівництва інженерних мереж та споруд (водопостачання та водовідведення).	Робота у цьому напрямку продовжується. Необхідно вирішити питання щодо виділення коштів з бюджету міста Херсона на розробку проекту енергозабезпечення для проведення мереж електропостачання на зазначених земельних ділянках. Необхідно прискорення темпів будівництва
Підтримка індивідуального житлового будівництва на селі та поліпшення житлових умов сільського населення	На реалізацію проекту спрямовано понад 25 млн грн бюджетних коштів, залучено близько 7 млн грн власних коштів населення. Поліпшено житлово-побутові умови 331 сім'ї, 38 родин отримали пільгові кредити на газифікацію та водопостачання	Показники виконано у повному запланованому обсязі
Проведення обласного конкурсу проектів розвитку територіальних громад сіл, селищ, міст Херсонської області	Виконання робіт по проекту Каланчацької ОТГ «Спорт – здоров'я молоді» продовжиться у 2019 році	Відсутні
Розбудова дорожньої інфраструктури. Реконструкція, ремонт та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення	Проект реалізується відповідно до плану	Виконання робіт продовжується
Інвентаризація територій та об'єктів природно-заповідного фонду області	Проведення інвентаризації не менш як 70% об'єктів природно-заповідного фонду області	В процесі виконання

1	2	3
Створення умов для ефективного землекористування на основі інноваційних технологій зрошення	-	Всього по області станом на 10.01.2019 року полито сільгоспкультур на площі 309 тис. га, що на 8,6 тис. га більше 2017 року. Виконано 2172,3 тис. гектаро-поливів (у 2017 році – 2038,3 тис. га). Кратність поливів склала 7,0 разів (у 2017 році – 6,8). Сільгосптоваровиробниками області за 2018 рік вкладено 224819,477 тис. грн власних коштів, у т.ч. придбано 84 од. дощувальної техніки на суму 124456 тис. грн
Забезпечення скорочення підтоплення на території області	Сформовано пропозиції щодо формування переліку природоохоронних заходів по Херсонській області на 2018 р., які погоджено з Головним управлінням Державної служби з надзвичайних ситуацій України у Херсонській області, схвалено обласною державною адміністрацією та надано на розгляд до Держводагентства України	Виконання робіт продовжується
Забезпечення населення якісною питною водою в необхідних обсягах та відповідно до встановлених нормативів	-	Проект знаходиться у стадії виконання

Джерело: складено автором

**Діагностика досягнення конкурентоспроможності складових за елементом
«бізнес-процеси» приморських регіонів**

Позитивні риси, досягнення	Стимули, мотиватори	Проблемні питання
1	2	3
Запорізька область		
Комплексна програма розвитку малого і середнього підприємництва	Переможцям конкурсу з відбору бізнес-планів виділено 500 тис. грн. на платній зворотній основі та 100 тис грн. на безповоротній основі; На конкурсній основі 8 підприємств отримали компенсацію витрат, пов'язаних із здійсненням маркетингових заходів на зовнішньому ринку; Забезпечення проведення битви стартапів «Young business generation» фінансова підтримка переможців конкурсу бізнес-планів серед учасників бізнес-інкубаторів; Проведення масштабного фестивалю бізнес-ідей «StartUp Fest-2019»	Відсутні
Впровадження системи стратегічного планування регіонального розвитку на засадах старт-спеціалізації	Розробка пропозицій до проекту Методики для Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Затверджена Стратегія регіонального розвитку до 2027 року на засадах смарт-спеціалізації	Зауваження від міністерства не надходили
Сприяння запровадженню механізмів державної допомоги суб'єктам господарювання. Розроблення та координація регіональних програм розвитку промисловості з використанням механізмів державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку регіону на засадах смарт-спеціалізації	Опрацювання законодавчих актів щодо використання механізмів державної підтримки пріоритетних напрямів розвитку регіону на засадах смарт-спеціалізації та державної підтримки суб'єктів господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність та подання їх до Мінекономіки	Зауваження від міністерства не надходили

1	2	3
Одеська область		
Підвищення енергоефективності об'єктів, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів, зокрема шляхом зменшення питомих втрат у теплових, електричних та водопровідних мережах	Капітальний ремонт Петрівської ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 Іванівської районної ради Іванівського району, Одеської області та інших дошкільних навчальних закладів	Покращення умов навчання для дітей
Створення інформаційно-фінансового центру сприяння розвитку агропромислового комплексу Одеського регіону	-	Проект не пройшов конкурсний відбір секторальної бюджетної підтримки Європейського Союзу
Підвищення конкурентоспроможності сільських периферійних громад півдня Одеської області шляхом диверсифікації їх економіки та впровадження нових підходів в господарській діяльності	Впровадження ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур, створення сучасної селекційної бази	Розпочато розробку правових та фінансових документів, що підтверджують факт і вартість робіт зі створення експериментально-виробничого поля лаванди в Тарутинському районі
Створення та просування на вітчизняний і світовий туристичний ринок комплексного туристичного продукту міста Білгород-Дністровський Одеської області	Розширення номенклатури туристично-рекреаційних послуг (розвиток та підтримка круїзного, морського, річкового, вітрильного, лікувально-оздоровчого, ділового, культурного, історично-пізнавального, спортивного та розважального, екологічного та сільського видів туризму)	Проект знаходиться на стадії реалізації, що не впливає на досягнення очікуваних результатів за проектом
Розміщення на території району переробного підприємства для виготовлення альтернативних видів палива (пелетів) з хворосту, тирси, соломи, відходів сільськогосподарського виробництва	Планується залучення коштів інвесторів	Вільні земельні ділянки для розміщення на території району переробного підприємств є в наявності, відсутність зацікавлених інвесторів

1	2	3
Створення Інформаційно-туристичного музейного центру Придніпров'я	Розроблено проектно-кошторисну документацію на капітальний ремонт будівлі під розміщення візит-екоцентру, розташованого за адресою: Одеська обл., м. Вилкове, вул. Різдва, 14	Проекти подавались на конкурс проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватись за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС, але не пройшли конкурсний відбір. Реалізація проектів розпочалась за рахунок коштів обласного бюджету.
Миколаївська область		
Зниження безробіття Сприяння розвитку механізмів і видів державної допомоги суб'єктам господарювання	Заходи щодо працевлаштування незайнятого населення за сприяння служби зайнятості Надання одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності безробітним.	Продовжується робота за даним и моніторингу захід перевиконаний на 13,3%
Часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва для реалізації проектів з обласного бюджету	3 етапи конкурсного відбору за програмою. 3 обласного бюджету виділено 4млн грн. для компенсації 44 підприємцям. Створено 107 нових робочих місць	Наявність тіньового ринку праці зумовлює скорочення податкових надходжень
Підготовка пропозицій щодо пріоритетів траскордонного співробітництва області із сусідніми державами	-	Не надходило доручень
Заміна (модернізація) обладнання та впровадження сучасних технологій виробництва енергії"	Реконструкція електромереж (заміна мереж) м. Арциз з переводом багатоквартирних будинків на електроопалення	Виконано в повному об'ємі

1	2	3
Стимулювання збільшення виробництва обсягів промислової продукції	Будівництво цеху з виробництва паливних піллетів в м. Арциз Розміщення лінії з сортування та переробки сміття	В процесі виконання
Створення сучасних спеціалізованих високотехнологічних перевантажувальних терміналів, збільшення потужностей морських портів. Забезпечення перевантаження зростаючих обсягів навалювальних вантажів (вугілля), пропускна спроможність : 24 000 тис.т/рік – експорт 10 000 тис. т/рік – імпорт	Відкриття новозбудованої станції вивантаження вагонів зернового терміналу. Будівництво комплексу універсальних складів напального зберігання. Будівництво залізничного вагового комплексу на нижньому майданчику ВРР-2	Не завершено, в процесі
Херсонська область		
Фінансова підтримка суб'єктів малого та середнього бізнесу	Рішенням сесії обласної ради від 16 березня 2018 року № 751 затверджена Програма фінансово-кредитної підтримки малого та середнього підприємництва Херсонської області на 2018-2020 роки.	В процесі розробки Порядок виконання коштів обласного бюджету з метою часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами, що надаються суб'єктам малого та середнього підприємництва
Підвищення ефективності розбудови маркетингового ланцюга дрібних та середніх виробників сільськогосподарської продукції	Станом на 31 грудня 2018 року в області було зареєстровано 62 с/г обслуговуючих кооператива. Протягом 2018 року в області створено 5 с/г обслуговуючих кооперативів в Чаплиському, Голопристанському, Нижньосірогозькому, Каланчацькому та Скадовському районах	

1	2	3
Сприяння подальшій популяризації та просуванню якісної харчової продукції місцевих товаровиробників на внутрішній та зовнішній ринки Херсонської області	Розроблено проект макету бренду «Купуй Херсонське»; заходи щодо підтримки місцевих товаровиробників; на офіційному веб-сайті ОДА розміщується інформація про підприємства харчової та переробної промисловості області, асортимент продукції, що виробляється тощо. Продовжується залучення інвестицій, коштів на оновлення та модернізацію матеріально-технічної бази підприємств харчової промисловості. Організовується участь місцевих товаровиробників у міжнародних виставках продуктів харчування та харчових технологій. Врегульовано питання щодо вступу до Європейської мережі кулінарної спадщини	Зниження обсягів виробництва пов'язано з наявністю значних залишків готової продукції, присутністю на ринку області виробників з інших областей та падінням купівельної спроможності населення.
Джерело: проаналізовано автором		

**Діагностика досягнення конкурентоспроможності складових за
елементом «Людський капітал» приморських регіонів**

Позитивні риси, досягнення	Стимули, мотиватори
1	2
Запорізька область	
Розвиток комплексної системи національно-патріотичного виховання дітей та молоді	Затвердження обласної цільової програми національно-патріотичного виховання молоді на 2017-2021 роки
Обласна програма соціальної підтримки ветеранів війни, праці, дітей війни, осіб з інвалідністю тощо	Затверджені проекти рішень обласної ради про внесення змін та доповнень до обласних програм соціальної підтримки. Виділені кошти з обласного бюджету
Створення умов для активізації співпраці між суб'єктами підприємництва та закладами професійно-технічної освіти і закладами вищої освіти	У 2019 році створено 2 навчально-практичні центри «Запорізький політехнічний центр професійно-технічної освіти» та «запорізьке вище професійне училище «моторобудівник». За регіональним замовленням підготовлено 4,6тис молодих спеціалістів
Одеська область	
Розвиток мережі дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності. Капітальний ремонт ігрових майданчиків	Виділені кошти
Розбудова у сільській місцевості об'єктів культури	Забезпечення умов для здорового та культурного розвитку населення. Виділені кошти
Покращення умов навчання для дітей.	Придбання комплектів меблів для НУШ (1 класів), дидактичних матеріалів для НУШ, технічного та комп'ютерного обладнання НУШ, мультимедійних дошок
Надання всебічної підтримки сім'ям, посилення уваги суспільства до проблем багатодітних і малозабезпечених сімей, створення умов для їх всебічного розвитку	Придбання житла дітям-сиротам Баранівської сільської ради
Впровадження і реалізація нових освітніх проектів (електронні підручники, дистанційні форми навчання) та сучасних інформаційних, комунікаційних технологій та засобів навчання	Покращено умови навчання учнів в загальноосвітніх навчальних закладах

Продовження табл. Е.3

1	2
Підвищення рівня забезпеченості медичними послугами (розвиток та удосконалення мережі закладів охорони здоров'я, особливо, у сільській місцевості)	Капітальний ремонт лікарень та гуртожитків працівників лікарень Підвищення рівня забезпеченості медичними послугами
Миколаївська область	
Розвиток системи надання соціальних послуг, підтримка благодійних організацій, послуги з надання допомоги учасникам АТО для організації підприємницької діяльності, розвиток мережі системи надання соціальних послуг, впровадження інноваційних послуг	Затвердження міської програми «Соціальний захист». Виділено 600 тис грн.. Благодійною. Організацією «миколаївський центр соціальної реабілітації» надано послуги 105 особам. Надана одноразова безповоротна допомога на відкриття власної справи у сумі 50 тис грн. 20 фізичним особам-підприємцям. Надана соц. Допомога 66 тис ос
Херсонська область	
Виконання програм забезпечення молоді житлом, будівництва (придбання) доступного житла, здешевлення вартості іпотечних кредитів і впровадження новітніх кредитно-фінансових механізмів	Стан виконання – 81,87% від програмного показника. Триває будівництво житлових будинків № 34/4 та 34/3 (забудовник ТОВ «Молодіжний житловий комплекс м. Херсон») Ступінь будівельної готовності – 58,4% та 23,5% відповідно В 2018 році з запланованих 333 осіб допомогу надано 137 особам
Створення центру високоспеціалізованої медичної реабілітації на базі КЗ «Обласна лікарня відновного лікування» Херсонської обласної ради	Придбано високоспеціалізоване обладнання та технічно переоснащено будівлі. Надання медичної, фізичної, соціально-психологічної допомоги учасникам АТО і членам їх сімей
Якісна високоспеціалізована медична допомога дитячому населенню	Придбано медичне обладнання – апарат штучної вентиляції легень, ультразвуковий портативний сканер, апарат гемодіалізний, мікро-планшетний промивач, дизель-генератор (2 од.), автоматична біопсійна система

1	2
Матеріально-технічне оснащення медичним обладнанням новому-дови комунального закладу Херсонської обласної ради «Херсонський обласний онкологічний диспансер»	Охоплення онкологічними профілактичними оглядами населення Херсонської області старше 40-річного віку. Охоплення спеціалізованим лікуванням первинних онкологічних хворих
Створення умов для формування здорового населення в територіальних громадах області	Формування госпітальних округів. Зниження витрат бюджету на енергоносії на 5% та покращення умов перебування відвідувачів і персоналу в закладах охорони здоров'я. Впровадження інтегрованої моделі медичної допомоги населенню. Поліпшення матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я підвищення якості та доступності надання медичної допомоги населенню області
Створення обласного перинатального центру на базі Херсонської обласної клінічної лікарні	Розроблено проектно-кошторисну документацію щодо створення перинатального центру на базі пологового будинку Херсонської обласної клінічної лікарні, яка на даний час потребує коригування
Будівництво сільських лікарських амбулаторій	Відповідно до наказів Мінрегіону від 18.12.2018 № 354 та № 355 області виділено 136921 тис. грн на першочергове будівництво 26 лікарських амбулаторій
Охоплення заняттями фізичною культурою та масовим спортом в усіх районах, містах обласного значення, підвищення рівня охоплення населення руховою активністю	Будівництво спортивного майданчика зі штучним покриттям в 6 ОТГ, реконструкція 6 майданчиків для зайняття спортом
Підтримка мережі дошкільної освіти	Проведення будівельних робіт за рахунок інвестиційних коштів об'єктів закладів дошкільної освіти щороку Відкриття додаткових груп у закладах дошкільної освіти

Джерело: проаналізовано автором

Таблиця Е.4

**Діагностика досягнення конкурентоспроможності складових за
елементом «Адміністрування» приморських регіонів**

Позитивні риси, досягнення	Стимули, мотиватори
1	2
Запорізька область	
Визначення цілей державної регіональної політики та основних завдань центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування на 2021-2027 роки	Опрацьовані пропозиції та подані Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ
Удосконалення порядку проведення моніторингу показників розвитку АТО	Опрацьовано та подано до Мінрегіону пропозиції проекту нормативно-правового акту щодо порядку проведення моніторингу АТО для визначення територій, що потребують здійснення заходів стимулювання їх розвитку
Удосконалення механізму фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів ДФРР, підвищення ефективності відбору та оцінки програм і проектів регіонального розвитку	Облдержадміністрацією подані до Мінрегіону пропозиції про внесення змін до ст 57 Бюджетного кодексу України
Розроблення та впровадження навчальних програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб з питань державного управління регіональним розвитком	У 2018 р. розроблено 91 навчальна програма проти 60 запланованих. У 2019 р. розроблено та реалізовано 124 навчальні програми проти 75 запланованих
Удосконалення правових засад створення та функціонування агенцій регіонального розвитку	Опрацьовані пропозиції та подані Міністерству регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ. До Мінекономіки України пропозиції про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» щодо можливості часткового фінансування агенцій регіонального розвитку за рахунок бюджетних коштів
Миколаївська область	
Удосконалення порядку моніторингу показників розвитку АТО, удосконалення переліку показників для проведення моніторингу	

1	2
Удосконалення механізму фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів ДФРР, підвищення ефективності відбору та оцінки проектів та програм регіонального розвитку	Повністю реалізовано 5 проектів, 2 перехідних проекти. Надано пропозиції та обґрунтовано зміни до нормативних активів щодо механізму фінансування регіонального розвитку
Розробка та впровадження навчальних програм підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування з питань державного управління регіональним розвитком	Проведено 12 семінарів та навчальні програми підвищення кваліфікації державних службовців
Херсонська область	
Розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП)	Всього станом на 01.01.19 р року в області створено та діють 24 ЦНАПи. Розпорядженням голови ОДА утворено 3 робочі групи з питань розвитку. Постановою КМУ від 04.07.18 р. № 584 було виділено 105,98 млн грн для будівництва тимчасових контрольних пунктів в'їзду/виїзду на територію України «Каланчак» і «Чонгар». Реконструкція та капітальний ремонт, переоснащення ЦНАПів на суму 1165,1 тис грн
Створення Агенції регіонального розвитку (АРР) Херсонської області	Проведено орг. заходи щодо створення установи «АРР Херсонської області». Підписано договори про співпрацю у сфері регіонального розвитку між чотирма громадськими об'єднаннями та двома внз області. Опрацьовано Положення про установу «АРР Херсонської області» для подальшого затвердження

Джерело: проаналізовано автором

Таблиця Е.5

Результати діяльності Агенцій регіонального розвитку (АРР) у 2020 році

Дата заснування та засновники	Результати діяльності
1	2
Запорізька область	
14.09.2016 – Запорізька обласна державна адміністрація; Запорізька обласна рада; Місцева асоціація органів місцевого самоврядування «Регіональний центр розвитку спроможних територіальних громад Запорізької області	Реалізація Проєкту «Ecotour NET» програми прикордонного співробітництва «Black Sea CBC» (розвиток внутрішнього та міжнародного туризму, розвиток екотуризму у регіоні Чорного моря, збереження природи, покращення рівня життя населення, популяризація комфортного та безпечного вело туризму) Заплановане відкриття 2 веломаршрутів, що охоплюють туристичні об'єкти Запорізької області: дводенного (160 км) та одnodенного (30 км). Веломаршрути будуть оснащені інформаційними вказівниками, велопарковками, дерев'яними вуличними меблями, біотуалетами, велосипедами та велообладнанням. За звітний період проведена екологічна експертиза запропонованих маршрутів, заплановані місця відпочинку, визначена необхідна інфраструктура та локації інформаційних вказівників. Витрати проєкту перевірено аудиторською компанією. Реалізація проєкту «Відкрита енергія – шлях в майбутнє» програми USAID Проєкт енергетичної безпеки (ESP). Розроблено концепцію проєкту зі створення Програми з набором інструментів, в який увійдуть систематизовані, адаптовані технології та практичні кейси з організації доступного інформаційного простору з питань енергоефективності, що призведе до створення попиту та придбання нових знань в енергетичному секторі.
Одеська область	
06.11.2020 – Одеська обласна державна адміністрація; • Одеська обласна рада;	Не здійснювала свою діяльність протягом року
Миколаївська область	
У 2020 році розпочато роботу щодо створення АРР.	Головною причиною відсутності є нерозуміння значення та суті таких установ обласними державними адміністраціями та обласними радами, відсутність конструктивної співпраці між ними щодо запуску повноцінної діяльності агенцій.

1	2
Херсонська область	
31.10.2019 Херсонська обласна державна адміністрація; • Херсонська обласна рада; • Херсонський національний технічний університет. • Громадська організація «Агенція регіонального розвитку Таврійського об'єднання територіальних громад»	Розроблено загальну концепцію Агенції та план діяльності на 2021. – Створено сторінку в мережі Facebook, яка наповнюється відповідно до медіа-плану (переважно новини за темами євроінтеграції та популяризації об'єктів європейської культурної спадщини на території Херсонської області). – Сформовано звіт за результатами інтерв'ювання випадкової вибірки регіонального бізнесу з питань виявлення актуальної проблематики залучення інвестицій та розширення співпраці з партнерами з країн ЄС. – Сформовано звіт за результатами інтерв'ювання структурних підрозділів обласної державної адміністрації та територіальних громад Херсонської області з питань актуальних послуг, які вони хотіли би отримувати від Агенції. – Проведено попередні перемовини з територіальними громадами області щодо налагодження побратимських відносин з громадами держав-членів ЄС. – Проведено особисту зустріч директора Агенції з Послом Литовської Республіки в Україні з питань поглиблення співпраці з Херсонщиною у питаннях налагодження комунікації між територіальними громадами Литви та захисту культурної спадщини.
Донецька область	
16.08.2016 Донецька обласна державна адміністрація; • Громадської організації «Школа реального бізнесу»; • Донецька торгово-промислова палата	12 червня 2020 року прийнято рішення про припинення агенції шляхом її ліквідації. На даний час установа перебуває у стані припинення. На теперішній час проводиться ліквідаційна процедура щодо агенції згідно вимог чинного законодавства. За інформацією ОДА, після проведення ліквідаційної процедури агенції, та у разі доцільності, буде розглянуто питання стосовно створення нової агенції регіонального розвитку.

Джерело: згруповано автором

Таблиця Е.6

Аналіз прийнятих рішень регіональними органами влади та органами місцевого самоуправління, пов'язаних зі стратегічними пріоритетами

Стратегічні пріоритети	Оперативні цілі	Заплановані заходи	Рішення обласної ради, ОДА	Рішення приморських РДА, міських рад, ОТГ
1	2	3	4	5
1. Запорізької області				
Конкурентоспроможна економіка регіону(яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) у національному та глобальному просторі	Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах (Запорізька область, Мелітопольський, Приазовський та Якимівський райони)	- Розробка та серййне виробництво турбореактивного двоконтурного двигуна АІ-28 (ТРДД АІ-28) для перспективних модифікацій літаків; -будівництво вітрових електростанцій на території Мелітопольського, Приазовського та Якимівського районів; -підтримка функціонування регіонального кластеру «Інжиніринг. Автоматизація. Машинобудування. Металургія»	-	Бердянська міська рада Рішення від 29.01.2021 року Про затвердження Положення про постійну комісію міської ради з питань реалізації державної регуляторної політики, промисловості, підприємницької діяльності та управління комунальною власністю

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Розвиток бізнес-екосистеми регіону Запорізька область, Мелітопольський,	- Інноваційний розвиток інфраструктури розвитку малого і середнього бізнесу (бізнес-центрів, академічних та виробничих бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва, ФабЛабів, коворкінг- центрів тощо). - диверсифікація внутрішніх та зовнішніх джерел, форм інвестування в економіку регіону.	Рішення обласної ради від 18.03.2021 р. Затвердження Комплексної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2021-2023.	Рішення Бердянської міської ради Про затвердження Програми будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів комунального та соціально-культурного призначення
		- Проведення експертної оцінки інвестиційного середовища - створення та розвиток індустріальних парків (зокрема індустріального парку «Мелітополь») та інших просторових форм організації бізнесу; - детенізація економіки.	Рішення обласної ради від 18.03.2021 р Про внесення змін та доповнень до Програми розвитку міжнародного співробітництва, євроінтеграційних процесів та формування позитивного іміджу Запорізької області на 2019-2021 роки,	Рішення Бердянської міської ради Про затвердження Програми будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів комунального та соціально-культурного призначення
		- Забезпечення доступу суб'єктів малого та середнього підприємництва до фінансових, трудових, земельних ресурсів; - сприяння виходу суб'єктів бізнесу регіону на нові ринки; - проведення Міжнародного інвестиційного форуму «InCo Forum Integration & Cooperation»		Рішення Бердянської міської ради Про затвердження Програми будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів комунального та соціально-культурного призначення
				Рішення Бердянської міської ради від 28.01.2021 р. Про затвердження Програми соціально-економічного та культурного розвитку Бердянської міської територіальної громади на 2021 рік
				Про затвердження Положення про постійну комісію міської ради з питань планування бюджету, соціально-економічного розвитку та інвестиційної діяльності
				Рішення Новобогданівської сільської ради № 08 від 22 квітня 2021 Про затвердження програми «Сприяння економічному розвитку та залученню інвестицій Новобогданівської територіальної громади»

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Нарощення туристично-рекреаційного потенціалу	- розвиток туристичних продуктів та мереж; - туристична промоція області, підтримка інноваційних проектів, культурно-мистецьких заходів, що формують імідж регіону; - просування історико-культурного туризму; - розвиток рекреаційно-курортної зони Приазов'я Підтримка та розвиток подієвого туризму ; - реконструкція та благоустрій об'єктів інфраструктури Національного заповідника «Хортиця» та Музею історії запорозького козацтва; - реставрація пам'яток архітектури та містобудування місцевого значення; - розвиток туристичної інфраструктури Мелітопольщини; - туристичний кластер «Від Січі до Махнограду» Запорізька область,	Рішення обласної ради від 18.03.2021 р. Затвердження Програму соціально-економічного та культурного розвитку Запорізької області на 2021 рік, Рішення обласної ради від 18.03.2021 р. Затвердження регіональної програми будівництва, реконструкції, модернізації об'єктів інфраструктури, соціально-культурного та екологічного призначення по Запорізькій області на період до 2024 року Рішення обласної ради від 18.03.2021 р. Про звернення депутатів Запорізької обласної ради до Приморської міської ради Запорізької області щодо необхідності встановлення 100-відсоткового розміру пільги з оплати земельного податку комунальному некомер-	Рішення Бердянської районної ради від 02.03.2021 Про створення районної робочої групи з питань розвитку природно-заповідного фонду у Бердянському районі Рішення Бердянської міської ради від 29.04. 2021 Про внесення змін до Програми з впровадження заходів щодо збереження, охорони, відтворення та раціонального використання земельних ресурсів на території Бердянської міської територіальної громади Запорізької області на 2021 рік Рішення №50 Бердянської міської ради "Про затвердження Положення про сектор реклами курорту та туризму виконавчого комітету Бердянської міської ради у новій редакції " Рішення Бердянської міської ради від 25.03.2021 р. "Про затвердження Програми фінансової підтримки міського комунального підприємства «Дитячий оздоровчий центр «Червона гвоздика» Бердянської міської ради на 2021 рік в новій редакції. " Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження програми соціально-економічного та культурного розвитку Приморської міської ради на 2021 рік. Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження «Програми реформування

		Гуляйпільська ОТГ; - створення належних умов для відпочинку рекреаційно-курортної зони м. Приморськ Запорізька область, Приморський район - створення Туристичного інформаційного центру у Бердянській міській ОТГ	ційному підприємству «Санаторій реабілітації Запорізької обласної ради «Глорія»	соціального розвитку житлово-комунального господарства та поліпшення екологічного стану Азовського моря Приморської міської територіальної громади» на 2021 рік. Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про внесення змін до місцевої цільової програми «Благоустрій населених пунктів Приморської територіальної громади на 2021 рік». Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження місцевої цільової програми «Програма робіт по озелененню, утриманню, догляду зелених насаджень на території населених пунктів Приморської територіальної громади» на 2021 рік. Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження місцевої цільової програми «Програма розвитку інфраструктури території Приморської територіальної громади» на 2021 рік. Рішення Приморської міської ради від 30.04.2021 р. Про підготовку до оздоровчого сезону, та затвердження плану заходів 2021р. Рішення Семенівської ОТГ Про затвердження Положення про місцевий фонд охорони навколишнього природного середовища Семенівської сільської ради.

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Модернізація транспортної інфраструктури в умовах зовнішніх викликів	-Нарощення потенціалу летовищ та портів (у т.ч. річкового судноплавства). Реалізації стратегії розвитку КП «Міжнародний аеропорт Запоріжжя»; - інтеграція транспортної мережі та інфраструктури в Транс'європейську опорну транспортну мережу (TEN-T)	Рішення від 18.03.2021 р. Про внесення змін до Програми розвитку автомобільних доріг Запорізької області на 2020-2022 роки, затвердженої рішенням Запорізької обласної ради від 12.12.2019 № 136, зі змінами та доповненнями Рішення від 18.03.2021 р. Про Регіональну програму створення містобудівного кадастру Запорізької області на 2021-2023 роки	Розпорядження голови Бердянської райдержадміністрації від 22.03.2021 р. Про створення робочої групи з перевірки у 2021 році функціонування місць облаштування об'єктів базування маломірних суден, інших плавзасобів на території Бердянського району Рішення Бердянської міської ради від 25.02.2021 р. Про затвердження Програми капітального та поточного ремонту автомобільних доріг на 2021 рік Рішення Бердянської міської ради від 25.03.2021 Про затвердження проекту землеустрою щодо організації і встановлення меж земель водного фонду та водоохоронних зон в межах міста Бердянська Запорізької області Рішення Приморської міської ради від 26.02.2021 р. Про затвердження місцевої цільової програми «Програма з проведення робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних доріг населених пунктів Приморської територіальної громади на 2021».

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
2. Стратегія регіонального розвитку Херсонської області на період до 2027 року				
Посилення конкуренції в сфері агропромислового та крафтового виробництва; розвиток сільських територій. області на основі smart-спеціалізації	Збільшення доданої вартості агропромислового та крафтового виробництва; створити умови для підвищення конкурентоспроможності місцевих виробників, диверсифікації виробництва та розвитку агротуризму на сільських територіях; - забезпечити впровадження систем якості та безпечності сільгосппродукції, інноваційних технологій її виробництва і переробки	- Підтримка інновацій в сфері агропромислового та крафтового виробництва; - створити умови для підвищення конкурентоспроможності місцевих виробників, диверсифікації виробництва та розвитку Розпорядження Голови Херсонської ОДА від 02.04.2021 р. Про роботу групу щодо створення Центру креативної економіки Розпорядження Голови Херсонської ОДА від 26.02.2021 р. Про організацію проведення аграрної конференції «Інтеграція в ланцюги доданої вартості» Розпорядження Голови Херсонської ОДА від 12.02.2021 р. Про організацію в області роботи з наглядом за реалізацією проекту міжнародної технічної допомоги «Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва»	Рішення колегії Херсонської державної адміністрації від 26.02.2021 Про проект програми розвитку малого і середнього підприємництва у Херсонській області на 2021 - 2023 роки Рішення колегії Херсонської державної адміністрації від 22.03.2021 Про стан підготовки агропромислового комплексу області до проведення весняно-польових робіт у 2021 році	Рішення Новотроїцької селищної ради Генічеського району Херсонської області від 12.05.2021 р. № 432 Про проведення технічної інвентаризації, незалежної експертної оцінки та рецензування звітів про оцінку внутрішньогосподарських меліоративних систем Рішення Новотроїцької селищної ради Генічеського району Херсонської області від 09.04.2021 р. № 329 Про селищну програму соціально-економічного та культурного розвитку Новотроїцької територіальної громади на 2021 рік (нова редакція)

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Розвиток медичного туризму	- забезпечити збереження та раціональне використання природних лікувальних ресурсів Херсонської області; - визначення територій, перспективних для розвитку санаторно-курортної та рекреаційно-оздоровчої діяльності; - виявлення потреб різних груп зацікавлених сторін щодо об'єктів природних лікувальних ресурсів. Проведення досліджень безпечності та якості природних лікувальних ресурсів; - підготовка інвестиційних пропозицій щодо створення бальнеологічних центрів. - розвиток курортів на узбережжі Чорного й Азовського морів, у районі солоних лікувальних водойм Голопристанського, Олешківського та Чаплинського районів. - створення медичних та педіатричних рад для впровадження оздоровчих стандартів на курортах області - формування інвестиційного продукту в галузі медичного та оздоровчого туризму, залучення інвестицій	Рішення колегії Херсонської державної адміністрації від 10.03.2021 Про підготовку та проведення в області курортно-туристичного сезону 2021 року Розпорядження голови Херсонської ОДА від 01.02.2021 р. Про проект обласної програми оздоровлення та відпочинку дітей на 2021 - 2025 роки Розпорядження голови Херсонської ОДА від 03.02.2021 р. Про затвердження нового складу обласної координаційної ради з питань розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму	Рішення Херсонського міського виконкому від 05.04.2021 р. Про затвердження відкоригованих планів робіт управління транспортної, дорожньої інфраструктури і зв'язку міської ради на 2021 рік Рішення Херсонського міського виконкому від 05.04.2021 р. Про підготовку пляжу «Південний» до функціонування в літній період 2021 року

1	2	3	4	5
3. Стратегія регіонального розвитку Миколаївської області на період до 2027 року				
Стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки	Створення нових та модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки	- розвиток транзитного та логістично-транспортного потенціалу; - модернізація промислових виробництв на новій технологічній базі; - розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва; - поліпшення управління енергетичними ресурсами та розвиток альтернативної енергетики; - збереження енергонезалежності Миколаївської області;		
	Зростання конкурентоспроможності економіки області, у тому числі сільських районів та міст	- формування перспективних інвестиційних можливостей сільських районів; - підтримка створення виробничих об'єктів та технологічних циклів навколо малих міст; - сприяння створенню несільськогосподарського підприємництва у сільських районах; - розвиток міжнародного співробітництва та зовнішньоекономічної діяльності		

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва	Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва Фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка Підтримка та стимулювання євроінтеграції малого та середнього бізнесу області	Розпорядження Миколаївської обласної ради від 9 лютого 2021 року Про створення робочої групи з числа депутатів обласної ради щодо визначення основних напрямків розвитку співробітництва у галузі морегосподарського комплексу Розпорядження Миколаївської обласної ради від 16 березня 2021 року Про внесення змін та доповнень до Програми економічного і соціального розвитку Миколаївської області на 2021 рік	Рішення виконкому Миколаївської міської ради № 339 від 28 квітня 2021 р. Про попередній розгляд проекту рішення Миколаївської міської ради «Про внесення змін та доповнень до рішення Миколаївської міської ради від 24.12.2020 №2/21 «Про затвердження Програми розвитку малого і середнього підприємництва у м. Миколаєві до 2023 року» Розпорядження міського голови м. Миколаєва № 56р від 9 березня 2021р. Про внесення змін та доповнень до розпорядження Миколаївського міського голови від 13.03.2020 №63р «Про створення робочої групи щодо розроблення міської цільової програми розвитку річок та маломірного судноплавства у місті Миколаєві до 2023 року» Розпорядження міського голови м. Миколаєва № 54р від 5 березня 2021 р. Про внесення змін до розпорядження міського голови від 29.08.2017 №276р «Про затвердження складу конкурсної комісії міського конкурсу «Кращий підприємець року міста Миколаєва», приуроченого до Дня підприємця» (зі змінами) Розпорядження міського голови м. Миколаєва № 3р від 15 січня 2021 р. Про внесення змін до розпорядження Миколаївського міського голови від 13.07.2020 № 156р «Про створення робочої групи щодо реалізації інвестиційного проекту «DemoUkraineDN у місті Миколаїв» Розпорядження міського голови м. Миколаєва № 251р від 14 квітня 2021 р Про попередній розгляд проекту рішення міської ради «Про внесення змін та доповнень до рішення Миколаївської міської ради від 24.12.2020 № 2/18 «Про затвердження Програми економічного і соціального розвитку м. Миколаєва на 2021 рік»

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
Розвиток туристичної індустрії	Створення та підтримка туристичних продуктів Популяризація туристичного потенціалу області Розвиток рекреаційно-туристичних територій області та використання природних лікувальних ресурсів	Розпорядження Миколаївської обласної ради від 16 березня 2021 року Про погодження клопотання Коблівської сільської ради щодо оголошення приробних територій сільської ради курортними територіями місцевого значення Розпорядження Миколаївської обласної ради від 16 березня 2021 року Про передачу майна в оперативне управління регіональним ландшафтним парком «Тигігульський» та «Приінгульський» Розпорядження Миколаївської обласної ради від 16 березня 2021 року Про Звернення депутатів Миколаївської обласної ради восьмого скликання до Верховної ради України, народних депутатів України	Рішення Ольшанської селищної ради Миколаївського району від 22 березня 2021 р.№23 Про участь в організації фестивалю ULTRA FEST Trykhatu в с. Трихати Рішення Ольшанської селищної ради Миколаївського району від 22 березня 2021 р.№ 19 Про благоустрій та весняне озеленення на території Ольшанської селищної ради Рішення Нечаянської селищної ради Миколаївського району від 08 квітня 2021 рік № 1 Про затвердження місцевої Програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування на 2021 – 2026 роки по Нечаянській сільській раді Миколаївського району Миколаївської області Рішення виконкому Миколаївської міської ради № 343 від 28 Квітня 2021 р. Про організацію пасажирських перевезень річковим транспортом на лінії «Каботажний Мол – Мала Корениха» Розпорядження міського голови від № 95р від 14 квітня 2021 р. Про створення робочої групи з питань розгляду пропозицій щодо організації дозвілля населення в м. Миколаєві Рішення міської Ради Миколаєва № 4/3 від 11 березня 2021р. Про Звернення депутатів Миколаївської міської ради VIII скликання до Верховної Ради України, народних депутатів України (обраних від Миколаївської області), Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища	

			(обраних від Миколаївської області), Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства у сфері охорони природного середовища Розпорядження Миколаївської обласної ради від 16 березня 2021 року Про внесення змін і доповнень до Комплексної програми охорони довкілля Миколаївської області 2021 - 2027 роки	

1	2	3	4	5
4. Одеська область				
Ефективний економічний простір	Підтримка регіонального виробника	- створення Регіонального центру науково-практичного супроводжування виробників харчових продуктів на базі існуючих лабораторій ОНАХТ. - підтримка та популяризація новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції. Розробка місцевих (локальних) брендів		
	Сталий розвиток середнього та малого підприємства	- відкриття меблевого цеху «Мобільер» в смт Любашівка Одеської області. - облаштування інженерної інфраструктури (електропостачання, газопостачання, водопостачання, водовідведення) Індустріального парку «Знам'янський		Розпорядження Одеського міського голови № 404 від 27.05.2021 р. Про внесення змін до розпорядження міського голови від 18 липня 2017 року № 695 «Про створення робочої групи з питань відновлення та розширення повноцінної діяльності спеціальної (вільної) економічної зони в м. Одесі»

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Розбудова та розвиток національного логістичного хабу	- будівництво укріплення берегової лінії (берегоукріплення) річки Дунай. - організація геодезичних вишукувальних робіт, розробка технічного проекту, будівництво берегоукріплення		
	Приваблює інвестиційна платформа	- Інвентаризація інвестиційних можливостей міст, громад, районів, сіл та селищ Одеської області. - розробка методики і проведення оцінки рівня інвестиційної привабливості районів, міст і громад Одеської області. - ведення інвестиційного паспорту і науково-аналітичне супроводження процесу інформаційного наповнення системи «Інтерактивна карта інвестиційної привабливості Одеської області»	Рішення Одеської обласної ради Про затвердження Програми сприяння розвитку міжнародної та інвестиційної діяльності Одеської області на 2021-2023 роки	Рішення Одеської міської ради № 54-VIII від 03.02.2021 р. Про внесення змін до Міської цільової програми розвитку міжнародного співробітництва та маркетингу на території міста Одеси на 2020-2022 роки, затвердженої рішенням Одеської міської ради від 22 липня 2020 року № 6224-VII

1	2	3	4	5
	Висопродуктивне аграрне виробництво. Збереження та стабільне зростання виробництва продукції тваринництва.	- Створення сервісно-засадного цеху в м.Балта. - розвиток гусівництва на засадах органічного виробництва для формування бренду з географічним зазначенням «Одеський гусак». - формування мережі крафтової продукції на кластерних принципах та принципах безвідходної еко технології. - створення модельних (навчальних) сімейних молочних ферм з виробництва та переробки молока на засадах екологічного виробництва, кластерних принципів та застосуванням інноваційних сучасних технологічних виробничих рішень	Одеська обласна рада Рішення Про внесення змін до рішення обласної ради від 21 грудня 2018 року №837-VII «Про затвердження регіональної Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2023 роки «Аграрна Одещина»	

Продовження табл. Е.6

1	2	3	4	5
	Цифрова трансформація	- будівництво волоконно-оптичної лінії зв'язку між м. Балта і с. Новополь, Крижовлін, Волове, Плоске, Сінне, Чернече Балтського району.	Рішення Одеської обласної ради від 19 лютого 2021 року № 63-VIII «Про затвердження регіональної програми цифрової трансформації Одеської області на 2021-2023 роки»	Розпорядження Одеського міського голови № 166 від 16.03.2021 р. Про призначення відповідальних осіб за організацію використання кваліфікованих електронних довірчих послуг Розпорядження Одеського міського голови № 369 від 20.05.2021 р. Про надання матеріальної допомоги на навчання комп'ютерним технологіям Рішення Одеської міської ради № 48-VIII від 03.02.2021 р. Про затвердження Міської цільової програми розвитку інформаційної системи містобудівного кадастру на 2021-2025 роки

*станом на 01.06.2021 року

Джерело: згруповано автором

Додаток Ж

Таблиця Ж.1.

Результати стандартизації даних для розрахунку інтегрального показника конкурентоспроможності

Показники	Роки	Запорізька область	Миколаївська область	Одеська область	Херсонська область
1	2	3	4	5	6
1. Територія					
ВРП на 1 км ²	2015	1,00	0,39	0,82	0,00
	2016	1,00	0,40	0,90	0,00
	2017	1,00	0,37	0,90	0,00
	2018	1,00	0,38	0,94	0,00
	2019	0,89	0,42	1,00	0,00
	2020	0,85	1,00	0,96	0,00
Зміна середніх цін с/г продукції	2015	1,00	0,45	0,00	0,67
	2016	0,00	0,76	1,00	0,39
	2017	0,67	0,00	0,98	1,00
	2018	0,00	1,00	0,76	0,73
	2019	1,00	0,45	0,00	0,40
	2020	0,82	0,45	0,00	1,00
Зміна середніх цін промислової продукції	2015	0,60	0,00	0,71	1,00
	2016	0,00	1,00	0,90	0,38
	2017	0,44	0,00	1,00	0,16
	2018	0,97	1,00	0,00	0,75
	2019	0,00	0,24	1,00	0,75
	2020	0,00	0,79	0,66	1,00
Щільність суб'єктів господарювання	2015	0,77	0,27	1,00	0,00
	2016	0,73	0,27	1,00	0,00
	2017	0,56	0,27	1,00	0,00
	2018	0,49	0,28	1,00	0,00
	2019	0,48	0,27	1,00	0,00
	2020	0,5	0,27	1,00	0,00
Витрати на охорону навколишнього середовища	2015	1,00	0,15	0,00	0,05
	2016	1,00	0,12	0,00	0,03
	2017	1,00	0,11	0,04	0,00
	2018	1,00	0,11	0,02	0,00
	2019	1,00	0,09	0,01	0,00
	2020	1,00	0,40	0,10	0,00

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6
«Заповідність території»	2015	0,20	0,00	0,18	1,00
	2016	0,20	0,00	0,19	1,00
	2017	0,20	0,00	0,19	1,00
	2018	0,23	0,00	0,19	1,00
	2019	0,24	0,00	0,19	1,00
	2020	0,24	0,00	0,19	1,00
2. Процеси					
Прямі іноземні інвестиції у складі ВРП	2015	0,38	0,00	1,00	0,24
	2016	0,72	0,00	1,00	0,23
	2017	0,80	0,00	1,00	0,29
	2018	0,85	0,00	1,00	0,50
	2019	0,95	0,00	1,00	0,61
	2020	1,00	0,00	0,79	0,10
Обсяг спожитих Інтернет-послуг	2015	0,00	0,00	1,00	0,00
	2016	0,01	0,08	1,00	0,00
	2017	0,00	0,05	1,00	0,02
	2018	0,00	0,09	1,00	0,04
	2019	0,00	0,19	1,00	0,10
	2020	0,00	0,19	1,00	0,10
Добування водних біоресурсів	2015	1,00	0,00	0,68	0,23
	2016	1,00	0,00	0,39	0,35
	2017	1,00	0,46	0,00	0,25
	2018	0,19	1,00	0,00	0,00
	2019	0,00	1,00	0,10	0,05
	2020	0,00	1,00	0,05	0,12
Спеціалізація туристичної галузі регіону	2015	0,46	0,24	0,00	1,00
	2016	1,00	0,30	0,00	0,87
	2017	1,00	0,21	0,00	0,76
	2018	1,00	0,35	0,00	0,75
	2019	1,00	0,18	0,00	0,71
	2020	0,00	1,00	0,70	0,36
Розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км	2015	0,09	0,00	1,00	0,07
	2016	0,09	0,00	1,00	0,09
	2017	0,07	0,00	1,00	0,05

1	2	3	4	5	6
	2018	0,10	0,00	1,00	0,01
	2019	0,16	0,03	1,00	0,00
	2020	0,16	0,03	1,00	0,00
Інтенсивність інноваційної діяльності в регіоні	2015	1,00	1,00	0,00	0,20
	2016	1,00	1,00	0,00	0,17
	2017	1,00	0,67	0,00	0,00
	2018	1,00	0,38	0,00	0,00
	2019	1,00	0,22	0,00	0,00
	2020	1,00	0,22	0,00	0,11
3. Люди					
Економічна активність населення	2015	0,00	0,50	0,50	1,00
	2016	0,00	0,50	0,50	1,00
	2017	0,00	0,50	0,50	1,00
	2018	0,00	0,50	0,50	1,00
	2019	0,00	0,50	0,50	1,00
	2020	1,00	0,22	0,00	0,11
Інноваційність персоналу	2015	0,89	1,00	0,89	0,00
	2016	1,00	0,68	0,84	0,00
		Запорізька обл	Миколаївська обл	Одеська обл	Херсонська обл
	2017	1,00	0,70	0,89	0,00
	2018	1,00	0,72	0,83	0,00
	2019	1,00	0,39	0,94	0,00
	2020	1,00	0,70	0,23	0,00
Забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей, %	2015	0,71	1,00	0,00	0,93
	2016	0,71	1,00	0,00	0,93
	2017	0,67	1,00	0,00	0,80
	2018	0,63	1,00	0,00	0,81
	2019	0,70	1,00	0,00	0,90
	2020	0,79	1,00	0,00	0,5
Середня очікувана тривалість життя при народженні	2015	0,33	1,00	0,12	0,00
	2016	0,36	1,00	0,21	0,00
	2017	0,26	1,00	0,11	0,00
	2018	0,21	1,00	0,17	0,00

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6
	2019	0,22	1,00	0,22	0,00
	2020	0,62	0,77	1,00	0,00
4. Управління					
Використання бюджету	2015	0,00	0,15	1,00	0,08
	2016	0,81	0,06	1,00	0,00
	2017	0,93	0,00	1,00	0,08
	2018	1,00	0,22	0,90	0,00
	2019	0,92	0,25	1,00	0,00
	2020	0,39	0,97	1,00	0,00
Кількість виконаних листів на 1 особу	2015	0,23	0,31	1,00	0,00
	2016	0,15	0,29	1,00	0,00
	2017	0,16	0,21	1,00	0,00
	2018	0,20	0,25	1,00	0,00
	2019	0,18	0,19	1,00	0,00
	2020	0,39	0,74	1,00	0,00
Кількість прийнятих нормативно-правових актів	2015	0,06	1,00	0,00	0,16
	2016	0,07	1,00	0,00	0,18
	2017	0,05	1,00	0,00	0,14
	2018	0,04	1,00	0,00	0,16
	2019	0,05	1,00	0,00	0,15
	2020	0,00	0,69	0,92	1,00
Кількість чиновників на 1 мешканця	2015	0,82	0	1	0,03
	2016	0,83	0,02	1	0
	2017	0,81	0,03	1	0
	2018	0,81	0,01	1	0
	2019	0,81	0,00	1	0
	2020	0,33	1,00	0,00	1,00

Додаток К

Таблиця К.1

Узагальнення результатів проведеного аналізу конкурентоспроможності приморських регіонів

Рядок порівняння	Запорізький регіон	Миколаївський регіон	Одеський регіон	Херсонський регіон
Соціально-економічний аналіз (унікальні особливості регіонів)	Промисловий регіон зі сприятливими природно-географічними умовами для нарощення туристичного потенціалу, значні викиди в атмосферне повітря	Потребує уваги до розвитку економіки регіону та проблем територіального розміщення бізнес-структур, охорони та захисту територій	Економічні умови регіону чинять позитивний вплив на сальдо міграції та низький відсоток безробітних -	Наявність унікальних об'єктів ПЗФ та низькі показники забруднення навколишнього середовища – унікальні особливості.
Розрахунок комплексного показника (за елементами)	Середній рівень конкурентоспроможності за елементами «Територія», «Людський капітал», та достатній за елементами «Адміністрування», «Бізнес-процеси». Відповідно конкурентоспроможність регіону забезпечується за рахунок економічних процесів в регіоні, збільшення рівнів інших елементів створює резерви для збільшення конкурентоспроможності.	Миколаївський регіон має достатній рівень конкурентоспроможності за елементами «Людський капітал», середній за елементами «Адміністрування» та нижче середнього – за елементами «Територія» та «Бізнес-процеси». Відповідно рівень конкурентоспроможності регіону забезпечується за рахунок рівня розвитку людських ресурсів регіону. Економічні процеси регіону потребують більшої уваги з метою вдосконалення та підвищення результативності.	Одеський регіон має достатній рівень конкурентоспроможності за елементами «Адміністрування», середній – за елементами: «Територія» «Бізнес-процеси», нижче середнього – «Людський капітал»,. Відповідно конкурентоспроможність регіону забезпечується за рахунок скоординованої системи управління та адміністрування в регіоні, проте управління територією, людськими ресурсами та економічними процесами є слабким місцем регіону на даний момент.	Херсонський регіон має середній рівень конкурентоспроможності за елементами «Територія», нижче середнього за елементами «Адміністрування» та «Людський капітал» та низький – за елементом «Адміністрування» (що знаходить підтвердження навіть в наповненості офіційних сторінок районних та селищних територіальних громад регіону). Регіону потрібно докласти зусиль щодо підвищення рівня управління регіоном та інтенсифікації економічних процесів в регіоні.

Продовження табл. К.1

Комплекс- ний показник	конкурентоспроможний регіон	регіон з меншою конкурентоспромож- ністю	регіон з меншою конкурентоспроможністю	Неконкурентоспроможний регіони
модель залежності і факторів конк-ті	$Y = 2,74 * \text{Фактор}1 + 1,94 * \text{Фактор}2 + 1,25 * \text{Фактор}3$ $\text{Фактор}1 = 0,807 x_1 + 0,894 x_3 - 0,863 x_4$ $+0,730243;$ $\text{Фактор}2 = -0,882 x_2$ $+0,954 x_5;$ $\text{Фактор}3 = 0,9997 x_3;$ де x_1 – ВРП на 1 км ² , млн. грн./км ² x_2 – щільність суб'єктів господарювання, тис.од.на 1 км ² x_3 – розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км x_4 – коефіцієнт інноваційності персоналу x_5 – забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,% x_6 – середня очікувана тривалість життя при народженні, років	$Y = 3,84 * \text{Фактор}1 + 1,42 * \text{Фактор}2$ $\text{Фактор}1 = 0,798 x_1 - 0,875 x_2 + 0,984 x_3 - 0,816 x_4$ $+0,827 x_6$ $\text{Фактор}2 = 0,93 x_5$ де x_1 – обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу x_2 – спеціалізації туристичної галузі регіону x_3 – розвиток транспортної інфраструктури, млн пас км x_4 – інноваційність персоналу,% x_5 – забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,% x_6 – середня очікувана тривалість життя при народженні, років	$Y = 3,9 * \text{Фактор}1 + 1,62 * \text{Фактор}2$ $\text{Фактор}1 = -0,928 x_1 + 0,817 x_2 - 0,876 x_5 - 0,972 x_6$ $\text{Фактор}2 = 0,717 x_3 - 0,886 x_4$ де x_1 – «заповідність території» x_2 – прямі іноземні інвестиції в складі ВРП x_3 – обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу x_4 – добування водних біоресурсів, т на 1 ос. x_5 – кількість прийнятих нормативно-правових актів, од/ос. x_6 – кількість чиновників на 1 мешканця	$Y = 3,88 * \text{Фактор}1 + 1,53 * \text{Фактор}2$ $\text{Фактор}1 = 0,897740 x_1 - 0,756384 x_2 + 0,973356 x_3 - 0,878984 x_4 + 0,802406 x_6$ $\text{Фактор}2 = 0,915413 x_5$ де x_1 – ВРП на 1 км ² , млн. грн./км ² x_2 – зміна ередніх цін с/г продукції x_3 – обсяг спожитих інтернет-послуг, тис. грн на 1 особу x_4 – спеціалізація туристичної галузі регіону x_5 – забезпечення якісного дошкільного розвитку дітей,% x_6 – середня очікувана тривалість життя при народженні, років

Джерело: розроблено автором

Узагальнення результатів діагностики управління конкурентоспроможністю приморських регіонів

Рядок порівняння	Запорізький регіон	Миколаївський регіон	Одеський регіон	Херсонський регіон
1	2	3	4	5
Обрані напрямки відповідно до Стратегії регіонального розвитку до 2027 року	Конкурентоспроможна економіка регіону (яка розвивається на засадах смарт-спеціалізації) (Індустріально-технологічний розвиток економіки на інноваційних засадах, розвиток бізнес-екосистеми регіону, нарощення туристично-рекреаційного потенціалу, модернізація транспортно-логістичної інфраструктури	Стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої економіки (Створення нових та модернізація існуючих підприємств реального сектору економіки, Зростання конкурентоспроможності економіки області, у тому числі сільських районів та міст, Створення умов для пріоритетного розвитку малого та середнього підприємництва, Розвиток туристичної індустрії,)	Ефективний економічний простір (Підтримка регіонального виробника, Сталий розвиток середнього та малого підприємництва, Розбудова та розвиток національного логістичного хабу, Приваблива інвестиційна платформа, Висопродуктивне аграрне виробництво, Цифрова трансформація)	Посилення конкурентних переваг області на основі смарт-спеціалізації (Збільшення доданої вартості агровиробництва, розвиток сільських територій, Розвиток медичного туризму,)
Діагностика управління	Найбільше проводяться роботи зі створення позитивних умов щодо розвитку бізнес-екосистеми регіону та нарощення туристичного потенціалу, модернізація транспортної інфраструктури потребує дій з нарощення потенціалу летовищ та портів	Прийняті рішення (Миколаївської обласної ради та Миколаївської міської ради) щодо розвитку малого і середнього підприємництва, розвитку туристичної індустрії. Брак інформації на офіційних сайтах районів та територіальних громад ускладнює здійснення об'єктивного аналізу	Прийняті рішення на продовження робіт з цифрової трансформації в регіоні, підвищення інвестиційної привабливості та розвиток аграрного виробництва	Здійснюються заходи з розвитку сільських територій, підготовчі роботи до туристичного сезону. Проте розвиток медичного туризму потребує додаткового фінансування та інвестицій

Продовження табл. К.2

1	2	3	4	5
Факторний аналіз	Врахування економіко-територіальних та господарсько-соціальних факторів в Стратегії розвитку регіону підтверджує вплив ВРП на 1 км ² , щільності суб'єктів господарювання, розвитку транспортної інфраструктури, smart-спеціалізації на показник конкурентоспроможності.. Необхідно коригування в напрямку подальшого врахування в стратегії факторів людського розвитку як фактора конкурентоспроможності	Врахування соціально-економічних факторів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової та транспортної інфраструктури (що чинить вплив саме на туристичну галузь та морегосподарський комплекс в цілому). Необхідно врахування в стратегії розвитку регіону факторів людського розвитку як фактора конкурентоспроможності	Врахування фактору стану ресурсів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової інфраструктури та екосистемного розвитку регіону. Подальше врахування в стратегії розвитку регіону факторів, що стосуються механізмів управління регіоном дозволить набуту регіону більшої конкурентоспроможності та підсилити слабкі місця в управлінні.	Врахування обох факторів в Стратегії розвитку регіону потребує коригування та розширення з урахуванням значного впливу на показник конкурентоспроможності фактора розвитку інформаційно-цифрової інфраструктури та розвитку людських ресурсів. Показники індексу сільськогосподарської продукції та індексу спеціалізації туристичної галузі регіону, що входять до соціально-економічного фактора підтверджують вірне обрання стратегічних напрямів розвитку Херсонського регіону в сфері агровиробництва та розвитку туризму.

Джерело: розроблено автором

Додаток Л

Таблиця Л.1

**PEST-аналіз конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми
макрорегіону «Азов-Чорне море»**

PEST-фактори	Що дає можливості?	Що несе загрози?
1	2	3
Політичні та правові фактори		
Політична стабільність країни	Політичні преференції, лобювання інтересів територій приморських регіонів	Недосконала державна політика в галузі міжрегіональних та міжгалузевих відносин
Зміни в законодавстві	Нормативні акти, що регулюють економіко-правові відносини в приморських регіонах	Високий рівень тіньової економіки. Відсутність законодавчої та нормативно-правової бази стосовно створення та функціонування туристичних кластерів та інших
Судова та антикорупційна реформи	Створення умов для прозорого бізнесу	Підвищені вимоги до ведення бізнесу
Результати закінчення воєнних дій	Умови для відбудови економіки приморських регіонів, підвищення рівня соціально-економічних умов	Політична та воєнна напруженість, ризики ведення бізнесу
Економічні фактори		
Рівень інфляції	Використання важелів для управління регіоном в контексті залучення закордонних партнерів	Несприятливий діловий клімат, Девальвація національної валюти
Податкова політика	Впровадження податкових стимулів для підприємців, податкових пільг	Податковий тиск
Державна підтримка регіонального розвитку	Обговорення моделі ефективного бізнесу	Складність пошуку інвесторів
Туристичні потоки	Розвиток специфічних видів туризму, які користуються обмеженим попитом	Втрата туристичного ринку через низький рівень туристичного сервісу
Інвестиції	Збільшення «потoku» іноземної валюти; розширення зовнішньоекономічної діяльності	Низька окупність інвестицій на початкових етапах

Продовження табл. Л.1

1	2	3
Соціальні фактори		
Чисельність наявного населення	Збільшення щільності населення	Зменшення чисельності населення внаслідок воєнної агресії РФ
Рівень освіченості	Підвищення освіченості, програми навчання	Міграція населення
Міграційні процеси	Збереження рівня міграційних процесів в регіоні	Повернення вимушено переміщених осіб додому
Рівень здоров'я мешканців регіону	Розвиток медицини, підвищення якості медичних послуг	Складності з діагностуванням, рівнем підготовки медичних працівників
Технологічні фактори		
Інтенсивність інноваційної діяльності	Підвищення якості послуг	Необхідність наявності достатньої кількості та якості технологій інформаційного забезпечення господарської діяльності
Процеси цифровізації в регіоні	Підвищення рейтингу регіону як туристичного, економічного та інноваційно розвинутого	Організаційні складнощі
Обсяг інтернет-послуг, що споживаються	Інформаційне забезпечення діяльності	Низьке інтернет-покриття, недостатній розвиток цифрової інфраструктури
Застосування інструментів маркетингу в цифровому полі регіону	Використання інноваційних інструментів маркетингу, брендинг регіону, підвищення впізнаваності регіону	Недостатній рівень цифровізації регіону
Екологічні фактори		
Площа ПЗФ	Створення умов охорони і збереження територій	Зниження умов щодо функціонування та фінансової підтримки розвитку ПЗФ
Кластерізація	Підвищення зайнятості в регіоні; покращення та розбудова інфраструктури території.	Організаційні та законодавчі проблеми щодо налагодження функціонування кластеру
Викиди забруднюючих речовин	Використання європейських стандартів захисту навколишнього середовища	Незмінна ситуація щодо зменшення темпів викидів
Зміни законодавства щодо експлуатації екосистем	Створення нормативно-законодавчої бази, яка б регулювала правові відносини учасників кластеру відповідно до вимог міжнародного законодавства	Бездіяльність та бюрократія місцевих органів влади

Джерело: розроблено автором

**Зважене бальне SWOT-оцінювання факторів
конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону
«Азов-Чорне море»**

Сильні сторони	Значи мість	Оцінка	Зважене оцінювання в балах	Доля
1. Високі показники ВРП та ВРП на 1 особу серед регіонів	6	6	36	0,20
2. Довга протяжність берегової лінії	7	6	42	0,24
3. Території ПЗФ, пам'ятки природи	5	5	25	0,14
4. Велика площа регіонів	3	5	15	0,08
5. Потужна матеріальна база функціонування закладів вищої освіти	2	4	8	0,04
6. Активні управлінські ініціативи окремих громад чинять позитивний вплив на їх розвиток, якість життя населення, благоустрій громад	6	4	24	0,13
7. Сприятливі природні та географічні умови для розбудови туристично-рекреаційного бізнесу та морегосподарського комплексу	4	7	28	0,17
Загалом:	-	-	178	1
Слабкі сторони	Значи мість	Оцінка	Зважене оцінювання в балах	Доля
1. Високі показники викидів в навколишнє середовище забрудниками	4	5	20	0,17
2. Неефективне використання природно-ресурсного потенціалу для розвитку туризму, низька їх якість, відсутня інфраструктура	4	6	24	0,2
3. Низька ефективність використання ресурсів морів в господарській діяльності	6	4	24	0,2
4. Низький рівень інформованості громадян на офіційних сайтах районів та територіальних громад щодо стану та перспектив управління територіями	5	4	20	0,17
5. Незадовільний стан транспортної інфраструктури, низька якість послуг з перевезення.	5	3	15	0,13
6. Відсутність сформованого цілісного бренда приморського регіону.	3	5	15	0,13
Загалом	-	-	118	1

Продовження табл. Л.2

Можливості	Значи мість	Оцінка	Зважене оцінювання в балах	Доля
1. Популяризація приморського регіону в інших регіонах і країнах.	3	4	12	0,11
2. Розвиток внутрішнього туризму на основі екосистемних послуг	5	5	20	0,18
3. Розвиток людських ресурсів, цифрових навичок та підвищення рівня освіти населення.	4	4	16	0,15
4. Затвердження стратегії підвищення конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону «Азов-Чорне море»	6	5	30	0,27
5. Упровадження цифровізації регіону в адмініструванні на державному та регіональному рівні	5	4	20	0,18
6. Сприятливість умов для розвитку морегосподарського комплексу та набуття ним міжнародної конкурентоспроможності	4	3	12	0,11
Загалом			110	1
Загрози	Значи мість	Оцінка	Зважене оцінюванн я в балах	Доля
1. Критично низький рівень охоплення території приморських територій ПЗФ, а також їх охорони та збереження.	2	2	4	0,04
2. Збільшення показників міграційного руху населення приморських регіонів	4	4	16	0,16
3. Підвищення рівні безробіття	3	4	12	0,12
4. Погіршення умов життя населення через військову агресію РФ, зниження якості життя, здоров'я	5	5	20	0,20
5. Потреба інституційного забезпечення та суттєвих інвестицій розвитку екосистемних послуг	4	3	12	0,12
6. Високий рівень небезпеки приморських територій: «замінованість» морів, пляжів, полів, та інших територій та об'єктів інфраструктури; воєнні наслідки агресії	6	6	36	0,36
Загалом	-	-	100	1

Джерело: розраховано автором

Додаток М

Таблиця М.1

**Оперативні цілі та завдання стратегії повоєнного відновлення
конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми макрорегіону
«Азов-Чорне море»**

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
1	2	3
1. Гармонійний просторовий розвиток на основі екосистемного підходу	1.1. Підвищення уваги до проблем навколишнього середовища, його захист та охорон.	1.1.1 Зменшення антропогенного та технологічного навантаження на екосистему (наприклад, використання безпечних пестицидів в сільському господарстві). 1.1.2. Контроль та управління (заборона, лімітування) величиною та хімічним складом викидів; негативним впливом, що несуть викиди. 1.1.3. Використання компенсаційного механізму екологічних заходів
2. Конкурентоспроможна екосистемна економіка, інфраструктура та бізнес-процеси	2.1. Ефективний розвиток морегосподарського комплексу, туризму та пов'язаних з ним галузей за рахунок використання людських ресурсів та цифрових технологій	2.1.1. Підвищення прибутковості та рентабельності морегосподарського комплексу. 2.1.2. Розширення можливостей фінансування за рахунок функціонування організаційних форм бізнесу 2.1.3. Втілення наукових проектів з щодо розвитку екосистеми приморського регіону зацікавленими сторонами, проведення наукових досліджень високого рівня 2.1.4. Дотримання світових та європейських стандартів при здійсненні господарської діяльності.
	2.2. Підвищення ефективності туристсько-рекреаційного комплексу приморських регіонів; створення замкнутого циклу виробництва та споживання продукції для морегосподарської рекреації	2.2.1. Використання технологій брендингу територій, завдяки наявності унікальних природних об'єктів, які охороняються 2.2.2. Просування екосистемних послуг на міжнародному ринку, використання інструментів підвищення попиту на них 2.2.3. Розвиток інфраструктури відновлювальної екосистеми регіону 2.2.4. Підвищення рівня сервісу екосистемних послуг

Продовження табл. М.1

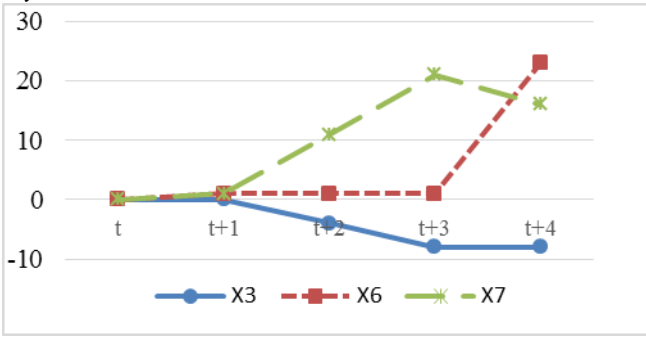
1	2	3
3. Розвиток людського капіталу та створення умов для покращення якості життя	3.1. Підвищення попиту на робочу силу,	3.1.1. Створення нових робочих місць. 3.1.2. Перепідготовка мешканців, які обліковуються на ринку праці 3.1.3. Використання екосистемного підходу в навчанні та перекваліфікації трудових ресурсів.
	3.2. створення умов для реєміграції студентів до регіонів навчання, вимушено переміщених осіб до визволених територій	3.2.1. Контроль за створенням комфортних та безпечних умов праці 3.2.2. Впровадження регіональних програм забезпечення житлом молоді, що працює 3.2.3. Створення навчальних курсів на базі функціонуючих ВНЗ щодо підготовки та перепідготовки кадрів, залучених до роботи в приморських регіонах (наприклад, підвищення професійних навичок та кваліфікації персоналу морських портів, логістичних структур)
4. Управління змінами екосистем на основі взаємодії органів влади та громадськості	4.1 Зміцнення інститутів регіональної та місцевої влади	4.1.1. Подальше впровадження цифрових послуг серед адміністративних, вільний доступ мешканців до участі в управлінні територією за допомогою цифрових технологій (прозорість, відкритість, гнучкість місцевого самоуправління)
	4.2. Розвиток громадянської свідомості екологічного споживання ресурсів	4.2.1. Формування відповідального споживання та вимог до збереження та відновлення ресурсів екосистеми 4.2.2. Пропагування здорового способу життя та правильного харчування 4.2.3. Пропагування екосистемного виробництва товарів та послуг
	4.3. Забезпечення комплексного розвитку екосистем приморських регіонів	4.3.1. Законодавча підтримка екосистемного підходу 4.3.2. Управління змінами екосистеми на всіх рівнях влади. 4.3.3. Створення програм щодо регіональних інвестиційних фондів громад
	4.4. Використання заходів з повоєнного відновлення територій	4.4.1. розмінування територій, залучення 4.4.2 компетентної допомоги з країн, що мають подібний досвід.

Джерело: розроблено автором

Додаток Н

Таблиця Н.1

Сценарії розвитку конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморських регіонів

Результати моделювання	Підсумок
Сценарій 1. Імпульс надходить у три вершини $X_1=1$, $X_2=1$, $X_{10}=-1$. Збільшується використання технологій брендингу в формуванні конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі. Екосистемні послуги набули належного рівня розвитку. Поряд з цим оцінюваний рівень управління публічної влади залишається низьким Рис. 1	Використання брендингу як ключового інструменту формування конкурентоспроможності приморського регіону поряд зі слабким рівнем підтримки органів державної та регіональної влади призводить до зменшення ролі екосистемного кластеру вже з першого такту моделювання. Відповідно зростають витрати на переозброєння морського господарського комплексу, переважно на другому та третьому тактах моделювання. Проте належний рівень екосистемних послуг, починаючи із третього такту, дозволяє знизити обсяг вищеназваних витрат. Із третього такту підвищується темпи зростання зовнішніх ризиків, що пояснюється відсутністю підтримки з боку органів влади стратегії конкурентоспроможності
Висновок. Разом з використанням моделей брендингу, поряд із розвитком екосистемних послуг з часом призводить до зниження витрат на переозброєння морського господарського комплексу, що відповідно позитивно вплине на конкурентоспроможність приморського регіону. Умови запровадження екосистемних послуг на території приморських регіонів та функціонування кластеру вимагають трансформації підходів до публічної політики. Відсутність підтримки з боку органів влади підвищує ризики, пов'язані із функціонуванням бізнес-структур та організацій регіону.	
Сценарій 2. Імпульс надходить у три вершини $X_1=1$, $X_2=1$, $X_{10}=1$. Поряд зі збільшенням витрат на брендинг територій разом зі вдосконаленням екосистемних послуг приморських регіонів покращується рівень підтримки органів публічної влади	Зростає роль екосистемного кластеру, починаючи з другого такту моделювання. Підтримка з боку державної та регіональної влади економічного та екосистемного середовища приморського регіону, що зменшує ризики, починаючи з першого такту моделювання. Витрати на переозброєння морського господарського

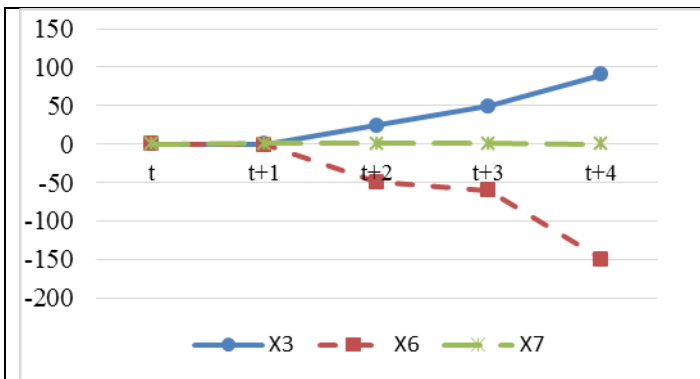

Рис. 2

комплексу з метою його функціонування на екосистемній основі протягом всього етапу моделювання залишається незмінним.

Висновок Дієва державна та регіональна політика в галузі забезпечення підвищення конкурентоспроможності приморських регіонів на екосистемній основі та водночас активний брендинг території приморського регіону дасть поштовх до участі в екосистемному кластері учасників, проте не вплине на величину витрат. Відповідно, потрібно зосередити увагу на інших факторах (наприклад, якість екосистемних послуг, туризм, цифровізація)

Сценарій 3. Імпульс надходить у три вершини $X_1 = -1$, $X_2 = -1$, $X_{10} = 1$.

Зміна ситуації щодо формування конкурентоспроможності приморських регіонів відбувається за рахунок впровадження дієвої підтримки бізнесу органами публічної влади. Водночас не використовується брендинг території, не приділяється уваги розвитку екосистемних послуг регіону

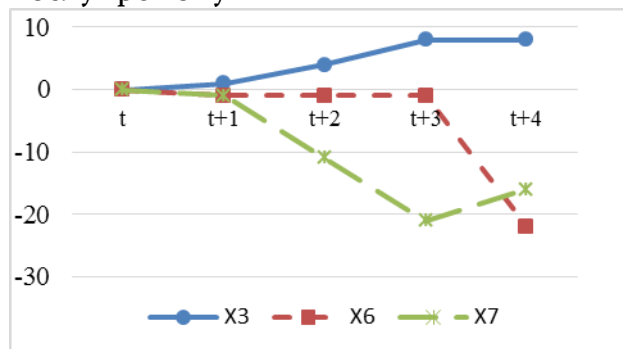

Рис. 3

До третього такту моделювання зовнішні ризики залишаються незмінними, після чого різко зменшуються. Починаючи з першого такту моделювання, роль екосистемного кластеру збільшується, показник росту якого стабілізується в перспективі. Рівень витрат на переозброєння морського господарського комплексу починає зменшуватись після першого такту моделювання.

Висновок використання інструментів державної підтримки на різних рівнях влади відіграє вагомий роль для підвищення конкурентоспроможності приморського регіону на екосистемній основі. Проте для отримання економічних перспектив у майбутньому доцільно використовувати внутрішні фактори конкурентоспроможності приморського регіону. Зокрема, таким фактором є спеціалізація на екосистемних послугах та їх якості, при участі важливої ролі маркетингу.

Сценарій 4. Імпульс надходить у три вершини $X_1 = 1$, $X_2 = -1$, $X_{10} = -1$

Щодо ситуації формування конкурентоспроможності, то

Використання лише брендингу території приморського регіону, починаючи з першого такту моделювання виявляє тенденцію до

використовуються лише технології брендингу, не досягнуто високого рівня підтримки органами публічної влади, процеси спеціалізації на екосистемних послугах не знаходять розвитку

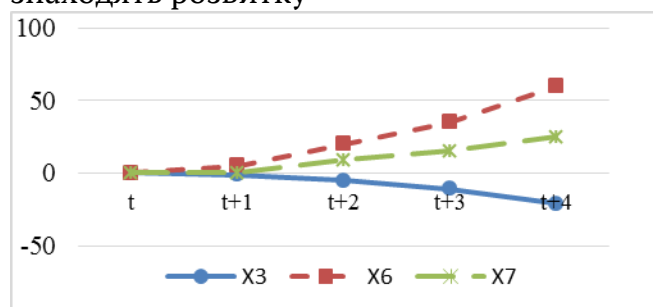

Рис. 4

зменшення впливу всіх цільових факторів. Зокрема, спостерігається стрімке зростання зовнішніх ризиків, що пояснюється відсутністю належної підтримки з боку органів публічної влади. Дещо меншими темпами, але зростають витрати на переозброєння морського господарського комплексу, погіршується розвиток кластеру на екосистемній основі.

Висновок. Якщо дивитись результати сценарного аналізу, то важлива роль підтримки органів державної та регіональної влади та спеціалізації на екосистемних послугах. Екосистемні послуги відіграють важливу роль в набутті конкурентоспроможності приморських регіонів, відкриваючи перспективи до розширення можливостей транспортної галузі регіону, рибальства та аквакультури, рекреаційного комплексу та суміжних з нам галузей – легкої, харчової, будівельної.

Сценарій 5 (6). Імпульс надходить у дві вершини $X_1 = -1$, $X_2 = -1$.

Зміна ситуації відбувається за рахунок створення сприятливих умов щодо розвитку екосистемних послуг. Брендинг не застосовується в діяльності бізнес-структур.

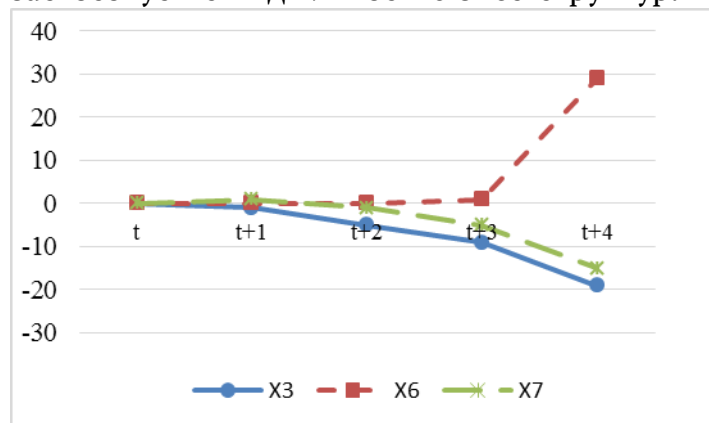

Рис. 5

Починаючи з першого і другого тактів моделювання зменшується значення фактора екосистемного кластеру, інтенсивність зниження якого посилюється після третього такту. Однак за рахунок екосистемних послуг витрати на переозброєння морського господарського комплексу на першому такті дещо підвищилися, після чого почали зменшуватися, надто, як і екосистемний кластер, після третього такту. Зовнішні ризики тільки після третього такту моделювання різко збільшилися

Висновок. Розвиток екосистемного кластеру приморського регіону і впливає на зниження витрат на переозброєння морського господарського комплексу. Проте зниження ролі екосистемного кластеру навіть на фоні розвитку екосистемних послуг та зменшення витрат на переозброєння морського господарського комплексу з часом призведе до суттєвого збільшення зовнішніх ризиків.

Джерело: розроблено автором

Таблиця Н.2

**Особливості функціонування різних видів організаційних форм
реалізації стратегії відновлювальної конкурентоспроможності**

Види	Позитивні риси	Негативні риси	Особливості функціонування
1	2	3	4
Території пріоритетного розвитку	спеціальний режим інвестиційної діяльності в пріоритетні види підприємницької діяльності; спеціальна митна зона, податкові пільги.	Правова незавершеність регламентації засад створення та функціонування ТПР; надання податкових та митних пільг вплине на доходну частину Державного бюджету України, місцевих бюджетів з необхідністю додаткової дотації бюджетам відповідних втрат доходів місцевих бюджетів	Не враховуються потреби територій в екосистемному захисті та державному контролі впливу побічних оргструктур на екосистему
Територіально-виробничі комплекси (ТВК)	Тривалість взаємозв'язків і ритмічність виробничого процесу; - скорочення транспортних витрат; - раціонального використання усіх місцевих ресурсів і сприятливіших умов для маневрування ними; - створення оптимальних умов для поєднання галузевого (міжгалузевого) та територіального керування.	Потребують удосконалення внаслідок оптимізації галузевої структури, технічного переобладнання підприємств, раціоналізації внутрішніх і міжгалузових транспортно-економічних зв'язків, посилення дії інтенсивних факторів.	В процесі функціонування подібних структур не передбачено врахування та надання екосистемних послуг, рекреаційний комплекс не входить в структуру ТВК та ППК, в організаційній структурі відсутня можливість співробітництва з навчальними закладами; екологічний тиск на екосистему
Портово-промисловий комплекс	Групкування морських портів і промислових підприємств; скорочення транспортних витрат; комплексне використання усіх ресурсів; раціональне поєднання територіально-галузевої та програмно-цільової засад керування		

Продовження табл. Н.2

1	2	3	4
Спеціальні економічні зони	забезпечення більш низьких виробничих витрат; можливість фінансування за зниженими процентними ставками; більш раціональне використання місцевих природних ресурсів; розвиток торговельно-експортних операцій, експортно-товарного виробництва; створення сприятливих умов для міжнародного кредитування, одержання нових джерел фінансування; створення та розвитку міжнародних транспортних коридорів	не збалансовані інтереси інвестора і регіону преференцій; низька технологічність і висока мобільність капіталів; надання пільг та інших преференцій окремим компаніям і підприємствам; недостатній рівень зовнішньої конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг) суб'єктів СЕЗ; некерованість і хаотичність процесів розбудови територій СЕЗ, потребує формування відповідної інфраструктури потрібна розгорнута мережа транспортних шляхів — морських, залізничних, автомобільних тощо	Потребуються площі землі під склади, логістичні хаби; активна транспортна розв'язка, що не безповоротно шкодить екосистемному розвитку, страждають землі, ліси, біогеоценоз, забруднюється вода та повітря
Науково-технологічні парки	висококваліфіковані науковці і фахівці, максимально зблизити науку та виробництво, підвищується ефективність використання досягнень НТП; — сприяти структурній перебудові економіки для підвищення її наукомісткості; вирівнювання диспропорції в економічному розвитку; - розробка та впровадження досконаліших методів очищення, застосування екологічно чистих матеріалів й джерел енергії.	брак проектів, які потребує виробництво, недостатність джерел фінансування та відсутність тісної співпраці наукових парків з підприємствами; недосконала нормативно-правова база, Низька платоспроможність до нової техніки та винаходів; відсутність зацікавленості у підтриманні інноваційних проектів зі сторони фінансових та кредитно-банківських систем; обмежені можливості виділення коштів на інноваційну діяльність, часом низка ефективність подібних проектів	Функціонування лише науково-практичної складової не забезпечує участі в економічному процесі всіх конкурентних суб'єктів і систем приморського регіону (туризм, обслуговування, інформаційні системи)

Продовження табл. Н.2

1	2	3	4
Кластер	багатосторонній характер функціонування; підвищення привабливості регіону для туристів та бізнесу; поліпшення іміджу регіону; активніша взаємодія між великим, середнім та малим бізнесом; забезпечення регіональної зайнятості населення; задоволення споживчих вимог населення у вузькоспеціалізованих товарах та дефіцитних послугах; здатність до швидкої диверсифікації	Відсутність правових основ формування і функціонування; можлива нищівна шкода навколишньому середовищу; необхідність інформаційно-управлінського центру для координації дій при розташуванні на великих територіях	Більш універсальна організаційна форма господарювання, що дає можливість залучити суб'єктів з різних галузей та втілити екосистемні принципи в процес господарчої діяльності

Джерело: розроблено автором на основі [342, 343]

Додаток О

Таблиця О.1

**SWOT-аналіз недоліків та переваг створення туристичного
екосистемного кластеру**

Недоліки	Переваги
- Підвищені вимоги до прозорості ведення бізнесу - Контроль за іноземними інвестиціями (їх розмір, вплив на економічний стан, питання власності та використання ресурсів регіону) - Взаємозалежність діяльності учасників - Витрати, необхідні для створення та функціонування координуючого органу - Відсутність законодавчої та нормативно-правової бази стосовно створення та функціонування туристичних кластерів - Необхідність наявності достатньої кількості та якості технологій інформаційного забезпечення господарської діяльності - Необхідність значних фінансових ресурсів для створення туристичного кластеру - Політична та воєнна «напруженість» в регіоні - Демографічна ситуація в регіоні та країні (зниження народжуваності, підвищення смертності населення, «старіння» населення, активізація процесів міграції) - Макроекономічні тенденції в країні (підвищення інфляції, зниження курсу національної валюти відносно іноземних валют, підвищення рівня зовнішнього боргу країни)	- Синергетичні ефекти - Зацікавлені ініціативні учасники - Податкові пільги - Іноземні капітал - Обговорення моделі ефективного бізнесу - Підвищення рівня життя населення - Підвищення освіченості програми навчання - Створення бренду території - Спільні маркетингові технології - Підвищення конкурентоспроможні - Використання інноваційних методів - Підвищення якості послуг, пов'язаних з туризмом - Проведення заходів: фестивалі, ярмарки - Фактор зняття соціальної напруженості в регіоні - Екосистемна направленість діяльності - Збереження та примноження природного капіталу

Продовження табл. О.1

Загрози	Можливості
- Політичні, військові ризики ведення бізнесу - Низька окупність інвестицій на початкових етапах - Складність пошуку інвесторів - Девальвація національної валюти - Організаційні складнощі - Бездіяльність та бюрократія місцевих органів влади - Високий рівень тіньової економіки - Втрата туристичного ринку через низький рівень туристичного сервісу	- Створення умов для прозорого бізнесу - Впровадження податкових стимулів для підприємців - Інформаційне забезпечення діяльності - Реклама кластеру як стимул розвитку місцевості, регіону, країни - Створення мережі кластера, транскордонні - Створення нормативно-законодавчої бази, яка б регулювала правові відносини учасників кластеру відповідно до вимог міжнародного законодавства - Зростання дохідної частини місцевого та державного бюджетів - Підвищення рейтингу регіону як туристичного, економіко- та інноваційно розвинутого - Збільшення «потoku» іноземної валюти - Підвищення зайнятості в регіоні - Збільшення щільності населення - Покращення та розбудова інфраструктури території - Розширення зовнішньоекономічної діяльності за рахунок збільшення кількості туристичних потоків з закордону - Розбудова готельної мережі - Використання європейських стандартів захисту навколишнього середовища - Розвиток специфічних видів туризму, які користуються обмеженим попитом - Впровадження екоіновацій

Джерело: розроблено автором

Додаток П

Таблиця П.1

Загрози та засоби збереження екосистем приморських регіонів

Загрози екосистемі регіону	Засоби збереження екосистем
– інтенсивне застосування інсектицидів і гербіцидів; – будівництво дачних ділянок на непридатних для сільського господарства землях; – надмірний випас худоби; – щорічне випалювання сухої рослинності в степових балках, лісосмугах, заплавах річок; – розвиток гідроенергетики; – зменшення водності та замулення річок; – збільшення рекреаційного навантаження на території особливого природоохоронного значення; – браконьєрство, турбування тварин у сезон тиші; – засмічення територій; – вирубка полезахисних смуг; – освоєння нових родовищ корисних копалин; – перевипас малої рогатої худоби на ділянках з природною рослинністю тощо. – викиди в атмосферне повітря; – забруднення поверхневих та підземних вод; – ґрунтова та повітряна ерозія; – підтоплення територій; – поширення агроландшафтів; – нерівномірна забудова території тощо.	– підтримка природних процесів формування складу та структури угруповань, їх збереження та відтворення; збереження, відтворення; – невиснажливе використання природних екосистем; – попередження антропогенної деградації природних екосистем; – збереження та відновлення природно-культурних комплексів; – контроль та моніторинг використання територій та акваторій у межах допустимого екологічного навантаження; – впровадження систем оцінки впливу на навколишнє природне середовище; – компоненти збереження або відновлення чисельності та ареалів природних популяцій видів рослин, грибів і тварин, у тому числі занесених до Червоної книги України та міжнародних переліків рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення; – підтримка природного стану популяцій; – попередження розповсюдження хвороб, шкідників і паразитів серед видів природної флори та фауни; – упорядкування господарської та рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду; – формування та моніторинг екологічної мережі; – встановлення водоохоронних зон та прибережно-захисних смуг водних об'єктів.

Джерело: згруповано автором за даними []

Додаток Р

Таблиця Р.1

Досвід міст, що реалізують програму Smart City

Місце рейтингу Smart cities	Місто, що реалізує програму Smart city (країна)	Наявність прибережних зон міста, виходів до річок, озер, морів, океанів	Сфера використання технології
1	2	3	4
1	Сингапур (Сингапур)	Південно- Китайське море	«розумні будинки» (система управління електроенергією, водними ресурсами), інтелектуальні енергозберігаючі системи, сонячні панелі, каршерінг, платні автомобільні дороги (вартість залежить від завантаженості, району, дня тижня, часу)
2	Цюрих (Швейцарія)	Цюрихське озеро	Система транспорту та керування будинками, трафіком, міська інфраструктура та комунальні служби
3	Осло (Норвегія)	В межах міста розташовані 343 озера, Територією протікають дві невеликі річки: Акешельва та Ална	Зелені технології автотранспорту та енергоефективності будинків, управління освітленням, опаленням та охолодженням, мережа зарядних станцій електромобілів, розумне освітлення, безпека міста, переробка відходів
7	Копенгаген (Данія)	Балтійське море	Розумне освітлення, паркування, мережа зарядних станцій, прибирання сміття
8	Женева (Швейцарія)	Женевське озеро	Система інтелектуального міського освітлення, паркування
12	Нью-Йорк (США)	Атлантичний океан	Прибирання сміття, вивіз відходів, безпека (злочини), патрулювання вулиць
17	Амстердам (Нідерланди)	річки Амстел и Эй, з'єднаний Нордзе-каналом із Північним морем.	Датчики на вулицях та будинках, розумний транспорт, чисте повітря, каршерінг, електричний транспорт, велосипеди, розумне світлодіодне освітлення

Продовження табл. Р.1

1	2	3	4
22	Лондон (Сполучене королівство Великобританія)	Ріка Темза поблизу Північного моря	Створення високошвидкісної інфраструктури
29	Дубай (ОАЄ)	Персидський залив	Транспорт, зв'язок, комунальне господарство, без паперовий документообіг, управління шляхами, дорожньо-транспортні пригоди, автономні поліцейські дільниці
41	Гонконг (Китай)	Південно-Китайське море, річки Чжуцзян	Завантаженість автодоріг, рух автомобілів, паркомісця, громадський транспорт та громадські цифрові послуги
58	Барселона (Іспанія)	Середземне море	Велосипедний транспорт, датчики контролю трафіка, якості повітря, рівня шуму, розумні баки сміття

Джерело: згруповано автором за даними [402, 403]

Таблиця Р.2

Стан розвитку концепції Smart Cities та цифрових послуг в приморських регіонах (станом за 2021 рік)

Регіон	Державні цифрові послуги та заходи в регіонах, ініційовані Міністерством цифрової трансформації	Стан розвитку Smart City в приморському регіоні
1	2	3
Одеський	В червні відкрито в Одесі центр Дія. Бізнес для отримання консультацій, проведення конференцій орендування площ для бізнес-подій, обміну досвідом та майданчика для пошуку інвесторів	Інтегрована система аналітики та відеонагляду Одеська міська програма «Я одесит» Веб-портал відкритих даних Онлайн трансляції засідань комісії з формування Громадського бюджету, міської ради тощо
	Міський голова Чорноморська ініціював проходження національного тесту «цифрограм» та перегляд освітніх серіалів з цифрової грамотності та цифрових компетентностей серед людей усіх вікових категорій	
Миколаївський	В червні прийнято Концепцію розвитку цифрових компетентностей жителів Миколаївської області	система відеоспостереження, Дата-центр, впровадження е-документообігу та забезпечення інформаційної безпеки міста - інформаційну систему «Реєстр територіальної громади міста Миколаєва», колл-центр, громадський бюджет
	В листопаді відкрито перший в Україні центр цифрової освіти та медіа грамотності на базі Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.	
Запорізький	В вересні міністерством цифрової трансформації України передано 150 од комп'ютерної техніки сільським бібліотекам з метою скорочення цифрового розриву в регіонах	– Подання показників лічильників онлайн-кабінетах комунальних установ; – Встановлення інтелектуальних табличок з QR-кодами – Електронна медична система Helsi – Безконтактна оплата у муніципальному транспорті, відстеження його через встановлені на зупинках інформаційні табло або ж за допомогою мобільних додатків; – Сервіс веб-камер – Сервіс електронних петицій Програма Safe City відстеження порушників швидкості на автодорогах;
	В листопаді відбувся форум «Цифрова трансформація Запорізької області: кращі практики та наступні кроки». Створення спільноти громад Запорізької області «Цифрова громада»!	

Продовження табл. Р.2

1	2	3
Херсонський	Надання адміністративних послуг у ЦНАП для кримчан (розташованих на межах кордонів)	Smart metering – відстеження споживання енергоресурсів, оповіщення про аварії інфраструктури, контроль споживання води, протічки у водопроводах, оптимізація витрат на ресурси, «розумні водоміри»

Джерело: згруповано автором на основі [404-408]

Таблиця Р.3

**Додатки, що використовуються в приморських регіонах
(оригінальні назви)**

Регіон	Додаток (оригінальна назва)	Сфера функціонування
1	2	3
Одеський	CityBus Одеса Odessa Tram Map	Транспорт
	Прогулки по Одессе #Одесса Let's Odesa Odesa Guide Odessa Map and Walks	Туризм (про місто, прогулки, путівники)
	Афиша г. Одессы GO-OD – Куда пойти в Одессе? Одесские новости	Новини та події регіону
	Odessa.TV для телефона Радио онлайн Одесса мама Одесские Радиостанции - Украина Odessa.TV OTT для приставок и ТВ Odessa radios online Одесские радиостанции – Украина Radio Odessa QRZ-Одесса (соціальна мережа для радіолюбителів)	Радіо та телебачення
	Аквапарк Одесса Одесский театр музкомедии Ibiza Odessa Лучшие ресторани Одессы	Розважальні заклади та ресторани
	Одесгаз-постачання Upravdom Odessa ППВ Одесса (додаток для швидкого пошуку протипожежне водопостачання)	Комунальне господарство
	Одесса	Довідник
	Массаж Одесса	Послуги
Миколаївський	Миколаївська електропостачальна компанія Контакт-центр м. Миколаїв Личный кабинет Николаевоблэнерго	Комунальне господарство
	Николаевский обозреватель Николаевские новости	Новини
	CityBus Миколаїв	Громадський транспорт
Запорізький	Запоріжжя GPS Inclusive	Карти та навігатор містом
	Зупинки міста Запоріжжя Easy Go Dozor City	Громадський транспорт

1	2	3
Херсонський	Херсон	Довідник
	Херсонские новости	Новини
	Херсон ФМ	Радіо

*Станом на 08.02.2022

**Окрім такси та доставки з ресторанів

Джерело: згруповано автором

Таблиця Р.4

**Viber-спільноти, чат-боти та Telegram-канали приморських регіонів
(оригінальні назви)**

Регіон	Viber-спільноти та чат-боти	Telegram-канали	Сфера функціонування
1	2	3	4
Одеський	Суспільне Одеса Є робота!Одеса Нерухомість Одеса ДТЕК Одеські електромережі Слободка!!Молдованка!Одеса! ОДЕССА ОДЕССА Life Работа Одесса Поселок Котовского Украина-Тур/Одесса Вещает Одесса Соц. Пособия Одесса и обл. Форум туристов Одесса.UA Центр услуг.Одесса Недвижимость Одесса №1 1 Роддом Одесса Горящие туры Одесса ОТДАМ/ПОМОГУ ДАРОМ ОДЕССА	Новости Одесса Суспільне Одеса АТ Одесгаз Розподіл Одеські електромережі Новини.LIVE Odesa REST IN ODESSA official OECCA ЗНАКОМСТВА НЕДВИЖИМОСТЬ ОДЕССА РАБОТА ОДЕССА	Новини, реклама, Комунальне господарство, пошук роботи, туризм, нерухомість, знайомства
Миколаївський	Суспільне Миколаїв Гарячі тури Миколаїв Є робота! Миколаїв Спортивний комплекс «Южный»	Суспільне Миколаїв Куда пойти? Николаев Николаев Работа в Николаеве	Новини, реклама, культурні події, робота, спорт, туризм
Запорізький	Родной Бердянск Мелитополь Кирилловка Бердянськ Vgorode.ua – Запорожье Запорожье Здесь Запорожье – наш город Назар City Bot Запоріжжя Суспільне Запоріжжя Гарячі тури Запоріжжя	Бердянск NEWS Бердянск новости ONLINE Отдых в Кирилловке Кирилловка работа Куда пойти? Запорожье Запоріжжя. Інфо Туристичний інформаційний центр Запоріжжя	Новини, реклама, туризм, комунальне господарство, культурні події

Продовження табл. Р.4

1	2	3	4
Херсонський	PRO Херсон Суспільне Херсон Гарячі тури Херсон Херсон INFO новости Є Робота! Херсон Волна Геніческа Каховка Online	Суспільне Херсон Херсон LIVE Херсон АвтоРынок Херсон	Новини, реклама, туризм, пошук роботи

*Окрім продажу авто, спільнот медичних та навчальних закладів,
державних адміністрацій

Джерело: згруповано автором

Таблиця Р.5

**Структура інформаційного забезпечення реалізації стратегії
конкурентоспроможності відновлювальної екосистеми приморського
регіону, 2023-2025 рр.**

Напрями інформатизації	Завдання	Очікувані результати
1	2	3
Організаційно-правове забезпечення	– підтримка проектів інформатизації; – визначення цифрової трансформації пріоритетним напрямом розвитку регіону; – сприяння розвитку цифрової освіти та цифрової грамотності; – аналіз регіональних стратегій та цільових комплексних програм щодо рівня їх цифровізації та формулювання пропозицій щодо змін та їх коригування; – розробка програми цифровізації системи управління	Розробка ефективного організаційного-правового забезпечення на основі використання сучасного інформаційно-комунікаційного інструментарію
Формування і розвиток інфраструктури інформатизації	– організація робіт із удосконалення обчислювальних мереж; – створення та розвиток центру обробки інформації та даних; – оприлюднення інформації у відкритому доступі через інформаційно-комунікаційні інструменти цифровізації; – впровадження хмарних технологій; – запровадження е-взаємодії між системами регіону; – запровадження е-послуг; – підвищення функціональності вебсайтів; – сприяння створенню та підтримка сторінок в соціальних мережах.	Сформована інфраструктура інформатизації, яка відповідає вимогам міжнародного рівня та реаліям сьогодення
Інформатизація стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки, оборони	– впровадження системи електронного документообігу з використання електронного підпису; – забезпечення технічного та криптографічного захисту інформації; – створення програмного забезпечення для подання документів он-лайн; – створення електронного документообігу	Підвищення ефективності діяльності інституцій та інститутів за рахунок інформатизації стратегічних напрямів розвитку

Продовження табл. Р.5

1	2	3
Інформатизація пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку	– розвиток системи інформаційно-аналітичного забезпечення; – створення електронної бази об'єктів; – сприяння розробці та реалізації інформаційної кампанії щодо використання електронних інструментів	Підвищення рівня соціально-економічного розвитку та цифрової грамотності
Інформатизація екологічного розвитку відновлювальної екосистеми приморського регіону	– впровадження системи онлайн-моніторингу екологічного стану приморського регіону; – е-пропагування здорового способу життя та правильного харчування; – створення навчальних онлан-курсів щодо підготовки та перепідготовки кадрів, залучених до роботи в приморських регіонах; – ефективний розвиток морегосподарського комплексу, туризму та пов'язаних з ним галузей за рахунок використання людських ресурсів та цифрових технологій; – контроль та управління величиною та хімічним складом викидів на основі використання сучасних цифрових технологій; – підвищення професійних навичок та кваліфікації персоналу морських портів, логістичних структур із використання інформаційно-комунікаційних інструментів	Покращення екологічного стану приморського регіону за рахунок використання ефективних інформаційних технологій контролю, моніторингу навколишнього середовища, систематизації інформаційної бази та прийняття ефективних рішень

Джерело: розроблено автором

Наукове видання

Анастасія Павлівна Безхлібна

**УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ
ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Текст публікується в авторській редакції.

Ілюстрації для обкладинки взяті з відкритих джерел з вільним доступом

Видавець: ФОП Мокшанов В. В.

Адреса редакції:

Україна, 69035, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 158, оф. 223.

моб.: (050) 362-8-007 bookpro.in.ua@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5288 від 01.02.2017 р

Підписано до друку 20.06.2023.

Формат 60x84/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура Серіф.

Друк принтерний. Ум. друк. арк. 23,02. Обл.-вид. арк. 20,84.

Наклад 300 прим. Замовлення № 2550

Гарнітура PT Serif використовується відповідно
до відкритої ліценції компанії «ParaType Ltd»

Макет розроблений та віддрукований:

Фізична особа-підприємець В. В. Мокшанов

Україна, 69035, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 158, оф. 257.

тел.: (073) 362-8-007, accentmvv@gmail.com

Дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі підприємств
та організацій України 2 103 000 0000 081508 від 02.12.2014 р.